

ગુજરાતી ભાષાનો કોશ-પ વર્ણ

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટી : અમદાવાદ

ॐ ओ३म ॐ

पुस्तक-संख्या

१ ग/६

पंजिका-संख्या २१७२८/२४-३-२००२

पुस्तक पर सर्व प्रकार की निशानियां लगाना वर्जित है। कोई महाशय १५ दिन से अधिक देर तक पुस्तक अपने पास नहीं रख सकते। अधिक देर तक रखने के लिये पुनः आज्ञा प्राप्त करनी चाहिये।

गुजराती भाषा नो कोश

"प" वर्ण

● ऋते ज्ञानात्र मुक्तिः ●	
पुस्तक सं० ११/६	५
आगत सं० २१७२८	
लिपि० २५-३-२८-३३	
गुरुकुल ग्रन्थालय काँगड़ी.	

व्याक प्रमार्त्तिकरण ३१-१२-१९८४

CHECKED 1973
Initial <u> </u>

11-2-39

વિ. સં. ૨૦૦૦

આવૃત્તિ ૧ લી

ઈ. સ. ૧૯૪૪

પ્રત ૧૫૦૦

કીમત સવા રૂપિયો

મુદ્રક : પૃષ્ઠ ૧ થી ૧૧૭ ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ મહેતા, વસંત મુદ્રણાલય, ધીકાંચા, અમદાવાદ
પૃષ્ઠ ૧૧૮ થી ૧૨૦ મણિલાલ કલ્યાણદાસ પટેલ, શ્રી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિ. પ્રેસ, પાંચકુવા અમદાવાદ

શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસ ગ્રંથમાળાનો

પરિચય

સૂરતના વતની અને ધંધાર્થી મુંબઈનિવાસી સ્વર્ગવાસી શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસે તા. ૧૭મી સપ્ટેમ્બર સન ૧૮૭૭ને રોજ વિલ ક્યુ હેતુ, તે અન્વયે પ્રથમ સન ૧૮૮૭માં રૂ. ૨૦૦૦) સોસાયટીને મળ્યા; એવી શરતે કે તેના વ્યાજમાંથી સામાજિક સુધારો થાય એવાં પુસ્તકો તૈયાર કરી છપાવવાં.

સદરહુ શેઠ હરિવલ્લભદાસે અમુક પ્રસંગ અન્યા પછી બાકી રહેલી પોતાની તમામ મિલકત, પુસ્તકપ્રચારને માટે સોસાયટીને અર્પણ કરેલી. તે અન્વયે ૧૮૯૪માં રૂ. ૧૮૦૦૦)ની સરકારી નોટો સોસાયટીને મળી આ રીતે કુલ રૂ. ૨૦૦૦૦) ની નોટો પુસ્તક તૈયાર કરાવવા માટે સદરહુ વિદ્યાવિલાસી પરોપકારી ઉદાર ગૃહસ્થ તરફથી મળી. સદરહુ વિલની રૂઝમે એમની મિલકતની છેવટની રકમ રૂ. ૫૦૦૦)ની સરકારી લેનો સન ૧૯૩૩માં સોસાયટીને વધુ મળી, એટલે રૂ. ૨૫૦૦૦)નું થયું. આજ પર્યંત નીચેનાં પુસ્તકો શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસ ગ્રંથમાળા તરીકે પ્રસિદ્ધ થયાં છે:

નામ	કીમત	નામ	કીમત
૧. કયી કયી નાતો કન્યાની અછતથી નાની થતી જાય છે, અને તેનાં કારણો તથા સુધારો કરવાના ઉપાય વિશે નિબંધ	૦-૭-૦	૨૦. દોરનું ખાતર	૦-૪-૦
૨. માને શિખામણ	૦-૧૦-૦	૨૧. જગતનો અર્વાચીન ઇતિહાસ	૨-૦-૦
૩. નીતિમંદિર	૦-૧૨-૦	૨૨. કિરતાબુનીય કાવ્યનું મૂળ સાથે ભાષાન્તર	૧-૦-૦
૪. બાળલગ્નથી થતી હાનિ	૦-૬-૦	૨૩. વિવિધ પ્રકારના હુતરઉપયોગો તેજબો	૦-૧૨-૦
૫. પુનર્વિવાહ પક્ષની પૂરેપૂરી સોળ આના ફજેતી	૦-૫-૦	૨૪. વાર્નિશ	૧-૦-૦
૬. ભોજનવ્યવહાર તથા કન્યાવ્યવહાર	૦-૪-૦	૨૫. જીવનનો આદર્શ	૦-૧૨-૦
૭. ધાર્મિક પુરુષો	૦-૪-૦	૨૬. કીર્તિ કૌમુદી	૦-૮-૦
૮. વિવાહતત્ત્વસિંધુ	૦-૪-૦	૨૭. શિશુપાલવધ કાવ્ય (પૂર્વાર્ધ)	૧-૦-૦
૯. બેન્જામિન ફ્રેન્કલિન	૧-૦-૦	૨૮. હિન્દુસ્તાનમાં અંગ્રેજ રાજ્યનો ઉદય	૦-૬-૦
૧૦. બોધક ચરિત્ર	૦-૪-૦	૨૯. રસાયનશાસ્ત્ર	૦-૧૦-૦
૧૧. સદ્ગતિ	૧-૮-૦	૩૦. બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનનો આર્થિક ઇતિહાસ ભા. ૨ ને	૦-૧૨-૦
૧૨. રઘુવંશ (કાવ્ય)	૧-૦-૦	૩૧. જાપાનની કેળવણીપદ્ધતિ	૦-૧૨-૦
૧૩. જીવજી દાદાજી ચોધરીનું જીવનચરિત્ર	૦-૨-૦	૩૨. શિશુપાલવધ કાવ્ય-(ઉત્તરાર્ધ)	૧-૦-૦
૧૪. જીવરાતનો પ્રાચીન ઇતિહાસ	૦-૧૨-૦	૩૩. લેન્ડોર્સના કાલ્પનિક સંવાદો ભા. ૧	૦-૧૨-૦
૧૫. " અર્વાચીન "	૧-૦-૦	૩૪. બાળગોવિંદ	૦-૧૨-૦
૧૬. નીતિસિદ્ધાંત	૧-૦-૦	૩૫. લેન્ડોર્સના કાલ્પનિક સંવાદો ભા. ૨	૦-૧૨-૦
૧૭. ફ્રાન્સિસ બેકનનું જીવનચરિત્ર	૧-૦-૦	૩૬. વિક્રમાંકહેવચરિત્ર	૦-૧૨-૦
૧૮. શેઠ હરિવલ્લભદાસ બાળગોવિંદદાસનું જીવનચરિત્ર	૦-૬-૦	૩૭. યુરોપી પ્રજાના આચરણનો ઇતિહાસ	૧-૦-૦
૧૯. પરોપકાર	૦-૧૨-૦	૩૮. માનસશાસ્ત્ર	૧-૦-૦
		૩૯. શિક્ષિત આર્યસંતાનોનું આચરણ	૧-૦-૦
		૪૦. સહકારપ્રવૃત્તિ	૦-૧૨-૦
		૪૧. અંગ્રેજ રાજ્યબંધારણ	૧-૦-૦

૪૨. ઉદારમતવાદ.	૦-૧૨-૦	૫૧. સમાજશા આખ્યાન	૧-૦-૦
૪૩. સચિત્ર શરીરવિદ્યા	૧-૦-૦	૫૨. વહાણવટાની પરિભાષા	૦-૮-૦
૪૪. હિન્દ તત્ત્વજ્ઞાનનો ઇતિહાસ પૂર્વાર્ધ	૧-૦-૦	૫૩. અપભ્રંશપાઠાવલિ	૩-૦-૦
૪૫. " " " ઉત્તરાર્ધ	૧-૦-૦	૫૪. અર્વાચીન ગુજરાતનું રેખાદર્શન ખંડ ૧	૧-૦-૦
૪૬. બંગાળી સાહિત્યનો ઇતિહાસ	૧-૦-૦	૫૫. " " " ખંડ ૨	૧-૦-૦
૪૭. સંસ્કૃતવાદ	૦-૧૨-૦	૫૬. " " " ખંડ ૩	૧-૦-૦
૪૮. હિન્દી સાહિત્યનો ઇતિહાસ	૧-૦-૦	૫૭. જંતુશાસ્ત્રપ્રવેશિકા	૧-૦-૦
૪૯. ઉપનિષદ્વિચારણા	૧-૦-૦	૫૮. આપણા કવિઓ, ખંડ ૧	૧-૦-૦
૫૦. હિન્દુરાજ્યવ્યવસ્થા	૧-૦-૦	૫૯. દિગ્દર્શન	૧-૦-૦

પ્રસ્તુત પુસ્તક આ ગ્રંથમાળાનું ૬૦મું પ્રકાશન છે.

*

*

*

ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ કેટલાંક વર્ષો પૂર્વે 'ગુજરાતી ભાષાનો કોશ' તૈયાર કરાવી છપાવ્યો હતો. તેના પુનરાવર્તનનું કામ પછીથી હાથ ધરવામાં આવેલું અને તે વખતના સંસ્થાના પ્રમુખ સ્વ. દી. બ. કેશવલાલ હ. ધ્રુવે ભારે પ્રયાસે નમૂના તરીકે 'પ' વર્ણુ તૈયાર કરી આપેલો. તેનું છાપકામ પણ થયેલું. તેમાં તેમણે ફરીથી શોધન કર્યું હતું, જે આ પુસ્તકની શરૂઆતમાં અપાયું છે.

આશા છે કે આ પ્રકાશન અભ્યાસીઓને ઉપયોગી નીવડશે.

સોસાયટીએ પૂર્વે કરેલી પણ પ્રસંગવશાત્ અધૂરી રહેલી 'શબ્દકોશ'ની યોજનાનું આ એક ફળ અભ્યાસીઓ સમક્ષ મુકવામાં અમારો એવો ઉદ્દેશ પણ છે કે ભવિષ્યની ગુજરાતી ભાષાની શબ્દકોશની યોજનામાં એ કંઈક અંશે મદદરૂપ થાય.

યુ. વ. સોસાયટી
અમદાવાદ
તા. ૧ લી માય ૧૯૪૪

જેઠાલાલ જયજીલાલ ગાંધી
આસિસ્ટન્ટ સેક્રટરી

કોશ છપાઈ ગયા બાદ દી. ખ. કેશવલાલભાઈએ નોંધેલા સુધારા

પૃ. ક્રો.	પં.	છે	નોંધ એ	પૃ. ક્રો.	પં.	છે	નોંધ એ
૨	૧	૩૬ પક્ષીય	૦૫૫ પક્ષીય	૧૦	૧	૧ સં. પદ મીઠાબોલું; જુઓ ધા. પટાવ મીઠું	
૩	૧	૧૧ (પછી ઉમેરો)	પગ બહુ. પગલાં				
,,	૨	૧૬ સં. પદ અને સ્થા ઉપરથી	જુઓ પગથી	,,	,,	૨૨ (૨)	(૨) [લા.]
૪	૧	૧ -પગ	-પગ જુઓ	,,	,,	૨૩ (૨)	(૨) [લા.]
			પગરવટ-ટો,	,,	,,	૨૫ સં. પદ મીઠા-બોલું, મીઠું	જુઓ ધા. પટાવ
			પગલી, પગલું	,,	૨	૫ ૨ પાટી	પટો
,,	,,	૩૧ ધાતુ કે		,,	,,	૭ ૨ પાટી	પટો
,,	,,	૩૨ કોરેલી પગના તળિયાની	કોરી કાઢેલી પગની	,,	,,	૧૨ વણ	વિણ
,,	૨	૨૦ (પછી ઉમેરો)	પગું નં પગલું	૧૧	૧	૧૬ પરો	પૂરો
૫	૧	૨૬-૨૯ (ચારે લીટી કાઢી નાંખવી, તેને બદલે)	પડખીડું [પંખીડું] નં ૬ જુઓ પડખેડું [પંખેડું] પડખી કે પક્ષ	,,	,,	,, ગુણવત	ગુણવંત
,,	૨	૩૨-૩૩ પગ-ચ... (રંગ) સં. પચ્ચરજ સર-ખાવો પચાસ, પચીસ		૧૧	૧	૨૦મી પંક્તિ પછી ઉમેરવાનું	પડણુ, સ્ત્રી જુઓ પરણુ 'જૂથ એ થયાં પડણુ એ વિધે કરો રે સોલ, મીલ આપ આ-પણી વિધે રહેવું ફરી રે સોલ.' (દયા.રાસ પંચા. ૨૪૮)
૬	૧	૨૪ પ્રપચ્યુ પ્રે. પછાડવું પ્ર, સ્તક; સ્તક-માંના સ્તના વણે ઉલટસુલટ થઈ આ બોલ થયો છે.		,,	,,	૨૫મી પંક્તિ પછી ઉમેરવાનું	પડાવ, કિ. સ. જુઓ ધા. પાઠવ
,,	૨	૪ દિવાલ	દીવાલ	,,	૨	૨ ખડે	પડે
,,	,,	૧૪ પજવ	પજવ સં. ઉપદ્રવ	,,	,,	૧૧ દરમ્યાનગીરિ	દરમ્યાનગીરી
૭	૨	૩૫-૩૬ પાંચરાશિક	પચ્ચરાશિક	,,	,,	,, દરવી	કરવી
૮	૧	૭	પચ્ચવાભા(ઉમેરો)	,,	,,	૩૧ ૩	૪
,,	,,	૨૩ જીરપચ્ચક	પચ્ચન-જીરક	,,	,,	૩૨મી પંક્તિ પછી ઉમેરવાનું	પડ કિ.સ. સં. પડ પડવું, બોલી જવું. 'પડણુ પડયા' (કા. પ્ર. ૧, બટા-ઉલી)
,,	૨	૩૩મી પંક્તિ પછી ઉમેરવાનું	પગ-ચાળી [પંચાળી] સ્ત્રી. જુઓ પાગ-ચાળી	૧૨	૨	૧૦મી પંક્તિ પછી ઉમેરવાનું	પડણુ નં જુઓ પડ પાઠ સ્તોત્ર 'પડણુ પડયા' (કા. પ્ર. ૧, બટાઉલી)
૯	૧	૨૫ પાત્રની પહોળાઈ બે કાંઠા વચ્ચેના (૨) વિસ્તાર	ભાગ (૨) પહોળાઈ; વિસ્તાર				
,,	,,	૩૦ તડ**	સ્તક				
,,	૨	૨૫ કોકી પર વળી જવું પડ	આંખના ડાળા ઉપર ફરી વળનાર પડ; એક નેત્રરોગ				

પૃ. ક્રો.	પં.	છે	નોંધ એ	પૃ. ક્રો.	પં.	છે	નોંધ એ
૧૩	૧	૮	આંધવા	આંધતાં	૨૩	૧	૧૪માં (૨) આપવું 'વપુ નેઈ વિરમે થયો, શકે હોય સીતા સતી ? આલોચ કરતો તે સમે પરદ્યો ત્યાં લંકાપતિ.' (રા.મં. સંવાદ, ૪૯)
"	"	૨૭	અંતર	ગાળો			
"	૨	૨૫	પ્લવ	પ્લવ-પ્લવાકા			
૧૪	૧	૪	ના એ ઢોળાવ- માનો એક	ના ઢોળ			
"	"	૧૭	પ્રત્યાકાર	પ્રત્યાકાર (*પ્રા. પઢીઆ-આર)	૨૩	૧	૨૭ સં. પ્ર, રદ્
"	"	૩૩	પછી ઉમેરવાનું	મા.પઢીઆર 'પડો વાગ્યો પુષ્કર પાપીનો, નળને કો ના રાખે.' (નળા. ૩૨)	"	૨	૨૧ પછી ઉમેરવું
"	૨	૧૨	પુનર	પુનર	૨૭	૧	૩૧ પછી ઉમેરવું
"	"	૧૭	શણુઘટ	સણુઘટ	૨૮	૧	૧૪ નારી પ્રતિષ્ઠા નારીપ્રતિષ્ઠા
૧૫	૧	૪	પછી ઉમેરવાનું	પંડિત, વિ.કુશળ, જાણકાર (પ્રે.દ. સ્કં. ૧૨૧-૨૩)	"	૨	૧૧ ૧ ૨
"	"	૧૬	પંડચ	પંડચે	"	"	૨૧ પ્રા. અપ.
"	"	"	હાથ	હાથજી	૩૧	૨	૨૮માં ઉમેરો
"	૨	૯	પતરવેલિયું	પતરવેલિયું પ્રા. વેલ્લિઅ, સં. વેલ્લિઅ અને પત્ર	૩૨	૨	૭માં ઉમેરો
"	"	૩૦-૪૧	પલટું	પલટાયલું	"	"	૩૩ સ્થિતિ સ્થા
૧૬	૧	૧૯	પતિરું	પતિરું	૩૩	૧	૩૦મી પંક્તિ કાઢી નાખો
"	૨	૨૪	ચોડવાનું	ચોડવાનું	૩૬	૨	૨૧ (પલાયુ) (પલાયુ) સં.પુલાક- ભાતનો લોચો
૧૭	૧	૨૮	સૂવા જેવું તે	બિછાનું	"	"	૩૦ નં નં પ્રા.પખ, અહ્ક (લકાર ક્ષેપક), સં. પદ, અહ્ક
"	"	૩૧	[લા.] માંદગી	[લા.]પથારીવશ માંદગી	૩૭	૧	૫ (પલીદ્) (પલીદ્) પ્રા. પરેઅ, સં. પરેત
૧૮	૧	૨૫	પદરખાનું, નં	પદરખાનું, ન. સં. પ્ર, રદ્ રાંધવું	"	"	૩૧ સં. પ્ર, દાય* સં. પ્ર, દાય*અથવા પારિણામ્ય-પદ્યું
૨૦	૧	૧૩	સં. પચિન્-પન્થા	પ્રા. પન્થ, સં. પચિન્-પન્થા:	"	૨	૨૩ પું. મ. પોવાઢા, પ્રા. પુંવાસ-મરદ તરીકે- ની કીર્તિ
"	"	૨૨	પન્થી	પન્થી પ્રા. પન્થિઅ	૩૯	૨	૩૦માં ઉમેરો
૨૩	૧	૧૩	મૂકવું	(૧) મૂકવું	"	"	૩૧ પસ્તી ૧ પસ્તી (ન.કો.)

પૃ. ક્રો.	પં.	કે	જોઈએ	પૃ. ક્રો.	પં.	કે	જોઈએ
૩૯	૨	૩૪માં	પિરતું ૩૫ મુખ્ય				મનની ધારો. (પ્રા.
		ઉમેરો	ગણવું.				કા. ૨૩.)
૪૧	૨	૧૩માં	ધા.પાળ-ઉપરથી	૫૯	૧	૯-૧૦	પીવાનું વાસણ —
		ઉમેરો		૬૧	૧	૮ નં	નં જુઓ પાસું
"	"	૨૩-૨૪ (૧) ખાવાની		"	"	"	રાંપડી રાંપડીનો એક ભાગ
		લાલચથી મ્હોંમાં ...		૬૨	૧	૧૦ પછી	પાહો, પુ. જુઓ
		પાણી છૂટવું.				ઉમેરો	પારસો
૪૨	૧	૩૪	પાટધાર પાઉધાર	૬૪	૧	૧૪	પક્તિ પટ્તિ
૪૪	૧	૧	પાગડા પાગડી	"	૨	૬	સં. પામર, રંક; —
"	"	૧૭	(પાયગાહ) (પાયગાહ) હિં.				દુર્બળ
			મ. પાગા	"	"	૧૦	" —
"	"	૨૭	પ્રા. પચ્ચડ, જુઓ ધા. પાચ	૬૫	૧	૧-૨	અને પક્તિઓ
		સં. પ્રજર્					કાઠી નાખો
		ઝરવું **		"	૧	૬-૭	સં. પચ્ચ...થૂંકે.(૨) જુઓ પિચકારો
૪૫	૧	૯	સં. મ. પાજળી સં.				અને ધા. પચરક
૪૭	૧	૨	વટી-વડી વટી-વડી, પાટવહી,	૭૦	૧	૬	પૂચ પૂચ, સરખાવો પ્રા.
			હિં.પિઠોરી,				પિપ્પિયા
"	"	૪	સં. પટ્ટ-રાજ- પાટનધા.ધર	"	૧૦	પર્કરી	પિપ્પલી
		ગાદી, આઘાર		"	૨	૧૩	પ્રા. પીલ...* પ્રા. પીચ, સં.
૪૮	૧	૨૭	સં. પાટક અને સં. પ્રતિવેશ				પીત પીળું;સરખાવો
		વાસ; અથવા					સં.પિજટ,પિજર*
૫૪	૧	૨૪	પગ (૧) પગ (૨)	૭૨	૧	૩૨-૩૪	પુગા...નહિ કાઠી નાખો
			પત્થર પર ફેરી	૭૨	૨	૫-૬	પુઢખ...પુંખી કાઠી નાખો
			કાઢેલી પગની	૭૩	૧	૧૭	સં. વ સં. વચ્ચ
			રૂપરેષા	૭૪	૧	૧૬	પ્રા. પુગલ શુ. સં.
૫૪	૨	૧૧	કા...પગે પાયકનદળ. સર-	૭૬	૨	૪	સં. સુવર્ણપુરુષ સં.સુવર્ણપુરુષ જુઓ
			ખાવો ગજદળ,				વૈતાલ પચીસી
			હયદળ				૬૧૪ ફરસો
૫૬	૧	૨૭માં	સરખાવો પાર, કિ.	૮૦	૧	૨૦	સં. પ્રનઆનન્દ પ્રા.પાટક, સં.પ્રાચુત
		ઉમેરો	સ. નીંદવું ન.કો.				ઢાંકેલું
			અને (૨) પાર, પુ.,	૮૧	૧	૬ પછી	પૂગ, કિ. અ. જુઓ
"	૨	૧૫	પર-પાછલું પચ્ચ-ગયે વર્ષે			ઉમેરો	ધા. પહોંચ
"	"	૧૬	વરસ. જુઓ પોર	૮૫	૨	૨૦	ફળવું મીઠું ફળ ફળવું
૫૭	૨	૮ પછી	પારી, સ્ત્રી. હિં.	૮૯	૧	૨૦	પોકનસાદ** —
		ઉમેરો	પારિ હદ, હોવાપણું	"	૨	૧૦ પછી	પોગળી, સ્ત્રી. શુદ્ધિ
			પારી, અપારી, એ			ઉમેરો	વૃદ્ધિમાં

પૃ. ક્રો. પં.	કો	જોઈએ	પૃ. ક્રો. પં.	કો	જોઈએ
૮૬	૨	૩૩માં	૮૬	૧	૬-૭
		ઉમેરો			કાઠી નાખો
					કાઠી નાખો
		(૨) ઘોડા ઉપર નાખી			સં. પ્રી... ** જુઓ પ્યાં
		સામાન ભરવાનો			સ્ત્રી. જુઓ પ્યાં
		ચામડાનો ખડિયો,			સં.
		(૩) સોનારૂપાનો			પ્રાતર
		નાના માદળિયાનાં			પ્રાહોણો, પુ.
		આકારનો મથુકો,			જુઓ પરપથો
		(૪) ઘી ભરવાનું			‘કા સમે હું પ્રાહોણો
		કુડલું			આવીશ અણતેડ્યો
		કાઠી નાખો			એકવાર’ (પ્રે.દ. સ્કંધ
૯૦	૧	૧-૩			૧૧૫-૧૬)
	૨	૨૪-૨૫ કા.... પોતડી			
		સં. પ્ર, વે (ભૂકૃ ઉત્ત)			
		વણવું ઉપરથી			
૯૧	૨	૧૫-૧૬ સં. પુટ... *			
૯૪	૨	૫ સં... પૂછવું			
		પ્રા. પદ્મ, સં. પક્ષ્મન			
		સં. પૃચ્છા			

૫

પ, પું પકાર.
 પકડું, નં જુઓ પૈકું.
 પકટું, નં જુઓ પીતો.
 પકસો, પું જુઓ પૈસો.
 પઈ, સ્ત્રીં જુઓ પાઈ.
 પઈ, પું ે પ્રા. પહિંઝ, સં. પથિક-મુસાફર. ે
 (૧) વટેમાર્ગ. (૨) અન્નપ્રથો મુસાફર; મહેમાન.
 ઉં પહેલે દિવસે પશ્ચિમે ને બીજે દિવસે પઈ. કહેં
 પઈ, સ્ત્રીં ે ઇ. Pica (પાકડા) ે ભાગેલાં તુલેલાં
 બીબાંતો જથો.
 પકડ, કિં સં ે સં. પ્ર. કલ્-પકડવું, ઝાલવું. * ે
 (૧) ઝાલવું. (૨) મજબૂત ઝાલી રાખવું.
 શ. સ.—(૧) કાન પકડવો-ભૂલ કબૂલ કરવી.
 (૨) નાડ પકડવી-ચિકિત્સાપૂર્વક જાણી લેવું.
 (૩) હાથ પકડવો-આશ્રય આપવો.
 પકડ, સ્ત્રીં ે જુઓ ✓ પકડ. ે (૧) પકડવું તે. (૨)
 પકડવાની શક્તિ. (૩) વસ્તુને મજબૂત ઝાલી
 રાખનારું ઝોજર.
 પકડાપકડી, સ્ત્રીં ે જુઓ ✓ પકડ. ે એકને પકડવું,
 પછી બીજાને પકડવું, એમ ઉપરાઉપરી પકડી
 લઈ જવું તે.
 પકટું, વિં જુઓ પગતું.
 પકવ, કિં સં ે સં. પાક-રસોઈ ે રાંધવું; રસોઈ
 કરવી. ઉં તે રોટલી પકવે છે.
 પકવાન, નં જુઓ પકવાન.
 પકવાસી, સ્ત્રીં મેડાનાં પાટિયાંની નીચે બે પાટિ-
 યાંની સાંધ ઉપર જડાતી લાકડાની ચીપ કે
 લોહાની પાટી.
 પકવાસો, પું સં. ે કમ્બી-કામડી, વંશ-વાંસ.** ે
 (૧) વાંસની કામડી. (૨) છાપરાના સાકટા
 ઉપર જડવાની ચીપ. (૩) જળોયું.

પકાર, પું ે શુ. સં. ે ૫ અક્ષર.
 પકાવ, કિં સં ે સં. પાક-રસોઈ. ે રાંધવું. ઉં
 તે ખીચડી પકાવે છે.
 પકાઈ, સ્ત્રીં ે જુઓ પકડું. ે (૧) કાઈથી ન-
 ડગાવાપણું; હોશિયારી. (૨) ખંદાઈ.
 પકું, વિં ે સં. પક્વ ે (૧) પૂર્ણ. ઉં પક્ષો
 નિશ્ચય; પક્ષો ડગ. (૨) કાઈથી ડગાય નહિ એવું.
 (૩) ખંદું.
 પક્વ, વિં ે શુ. સં. ે ચઢી ગયેલું; રંધાયેલું. ઉં
 પક્વ અન્ન.
 પક્વાન, નં ે શુ. સં. ે જલેખી, વગેરે મીઠાઈ.
 પક્વાશય, નં ે શુ. સં. ે હોજરી; જંઠર.
 પક્ષ, પું ે શુ. સં. ે (૧) બાજુ. ઉં તે દુશ્મનના
 પક્ષમાં ભળે છે. (૨) બે કે અધિક કાટિમાંથી
 એક. ઉં ઉત્તમ પક્ષ તો એ છે, કે તમે તે
 જાતે કરી બતાવો. (૩) એક વિચારવાળાઓનું
 ટોળું. ઉં ઉદ્દામ પક્ષ; વિનીત પક્ષ; નાફેર
 પક્ષ. (૪) માસનાં બે પખવાડિયાંમાંનું એક.
 ઉં શુકલ પક્ષ. (૫) તરફદારી. ઉં તે તેનો
 પક્ષ બેચે છે. (૬) પક્ષપાત. ઉં ન્યાયાધીશ
 પક્ષ કરે છે. (૭) જેના વિષે અમુક વાત
 સાધવાની છે તે.
 પક્ષ, સ્ત્રીં (૧) તરફદારી. (૨) પાંખ.
 પક્ષકાર, વિં ે સં. પક્ષ, કાર ે વાદીપ્રતિવાદી-
 માંનું એક.
 જ્યારે પ્રધાન જ એક પાસનો પક્ષકાર હોય
 ત્યારે એ નિયમ લાજુ પડતો નથી.
 (સ. ચં. ૩-૨૩૫)
 પક્ષઘાત, પું ે સં. પક્ષ, ઘાત ે લકવો; અર્ધાંગવાયુ.
 પક્ષપાત, પું ે સં. પક્ષ, પાત ે ન્યાય કે સત્ય
 નહિ જોતાં એક પક્ષ તરફ ઢળી જવું તે; વગ.
 પક્ષપાતી, વિં પક્ષપાત કરનાર; વગિયું.

પક્ષમત.

૨

પખિયારું.

પક્ષમત, પું ૬ શુ. સં. ૩ એક પક્ષનાનો અભિપ્રાય;
એક પક્ષનાનું મન્તવ્ય.

શિષ્ટ પુરુષોમાં પણ મતભેદ થાય એવા પક્ષમતથી
પક્ષવાદ થાય. (સા. જ. ૧૬)

પક્ષમન્ત્ર [પક્ષમંત્ર], પું ૬ સં. પક્ષ, મન્ત્ર ૩
પક્ષવાદ; વકીલાત.

પક્ષમંત્રીની પરીક્ષામાં સુપરીક્ષિત નીવડેલાને
આર્યધર્મનો આ પક્ષમંત્ર અતિ પ્રિય લાગ્યો.

(સ. ચં. ૩-૨૧)

પક્ષમન્ત્રી [પક્ષમંત્રી], પું ૬ સં. પક્ષ, મન્ત્રિન ૩
પક્ષવાદી; વકીલ; આરિસ્ટર.

તે પક્ષમંત્રી થવા અભ્યાસ કરતો હતો.

(સ. ચં. ૧-૨૨૨)

પક્ષવાદ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) વકીલાત.

ધર્મોપકારીઓ હલ્લો અભિપ્રાય બાંધતાં પહેલાં
પક્ષવાદ સાંભળે છે. (સ. ચં. ૧-૨૪૧)

(૨) એક પક્ષનાં મનુષ્યોના મતને આધારે
મનાતો વાદ.

શિષ્ટ પુરુષોમાં પણ મતભેદ થાય એવા પક્ષમતથી
પક્ષવાદ થાય છે. (સા. જ. ૧૬)

પક્ષવાદી, પું ૬ સં. પક્ષવાદિન ૩ અમુક પક્ષની
વકીલાત કરનાર; વકીલ.

મુંબઈના વરિષ્ઠ ધર્માસનનો પક્ષવાદી બન્યો હતો.
(સ. ચં. ૧-૨૨૨)

પક્ષાઘાત, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) શરીરના એકાદ
પાસાનું રહી જવું તે; અધોગવાયુ. (૨) શરીરના
એકાદ અવયવનું રહી જવું તે; લકવો.

પક્ષાપક્ષી, સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પક્ષ દ્વિ. ૩ આ અમારો
પક્ષ અને આ સામે પક્ષ, એવી ભેદભાવની
લાગણી; તરફદારી. ઉં પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહિ
પરમેશ્વર. (લોહાકિત.)

પક્ષિણી, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પક્ષીની માદા; પંખિણી.
છડું સેવવા બેઠેલી પક્ષિણી માતાના જેવા નરુત
રહી બળવત્તે. (સ. ચં. ૩-૨૧૦)

પક્ષી, નં ૦ ૬ સં. પક્ષિન ૩ પંખી.

પક્ષીય, વિં ૦ ૬ શુ. સં. ૩ અમુક પક્ષનું. ઉં
નંદપક્ષીય.

પક્ષોત્પાત, પું ૬ સં. પક્ષ-પાંખ, ઉત્પાત-ઊડવું
તે. ૩ એક પક્ષ તરફ ઢળી પડ્યા વગર બંને
પક્ષનો નભાવ કરવો તે.

ન્યાં સુધી આપણે ધરમાંથી માતાપિતાદિક મડળને
હાડી મૂકવા ઠરાવ કર્યો નથી ત્યાંસુધી પક્ષપાતના
કરતાં પક્ષોત્પાત વધારે ઉચિત છે.

(સ. ચં. ૪-૧૩૫)

પક્ષમ, નં ૦ ૬ સં. પક્ષમન ૩ પાંપણ.

પક્ષમ રેશમ સરીખાં ઢળિયાં. (ન. ભો. દી.)

પખપખા, સ્ત્રી ૦ પક્ષાપક્ષી.

દૈત વિના નોહે પખપખા. (નરસિંહ)

પખવાજ, સ્ત્રી ૦ ૬ પ્રા. પક્ષવાજ, સં. પક્ષા-
તોચ* ૩ ઘઉં કે જવના આકારનું બે પાસે વગા-
ડવાનું વાદ્ય.

પખવાજી, પું ૦ પખવાજ વગાડનારો.

પખવાડિક, વિં ૦ પંદર પંદર દિવસે નીકળતું; પખ-
વાડિયે પ્રસિદ્ધ થતું. ઉં પખવાડિક પેપર.

પખવાડિયું; { નં ૦ ૬ હિં. પચ્ચવારા, સં. પક્ષ+
વાર (કાળ) ૩ (૧) પંદર દિવસનો
પખવાડ; { કાળ; પંદર દિવસનો સમૂહ. (૨)
માસના બે પક્ષમાંનો એક. ઉં
વહતું પખવાડિયું.

પખાજ, સ્ત્રી ૦ બુઝો પખવાજ.

પખાલ, સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પચ્ચ-પાણી, ચલ્લ-ચામડું. ૩
પાણી ભરી લાવવા માટે પોઠના આકારની ચા-
મડાની ગૂણ. પખાલ બળદ કે પાડા ઉપર લાદે છે.

પખાલચી, પું ૦ પખાલથી પાણી ભરી લાવવાનો
ધંધો કરનારો.

પખાલણ, સ્ત્રી ૦ (૧) પખાલની સ્ત્રી. (૨) પખા-
લથી પાણી લઈ આવનારી સ્ત્રી.

પખાલી, પું ૦ પખાલચી.

પખાળ, ક્રિં ૦ સં ૦ ૬ સં. પ્રપક્ષલ-ધોવું. ૩ (૧)
લક્ષિપૂર્વક પાણી નામી ધોવું. (૨) પાણી
નામી ધોવું.

પખિયારું, નં ૦ ૬ સં. પક્ષ-ખાણું. ૩ ખીલીવાળી
બંગડી વગેરેમાં પાસાં ભેગાં કરી જડ ઘાલેલી
હોય તે; પસિયારું.

પાખું, નં ૬ સં. પક્ષ ૩ (૧) પક્ષ; બાબુ. ઉં
વર ચોએ પગે પૂરો. (લોકગીત.) (૨) ઓથ.
ઉં મોટાનું પાખું કયાંથી ?

પગે, અં બુઓ પાગે.

પગે ૧૩, કિં સં ૬ પ્રા. પક્ષોડ ૩ પહેળું કરવું.
પાંખ પગોડી પાખું નીર. (ભા. કા. ૬)

પગ, પું ૬ પ્રા. પગ, સં. પદ ૩ (૧) જે અવ-
યવ વડે ચલાય છે તે. (૨) હાકા નીચેનો ભાગ;
ટાંટિયો. (૩) મનુષ્યના હીચણથી પાની સૂધીનો
ભાગ. (૪) મનુષ્યની પાનીથી અંગૂઠા સૂધી-
નો ભાગ.

શ. સ.-(૧) પગ આવવા-હીંડતાં આવડવું.

(૨) પગ ઊપડવો-જાતી ચાલવા. (૩) પગ
કરવા-જતા રહેવું. ઉં એના ઘરમાંથી પૈસા-
એ પગ કર્યા. (૪) પગ કાઢવો, ટાળવો-આવ-
જવ બંધ કરવી. (૫) પગ ધાલવો, પેસારવો-
દાખલ થવું; પેસી જવું. (૬) પગ છૂટો કરવો-
થોડું થોડું ચાલવાની ટેવ પાડવી. (૭) પગ
ટકવો, કરવો-ટકીને રહેવું. (૮) પગ થવા-
ઊપડી જવું; ઊંચકાઈ જવું. (૯) પગ ઘોઈ
પીવા-પૂજ્ય તરીકે ત્રેવડવું; પરમેશ્વર જેવું
ગણવું. (૧૦) પગ પાછા પડવા-હિંમત ન
ચાલવી. (૧૧) પગ પાણી પાણી થઈ જવા-
થાકથી, ભયથી કે નાઉમેદીથી પગ હીલા થઈ
જવા. (૧૨) પગ બાંધીને રહેવું-પગ
ટકાવીને રહેવું. (૧૩) પગ ભાગવા-બળ તોડી
નાખવું; હરાવવું. (૧૪) પગ ભાગી બેસવું-
હારીને બેસવું. (૧૫) પગ ભારે થવો-પગ ન
ઊપડવો; જવાને દિલ ન ચાલવું. (૧૬) પગ
માંડવો-શરૂઆત કરવી. (૧૭) પગ લંબાવવા,
વધારવા-ધીરે ધીરે સત્તા વધારવી. (૧૮) પગ
વાળાને બેસવું-જાંપીને બેસવું. (૧૯) પગે
કમાડ ઠેલવાં-ટીપ ભરવાની, જવાબદારી માથે
લેવાની વગેરે બાબતમાં બુઝિયાઈ ઠેલો મારવો.
(૨૦) પગે કરવું-પગ ઉપર બેસાડી હુલાવવું.
(૨૧) પગે કોડીઓ ચઢવી-વસમું પડવું. (૨૨)
પગે માથું મૂકવું, પગે પડવું-નમવું. (૨૩)
પગે મેદી મૂકવી-બેસી રહેવું; હીંડવાનો કંટાળો
ખાવો. (૨૪) પગે લાગવું-નમવું; નમીને લાલ
ચારી બતાવવી; લાચાર બનવું; કંટાળવું.

કહે-પેટમાં પગ હોવા-હીલચાલ ગુમ હોવી;
પહેલોલા હોવું.

પગ, પું ૬ પ્રા. પાગ, સં. પાદ-ઝડવું મળ. ૩
મળ. ઉં એ માણસના પગ પાતાળમાં છે.
(મળ ઊંડાં પાતાળમાં છે.)

પગચાળી [પગચાંપી], સ્ત્રી ૬ પગ+√ચાંપ. ૩
પગ ચાંપવા તે.

પગડબંદ [પગડબંદ], પું ૬ પગડ+કા. બંદ (બંદ-
બાંધનાર) بستن (અસ્તન-બાંધવું.) ૩ પાગડી
બાંધવાનો ધંધો કરનાર; પાગડી બાંધનારો.

પગતું, વિં ૬ સં. મુક્ત ૩ છૂટું; મગતું; મોકળું; ખુલતું.

પગતોડ, સ્ત્રી ૬ પગ+√તોડ. ૩ પગ થાકી નય
એવા આંટાફેરા.

પગથાર, પું ૬ બુઓ પરથાર.

પગથારિયું, નં પગથિયું.

પગથિયું, નં ૬ સં. પદ અને સ્થા ઉપરથી. ૩
(૧) ચઢવાઝતરવામાં પગ માંડવા બેગ
ચણતર. (૨) નીસરણીનાં તબકમાંતું એક.

પગથી, સ્ત્રી ૬ સં. પદ અને સ્થા ઉપરથી ૩ (૧)
માર્ગની બાબુએ રાહદારીને માટે રાખેલો રસ્તો.
(૨) જંગલમાં પગના ઘસારાનો સાંકડો શેરડો.

પગદહરો [પગદહો], પું ૬ પગ, ડણડણ. સં.
દ્રમ-આમતેમ જવું. * ૩ (૧) અશક્તિ દરમિ-
યાન થોડા થોડા પગ માંડવા તે. ઉં વા
તદન મટી ગયો નથી, પગદહો થયો છે. (૨)
થોડું થોડું ફરવુંફરવું તે. ઉં બાળકથી
શું મોટું કામ થાય ? પગદહો કરે. (૩) જંગ-
લમાં માણસના પગના ઘસારાની શેરડી.

પગપાળું, વિં ૬ પગ+પાળું. ૩ પગે ચાલવું; પાળું.
એ વેળાએ એક જણ પગપાળો રાખજની પાસે
આવ્યો. (પ્રધાનની પ્રતિજ્ઞા ૧)

પગપેસારો, પું ૬ પગ+√પેસ-પ્રે. ૩ પગ ધાલવો
તે; ભાગવગ વધારવી તે.

પગભર, વિં [પગ + √ભર.] બીજનના આશ્રય
વગર ટકી રહેવું.

પગર, પું ૬ સં. પ્રકર-જથો. ૩ અનાજ છૂટું
પાડવા પાથરેલાં ફૂંડાંનો જથો.

પગર, પું. ફસં. પદ-પગ. ૩ દાણા છૂટા પાડવા
કરસણ બળદના પગે કચરાવવાં તે.

पगार, पुं० {सं. पयस्-पाण्णी. } परसेवो. (कृच्छी.)

પગરખું, નં {પગ+૧રાખ.} ખાસકું; બેડો.

શ.સ.-પગરખામાં પગ ઘાલવો-ખરોખરી કરવી.

પગરણ, નં ૬ સં. પ્રકરણ-આખત, કાર્ય.} (૧)
મંગળ કાર્ય; સારું ટાણું. ઉં પોતાને ત્યાં
વરસમાં શાં શાં પગરણ આવવાનાં છે તેનો
વિચાર રાખવો. (૨) અસ્તાવ; પ્રકરણ.

જાલું જાલું સારા માણસની ખોટી ખોટી વાતો
કરવાડી પીંદાથી પગરણ મંડાય છે. (બાળ-
વિદ્યાસ, ૭૦)

પગરણિયું, વિં દરેક સારા ટાણા સાથે જોડાયેલું.

૬૦ પગરણિયા જાગ; પગરણિયાં માતા.

पगर्प, पुं० {पग, सं. रव-जीणिः अवाञ्. }
यावतां थतो पगतो अवाञ्.

પગરવટ, સ્ત્રીં } { પગર+વાટ. } (૧) પગના ધસા-
 રાથી પટેલો શેરડો. (૨) પગના
 પગરવટો, પુંં } ધસારાની નિશાની.

પગરસ્તો, પું ૦ { પગ+રસ્તો. } (૧) પગવાટ, સ્થળ-
માર્ગ. ઉં અહીં સુધી તો હોડીમાં આવ્યા,
અગાડી તો પગરસ્તો છે. (૨) પગે જ ચાલીને
જવાનો માર્ગ. ઉં કુંગર ઉપર ગાડાવાટ નથી,
પગરસ્તો છે. (૩) આગગાડીની સડક સિવાયનો
માર્ગ. ઉં અમદાવાદથી સરખેજ, આગગાડીમાં
જવાય છે અને પગરસ્તે ઘોડાગાડીમાં પણ
જવાય છે.

પગલી, સ્ત્રી (૧) પગલાંની પંક્તિ. (૨) નહાનાં
નહાનાં પગલાં.

પગલું, નં (૧) ડોઈ પણ સપાટી ઉપર પડેલી પગતી છાપ. ઉં ચોરનું પગલું. (૨) ધાતુ કે પથ્થર ઉપર કારેલી પગના તળિયાની રૂપરેખા. ઉં આચાર્યજીનાં પગલાં. (૩) પગલાંની આકૃતિ જેમાં કારેલી છે તેવું પદ્ક. ઉં શ્રીનાથજીનું પગલું. (૪) ચાલતાં પાછલી પાનીથી આગલી પાની સૂધીનું અંતર. ઉં પાંચ પગલાં જમીન.

શ. સ.-(૧) પગલાં કરવાં-કૃપા કરીને આવવું; પધારવું. (૨) પગલું કાઢવું-ચોર વગેરેનો માર્ગે તેનાં પગલાંને અનુસરીને શોધી કાઢવો. (૩) પગલાં થવાં-આવવું. (૪) પગલાં ભરવાં-ઉપાય યોજવો. (૫) પગલે ચાલવું-અનુસરવું.

पगवाट, स्त्री० { पग+वाट. } (१) पगे यादीने
जवातो रस्तो. (२) स्थलमार्ग; पुशडी रस्तो.

पञ्चार, पुं० { सं. प्राकार } डाट.

ગ્રાહાં ચૈષાં પોજ પગાર. (શામળ)

પગાર, પું. { પોર્ટ. Pagar. } મહેનતાણના
જદલામાં અપાતી મદતી રોકડી રકમ; મુસારો.

श. स.-पगार डरवो-मुहत्तर पैसा आपवा.

ਓਹ ਹੁੰਦੀ ਖਗਾਰ ਫ਼ਰੀ.

पञ्चाङ्गार, वि० पञ्चाङ्ग आनारो.

પગારપત્રક, નં { પગાર+પત્રક. } પગાર જેમાં
આધારાય છે તે પત્રક.

पगली, पुं० { लुओ पग. } (१) चोरतुं पगलुं
पारणी डाढनार. (२) अंगलाना रक्षयते माटे
राभेलो चोडियात.

પગેપડાણું, નં ૬ પગ+પડણ. } સાસુ વગેરેને પગે
પડતાં વાંડુ જે ભેટ મૂકે છે તે.

પગેસું, નં ૬ જુઓ પગ. ૩ ચોરનું પગલું.

ચૈાટામાં લાંઠાણી મહારાણી ગૂજરાતી વાણી
પગેરું ચલાવતાં તે પકડાયા ખારસી.

(हलपतराम)

पगेलागळुं, न० {पग+√लाग.} पगे लागवुं ते;
नमस्कारः दंडवत.

પગો, પું ૬સં. પુદ્ગલ } પૂતળી ભાતનું સ્ત્રી-
ઓને પહેરવાનું કપડું. (લાલ રંગનાં પગો
ને ઢાળા રંગનાં બગો કહે છે.)

પદ્યકવિ-૬ [પદ્યકવિ-૬], પુ. ૦ જુઓ. પદ્યકવિ-૬.

પટ્ટક [પંક], પું ૬ શુ. સં. ૩ કાદવ; કીચડ.

ਪ੍ਰਤਿਪਤਿ [ਪਤਿ], ਪੁੰ ॥ ੧. ਸੰ. ਪੜ੍ਹ-੩੬੪,

+ જ-ઉત્પન્ન થવું.} કમળ.

પહકાં.

પં

પચરંગી.

પહકા [પંકા], કિં અંદ્રા. પક્ષાઝ, સં.
પ્રખ્યાત ડે પ્રખ્યાત થવું.

પહકિત [પંકિત], સ્ત્રીંદ્રા. સં. ડે (૧) લીટી. (૨)
હાર; ઓળ. (૩) પંગત.

પહકિતભેદ [પંકિતભેદ], પુંદ્રા. સં. ડે (૧)
પંગતે બેઠેલામાં પીરસણનો વેરોઆંતરો. (૨)
જમણવારમાં એક પંગત ન આપતાં આંતરો
મૂકી ભેદ રાખવો તે.

પહખ [પંખ], સ્ત્રીંદ્રા. લુઓ પાંખ. ડે પાંખ. માત્ર
કવિતામાં વપરાય છે.

પહખણી [પંખણી], સ્ત્રીંદ્રા. લુઓ પહખણી.

પહખવા [પંખવા], પુંદ્રા. સં. પક્ષવાત ડે પક્ષ-
વાત; લકવો.

પહખા [પંખા], સ્ત્રીંદ્રા. લુઓ પાંખ. ડે પાંખ.

દૂંપી નાખશે મારી પંખાય, પાપી માણસ રે.

(પ્રે. નળાખ્યાન)

પહખાળી [પંખાળી], સ્ત્રીંદ્રા. લુઓ પાંખું. ડે
ડાંગરની ત્રણ પાંખાંવાળી એક જાત;
ત્રણપાંખડી.

પહખિણી [પંખિણી], સ્ત્રીંદ્રા. સં. પક્ષિણી ડે
માદા પક્ષી.

પહખિયું [પંખિયું], નંદ્રા. લુઓ પાંખિયું.

પહખિયું [પંખિયું], નંદ્રા. લુઓ પહખી. ડે પંખીકું.

પહખી [પંખી], નંદ્રા. પક્ષી, સં. પક્ષિન ડે
પક્ષી.

પહખીકું [પંખીકું], નંદ્રા. લુઓ પહખી. ડે
પક્ષી.

પહખેરું [પંખેરું], નંદ્રા. સં. પક્ષ-પાંખ. ડે
પક્ષી.

પહખો [પંખો], પુંદ્રા. સં. પવન-વા. લુઓ
✓ ઊપણ. ડે પવન નાખવાનું સાધન; વીજણો.

પહખો [પંખો], પુંદ્રા. લુઓ પહખ. ડે ગાડીની
બે બાજુએ આવેલાં પૈડાં ઉપરનાં પાંખ જેવાં
આચ્છાદનમાંનું એક.

પહખત [પંખત], સ્ત્રીંદ્રા. સં. પહખતિ ડે હારખંધ
બેઠેલાંનો સમૂહ.

બેઠી પંગત યાદ રે. (નૂતની વાચનમાળા, ૭)

પહચું [પંચું], } વિંદ્રા. સં. ડે પાંગળું.
પહચુલ [પંચુલ], }

પણ પંચુ કે' પર્વત પાર્થ બિતરે,
તે કાર્ય શી રીતે બણશે રે.

(શામળશા. ૧૪-૧૧)

પચ, કિં અંદ્રા. પચ, સં. પચ્ કર્મણિ. ડે
(૧) ગળી જવું; એકતાર થઈ જવું. ઉંદ્રા. પાણી
પ્રપંચમાં શું પચી રહ્યો? (૨) [પાણી] મરવું;
ગરી જવું.

પચ, કિં અંદ્રા. પચ, સં. પચ્ પ્રે. ક. ડે
(૧) ખાધેલું હજમ થવું. (૨) [લા.] હરામનું
હજમ થવું.

પચકડી, સ્ત્રીંદ્રા. હિં. પિચક-પિચકારી. લુઓ
✓ પચરક. ડે નહાની પિચકારી.

પચકણ, વિંદ્રા. લુઓ પોચકણ.

પચખાણ, નંદ્રા. પચ્ચખાણ, સં. પ્રત્યાખ્યાન
નિષેધ. ડે જે કૃત્યથી પાપ દૂર થાય એવી
પ્રતિજ્ઞા. ઉંદ્રા. મેં આજે ઉપવાસનાં પચ-
ખાણ લીધાં.

પચપચ, અંદ્રા. લુઓ ✓ પચરક. ડે દબાયાને લીધે
પાણી કે રસની શેડ છૂટે ને અવાજ થાય તેને
માટે આ અવ્યય વપરાય છે. ઉંદ્રા. પાકી કેરી
ઘોળતાં પચપચ થાય છે.

પચપચું, વિંદ્રા. પચપચ અવાજ થાય એવું પોચું;
ગદગદું.

પચરક, કિં અંદ્રા. પચ્ચક, પહ્ચર, સં.
પ્રક્ષર-ઝરવું. ડે ધાર છૂટવી, પાણીની શેડ
છૂટવી.

પચરકિયું, વિંદ્રા. પચરકી ઊડે એવું ઢીલું.

પચરકી, સ્ત્રીંદ્રા. } પાણીની શેડ.
પચરકો, પુંદ્રા. }

પચરંગ [પચરંગ], વિંદ્રા. પચ, ક. નંગ
(રંગ) ડે પાંચ રંગવાળું.

હંસપિચ્છના તળાઇતકિયા, પચરંગ હીરની પાઠી

(પ્રે. દ. સ્કં. ક. ૧૩૭)

પચરંગિયું, [પચરંગિયું], } વિંદ્રા. પાંચ રંગવાળું;
પચરંગી [પચરંગી], } રંગબેરંગી.

પચાર.

પચઈટાળી.

પચાર, કિં સં {પ્રા. પચાર-૪પકો દેવો.} ટાણા
રૂપે કહી દેખાડવું; ટકારમાં કહેવું.

પચાવ, પું {જુઓ ૨ ✓ પચ.} પચવું તે;
પચાવો.

પચાવો, પું પચવું તે.

પચાસ, વિં {સં. પચ્ચાશત} પાંચ વાર
દસ; ૫૦

પચીસ, વિં {સં. પચ્ચવિંશતિ} વીસ ને
પાંચ; ૨૫.

પચીસી, સ્ત્રીં પચીસનો સમૂહ. ઉં મહાપચીસી.

પચીસી, સ્ત્રીં ઉપહાસ. ઉં પચીસી ઊડાવવી.

પચુસણ, નં જુઓ પનજુસણ.

પચ્ચી, સ્ત્રીં {પ્રા. પચ્ચુત્ત, સં. પ્રત્યુત્ત-જડેલું.}
વીંટીમાં નંગ બેસાડવા કાંગરાવાળું જે ખામણું
કર્યું હોય છે તે.

પચ્ચીગર, પું પચ્ચી કરનાર જડિયો.

પચ્છમબુદ્ધિ, વિં {સં. પચ્છિમબુદ્ધિ} જેને
પાછળથી બુદ્ધિ સૂઝે તેવું.

અગમબુદ્ધિ વાણિયો, પચ્છમબુદ્ધિ બ્રહ્મ;
તરતબુદ્ધિ તરડો, ઘોઘો મારે ધરમ. (કહેવું)

પછતાલ, સ્ત્રી જુઓ પસ્તાળ.

પછવાડી, અં {પ્રા. પચ્છા, સં. પચ્ચાત્} પાછળ.

પછવાડું, વિં છેવાડું.

પછવાડું, નં (૧) પાછલો ભાગ; પૂઠ. (૨) કેડો.

પછવાડે, અં (૧) પાછળ; પૂઠ. (૨) છેડે; અંતે.

પછાટ, સ્ત્રીં જુઓ ૨ પછાડ.

પછાડ, કિં સં {સં. પ્રત્યુ પ્રે. પછાડવું.}
અકાળવું; જેરથી નીચે નાખવું.

પછાડ, સ્ત્રીં {જુઓ ✓ પછાડ.} પછાડવું તે.

પછાડી, સ્ત્રીં {પ્રા. પચ્છા, સં. પચ્ચાત્} ઘોડાના
પાછલા પગ બાંધવાનું દોરડું.

પછાડી, અં પાછળ.

પછાડો, પું {જુઓ ✓ પછાડ.} પછાડ. ઉં તેણે
મુકેલીમાંથી છૂટવા પછાડ ખાધો.

પછાત, અં {સં. પચ્ચાત્} પાછળ; પછવાડે.

પછી, અં પાછળ; પાછળથી.

પછીત, સ્ત્રીં {સં. પચ્ચ+મિત્તિ} ધરની પાછલી
દિવાલ.

પછીતિયું, નં પાંજરીવાળા ગાડાનું પાછલું પાટિયું.

પછેડી, સ્ત્રીં {પ્રા. ઉપચ્છઞ, સં. ઉપચ્છદ} (૧) ઓઢવાનું સૂતરેલ કપડું. (૨) ખેસ; ઉપરણો.
(૩) ચાદર.

શ. સ.-પછેડીવા વરસાદ-પાથરેલી પછેડી
પલળે એટલો વરસાદ.

પછેડો, પું (૧) પછેડી કરતાં વધારે જડું ઓઢ-
વાનું સૂતરેલ કપડું. (૨) સંતાનના જન્મ ને
લગ્ન પ્રસંગે અપાનું કીમતી વસ્ત્ર અથવા અવેજ.

પજવ, કિં સં ત્રાસ આપવો; હેરાન કરવું;
દુઃખ દેવું.

પજવણી, સ્ત્રીં } પજવવું તે.
પજવણું નં }

પજવો, પું {ફા. Pajva (પજવણું)-ઈંટો પકવવાની
ભટ્ટી.} નીમા; ફૂંભારની ભટ્ટી.

પજવણસણ, નં {સં. પર્યુષણ} ભગવાન મહા-
વીરની જન્મન્તી સમયનું જૈનવ્રત.

પચ [પંચ], વિં {સં. પચ્ચન} પાંચ.

પચ [પંચ], પું (૧) કોઈ બાબતનો નિકાલ
કરવા નીમવામાં આવેલા પાંચ કે વધારે-
ઓછા માણસોમાંનો એક. (૨) એ રીતે નીમા-
યેલો કોઈ પણ માણસ.

પચ [પંચ], નં (૧) નાત, કોમ કે મહાજનનું
મંડળ. (૨) લોક.

પચ, [પંચ], વિં પાંચમું.

એકે ભજત કયું બીજે અંશાવતારી,

પાંચ પંચને તારક ઉપદેશ રે;

ચતુર્થને એકદશી ચાલમા,

છઠ્ઠાને પુરશ્વરણ સૂઝયો દેશ.

(શામળશા. ૨૪-૬)

પચઈટાળી [પંચઈટાળી], સ્ત્રીં {૩ પચ+
ઈટાળો.} લોક મળી ઈટાળાનો માર મારે
તે સળ.

પંચક.

૭

પંચરાશિ.

જેવા મળ્યા જન ઘણા, ક્યારે કાઢે બહાર એને,
પંચકાળી કંઠે સૌ, મને ઘણું ખડાલતા.

(મિત્રધર્માખ્યાન)

પંચક [પંચક], નં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પાંચનો સમુદાય;
પંચકકું. (૨) અધુ ધનિષ્ઠા, શતભિપક, પૂર્વા-
ભાદ્રપદા, ઉત્તરાભાદ્રપદા અને રેવતી એ પાંચ
નક્ષત્રોના ગાગાના પાંચ ભાગ પડે તેમાંનો એક.

પંચકકું [પંચકકું], નં જુઓ પંચક (૧).

પંચકલ્યાણી [પંચકલ્યાણી], વિં ૧ પંચ +
કલ્યાણ. ૩ ચાર પગ અને કપાળ એ પાંચ
ઘોળાં હોય એવા શુભ ચિહ્નવાળું. ઉં પંચ-
કલ્યાણી અથ.

પંચકેશ [પંચકેશ], પું ૧ શુ. સં. ૩ માથું,
ઉપેલા હોડ, એ બગલ ને શુભ ભાગ એ પાંચ
કેશાણના વાળ.

પંચકોણ [પંચકોણ], પું ૧ શુ. સં. ૩ પાંચ
ખૂણવાળી આકૃતિ.

પંચકોણ [પંચકોણ], વિં ૧ શુ. સં. ૩ પાંચ
ખૂણવાળું.

પંચકોશી [પંચકોશી], સ્ત્રી ૧ પંચ +
કોશ. ૩ મોટા તીર્થની આસપાસની પાંચ કોસ
ઘેરાવાની જમીન.

પંચક્યાસ [પંચક્યાસ], પું ૧ સં. પઞ્ચ + અં
کياس (કિયાસ) - માપ.] પંચથી જાહેર તપા-
સણી. ઉં પંચક્યાસ થઈ ગયા પછી મરદાને
બાળવાની રજા આપવામાં આવશે.

પંચગવ્ય [પંચગવ્ય], નં ૧ શુ. સં. ૩ ગાયના
અંગનાં પાંચ વાનાં-દૂધ, દહીં, ઘી, મૂત્ર
અને છાણ.

પંચચામર [પંચચામર], પું ૧ શુ. સં. ૩
નારાય છંદ.

પંચતીર્થી [પંચતીર્થી], સ્ત્રી ૧ પંચ +
તીર્થ. ૩ પંચકોશીના તીર્થનો સમૂહ.

પંચત્વ [પંચત્વ], નં ૧ શુ. સં. ૩ મરણ; મૃત્યુ.
એટલામાં ભાગ્યશાળી ડોશી કંઈ આકસ્મિક કારણ-
થી માળા જપતાં જપતાં પંચત્વ પામ્યાં.

(સ. ચં. ૧-૨૩૪)

પંચનામું [પંચનામું], નં પંચ રૂપર કરેલી
તળપીજની તોંધ.

પંચપાત્ર [પંચપાત્ર], નં ૧ સં. પાનક, પાત્ર** ૩
પાણી પીવાનું પાત્ર; પવાહું; પ્યાહું.

પંચબાણ [પંચબાણ], પું ૧ શુ. સં. ૩ અર-
વિંદ, અશોક, આંબામેર, નવમલ્લિકા અને
નીલોત્પલ, એ પાંચ પુષ્પ જેનાં બાણ ગણાય
છે તે કામદેવ.

પંચભાગ [પંચભાગ], પું ૧ પંચ + ભાગ. ૩
રસોઈને માટે સીધામાંથી બ્રાહ્મણને આપવાને
કાઢેલો ભાગ. આમાં લોટ, ચોખા, દાળ, ઘી ને
મીઠું, એ પાંચ ચીજ હોય છે.

પંચમ [પંચમ], વિં ૧ શુ. સં. ૩ પાંચમું.

પંચમાસી [પંચમાસી], નં ૧ સં. પાઞ્ચ-
માસિક ૩ પહેલી વારની ગર્ભવતી સ્ત્રીને
પાંચમે મહીને કરવામાં આવતું વિધાન.

ન કહાવ્યું પિયર, કોને નવ કહ્યું;
પંચમાસી એમ એણે ગયું.

(પ્રે. મામેરું, ક. ૩)

પંચમી [પંચમી], સ્ત્રી ૧ શુ. સં. ૩ (૧)
પાંચમ. (૨) પાંચમી વિભક્તિ.

પંચમુખ [પંચમુખ], પું ૧ શુ. સં. ૩ જેને
પાંચ મુખ છે તે; મહાદેવ.

પંચમુખી [પંચમુખી], વિં ૧ પંચ +
મુખ. ૩ પાંચ મુખવાળું. ઉં પંચમુખી દેવ.

પંચરંગી [પંચરંગી], વિં ૧ સં. પઞ્ચરંગ ૩
પાંચ રંગવાળું.

પંચરસ [પંચરસ], પું ૧ પંચ + રસ. ૩
આદુ, કુદીનો વગેરે પાંચ ચીજનો છમ-
કારેલો રસ.

પંચરાઉ [પંચરાઉ], વિં ૧ સં. પઞ્ચ-પાંચ, ચાર-
જથો. ૩ (૧) ચારપાંચ જાતના મિશ્રણથી બનેલું;
સેળભેળિયું. ઉં પંચરાઉ અનાજ. (૨) પરચૂરણ.
ઉં પંચરાઉ વેચાણ.

પંચરાશિ [પંચરાશિ], સ્ત્રી ૧ સં. પાંચરા-
શિક ૩ પાંચ પદ ઉપરથી છકું ઊપજાવવાની
રીત; બેવડી ત્રિરાશિ.

પંચવક્ર.

પંચવક્ર [પંચવક્ર], પું ૬ શુ. સં. ૩ જે દેવને પાંચ મુખ છે તે; મહાદેવ.

પંચવટી [પંચવટી], સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ગોદાવરી નદીના કાંઠાનો પાંચ વડની ઘટાવાળો પ્રદેશ.

પંચવદન [પંચવદન], પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ભુચો પંચમુખ.

પંચવાયકા [પંચવાયકા], સ્ત્રી ૦ ૬ પંચ-લોક, વાયકા-કહેણી. ૩ લોકવાણી.

પંચશર [પંચશર], પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પંચગાણ; કામદેવ.

પંચાશિ [પંચાશિ], પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ગૃહસ્થને રાખવાના ગર્હસ્પત્ય, આહવનીય, દક્ષિણ, સમ્ય અને આવસથ્ય એ પાંચ અશિ. (૨) ચાર બાળુની ચાર ધૂણીનો અને માથે પાંચમો સૂર્યનો તાપ.

પંચાંગ [પંચાંગ], ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, યોગ અને કરણ એ પાંચ વાનાં બતાવનારું ટીપણું.

પંચાંગ [પંચાંગ], વિ ૦ ૬ પંચ + અંગ. ૩ પાંચ પ્રકારનું.

તતખિણુ તુઠક અસપતિ રાઠ,
તસ આપ્યુ પંચાંગ પસાઠ. (કા. પ્ર. ૧)

પંચાજીરી [પંચાજીરી], સ્ત્રી ૦ ૬ સં. જીરપજ્જક ૩ સુંદ, ખસખસ, અજમો, કોપરું અને સવા, તેના ભૂકામાં ખાંડ મેળવીને કરેલો પદાર્થ.

પંચાણુ [પંચાણુ], વિ ૦ ૬ સં. પજ્જનવતિ ૩ તેણે પાંચ; ૮૫.

પંચાત [પંચાત], સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પજ્જન, આયતિ-કામ. ૩ પંચે મળી નિકાલ આણવો તે; નિકાલ. (૨) ઊઠાપોહ; ચર્ચા; ભાંજગડ (૩) ગૂંચ-વાડો; મુશ્કેલી.

પંચાતખોર [પંચાતખોર], વિ ૦ તકરા-ભાંજગડ કર્યા કરનાર.

પંચાતનામું [પંચાતનામું], ન ૦ (૧) પંચાત કરવાની સત્તા આપનારો લેખ. (૨) પંચાતિયા-ઓએ કરેલા નિર્ણયનો લેખ.

પંચાતિયું [પંચાતિયું], વિ ૦ (૧) પંચાત કરનારું; પંચાતખોર.

પંચાતિયો [પંચાતિયો], પું ૦ પંચાત કરનાર-માંનો એક.

પંચાતી [પંચાતી], સ્ત્રી ૦ ભાંજગડ; તકરા; ગૂંચવાડો; મુશ્કેલી.

પંચાનન [પંચાનન], પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) શિવ. (૨) ચાર પંખ નેમ્હેથી ફાડી ખાનારો સિંહ.

ગનનન પડાનન, પંચાનન, ત્રયાનન,
ચતુરાનન બહે ન, કવિરાજ રાજ છે ?

(કુંતીપ્રસન્નાખ્યાન, ૧૬)

પંચામૃત [પંચામૃત], ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) અમૃત રૂપ દૂધ, દહીં, ઘી, મધ તે ખાંડનું મિશ્રણ. (૨) બહુ તીખી પણ સ્વાદિષ્ટ પ્રવાહી બનાવટ.

પંચાયત [પંચાયત], સ્ત્રી ૦ ૬ સં પજ્જન, આયતિ-મંડળી. ૩ (૧) પંચાત કરનારી મંડળી. (૨) કામનું કારોબારી મંડળ; કામી પંચ. ઉં પારસી પંચાયત. (૩) ભાંજગડ.

પડી વાત પંચાયતે, તે નહિ નીપળે નિરધાર.

(ધીરન્નખ્યાન, ૩૧-૧૦)

પંચાયતન [પંચાયતન], ન ૦ ૬ સં પજ્જન, આયતન-સ્થાન. ૩ (૧) ઉપાસ્ય પાંચ દેવનો પાલખો. (૨) ઉપાસ્ય પાંચ દેવ.

કો પંચાયતન પૂજે હો, કો યજ્ઞ આરંભતા;
કોઈ શિવપૂજન માટે હો, નિત્યનિયમી જતા.

(માંઘાતાખ્યાન ૬-૪)

પંચાવન [પંચાવન], વિ ૦ ૬ પ્રા. પજ્જાવણા, સં. પજ્જપજ્જાશત્ર ૩ પચાસ ને પાંચ; ૫૫

પંચાશી [પંચાશી], વિ ૦ ૬ સં. પજ્જાશીતિ ૩ એશી ને પાંચ; ૮૫.

પંચાળ [પંચાળ] પું ૦ ૬ સં. પાજ્જાલ ઉપરથી. ૩ મૂળ પાંચાલ દેશથી આવેલો; લૂહાર.

પંચિયું [પંચિયું], ન ૦ ટૂંકું ધોતિયું.

પંચીકરણ [પંચીકરણ], ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિને અંગે પંચ મહાભૂતોનું વિશિષ્ટ મિશ્રણ. (૨) એવા મિશ્રણ દ્વારા સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિની હકીકત. (૩) એ હકીકત આપનારું પુસ્તક.

પંચોતેર.

૯

પટા.

પંચોતેર [પંચોતેર], વિં ૬ પ્રા. પચ્ચહત્તરિ-
પચ્ચસત્તરિ, સં. પચ્ચસત્તિ ૩ પાંચ ને
સિતેર.

પંચર [પંચર], નં ૬ શુ. સં. ૩ પાંચર.

શોગસાધનથી હારાધના પંચર જેવા પશુ તેજસ્વી
વિષ્ણુદાસ (સ. ચં. ૪-૪૩૬)

પંચરી [પંચરી], સ્ત્રીં ૬ મ. પચ્ચરી, હિં.
પચ્ચરી, સં પચ્ચરીકી ૩ જુઓ પંચાહરી.

પંચખી [પંચખી], વિં (કા. پنجابي (પંચખ)
ઉપરથી. ૩ (૧) પંચખનું. (૨) પંચખના
વતની જેવું કદાવર.

પંચેટી [પંચેટી], સ્ત્રીં ૬ સં. પચ્ચન-પાંચન-
દંત-દાંત. ૩ પાંચ અથવા ઓછા દાંતાવાળું
ઝાંખરાં ખેંચી લેવાનું ઓખર; ખંખાળી.

પંચેળો [પંચેળો], પું ૬ સં. પિચ્જ-પીંચવું. ૩
ફળેટી ભરેલી ચર્યા; ભવાડો; ફળેટી.

પંચે [પંચે], પું ૬ કા. پنج پانچ ૩ (૧)
પાંચ આંગળાં અને હથેળીથી બનેલો અવયવ.
(૨) પશુના પગનો નહોરવાળો અવયવ.

પંચેટ [પંચેટ], કિંસં નિભાવવું; વેડવું.

પટ, નં ૬ શુ. સં. ૩ વસ્ત્ર; લૂગડું.

પટ, પું ૬ જુઓ ૬ પટ. ૩ પુટ દેવો તે; પાસ.
ઉં કુવારના બે પટ દીધા.

પટ, પું ૬ સં. પુટ ૩ આવૃત્તિવાચક અંક; ગુણ.

પટ, પું ૬ સં. પાટ ૩ (૧) નદી, વહેણા વગેરેના
પાત્રની પહોળાઈ. (૨) વિસ્તાર.

પટ, અં ૬ સં. ત્વર ઝડપ કરવી. ૩ તરત; ઝટ.

પટ, પું ૬ પ્રા. તુપ્પ-ચોપડવું. ૩ [લા.] પાસ; અસર.
એ મેલનો પટ ભણેલાઓને કેટલા મહત્તો હશે!
(સ. ચં. ૧-૬૩)

પટક, કિં સં ૬ સં. પ્ર, તટ્ક. ૩ પછાડવું;
અકાળવું.

પટકૂળી, નં ૬ સં. પટકૂલ ૩ રેશમી વસ્ત્ર; બિચી
બાતનું સુંદર વસ્ત્ર.

પટકો, પું ૬ સં. પટ-વસ્ત્ર. ૩ (૧) લૂગડાનો ટુંકા

કકડો. (૨) માથે બાંધવા જેટલું મોટું છેટિયું;
છોગલો. (૩) કાઠો.

પટણી, વિં પાટણનું. ઉં પટણી પટોળાં.

પટન્ટર [પટન્ટર], નં } { સં. પટ, અન્ટર }
પટન્ટરો [પટન્ટરો], પું }
(૧) કપડાની આડ; અંતરપટ.

અંતર એક, જુદાં ન; તદન્ટર કાંચ પટન્ટર, બાળા ?
(ગીતગોવિંદ, ૧૨)

(૨) જુદાઈ; ભિન્નભાવ. (૩) છુપાવી રાખવું તે.
(૪) ગર્ભિત રીતે કે સાંક્રેતિક રીતે કહેવું તે.

પૂછી વાત પટન્ટરે સાચું બોલ સુભણ. (શામળ.)

પટપટ, સ્ત્રીં ૬ સં. પટ-બોલવું. ૩ પટપટ કરવું તે;
બોલબોલ કરવું તે; બોલ્યાં કરવું તે.

પટપટ, કિં સં ૬ જુઓ ૧ પટપટ. ૩ બોલ બોલ
કરવું; બોલ્યાં કરવું.

પટપટાર, } { પું ૬ પટપટ કરવું તે.
પટપટારો,

પટપટાવ, કિં સં ૬ જુઓ ૧ મટમટાવ. ૩ મટ-
મટાવવું; આંખનાં પોપચાં બિલાડમીય કરવાં.

પટપટિયું, વિં પટપટ કરવું.

પટરાણી, સ્ત્રીં ૬ સં. પટ, રાણી ૩ રાજની સાથે
જેને પટાભિષેક થયો હોય તે રાણી; રાજની
મુખ્ય રાણી.

પટલ, પું જુઓ પટેલ.

પટલ, પું ૬ શુ. સં. ૩ કીકી પર વળી જતું પડ.

પટલાઈ, સ્ત્રીં ૬ જુઓ પટેલ. ૩ પટેલપણ.

પટલાણી, સ્ત્રીં પટેલની સ્ત્રી.

પટવો, પું ૬ સં. પટવાય-રેશમનો વણનાર. ૩
રેશમની દોરીઓની ગૂંચણીનું અને સોના-
રૂપાના દાગીનાને ગાંઠવાનું કામ કરનારો.

પટલું, પું ૬ શુ. સં. ૩ હુંદુભિ.

મુદંગ તાલ પણવ ને વીણા, પટલ વેણુસ્વર તાનજ.
(ગિરિધર.)

પટા, પું ૬ અહું ૬ સં. પટ-તરવારનું પાનું. ૩ તર-
વાર કે લાકડીથી ધા ઝીલવા ને ધા કરવા તે.
ઉં પટા ખેલવા.

પટાઉ.

૧૦

પટો.

પટાઉ, વિં. { સં. પટુ-મીઠાબોલું; મીઠું. } પટાવી-
ફેસલાવી નય એવું; પટાવીને કામ કાઠી લે
એવું; ધૂર્ત.

પટાક, પું. { જુઓ ૨ પાટી. } ઘોડાનો તંગ.

પટાક, { જુઓ ૫ પટ. } અં તરત.

પટાકડી, સ્ત્રી. { સં. ચપેટા-ચપટી. } ચપટી.
ઉં પટાકડી વગાડવી.

પટાકડી, સ્ત્રી. { સં. સ્ફટ-ફટવું*. } બંદકડી;
પિસ્તોલ; તમચો.

પટાકો, પું. { જુઓ ૨ પટાકડી. } હળવો ધડકો.

પટારો, પું. { ઇ. Potato } એક જાતનો
કંદ.

પટાદાર, પું. { સં. પટ્ટ-દસ્તાવેજ. } જેને જમીન,
ખેતર વગેરે માલમિલકતનો પટો અમુક વર્ષને
માટે અગર નથુ મળેલ હોય તે.

પટાદાર, પું. { જુઓ ૨ પાટી. } ચપરાસી;
પટાવાળો.

પટાદાર, વિં. { જુઓ ૨ પાટી. } પટાપટાવાળું.
પટાપટી, સ્ત્રી. { સં. પટ્ટ-બોલવું. } બોલાબોલી;
અથડો.

પટાખાજ, વિં. { જુઓ પટા. } (૧) પટા ખેલી
જાણનારો. (૨) દાવપેચ જાણનારો; ખેલાડી.

પટાખાજ, સ્ત્રી. (૧) પટા ખેલી જાણવા તે. (૨) દાવપેચ
જાણવા તે; ખેલાડીપણું.

પટામણી, સ્ત્રી. { સં. પટ્ટ-મીઠાબોલું; મીઠું. }
પટામણું, નં. { પટાવવું તે; ફેસલાવવું તે.

પટામણું, વિં. પટાવનારું; ફેસલાવનારું.

પટારી, સ્ત્રી. { જુઓ પટારો. } નહાનો પટારો; પેટી.
પટારો, પું. { સં. પેટક } લોખંડ કે પિત્તળના
ચાપડા જડીને બહુ મજબૂત બનાવેલી મોટી
પેટી.

પટાવ, ક્રિં સં. { સં. પટ્ટ-મીઠાબોલું; મીઠું. }
મીઠું મીઠું બોલી સમજવી લેવું; ફેસલાવવું.

ગુમાને હસાવી પટાવી રમણી બારા ઉઘાડી શેઠ
બહાર ગયા. (સં. ચં. ૧-૨૨૭)

પટાવત, પું. { સં. પટ્ટ-શાસન; ગરાસ. } રાજસેવા
બજાવવા બદલ ગામગરાસ ભોગવનાર.

પટાવાળો, પું. { જુઓ ૨ પાટી. } પટાદાર;
સિપાઈ; ચપરાસી.

પટિયાં, નં. બહુ { જુઓ ૨ પાટી. } ઝોળાને
પાડેલા સફાઈદાર વાળના પટા.

પટી, સ્ત્રી. { જુઓ ૨ પાટી. } લૂગડાં, કાગળ
વગેરેનો સાંકડો ચીરો.

પટી, સ્ત્રી. { સં. પટ્ટ-વસ્ત્ર. } મલમ કે લેપ ચોપ-
ડેલી લૂગડાની કે કાગળની કકડી.

પટ્ટ, પું. { સં. પટ્ટ-તરવારનું પાનું. } તરવાર.

તથા પડીઆર પટ્ટ કર વહઈ.

(કા. પ્ર. ૧)

પટ્ટ, વિં. { શુ. સં. } ચાલાક.

જ્ઞાનેન્દ્રિયો પટ્ટ ને તીક્ષ્ણ યાય છે.

(સં. ચં. ૧-૧૧૪)

પટ્ટાઈ, સ્ત્રી. { પટ્ટું હોવું તે.
પટ્ટાવેડા, પું. બહુ }

પટ્ટું, વિં. { સં. પટ્ટ } મીઠું બોલીને રંજિત
કરનારું.

પટેલ, પું. { સં. પટ્ટ-ખેતીની જમીનનો પટો. }
(૧) જમીન ખેડનારો; કણખી. (૨) ગામની
પાટીના ખેડુતોમાંનો મુખ્ય ખેડુત; તલાટીને
ગામના વહીવટમાં મદદ કરનાર. (૩) [લા.]
નાતનો મુખ્ય માણસ.

પટેલિયો, પું. જુઓ પટેલ.

પટો, પું. { જુઓ ૨ પાટી. } (૧) લૂગડાનો લાંબો
ચીરો. (૨) ચામડાનો અથવા કપડાનો કમરે
બાંધવાનો અથવા ખભે નાખવાનો પાટો; કમર-
બંદ; ચપરાસની પાટી. (૩) ખિસ્તર વગેરેનું
ચામડાની સાટનું બંધન. (૪) [લા.] કાષ્ઠપિણુ
રંગની પહોળી પટી. (૫) ઝોળેલા વાળની
સફાઈદાર ચીપ.

પટો, પું. { સં. પટ્ટ-દસ્તાવેજ. } ધર કે જમીનનો
ભોગવટાનો દસ્તાવેજ; સનદ.

પટોપટ, અં ૬ જુઓ પ પટ. ૩ તરત; વચ્ચે
વિલંબ થયા વગર; સપાટબધ.

પટોળ, નં ૬ સં. પટોલ ૩ એક ઓપધિ.

પટોળી, સ્ત્રીં જુઓ પટોળું.

પટોળું, નં ૬ સં. પટોળું ૩ એક જાતની બિંચી
રેશમી સાડી.

પછી પાટણે જઈને પટોળાં રંગદાર રખાવજો.

(જૂની વાંચનમાળા, ૬)

પટ્ટન, નં ૬ સં. પટ્ટન ૩ નગર; શહેર. ઉં
સોમનાથપટ્ટન.

પટ્ટાભિષેક, પું ૬ સં. પટ્ટ + અભિષેક ૩ રાજ્યા-
ભિષેક; તખ્તનશીન કરવાની ક્રિયા.

પટ્ટીશ, નં ૬ શુ. સં. ૩ એક જાતનું જૂના સમયનું
હથિયાર. તે કુહાડી જેવું ને લોઢાના હાથાવાળું
હોય છે.

પટ્ટી તોમર પટ્ટીશમાં પુરા, ગળ્યા ગુણવત્તા ગર્વ.

(માંધાતાખ્યાન, ૨૭-૧૮)

પટ્ટું, પું ૬ સં. પટ્ટ-રેશમ. ૩ રેશમનું ઓઢવાનું વસ્ત્ર.

પઠન, નં ૬ શુ. સં. ૩ ભણવું તે; ભણી જવું તે;
ભણતર.

પઠાણ, પું ૬ પસ્તો. પુસ્તાના ૩ અફગાનીસ્તાન
તરફના મુસલમાનોની એક જાત.

પઠાણ, પું ૬ સં. પઠ ૩ (૧) વહાણની પીઠ. (૨)
નમતાં પીઠિયાંને સ્થિર રાખવાને તેની ઉપલી
પીઠે આડો નાખેલો મોભ.

પડે, } અં જુઓ પેઠે.

પડેમ, }

સમજાવ્યો સારી પઠે સિંહ થયા સુણી શાંત.

(જૂની વાંચનમાળા, ૬)

પટ્ટો, વિં. પું ૬ સં. પટ્ટ ૩ પોપણ પામી મજબૂત
બનેલો; હજીપુટ; અલમસ્ત.

પડ, કિં અં ૬ સં. પડ ૩ (૧) પતન થવું. (૨)
મરણ પામવું; દેહ પડવો. ઉં ઠાકાર સાહેબ
પડયા.

સં. સં. (૧) કામ પડવું-ગરજ હોવી; જરૂર
હોવી. (૨) કામમાં પડવું-કામમાં રોકાવું. (૩)

ખાસડાં પડવાં-ઠપકો મળવો. (૪) ગળું પડવું-
માથે તાળવામાં ખાડો ખડે, બાજક ધાવી શકે
નહિ, ઝાડો પાતળો થાય, પાણીનો શોષ પડે,
ડોક તથા મ્હોમાં દરદ થાય, ધાવણ ને દૂધ
ઝોડી કાઢે, એવું થવું. (૫) ગળે પડવું-ગેર-
વાજખી દાવો કરવો. (૬) પગે પડવું-પગમાં
માથું નમાવવું. (૭) માથે પડવું-વેચાણકીમતની
જુમ્મેદારી જાત પર આવી પડવી. (૮) મ્હો
પડવું-મ્હો બિતરી જવું. (૯) રોજ પડવો-રોજ
ન ભરાવો. (૧૦) વચ્ચે પડવું-હરકત કરવી;
દરમિયાનગીર કરવી. (૧૧) હાથ પડવો-એકા-
એક પૈસાની પ્રાપ્તિ થવી.

ટીપ—‘ પડવું ’ વિકારક ક્રિયાપદ તરીકે બે
રીતે વપરાય છે. સામાન્ય ક્રદંત પછી અને
સંબંધક ક્રદંત પછી. ઉં (૧) કામ કરવું પડે
છે. (૨) દુઃખ આવી પડે છે. પહેલામાં ફરજનો
અને બીજામાં એકાએકપણનો ભાવ રહે છે.

પડ, કિં અં ૬ સં. પડ ૩ જવું. ઉં મેદાન
પડવું; પાછળ પડવું; રસ્તે પડવું.

પડ, કિં અં ૬ સં. સંપડ-હોવું. ૩ હોવું;
બનવું. ઉં ત્રણની રાશ પડી; રંગ કાળો પડ્યો;
બિજડ પડવું; શ્રમ પડવો.

પડ, કિં અં ૬ સં. નિષ્પદ-નીપજવું. ૩ નીપ-
જવું; નીવડવું. ઉં શેઠ સાહેબ મોટા માણસ
પડ્યા; સમજ પડવી; રસ્તો પડવો; નામ પડવું.

પડ, કિં અં ૬ સં. નિપદ ૩ સ્વપ્ન. ઉં હું
પથારીમાં જાગે પડું; તે પડ્યો પડ્યો બિધે છે.

પડ, નં ૬ સં. પુટ ૩ (૧) વળું; થર. (૨) આ-
ચ્છાદન; ઢાંકણ. (૩) વસ્ત્રને વાળવાથી થતો થર
ઉપર થર; ગડી. (૪) ઘંટીના બે પથરામાંનો એક.

પડ, નં ૬ જુઓ ૩ પટ. ૩ રમવાની જગાના બે
ભાગમાંનો એક. (કા.)

પડકમણ, નં ૬ પ્રા. પડિકમણ, સં. પ્રતિકમણ ૩
જાણતાં અજાણતાં થયેલાં પાપની માફની
પ્રાર્થના શ્રાવકો સાધુ પાસે ભણી જાય છે તે.

પડકાર, કિં સં ૬ સં. પ્ર. ઉદ્ગાર ** ૩ મોટી
સંબોધવું. અધારામાં વડેમાણને ટોકતાં, વહારે

ચઢતાં, ધમકી આપતાં ને હિમ્મત આપતાં આ શબ્દ વપરાય છે.

પડકારો, પું. પડકારવું તે.

પડખ, કિં ૨૦ ફ સં. પ્રતિ + ફક્ષ્ ૩ વાટ જોવી.
મિત્ર ! મૂંઢિ તો પડખિધ. આવતાં તુજ સાથિ.
(ભા. કા. ૧૮)

પડખું, નં ૬ જુઓ. પખું. ૩ (૧) પક્ષ; બાજુ. (૨) પક્ષ; તરફેણ. (૩) સહાય; કુમક; મદદ.

પડગી, સ્ત્રી ૦ ફ સં. પદ-પગ; ખેસણી. ૩ (૧) વાસણની તળેની ખેસણી. (૨) લાડુ વગેરેની ખેસણી.

પડગોરવ, નં ૬ પડગોરવ (જમણ) ૩ ગોરવના બદલામાં સામું જમણ આપવું તે.

પડવમ, સ્ત્રી ૦ ફ પ્રા. પઘણ, સં. પ્રઘણ-તાંબાતું વાસણ. ૩ (૧) તાંબાતું મધ્યમ કદનું નળાકાર વાસણ. (૨) ખે બાજુએ ચામડે મઢેલું નળાકાર ઢોલ જેવું વાદ્ય. ઢોલનો ઘેર ઓછો ને લંબાઈ વધારે, પણ પડવમનો ઘેર વધારે ને લંબાઈ ઓછી.

પડવમચી, પું ૦ પડવમ બળવનાર.

પડધી, સ્ત્રી ૦ જુઓ પડગી.

પડધી, સ્ત્રી ૦ ફ સં. પદ-પગ. ૩ મૂળ આગળની ચોતરફની ઓટલી.

તુળસી ક્યારાની પડધી ઉપર પગ રાખી.

(સ. ચં. ૩-૩૩૬)

પડધી, સ્ત્રી ૦ ફ સં. પદ, ઘાત ૩ ઘોડા વગેરે જાનવરના પગનો અંવાજ.

પડધો, પું ૦ ફ સં. પ્રતિષ્ઠા ૩ પ્રતિષ્ઠા; સામે અવાજ.

પડધન્દો [પડધંદો], પું ૦ ફ સં. પ્રતિષ્ઠા ૩ પડધો.

વાણી વહે જનમાં જન જેમજ

તેમજ તુતું પડધંદો.

(નૂની વાંચનમાળા, ૪)

પડછાતી, સ્ત્રી ૦ ફ પડ+છાતી. ૩ ઘોડાની છાતીના રક્ષણને માટે હાંસડીની નીચે મૂકવામાં આવતી નીમદાની ગાદી.

પડછાયો, પું ૦ ફ સં. પ્રતિ, છાયા ૩ (૧) ઓળો; છાંયડો. (૨) પ્રતિબિંબ.

પડછી, સ્ત્રી ૦ ફ સં. પ્રતિ+છદ-ઢાંકવું. ૩ નીમદો. પડછું, નં ૦ ફ સં. પ્ર, છદ ૩ પાંદું; શેરડીની ટોચ પરનું આચ્છાદન.

પડછો, પું ૦ ફ સં. પક્ષ ૩ સરખામણી માટે પડખે ધરવું તે; રળુ કરવું તે; સરખામણી; મુકાબલો.

પડછલ, સ્ત્રી ૦ ફ પડ+છલ. ૩ ગળાની બારી આગળ જલ ઉપર ઝુલતો માંસપિંડ; ગળાનો કાકડો.

પડણ, નં ૦ ફ જુઓ ૧ ✓ પડ. ૩ નમસ્કાર; પગે લાગવું તે.

પડણ પડયા. (કા. પ્ર. ભટ્ટાચારી, ૧)

પડત, વિ ૦ ફ જુઓ ૧ ✓ પડ. ૩ ખરીદીને લગતું. ઉં પડત કીમત.

પડતર, વિ ૦ (૧) ખરીદીને લગતું; પડત. ઉં પડતર ભાવ. (૨) ખેડા વગર પડી રહેલું. ઉં પડતર ખેતર. (૩) વેચાયા વગર પડી રહેલું. ઉં પડતર માલ.

પડતલી, સ્ત્રી ૦ ફ સં. પ્ર, સ્થંધી-કાથળી. ૩ ગડાકું ભરવાની ચામડાની લાંબી કાથળી. (ન. કા.)

પડતાળ, કિં ૦ સં ૦ ફ સં. પ્ર+તલ-તાલ ૩ (૧) ખોદીને તળેઉપર કરી નાખવું. (૨) અક્ષાળવું; ઝીકવું.

પડતાળ, કિં ૦ સં ૦ ફ સં. પ્ર, તલ-તોળવું. ** ૩ સરખાવવું; મેળવવું.

પડતી, સ્ત્રી ૦ ફ જુઓ ૧ ✓ પડ. ૩ અવદશા; માઠી હાલત.

પડતું, નં ૦ ફ જુઓ ૧ ✓ પડ. ૩ પડવું તે; પતન. એમણે નદીમાં દુઃખને માર્યું પડતું મૂક્યું.
(સ. ચં. ૩-૭૭)

પડતું, વિ ૦ નળણું; માફું. ઉં પડતી દશા.

પડથાર, પું ૦ જુઓ પરથાર.

પડથાર, પું ૦ ફ ૧ ✓ પડ+થાર (ઠેકાણું) ૩ ખેડુતને રાહત આપવા માટે રાજભાગમાંનો પડી રહેલા દોધેલો ભાગ.

પડદી, સ્ત્રી ૦ ફ જુઓ પડદો. ૩ (૧) ન્હાનો પડદો. (૨) ઊભાં બિલ્લાંની બીંત; પાટિયાંનો આંતરો.

પડદું, નં ૦ ફ સં. પ્રલ-પરાજ ** ૩ લૂગડે બાંધેલું હાસ. (ન. કા.)

પડદેનશીન, વિં જુઓ પદેનશીન.

પડદેપોશ, વિં જુઓ પદેપોશ.

પડદો, પું { ૧. ૮ } (૧) ઈટ, પાટિયાં, ઘાસ, કપડા વગેરેનું આવરણ; આંતરો. (૨) કાનનો ઢાલ. (૩) સ્વરના વિવેક સારું સતાર વગેરેનો ધાતુનો આંતરો. (૪) ઝોઝલ. (૫) ગુપ્ત વાત; રહસ્ય. (૬) સુરતી કાટનો અંદરનો કસ બાંધવા દબાતો ભાગ, તેમજ રજવાડી અંગરખાનો કસ બાંધવાનો ઉપરનો ભાગ. અંગરખાનો પડદો બાલાપડદો કહેવાય છે. (૭) [લા.] ભિન્નભાવ; અંતર. ઉં પડદો રાખવો.

પડનાળ, સ્ત્રીં જુઓ પરનાળ.

પડપડિયાં, નં જુઓ { સં. પડપડ, પુટ*. જુઓ પરપોટો. } પાતળા ઝાડા દરમિયાન મળના પરપોટા બાંધાઈ ફૂટવાનો અવાજ. ઉં પડપડિયાં બોલાવવાં.

પડપડી, સ્ત્રીં { સં. પડ-જવું. } દોટ; દોડી જવું તે. તે જરેજ મારવા આવે છે તેથી તેણે પડપડી મૂકી. (હ. કા. કાં.)

પડપું, નં { જુઓ પાપડ, પેપલી. } અત્યંત શુષ્ક પદાર્થ. ઉં પડપા જેવી સ્ત્રી.

પડપૂછ, સ્ત્રીં { સં. પ્રતિપૂછા } (૧) પૂછપરછ. (૨) તપાસ.

પડખીડિયું, નં જુઓ પરખીડિયું.

પડખીડો, પું જુઓ પરખીડો.

પડભીત, સ્ત્રીં { પ્રા. પડભિત્તિ; સં. પ્રતિ, ભિત્તિ } ભીંત ચણી અંતર મૂકી ચણેલી ખીજ ભીંત. ઉં 'ભીંત, પડભીત, પછીતમાં પાણી; તે ખીજે રાખતી રાણી.' (સમસ્યા)

પડભીતિયું, નં { સં. પ્રતિ, ભિત્તિ } બહુ ઓસારવાળી ભીંતમાં વચ્ચે પોલાણ રાખી માલ મિલકત છુપાવી રાખવાને કરેલો સંચ; આગળ ભીંત ચણી ભરખાછળ ગુપ્ત ખંડ રાખ્યો હોય તે.

પડભીતિયું, વિં ભીંત અને પડભીતના ગાળામાં આવેલું. ઉં પડભીતિયો છતો.

પડવડું, વિં { પ્રા. પડવડ, સં. પ્રકટ } સ્પષ્ટ.

રાખ્દ સુણીઈ પડવડું, આકંદ હુધ અપાર.

(ભા. કા. ૧૮)

પડવાયો, પું { સં. પ્રતિ, પાદ } (૧) ખાટલા વગેરેના પાયા તળે મૂકવાનો લાકડાનો ચપટો કકડો. (૨) જમવા બેસતાં પગ તળે રાખવાનું સંધાડે બિતારેલું લાકડાનું અઠિંગણું; ઢીંચણિયું.

પડવાહ, પું { સં. પટ, વાત } ધાન ઊપણવા માટે પિછોડીની ઝાપટનો વાયુ. ઉં પડવાહ નાખવો.

પડવે, સ્ત્રીં { સં. પ્રતિપદા } પક્ષની પહેલી તિથિ; પડવો.

પડવૈયો, પું જુઓ પડવાયો ૧.

પડવો, પું { સં. પ્રતિપદા } પક્ષની પહેલી તિથિ; પડવે.

પડસાળ, સ્ત્રીં જુઓ પરસાળ.

પડહ, પું { પ્રા. પડહ, સં. પટહ. } હુંદુભિ.

પડહ શબ્દ ધ્વનિ વાળો. (ભા. કા. ૨)

પડળ, નં { સં. પટલ } આંખના ડોળા ઉપર ફરી વળનારું પડ.

પડા, પું બહુ { જુઓ ૧ ✓ પડ. } આંગળાં સાથે હાથની છાપ પડી હોય તે; થાપા; હાથા.

આજ આનંદનો ઓધ, કંકુ કેરા પડા પડયા રે.

(મીરાંબાઈ.)

પડાઈ, સ્ત્રીં { સં. પતાકા } નહાતી ધન; પતંગ.

પડાઉ, પું { મ. પડાવ, સં. પ્લવ-હોડી * *. } નહાતું વહાણ; મોટો મછવો.

પડાઉ, વિં { જુઓ ૧ ✓ પડ. } (૧) ન વેચાઈ પડી રહેલું. (૨) પડાવી લીધેલું. ઉં પડાઉ માલ.

પડાકું, અં { જુઓ ૨ પડાક. } તરતજ; એકદમ.

પડાદાર, પું { જુઓ ૨ પડો. } પડો વગાડનાર; હાંડી પીટનાર.

શત પડાદાર તેડાળ્યા. (નળા. ૨૩)

પડાપડ, } સ્ત્રીં { જુઓ ૧ ✓ પડ. } ઉપરાઉપરી

પડાપડી, } પડવું તે; કાંઈ ચીજ માટે સ્પર્ધાથી હસવું તે.

પડાવ, પું. { જુઓ ૧ ✓ પડ. } સુકામ નાખીને
પડવું તે; જાવણી; મેલાણ.

પડાળ, નં. { પ્રા. પડલ, સં. પટલ-જાપરં. }
જાપરાના બે ઢોળાવમાંનો એક.

પડાળી, સ્ત્રી. એક કે બે પડાળવાળી આગળથી
ખુલ્લા જગા; અડાળી.

પાંડયાણ, વિ. { જુઓ ૧ ✓ પડ. } પડતર; ખેડયા
વગરનું. ઉં. પડિયાણ ખેતર.

પડિયું, નં. { જુઓ ૬ પડ. } ધંટીનું પડ.

પડિયો, પું. { પ્રા. પુડ, સં. પુટ } સળીઓ
મારીને પાંદડાંનું વાડકા જેવું પાત્ર કંઈ હોય
તે; દડિયો.

પડી, સ્ત્રી. { સં. પુટ } પાંદડાં, કાગળ વગેરે વાળીને
કરેલો નાનો સંપુટ.

પડી, સ્ત્રી. દાણાની દુકાન. ઉં. દુકાનમાં ચોખ
ભાવે ધાન વેચવાની કચ્છમાં પડી કાઢે છે.

પડીઆર, પું. { સં. પ્રત્યાકાર } તરવારનું મિયાન.
વિષુ પડીઆર પડ કર વહધ. (કા. પ્ર. ૧)

પડીકી, સ્ત્રી. { જુઓ ૧ પડી. } (૧) પાંદડાં,
કાગળ વગેરે વાળીને કરેલો સંપુટ. (૨) સતરની
આંટીઓનું બંડલ.

પડીકું, નં. પડીમાં માણસ દીઠ આટલું અનાજ
આપવું એમ મુકરર કરવું તે. ઉં. પડીકું
બાંધવું; ધાન પડીકે બાંધાયું છે.

શ. સં.-પડીકે ધરવું, પડીકે બાંધવું-અલંત
ચિંતાતુર હોવું.

પણ પ્રાણ આબ્યાંતા ગળે, પડીકેધયો તો જીવતો,
આશ્ચર્ય એ છે એક કે, રધુવર રહ્યો ત્યાં જીવતો.

(શાંતિસુધા.)

પડીદાર, પું. { જુઓ ૨ પડો. } દાંડી પીટનાર.

પડો, પું. { સં. પુટ } (૧) મોટું પડીકું. ઉં.
કંકુનો પડો. (૨) જૂડો. ઉં. તમાકુનો પડો.

પડો, પું. { સં. પટલ } ઢોલ; હુંહુમિ.

પડોપાંદડી, સ્ત્રી. { સં. પટવાસ, પળે } એક ન-

તની મુગંધીદાર વનસ્પતિ. આ વનસ્પતિની પડી
કીમતી લૂગડાના બેવનમાં રક્ષણ માટે મૂકવામાં
આવે છે.

પડોશ, પું. જુઓ પાડોશ.

પડોશણ, સ્ત્રી. જુઓ પાડોશણ.

પડોશી, પું. જુઓ પાડોશી.

પઠ, કિં. સં. { સં. પઠ } (૧) બોલવું. (૨) બણવું.

પણ, નં. { પ્રા. પઢણા, સં. પ્રતિજ્ઞા } લીધેલો
નિયમ; નીમ; પ્રતિજ્ઞા.

પણ, નં. { સં. પળ પું. } શરત; હોડ.

પણ, અં. { જુ. ય. પુણિ, પ્રા. પુણ (જુઓ પ્રા.
પિં.) સં. પુનર. શ્રીયુત નરસિંહરાવ સં. પરમ
મૂળ ઉપરથી આપે છે. } (૧) વળી; ઉપરાંત.
(૨) પરંતુ.

પણુધટ, પું. { સં. પાનોય, ઘટ } પાણી ભરવાનો
ઘાટ; નવાણનો બાંધેલો કાંટો.

શણુધટ પણુધટ માંહે સાહે.

(કૃષ્ણ બાળલીલા-દેવાશંકર.)

પણુછ, સ્ત્રી. { પ્રા. પઢુચ્ચા, સં. પ્રતિ, અઙ્ચ
પ્રે. } ધનુષની દોરી.

પણુવ, પું. { શુ. સં. } એક વાદ્ય.

મુદંગ તાલ પણુવ ને વીણા, પટલ વેણુસ્વર તાનજ.
(ગિરિધર.)

પણી, સ્ત્રી. { સં. પળ } ભાજની નહાની જૂડી.

પણું, નં. જુઓ પળું.

પણે, અં. { સં. પરન્તન સરખાવો ગ્રામ્ય રૂપ
પેણે } પેલે ઠેકાણે; ચોલે ઠેકાણે.

પણે, પું. રેતી ને ધૂળ મિશ્રિત દડ. (ન. કા.)

પણે, પું. જુઓ પનો.

પણ [પડ], પું. { સં. પિણ } (૧) શરીર.

ઉં. મારો પડ છે ત્યાંસંધી તો હું તેને પાળીશ.

(૨) નત. ઉં. હું પડે ત્યાં આવીશ. (૩)

પિત્રીઓને આપવાનો પિંડ. ઉં. પડ વહેરવો.

પણરોગિયું [પંડરોગિયું], } વિ. { સં. પાણડ,

પણરોગી [પંડરોગી], }

રોગ કે પાંડુ રોગવાળું.

પણડાણી [પંડાણી], સ્ત્રીં {જુઓ પણડચો.} પંડચા-
ની સ્ત્રી; ગોરાણી.

પણિડત [પંડિત], પું. {શુ. સં.} શાસ્ત્રાદિક ખૂબ
ભણેલો માણસ; વિદ્વાન પુરુષ.

પણિડતપણું [પંડિતપણું], નં. જુઓ પણિડતાઈ.

પણિડતા [પંડિતા], સ્ત્રીં {શુ. સં.} વિદુષી સ્ત્રી.

પણિડતાઈ [પંડિતાઈ], સ્ત્રીં પંડિતપણું; વિદ્વતા.

પણડાપણડ [પંડોપંડ], અં. {જુઓ પણડ.} પંડે જ; જતે જ.

પણડાળું [પંડોળું], નં. એક જાતનું શાક. પં-
ડાળાં રંગે લીલાં ને સાપ જેવાં લાંબાં હોય છે.

પણડચો [પંડચો], પું. {પ્રા. પण्डिअ, સં. પ-
ण्डित} (૧) ભણાવવાનો ધંધો કરનાર વિદ્વાન
બ્રાહ્મણ. (૨) ગામડી નિશાળનો મહેતાણ.
(૩) ગોર.

ખોખલે પંડચ પત્ર જ આપ્યું મહેતાજને હાથ.
(મામેરું.)

પણણ, નં. {સં. पण्य} વેચવાની ચીજ.

ગાંધીનિ પણિણ કુષ. (ભા. કા. ૨)

પત, કિં. અં. {સં. प्रेत-मरी गयेलुं * *.} (૧)
મરી જવું. ઉં શેક પતી ગયા. (૨) અંત
આવવો; નિકાલ થવો. ઉં કળિયો પત્યો;
લહેણું પત્યું.

પત, સ્ત્રીં {સં. प्रतीति* *.} (૧) પતીજ; વિશ્વાસ.
(૨) શાખ; આપર; વટ.

પત, વિં. {સં. प्रतीत * *.} માન્ય; કબુલ. ઉં
પત કરવું.

પત, સ્ત્રીં ગળત કાઢ.

પતકાળું, નં. કાળું.

પતકા [પતંગ], પું. {શુ. સં.} (૧) પતં-
ગિયું; કુદું. (૨) કનકવો; પડાઈ.

પતકા [પતંગ], પું. {શુ. સં.} એક જાતનું
સુગંધીદાર લાકડું, જેમાંથી પતંગિયો રંગ
નીકળે છે.

પતંગિયું [પતંગિયું], નં. {સં. पतङ्ग} રંગબે-
રંગી પાંખોવાળું જીવંતું; કુદું.

પતજડી, સ્ત્રીં {સં. पत्र, क्षर; सरખावो ढँढी
पतझर} પાનખર ઋતુ. (ન. કા.)

પતન, નં. {શુ. સં.} પડવું તે; પાત.

પતનકોણ, પું. {સં. पतन, कोण} અપારદર્શક
વસ્તુ પર કિરણ પડતાં તેની સપાટી સાથે કિરણ
જે ખૂણો કરે છે તે.

પતરવેલિયું, નં. {અળવી+પાતરું} (૧) અળવીનું
પાન. (૨) અળવીના પાનને ચણાનો લોટ ચો-
પડી ચઢવી તળીને કરેલું ભજિયું; પાતરું.

પતરાજ, } સ્ત્રીં {મ. पत्राज-मिन्नज; डिमाक.
પતરાણ, } સં. प्र, तर्ज, -तिरस्कार કરવો * *. } ખોટી
બડાઈ; ડોળ; ડિમાક; મિથ્યાભિમાન.

પતરાણખોર, વિં. બડાઈખોર; મિથ્યાભિમાની.

પતરાવળ, } સ્ત્રીં જુઓ પત્રાવળ; પત્રાવળી.
પતરાવળી, }

પતરાળી, સ્ત્રીં જુઓ પત્રાળી.

પતરાળું, નં. જુઓ પત્રાળું.

પતરી, સ્ત્રીં {સં. पत्र} પાતળું પડ. ઉં રૂપિ-
યાને પતરી ઊપડી છે.

પતરું, નં. {સં. पत्र} (૧) ધાતુના કકડાને ટીપીને
પાંદડા જેવો પાતળો બનાવવામાં આવે છે તે.
(૨) તાસક; છાછરી કથરોટ; મોટી કથરોટ.

પતવાળ, } સ્ત્રીં જુઓ પત્રાવળ; પત્રાવળી.
પતવાળી, }

પતળ, કિં. અં. {પ્રા. पतल-पातलुं.} પીગળવું;
નરમ થવું.

પતળ, કિં. અં. {પ્રા. पल्लव, स. पर्यस्त-पल-
लुं.} (૧) વિફરવું; ગુસ્સે થવું; ફફડવું. ઉં હાથ
પરમેશ્વર! હાથરે પતળ્યો! (૨) ફરી જવું;
નામુંકર જવું; પલટાઈ જવું.

પતાકડું, નં. {જુઓ પતું.} ટુંકા કાગળ; પત્રિકા.

પતાકા, સ્ત્રીં {શુ. સં.} (૧) ન્હાની ધન. (૨)
નાટકમાં આવતી ઉપકથા કિંવા આડકથા; પેટાવસ્તુ.

પતાસું, નં ૬ હિં. વતાસા, મ. વતાસા સં.
સિતા-સાકર, પુટ-ચકતી. } આંડની ચાસણીની
ગાળ પરપોટિયા ચકતી.

પતાળ, નં જુઓ પાતાળ.

પતિ, પું ૬ શુ. સં. } (૧) ધણી; માલિક. (૨)
ઉપરી; સ્વામી. (૩) વર; કંથ.

પતિત, વિં ૬ શુ. સં. } (૧) પડેલું. (૨) જાતિ,
ધર્મ, નીતિ વગેરેથી બ્રષ્ટ.

સર્વ આરોપને પાત્ર છું, પતિત છું.

(સ. ચં. ૪-૩૪૯)

(૩) પાપી. (૪) ચંડાળ વગેરે અસ્પૃશ્ય જાતિનું.

પતિતપાવન, વિં ૬ શુ. સં. પતિત+પાવન (પવિત્ર
કરનાર) } પાપીને પવિત્ર કરનાર; પાપીનો ઉદ્ધાર
કરનાર.

પતિયાર, પું ૬ હિં. પતિયારા-વિશ્વાસ, પતિ-
યાના-વિશ્વાસ કરવો, સં. પ્રત્યય વિશ્વાસ. }
(૧) વિશ્વાસ; ભરોસો. (૨) સાખ; આખર.

પતિયું, વિં પતવાળું; ગળત કોઢવાળું.

પતિરૂં, નં ઘોળું લવારું; ઘોળું નહાનું બકરું (ન. કા.)

પતિવ્રત, નં ૬ શુ. સં. પતિ, વ્રત } મન, વચન
અને કર્મથી એક પતિને જ ભજવાનો જે
નિયમ તે; પતિવ્રતાપણું; શીયળ.

પતિવ્રતા, સ્ત્રી ૬ શુ. સં. } પતિવ્રત પાળનારી
સ્ત્રી; સતી.

પતીજ, સ્ત્રી ૬ હિં. પતીજના, સં. પ્રત્યય-
વિશ્વાસ. } (૧) વિશ્વાસ; ભરોસો. (૨) સાખ;
આખર.

પતેતી, { પતેતો-પજોમાની પશ્ચાત્તાપની વાર્ષિક
પ્રાર્થનાનો દિવસ. } જરથોસ્તી ભાઈઓનો એક
તહેવાર.

પતેલી, સ્ત્રી ૬ જુઓ પાતેલી.

પતેલું, નં જુઓ પાતેલું.

પત્તર, નં ૬ સં. પાત્ર } (૧) ભાણું; ભોજનપાત્ર.
ઉં કોઈના પત્તરમાં ધૂળ નાખવી. (૨) ભિક્ષા
લેવાનું વાસણ; ભિક્ષાપાત્ર. ઉં ભીખ ન આ-
પવી ને પત્તર ફેડવું.

પત્તર, સ્ત્રી ૬ જાત.

શ. સં.-(૧) પત્તર ફાડવી-હેરાન કરવું. (૨)

પત્તર રગડવી-આખર બગાડીને હેરાન કરવું.

પત્તરવડિયું, નં પતરવેલિયું. (ન. કા.)

પત્તિ, પું ૬ શુ. સં. } (૧) પગપાળો સિપાઈ. (૨)
પગપાળા સિપાઈઓનું લશ્કર; પ્યાદળ. (૩)
શેતરજનું પ્યાદું.

પતું, ન. ૬ સં. પત્ર } પાંદડું; જાડા કાગળનું પાનું.
ઉં ગંજીકાનું પતું.

પત્તો, પું ૬ હિં પત્તા, મ. પત્તા, સં. પ્રવૃત્તિ કે
વૃત્ત-સમાચાર. } (૧) ઠામદેકાણાના સમાચાર;
ભાળ. (૨) ઠામદેકાણું; સરનામું.

પત્થર, પું ૬ જુઓ પથ્થર.

પત્ની, સ્ત્રી ૬ શુ. સં. } ધણિયાણી; વહુ.

પત્ર, નં ૬ શુ. સં. } (૧) પાંદડું. (૨) લખેલો
કાગળ; લેખ; ચિત્રા. (૩) છાપું.

પત્રક, નં (૧) કોડા પાડીને આપેલી વિગતવાળો
કાગળ. (૨) તેવા કાગળની લાંબી ચોપડી. (૩)
ચાલુ લખાણ દરમિયાન ખાનાં પાડીને આપેલી
વિગતનો કોડો.

પત્રકાર, પું (૧) વર્તમાનપત્રનો માલિક કે અધિ-
પતિ. (૨) વર્તમાનપત્ર પ્રસિદ્ધ કરનાર.

પત્રચ્છેદ, નં ૬ શુ. સં. } ભોજપત્ર આદિનું મનો-
હર આકૃતિનું સ્ત્રીઓને કપાળે ચોડવાનું તિલક.

શાલિહોત્ર સામુદ્રિક ભણિજ ગજપરીક્ષા ગૂઢ,
પત્રચ્છેદ વિચિત્ર પુસ્તકકર્મ તાં જે પ્રૂઢ.

(ભા. કા. ૯.)

પત્રલેખા, સ્ત્રી ૬ શુ. સં. } ચંદન, કેસર વગેરેથી
કપાળ વગેરે ભાગ પર ચિત્ર દોર્યા હોય તે;
પત્રાવલી.

પત્રાવલી, સ્ત્રી ૬ શુ. સં. } પત્રલેખા.

પત્રાવળ, } સ્ત્રી ૬ સં. પત્ર, આવલી (હાર) }
પત્રાવળી, }
પત્રાળું.

પત્રાળી, સ્ત્રીં (૧) નહાનું. પત્રાળું. (૨) પીરસેલું
ભાણું.

પત્રાળું; નં બાખરા વગેરેનાં પાંદડાંનું ભોજન-
પાત્ર; બાળ.

પત્રિકા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } નહાનો પત્ર; ચિઠ્ઠી.

પત્રી, સ્ત્રીં { સં. } પત્ર { ચિઠ્ઠી; રુકો.

પથ, પું { સં. } પથિન { માર્ગ; રસ્તો.

ઘાટો પથ ગિરનો. (વલ્લભ ચોવીસો.)

પથરાણું; નં ભુઓ પાથરાણું.

પથરાણું, સ્ત્રીં { ભુઓ } પાથર. { જમીન પર
વસ્તુઓ ન્યાંત્યાં પથરાયેલી પડી હોય તે.

પથરાણું, નં માટી વગેરે પાથરીને કરેલું પૂરાણું.

પથરી, સ્ત્રીં { ભુઓ } પથર. { (૧) પથરની
કણી; કાંકરી. (૨) અસો ઘસવાનો નહાનો પથર.
(૩) કાળજની અવ્યવસ્થિત ક્રિયાને લીધે પેશા-
બના ક્ષારની ગુરદામાં ગોળી બંધાય છે તે. એ
ગોળી મૂત્રનળ વાટે મૂત્રાશયમાં જઈને વધે છે
ને ઘણું દુઃખ કરે છે. તે રેતીના કણથી વટાણા
જેવડી ને કાઈ વાર તેથી પણ મોટી હોય છે.

પથરો, પું { ભુઓ } પથર. { પહાણો; પથર.

શ. સં-(૧) પથરો નાખવો-નડતર કરવું;
નડતરૂપ થવું. (૨) પથરો મૂકવો-ઘરાક કે
વેપારી માલ લેતાંદિતાં રોકાય એવું મૂલ કહેવું.

પથાણું; નં ભુઓ પાથરાણું.

પથાર, પું { ભુઓ } પાથર. { પથારો. (ન. કા.)

પથારી, સ્ત્રીં { પ્રા. } પથારી, સં. પ્ર+સ્ત-પાથ-
રવું. { (૧) ભોંય પર ઘાસ વગેરે નાખીને કરેલું
સૂવા જેવું તે; સાથરો. (૨) ગોદડાં વગેરે પાથ-
રીને કરેલું બિછાનું. (૩) મુસાફરીમાં સાથે
રાખવાનું બિછાનું; બિસ્તરો. (૪) [લા.] પડાવ;
મુકામ. (૫) [લા.] માંદગી. ઉં નો કાય વાગ્યો
તો પછી મહીનાની પથારી જાણી લેવી.

પથારો, પું { ભુઓ } પાથર. { (૧) મહોટી

પથારી. (૨) કાઈ પણ ચીજ અથવા ચીજોનો
જગા રોકતો વિસ્તાર.

પથિક, પું { શુ. સં. } પ્રવાસી; વટેમાર્ગ; મુસાફર.

પથિરો, પું { સં. } પ્રથ-ફેલાવું. { ફેલાવો; પ્રસાર; ઢગ.

પથિરો, પું { સં. } પ્રત્યય-વિષયનું જ્ઞાન *. { વિષ-
યનો અનુભવ; વિષયસુખ.

પાંથ પથિરાથી પરા થયા, એક બ્રહ્મ રહ્યું ભાસી રે;
કર્મના પારાલા કાપી નાખ્યા, ન્યારે ઓળખિયા અવિનાશી.

(ભોળે ભગત.)

પથર, પું { સં. } પ્રસ્તર { પહાણો; પથરો.

પથરપાટી, સ્ત્રીં પથરના પાતળા પડતી પાટી;
સ્લેટ.

પથરપેન, સ્ત્રીં પથરની પેન.

પથ્ય, વિં { શુ. સં. } ખાવાપીવામાં હિતકર.

પથ્ય, નં પરેણ; ચરી.

પદ, નં { શુ. સં. } (૧) અધિકાર; દરજ્જો. ઉં
તે મામલતદારને પદે પહોંચ્યો. (૨) અર્થવાળો
શબ્દ. (૩) વાક્યનો વ્યાકરણસિદ્ધ અવયવ. ઉં
'તે જાય છે.' એમાં 'તે' અને 'જાય છે' એ
પદ. (૪) કવિતાનું ચરણ. (૫) અંક કે બીજ.
ઉં શ્રેણીનાં પદ; ત્રિરાશિનાં પદ. (૬) વ્યંજનમાં
સ્વર મળવાથી થતું રૂપ. ઉં કક્ષાનાં પદ. (૭)
વધતાઓછાથી ભુદા પડતા અંક કે બીજ. ઉં
અ + બ + ૪- અ + ૨ બ-૩ આમાં દરેક પદ
છે. (૮) સમીકરણનો દરેક બાજુ.

પદ, નં { સં. } પદ { (૧) કવિતાની કડી. (૨)
નહાનો કાવ્યબંધ. ઉં નરસિંહ મહેતાકૃત
સુદામાચરિત્રમાં ૮ પદ છે.

પદ, નં { સં. } પ્રદા-દાન; અક્ષિસ **. { જીવ-
ત્ત્વિયા, ઉત્તરક્રિયા કે વ્રતને અંગે થાળી, વાડકો
ને લોટો એ ભોજનપાત્ર દાનમાં અપાય છે તે.

પદ, પું { શુ. સં. } પગ.

પદક, નં { સં. } પદક-કોટનું ધરેણું. { (૧) કોટના
ધરેણાનું લટકતું ચકતું. (૨) ચાંદ; બિલ્લો. (૩)

અધિકારનું ધાતુમય ચિહ્ન. ઉં પોલિસ ઇન્સ્પેક્ટરનું પદક.

પદ્મચ્છેદ, પું. ૬ સં. પદ, છેદ ૩ (૧) વાક્યમાંના શબ્દોને વ્યાકરણની રીતે છૂટા પાડી બતાવવા તે; શબ્દોને વર્ગ કહેવો તે. (૨) પદનું પૂરું વ્યાકરણ કરવું તે.

પદચ્યુત, વિં. ૬ શુ. સં. પદ, ચ્યુત-ઊતારી પાડેલું. ૩ રાજ્યાધિકારથી ભટ; પદભ્રષ્ટ.

પદ્મી, સ્ત્રીં. ૬ પ્રા. પુહ, સં. પુટ **. ૩ તમાકુ રાખવાની ચામડાની કાથળી. (ન. કા.)

પદબંધ [પદબંધ], પું. ૬ ૨ પદ + બંધ. ૩ (૧) પદોમાં સળંગ કાવ્યની રચના. ઉં ગોવિંદગમન પદબંધ છે. (૨) કડવાંમાં સળંગ કાવ્યની રચના.

મામેરું મહેતાતણું પદબંધ કરવા આશ.

(મામેરું ૧, ૨)

પદભ્રષ્ટ, વિં. ૬ શુ. સં. પદ, ભ્રષ્ટ (ઊતારી પાડેલું.) ૩ રાજ્યાધિકારથી ભ્રષ્ટ; રાજગાદીથી ઊઠાડી મૂકેલ.

પદમ, નં. જુઓ પદ્મ.

પદમણી, સ્ત્રીં. જુઓ પદ્મિની.

પદર, પું. જાતનો સંગ્રહ; પંડોનો સંગ્રહ. ઉં હું પદરના પૈસા આપીશ.

પદર, પું. (૧) લૂગડું; લૂગડાનો છેડો; પાલવ, ઉં આ રૂપિયા તારે પદરે બાંધ. (૨) [લા.] શરણુ; આશ્રય. ઉં આ તેને પદરે પડ્યો છે.

પદરખાતું, નં. લઠિયારખાતું. (ન. કા.)

પદરજ, સ્ત્રીં. ૬ સં. પદ + રજ. ૩ (૧) પગની રજ. (૨) [લા.] પગની રજ જેવું તુચ્છ મનુષ્ય.

પદલાલિત્ય, નં. ૬ શુ. સં. પદ, લાલિત્ય-લલિત-પણું.) કવિતામાં લલિત પદોની રચના.

પદવિ, } સ્ત્રીં. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) હોદ્દો; દરજ્જો; પાવરી. ઉં તે પ્રધાનની પદવીએ ચઢ્યો. (૨) પ્રતિષ્ઠા. ઉં લોકોમાં તેની પદવી ઘટી. (૩)

વિદ્વતાનું ઉપપદ. ઉં તેણે બી. એ.ની પદવી મેળવી. (૪) માનઅક્રામનો ઇલકાળ. ઉં તેને ખાન બહાદુરની પદવી મળી.

પદવીદાન, નં. ૬ સં. પદવી, દાન ૩ બી. એ., એમ. એ., સ્નાતક, પારંગત વગેરે પદવી આપવી તે.

પદવીધર, } પું. સ્ત્રીં. ૬ સં. ૩ પદવીદાન પામેલ પદવીધારી, } પુરુષ કે સ્ત્રી.

પદારથ, પું. જુઓ પદાર્થ.

પદાર્થ, પું. ૬ શુ. સં. પદ, અર્થ (માયનો, વસ્તુ) ૩ (૧) પદનો અર્થ; શબ્દાર્થ. (૨) વસ્તુ; ચીજ. (૩) તાત્ત્વિક વસ્તુ; તત્ત્વ. ઉં ન્યાયશાસ્ત્રના સોળ પદાર્થ.

પદાર્થપાઠ, પું. ૬ પદાર્થ+પાઠ. ૩ પદાર્થના ગુણ, ધર્મ વગેરેની માહિતી આપનારો પાઠ.

પદાર્થવિજ્ઞાન, નં. ૬ સં. પદાર્થ, વિજ્ઞાન ૩ ભૌતિક પદાર્થના ધર્મનું શાસ્ત્ર.

પદોડ, } કિં. સં. ૬ સં. પ્રનટ્ટ પ્રે.—દોડાવવું. ૩ પદોડ, }

[૧] ખુબ દોડાવવું; થાકે ત્યાં સુધી દોડાવવું.

બાળપ હવા અને વીજળી જેવી અતિ ભયાનક શક્તિઓને માણસ કાબુમાં લઈ પાળેલાં પ્રાણી હોય તેમ મનમેજ પદોડે છે. (સા. જ. પ્ર. ૪૫)

(૨) [લાં.] વાપર્યો કરી ધસવવું. ઉં તે મારે વસ્ત્ર પદોડે છે.

પદ્ધતિ, સ્ત્રીં. ૬ શુ. સં. પદ્ધતિ-માર્ગ. પદ્-પગ + હતિ-ધસારો. ૩ (૧) જાતની રીત. (૨) ચાલતો આવેલો પ્રકાર; વિધિ; તરેહ. (૩) ધાટી; ટેવ.

પદ્ધરી, પું. ૬ પ્રા. પદ્ધડિઆ ૩ એક માત્રામેળ છંદ.

પદ્મ, નં. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) રાતું કમળ. (૨) કમળ. (૩) હાથીની સૂંઠ અને કુંભસ્થળ ઉપરની રંગદાર છાંટ. (૪) હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ઉપરનું અને પગનાં તળિયાં ઉપરનું રેખાચિહ્ન. (૫) પદ ચક્રમાંનું એક ચિહ્ન. શા. (૬) હજાર અબજનું

પદ્યગર્ભ.

૧૯

પનો.

સંખ્યાસ્થાન. (૭) વિષ્ણુ ભગવાનનાં ચાર હા-
થનાં ચાર આયુધમાનું એક. (૮) નવ નિધિ-
માંનો એક.

પદ્યગર્ભ, પું. ૬ સં. પદ્મ-કમળ, ગર્ભ-મધ્ય
ભાગ. ૩ જેના મધ્ય ભાગ એટલે નાભિમાંથી
કમળ પ્રગટ્યું છે એવા વિષ્ણુ.

સહસ્રાક્ષા, સહસ્રપાત, નારાયણ,
શિખંડી જેહ અપાનિધિ રે
સુંદરના, પદ્યગર્ભ, પોતે શત્રુના,
વિશ્વાત્મા, વિધિ રે. (શામળશા. ૨૫, ૬)

પદ્યબન્ધ [પદ્યબંધ], પું. ૬ શુ. સં. ૩ કમળના
આકારમાં 'અક્ષરો ગોઠવાઈ નય એવું' એક
પ્રકારનું ચિત્રકાવ્ય.

પદ્યનાભ, પું. ૬ શુ. સં. પદ્મ-રાતું કમળ+નાભિ
-દ્વંડી. ૩ વિષ્ણુ ભગવાન.

શાંતાકાર, ભુજગશયન, જેને
પદ્યનાભ કહીએ, સુરેશ રે.

(શામળશા. ૨૫, ૫)

પદ્યરાગ, પું. ૬ શુ. સં. પદ્મ-રાતું કમળ + રાગ-
રંગ. ૩ માણેક.

પદ્મા, સ્ત્રી. ૬ શુ. સં. ૩ લક્ષ્મી.

પદ્માવતી, સ્ત્રી. (૧) ત્રેવીસમા તીર્થંકર પાર્શ્વના-
થની અધિષ્ઠાયક દેવી. (૨) બીસ માત્રાનો એક
છંદ. તેમાં દસમી ને અઠારમી માત્રાએ યતિ
અને મધ્યપ્રાસ આવે છે.

પદ્માસન, નં. ૬ શુ. સં. ૩ યોગનાં ચોરાસી આસ-
નમાંનું એક. જે પગ જે નાંધે ઉપર આવે
એમ અનુક્રમે ગોઠવવા અને જમણે હાથે ડાબા
પગનો ને ડાબે હાથે જમણા પગનો અંગુઠ
પીઠ તરફથી પકડવો તથા સીધું શરીર રાખી
બેસવું.

માછની ઠીકરીઓને આ યુગમાં નથી પદ્માસનનું
કામ અને નથી દેશકાળનું કામ.

(સ. ચં. ૪, ૧૧૦)

પદ્મિની, સ્ત્રી. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) કમળનો છોડ.

(૨) કમળની તળાવડી. (૩) કામશાસ્ત્રમાં ચાર

પ્રકારની સ્ત્રીઓ ગણાવી છે તે પૈકી પહેલા
પ્રકારની સ્ત્રી. (૪) ઉત્તમ લક્ષણવાળી સ્ત્રી.

પદ્ય, નં. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) કવિતા. (૨) શ્લોક; છંદ.

પદ્યબન્ધ [પદ્યબંધ], પું. ૬ સં. પદ્ય, બન્ધ ૩
કવિતાત્મક રચના.

પદ્યાત્મક, વિ. ૬ શુ. સં. પદ્ય+આત્મન + ક ૩
કવિતામાં રચેલું.

પદ્યરામણી, સ્ત્રી. ૬ શુ. સં. ૩ પદ્યાર. ૩ (૧)
પદ્યારવું તે; આવવું તે અથવા વદાય થવું તે.
(૨) માનપૂર્વક ઘેર તેડવું તે. ઉં ગામમાં ઘેર
ઘેર મહારાજની પદ્યરામણી થઈ.

પદ્યાર, કિં. અં. ૬ શુ. સં. ૩ પાઉધાર. ૩ (૧)
આવવું કે જવું. (૨) પદ્યરામણી થવી.

પનઘટ, પું. ૬ હિં. ૩ શુ. સં. ૩ પનુઘટ.

પનડો, પું. ૬ પાન ઉપરથી ૩ પાંદડી જેવું ઉપલે
કાતે પહેરવાનું સ્ત્રીઓનું ધરણું. (કા.)

પનાઈ, સ્ત્રી. ૬ સં. ઉપ, નૌ-વહાણ *. ૩ હોડી.

પનારો, પું. ૬ પાતું ઉપરથી. ૩ કાઈનું બીજનની
સાથે પાતું પકડવું તે; ફરજિયાત એકઠો વસવાટ.

પનાહ, સ્ત્રી. ૬ શુ. ડો. પં. (પનાહ) રક્ષણ. ૩
રક્ષણ.

પનિયું, નં. ૬ સં. ઉપાનહ *. ૩ પગરખું.

પનિયારી, } સ્ત્રી. ૬ શુ. સં. ૩ પાણિયારી.
પનિહારી, }

પનીર, નં. ૬ શુ. પં. (પનીર)-માંખણમસ્કો. ૩
દૂધ જમાવી તેમાંના પાણીનો ભાગ દૂર કરી
બનાવેલો ખાદ્ય પદાર્થ. તે આખા દૂધનું, મલાઈ
કાઠી લીધેલા દૂધનું અને એકલી મલાઈનું, એમ
ત્રણ જાતનું થાય છે.

પનું, નં. ૬ સં. પાનક ૩ ખાંડ, સાકર કે ગોળ
મેળવીને ફળના ગરનો બનાવેલો પેય પદાર્થ.

પનો, પું. ૬ શુ. સં. ૩ પનું.

પનોતી.

૨૦

પપેતી.

પનોતી, સ્ત્રીં જુઓ પનહોતી.

મરણુ શરણુ પણુ ન લખ્યું લલાટે

પનોતી હું તુજ લોહતણી. (સ. ચં. ૪, ૧૦૦)

પન્તિયાળું [પંતિયાળું], નં જુઓ ૨ પાંતી. }
સહિયારો વેપાર કે વહીવટ.પન્તિયાળું [પંતિયાળું], વિં જુઓ ૨ પાંતી. }
ધણુ જણુની પાંતીવાળું; સહિયારું.પન્તુજી [પંતુજી], પું જ મ. પન્તોજી, પન્ત;
સં. પાહક્ત-ચાર વેદ જાણુનારની પંક્તિનો. }
(૧) વેદિયું દોર. (૨) શિક્ષક. છોકરાં જાણુવી
જાણુનાર શિક્ષકને માટે આ બોલ તિરસ્કારમાં
વપરાય છે.પન્થ [પંથ], પું જ સં. પથિન-પન્થા } (૧)
માર્ગ; રસ્તો. (૨) ધર્મનો સંપ્રદાય. ઉં હિંદુ
ધર્મમાં બહુ પંથ છે.પન્થવર [પંથવર], પું જ પ્રથમ+વર. } પહેલી
વાર પરણુતો વર.પન્થા [પંથા], પું જ શુ. સં. પથિન-પન્થા }
માર્ગ; રસ્તો.

વિશુદ્ધ જ સાધુનો પન્થા! ધરીયે આપણે કન્યા.

(સ. ચં. ૪, ૫૦૮)

પન્થી [પંથી], પું વટેમાર્ગ; મુસાફર.

પન્દર [પંદર], વિં જ પ્રા. પન્નરહ, સં. પન્ચ-
દશન } દસ ને પાંચ; ૧૫પન્દરમું [પંદરમું], નં મરનારના મરણુથી પંદ-
રમો દિવસ.

પન્નગ, પું જ શુ. સં. } સાપ; નાગ.

પાદપ્રહારે પન્નગ છંછેડ્યો, તે કરે વિનાશ મહાન.

(માંધાતાખ્યાન ૧૧, ૬.)

પન્નું, નં જુઓ પાનું ૭

પન્હાદાર [પનાદાર], વિં જ કા. જુઓ ૧ પન્હો. }
ચાલુ વડથી મોટા પન્હાવાળું.પન્હિયું [પનિયું], નં જુઓ ૧ પન્હો. }
ટુંકા પન્હાનું ધોતિયું.પન્હો [પનો], પું જ કા. પન્હું (પહના)-
પહોળાઈ. } કાપડની પહોળાઈ.પન્હો [પનો], પું જ સં. પરિણાહ-વિસ્તાર. }
વાસ્તવિક પરિમાણ; વિસ્તાર. ઉં તમે પન્હો
વધારીને વાત કરો છો તે કીક નથી.પન્હોતી [પનોતી], સ્ત્રીં જુઓ પન્હોતું. }
નામરાશિથી શનિ બારમો આવે તે વખતથી
સાડાસાત વરસની અને ચોથો કે આઠમો
આવે તો તે વખતથી અઢી વરસની દશા. એ
દશા અમાંગલિક છતાં મીઠી બોલીમાં તેને
પન્હોતી (=માંગલિક) કહી છે. તે વધતાઓછા
પ્રમાણમાં કષ્ટકારી હોય તે પ્રમાણે સોનાને
પાયે, રૂપાને પાયે વગેરે બેઠેલી કહેવાય છે.પન્હોતું [પનોતું], વિં જ પન્હાવંતું (પરિણાહવત.)
તું ટુંકું રૂપ. } (૧) [લા.] વંશવિસ્તારવાળું.
(૨) સુખી; ભાગ્યશાળી. (૩) માંગલિક. ઉં
પન્હોતાં પગલાંનું.

પપનસ, નં મીઠા લીંચુના વર્ગનું ઝાડ કે તેનું ફળ.

પપળામણુ, સ્ત્રીં જુઓ ✓ પમ્પાળ. } અત્યંત
વહાલમાં ઊછર્યાની કચાશ; સુખદુઃખ વેઠી ઘડાયા
ન હોતું તે.એવી કુમારિકાને આ સંતોષ શી રીતે વળવાનો
હતો અને આ પપળામણુમાંથી શી રીતે તરવાની
હતી ? (સ. ચં. ૪, ૧૮૫)પપળાવ, કિં સં જુઓ ✓ પમ્પાળ. }
પપળામણુ કરવી.તજ નાર અનાથ જ એકલડી,
પિયુ નય વિદેશ, પુકે મુકી આશા;
જપવા પ્રિય-નપ સ્વતંત્ર રહે,
વિધવા દુનતી નેઈ નેઈ નિરાશા;
નહી આશ મુકી, પરતંત્ર કરી,
પપળાવો નિરાશ મૂક્યું ઉર બેઠું.

(સ. ચં. ૧, ૩૧૧)

પપીતો, પું ફિલિપાઈન તથા ક્રાચીનચાયનામાં
થતા એક જાતના વેલાનું બી. ગાંઠિયા તાવળી
મરકીમાં લોકો દોરામાં પરોવી એ બી હાથે
બાંધે છે.પપુલી, સ્ત્રીં જ સં. પયસ્-પાણી * *. જુઓ ૨
પૂ. } નહાના છોકરાની પેશાબની ઘંટી.

પપેતી, સ્ત્રીં જુઓ પપેતી.

પૃષ્ઠ, નં પૃષ્ઠાનું કળ.

પૃષ્ઠો, પું એક કળાડ.

પૃષ્ઠો, પું ૧ પ્રા. પપ્પીઓ } બૃષ્ઠો; ચાતક.

પૃષ્ઠો, પું ૧ સં. પિટક-કેલ્લી **. } કેલ્લી;
ઝળેળો.

પૃષ્ઠો, પું સિતારના છ તાર પૈકી છેલ્લો તાર.

પૃષ્ઠો, પું પકાર.

પખડી, સ્ત્રી ૦ ૧ પ્રા. પડમ, સં. પદ્મ } (૧) કમ-
ળનો છોડ. (૨) કમળની તળાવડી.

પખેડો, પું ૧ પ્રા. પમળ, સં. પ્ર+મળ બોલવું **.
સરખાવો. બીડો (મારવો). } કહેવું તે; ગપ.
ઉં તેણે પખેડો માર્યો પણ તે ખરો પડ્યો
નહિ. (કા.)

પમર, કિં અં ૧ સં. પરિમલ-વાસ. } બહેકવું;
મધમધવું.

પમરાટ, પું સુવાસ; ખુશબો; મહેક.

પમ્પાળ [પંપાળ], કિં સં ૧ સં. પાલ્-રક્ષણ કરવું.
સરખાવો લાલપાલ. } (૧) હેતથી પોચો હાથ
ફેરવવો. (૨) અયોગ્ય વહાલ બતાવવું. (૩) સૂળેલા
ભાગ ઉપર લોહી વેરાય એમ પોચો હાથ
ફેરવવો. (૪) અત્યંત કાળજીથી સંભાળ્યા કરવું.
ઉં ફેલ્લીને શું પંપાળ્યા કરો છો ?

પય, નં ૧ સં. પયસ્ } (૧) પાણી. (૨) દૂધ.

પયડણું, નં બુઓ પરડણું.

પયું, નં ૧ સં. પદ-પગ. } કાસ ખેંચતાં બળદને
ચાલવાની જગા; ઓલાણ.

પયોદ, પું ૧ શુ. સં. } વાદળ.

પયોદને પ્રેરતી જેમ કૌમુદી. (લા. ભા. દી.)

પયોધર, પું ૧ શુ. સં. } (૧) સ્તન; થાન, (૨) મેધ.

પયોધિ, } પું ૧ શુ. સં. } દરિયો; સમુદ્ર.
પયોનિધિ,

પયગમ્બર [પયગંબર], પું બુઓ પેગમ્બર.

પયગામ, પું બુઓ પેગામ.

પર, વિં ૧ શુ. સં. } (૧) અન્ય; બીજું. ઉં પર
વળું. (૨) પરાયું; પારકું. ઉં પર પ્રખ્ય; પર

પુરુષ. (૩) અળયું; ફૂર. ઉં માયાથી પર.
(૪) ઉત્તર; પછીનું. ઉં કાલિદાસનો પૂર્વ
અવધિ ધસવી સન પૂર્વે પહેલું શતક અને પર અવધિ
ધસવી સનનું ચોથું શતક મનાય છે. (૫) ઐશ્વ;
ઉત્તમ; અત્યંત.

નવીનચંદ્રજી, આ ભક્તરાજે ભક્તિનો શોગ
શ્રીરાધિકેશના દર્શનમાં સાધ્યો અને પ્રજ્વલિતાનું
સુખ અનુભવે છે. આ પરા ભક્તિનો સમાધિ.

(સ. ચં. ૪, ૨૮૩)

(૬) છેવટનું; આત્યંતિક.

કુસુમે આટલી પરા આહુતિ આપી છે.

(સ. ચં. ૪, ૮૪૩)

પર, અં ૧ બુઓ. ૧ પર } પછી; વેગળે. ઉં
ચોગી વસ્તીથી પર રહે છે.

પર, અં ૧ સં. ઉપરિ } ઉપર.

પર, નં ૧ શુ. ફા. પર (પર)-પીછું, પરીદન
-બીડવું ઉપરથી. } (૧) પીછું. ઉં પર ફૂટવાં.
(૨) નહાનાં સુવાળાં પીછાં. ઉં પક્ષીનાં પરની
તળાઈ.

પરઈ, સ્ત્રી ૦ બુઓ પરાઈ.

પરકમ્મા [પરકંમા], સ્ત્રી ૦ ૧ સં. પરિ, કમ્-
જવું. } મૂર્તિ, દેવળ કે તીર્થની પ્રદક્ષિણા.

પરકમ્માવાસી [પરકંમાવાસી], પું સ્ત્રી ૦ ૧ પર-
કમ્માવાસ ઉપરથી. } લાંબી પરકમ્મા કરનાર.

પરકર, પું ૧ સં. પ્રકર } ઢગલી.

પરકર પુષ્પ તણા બહુ પાખલિ, લીતિ બહુ ચિત્રામ.
(લા. કા. ૨)

પરકર, પું ૧ સં. પરિકર } કંદોરો.

પરકાયપ્રવેશ, પું ૧ શુ. સં. } બીજાના જોગિ-
યામાં પેસવું તે.

પરકાર, પું ૧ શુ. ફા. પરકાર (પકાર) } વર્તુલ
દોરવાનું ઓળર; કંપાસ.

પરકીય, વિં ૧ શુ. સં. } પારકું; પરાયું.
ફળદાતા ચોતે જ પરકીય બન્યો.

(સ. ચં. ૧, ૩૩૧)

પરકીયા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ નાયકે જે પારકી સ્ત્રી સાથે પ્રીતિ બાંધી હોય તે. નાયિકાના સ્વકીયા, પરકીયા અને સામાન્યા એવા ત્રણ ભેદ કર્યા છે.

ચોતાના જ પતિને પરકીયા સાથે દીઠો.

(સ. ચં. ૧, ૧૭૯)

પરખ, કિં સં ૬ સં. પરિ, ફક્ત-જેવું. ૩ પરખવું: પરીક્ષા કરવી.

પરખ, સ્ત્રીં પરખવું તે; પરીક્ષા.

પરખ, કિં સં ૬ સં. સ્પર્શ પું ૩ હાથમાં ઝાલવું. જેને જોઈ મન નહિ હરખે, તેને કો ધરમે નહિ પરખે.

(આંતિસુધા, ૧૮ ૭)

પરખા, કિં અં ૬ જુઓ ૧ ✓ પરખ. ૩ (૧) [લા.] યોગ્ય વર તરીકે સ્વીકારાવું; ઝડપાવું.

આવા ધનાઢ્યનો પુત્ર પારખામાંથી જ પરખાવો જોઈતો હતો.

(સ. ચં. ૧, ૨૧૨)

પરખા, કિં અં ૬ સં. ઉપ+લક્ષ ઓળખવું *. ૩ ઓળખાવું. ઉં તે નકારાં કામે પરખાયો.

પરખાણ, નં વહાણના કૂવા ઉપરનું સઠ બાંધવાનું આકું લાકું. (ન. કો.)

પરખામણી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ ૧ ✓ પરખ. ૩ પરખવાનું લવાજમ.

પરખાવ, કિં સં ૬ જુઓ ૧ ✓ પરખ. ૩ રૂપિયા ખખડાવીને આપવા.

પરગળ, વિં ૬ પર+આ. હર્ગ (ગર્જ) *. સરખાવો ખુદગર્જ. ૩ પારકાનું ભલું કરનાર; પરાપકારી.

પરગણ, નં ૬ શ. પરગન (પર્ગનહ) ૩ ગિલ્લાનો ભાગ; તાલુકો.

પરગલ, વિં ૬૬; મજબૂત (કે)

સુખ વિશ્રામ પામીએ, વામીએ સરવ વિધન; એમાં કસર ન દાખીએ, રાખીએ પરગલ મન.

(ધીરજાખ્યાન, ૧૫, ૨)

પરગામ, નં ૬ પર+ગામ. ૩ ખીજું ગામ.

પરગામી, વિં ખીજ ગામનો રહેવાસી.

પરઘર, નં ખીજનું ઘર.

પરચક, નં ૬ શુ. સં. પર+ચક (જીલમી સત્તા) ૩ ખીજા એટલે પરદેશી રાજાની દેશ ઉપર જીલમી સત્તા.

પરચૂટણ, નં ૬ સં. પરિચ્યુત સરખાવો કચ્છી બોલ 'છૂટો.' ૩ ભારે નાણાને વટાવતાં હલકું ચલણી નાણું આવે તે; ખુરદો.

પરચૂરણ, વિં કિરકોલ; પરચૂરણ.

પરચૂરણ, નં ૬ મ. પરચૂરણ ૩ જુઓ ૧ પરચૂટણ.

પરચૂરણ, વિં જુઓ ૨ પરચૂટણ.

પરચો, પું જુઓ પરતો.

પરછંડ [પરછંડ], વિં ૬ સં. પ્રચંડ ૩ કદાવર; ભવ્ય કદનું.

પલંગ ઉપર પરછંડ ઉન્મત્ત ચૌવના ચતીપાટ પડી હતી.

(સ. ચં. ૧, ૬૬)

પરછંદો [પરછંદો], પું જુઓ પડછંદો.

પડે પરછંદો હાહાકાર, ધનુષ થાય છે મંડળાકાર.

(સુધન્વા. ૧૪, ૩૮)

પરછાયો, પું જુઓ પડછાયો.

પરજ, પું એક રાગ.

પરજ, સ્ત્રીં તરવારની મૂનો જોભો કમાનદાર ભાગ.

પરજહક [પરજંક], પું ૬ પ્રા. પજ્જહક, સં. પર્યહક ૩ પલંગ; ઢોલિયો.

પરજહગ [પરજંગ], પું ૬ જુઓ પરજહક. ૩ પલંગ; ઢોલિયો.

ભૂંટ હસતી પૃથ્વી પરજંગ, એ રાત્ર્ય માં નવ થાયે ભંગ.

(નળાખ્યાન, ૨, ૧૫)

પરજળ, કિં અં ૬ પ્ર+જલ ૩ (૧) સળગવું.

(૨) ભડ ભડ બળવું.

દીકું સુખ અંતર પરજાપત,
સંભારી મચ્છને પાછા વળ્યો.

(નળાખ્યાન, ૩૩, ૨૮)

પરજાપત, પું. જુઓ પ્રજાપતિ.

પરજાળ, કિં. સં. { સં. પ્રજ્જલ પ્રે. } પરજાળે
એમ કરવું; સળગાવવું; બાળી નાખવું.

પરજાળો, પું. { જુઓ ૧ પરજ. } પરજા રાગ.

પરજાળો, પું. { રાજ અને ઉપરથી. પ્રા.
પઅ, સં. પદ ** } મુએલાની પછાડી રાજાઓ
ગવાય છે તે.

જો રે સ્મરણને મેના એકલી પ્રજાના પરજાળ જ
ગાય રે. (સ. ચં. ૩, ૩૩૭)

પરઠ, કિં. સં. { સં. પ્રસ્થા પ્રે. } મઠવું; સ્થા-
પવું. ઉં. પગ પરઠવો.

પરઠ, કિં. સં. { સં. પ્રતિષ્ઠા-નિર્ધારણ; નક્કીપણું. }
(૧) નક્કી કરવું; ઠરાવવું; મુકરર કરવું. (૨)
સાટું કરવું; કરાર કરવો.

પરઠ, { સ્ત્રીં { જુઓ, ૨ ✓ પરઠ. } (૧)
પરઠણ, } નક્કી કરવું તે. (૨) સાટું; કબજાત.

વિહિવા કીધું એહનું નિ પરઠિહ ભરથાર.

(ભા. કા. ૨૧)

પરઠો, પું. { જુઓ ૨ ✓ પરઠ. } ઠરાવ; પરઠણ.
નારદ કહે તમને ટાળી મૂક્યા છે, ગાલવને ઘેર યાગ,
દેવમાત્રે પરઠો પરઠી, હાલ્યો તમારો પાગ.

(મહાલક્ષ્મ્યાન, ૩)

પરઠ, સ્ત્રીં { સં. પ્ર. રટ-ઓલવું* } કંટાળો બિપ-
જાવે એમ ફરી ફરી ઓલવું તે. ઉં. હવે એ
વાતની પરઠ મેલે છે કે નહિ? (૨) લપ; માથાફાડ; પીડા. ઉં. આ શી તકાલી પરઠ?

પરઠવું, { નં. { પ્રા. પયલાઓ—સાપ } નહાનો
પરઠવું, } સાપ; સાપોલિયું.

પરઠી, સ્ત્રીં { જુઓ પરઠો. } આવળની કુમળી
શીંગો.

પરઠો, પું. { સં. પુટ-શીંગ. } આવળની શીંગ.

પરણ, કિં. સં. { સં. પરિન્ની } (૧) વિવાહના
મંગળ ફેરા ફરવા. (૨) લગન કરવું.

પરણ, નં. { જુઓ ✓ પરણ. } પરણવું તે; લગન.

પરણામી, પું. { સં. પ્રણામ ઉપરથી } એ નામનો
પંથ અથવા તેનો અનુયાયી.

પરણાયું, નં. જુઓ પરણેયું.

પરણાવ, કિં. સં. { સં. પરિન્ની પ્રે. } [લા.]
ખીજને વળગાડવું. ઉં. પલળેલો માલ બહાર-
ગામના આડતિયાને પરણાવી દો.

પરણાવેલું; વિં. [લા.] કુંવારું નહિ એવું; શુદ્ધ નહિ
એવું; પાણી ભેળવેલું. ઉં. પરણાવેલું દૂધ.

પરણીઅત, વિં. { સં. પરિણીત** } વિવાહિત;
પરણેલું.

પરણેત, { નં. { સં. પરિણીત. } પરણવું તે;
પરણેતર, } લગન.

સસરો પહેલા પરણેતનો, જાણે સઘળો ધર્મ.

(સામળ.)

પરણેયું, નં. { સં. પાનક-પતું; પેય પદાર્થ*. }
પેય પદાર્થ રાખવાનું પાત્ર; ચપણિયું; શેકારું;
કોડિયું.

પરણ્યો, પું. { જુઓ ✓ પરણ. } વર; પતિ. ઉં
પરણ્યો મારો પરદેશ. (લોકગીત).

પરત, કિં. સં. { સં. પરિવૃત્ત પ્રે. } ફરી ફરીને
વાટવું; ઘૂંટવું; લસોટવું.

પરત, અં. { સં. પ્રતિ } પાછું. ઉં. પરત આપ્યું.

પરતન્ત્ર [પરતંત્ર], વિં. { શુ. સં. } પરાધીન;
પરવશ; તાબેદાર.

પરતન્ત્રતા [પરતંત્રતા], સ્ત્રીં { શુ. સં. } પરા-
ધીનતા; પરવશપણું; તાબેદારી.

પરતન્ત્રપણું [પરતંત્રપણું], નં. જુઓ પરતન્ત્રતા.

પરતાપ, પું. જુઓ પ્રતાપ.

પરતી, સ્ત્રીં { સં. પરિવૃત્ત-ફરવું. } રેશમની
આંટીઓ બેસાડવાની ન્હાની ફાળકી; ફિરકી.

પરતીત.

૨૪

પરબડી.

પરતીત, સ્ત્રીં ૬ હિં. પરતીત, સં. પ્રતીતિ }
પતીજ; ખાતરી; વિશ્વાસ; ભરોસો.

પરતો, પું. ૬ સં. પ્રતાપ, શ. پرتو (પર્તવ) }
પ્રતાપની ઝાંખી; ચમત્કાર.

માતાનો પરતો એવો છે કે નદીમાંથી આવતી
વસ્તુ હુખી ન ભય. (સ. ચં. ૪, ૬)

પરત્ર, અં. (૧) પર લોકમાં.

આ સંસાર અસારમાં છે વિશેષ સર્વત્ર;
શાને શોએ જે થકી જતાં એક પરત્ર.
(શાંતિસુધા, ૧૭, ૧૪)

(૨) બીજા પ્રકારમાં; બીજા આજતમાં; વિશે-
ષમાં; ઉપરાંત.

સુરેશ્વર પાદમાં મસ્તક ધારી જે યુવનાશ્વ વઘો
વિચારી જે.

મારાં કષ્ટકાષ્ટ્યાં સર્વત્ર જે. પ્રભુ! પાળ્યો મુને પરત્ર જે.
(માંધાતાં ૨૪, ૪૩)

પરત્વ, } અં. ૬ સં. પર—લગતું. } સંબંધમાં;
પરત્વ, }
સંબંધી; લીધે.

પરથાર, પું. (૧) નીચી પહોળી ઓટલી. ઉં
તે બારણે પરથાર પર બેસી દાતણ કરે
છે. (૨) સીડીમાં વચ્ચે વચ્ચે વિસામાને
માટે રાખેલી ચોક્કા. (૩) દેરાના મંડપનું
ભોંયતળિયું.

પરદાદો, પું. ૬ પર+દાદો. } દાદાનો બાપ.

પરદુઃખ, નં. પારકાનું દુઃખ.

પરદુઃખભંજન [પરદુઃખભંજન], વિં બીજનું
દુઃખ ભાગનાર.

પરદેશ, પું. પારકા દેશ; પર મુલક.

પરદેશી, વિં પારકા દેશનું; વિદેશી.

પરદો, પું. જુઓ પડો.

પરધન, નં. બીજનું ધન.

પરધર્મ, પું. ૬ શ. સં. } બીજનો ધર્મ.

પરધર્મી, વિં જુદો ધર્મ પાળનાર; બીજા ધર્મનું.

પરધાન, નં. ૬ સં. પરિધાન } વિવાહની આગ-
મય વરના પગ ઘોઈ ચાંદલો કરી શ્રીફળ સાથે
લગનપત્રી અને પીતાંબર આપવાને વિધિ.

પરનાત, સ્ત્રીં બીજા નાત.

પરનાતી, વિં બીજા નાતનું.

પરનાર, સ્ત્રીં બીજની પરણેલી સ્ત્રી; બીજની
વહુ; પરસ્ત્રી.

પરનાળ, સ્ત્રીં ૬ સં. પ્રણાલી—નીક. } પાણી વહે-
વરાવવાની ધાતુની કે લાકડાની નાળ.

પરનાળિકા, સ્ત્રીં ૬ સં. પ્રણાલિકા } પરંપરાથી
ચાલતી આવતી પદ્ધતિ; રીત.

પરન્તુ [પરંતુ], અં. ૬ શ. સં. } પણ; કિન્તુ.

પરન્દુ [પરંદુ], નં. ૬ શ. پرنده (પરન્દહ)—પક્ષી.
پرند (પરીદન) બિડવું. } પક્ષી.

પરપનસ, નં. જુઓ પપનસ.

પરપનસ નિ પુત્રાગ. (ભા. કા. ૩)

પરપુરુષ, પું. પરાયો માણસ; પોતાનો પતિ નહિ તે.

પરપેંઠ, સ્ત્રીં ૬ સં. પ્રતિ+પત્રી *. } પેંઠ શુભ થયે
ફરી લખી આપેલી દ્વંડી.

પરપોટિયું, વિં ૬ જુઓ પરપોટો. } પરપોટા જેવું.

પરપોટી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ પરપોટો. } નહાનો પરપોટો.

પરપોટો, પું. ૬ સં. પયસ્+પુટ } પાણીમાં હવા
ભરાયાથી થતો ગોળ કે અર્ધગોળ આકાર.

પરપ્રકાશી, વિં ૬ સં. પરપ્રકાશ—બીજનું
તેજ. } પારકા પ્રકાશવાળું; પારકાના તેજે પ્ર-
કાશ આપતું. ઉં ચંદ્ર પરપ્રકાશી છે.

પરબ, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. પવા, સં. પ્રપા } તરસ્યાને
પાણી પાવા માટે કરેલી ધાર્મિક ગોઠવણ.

પરબડી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ પરબ. } પંખીને માટે
પાણી અને ચણ નાખવા એક થાંભલા ઉપર
કરેલું દેરી જેવું બક્કડકામ કે ચણતરકામ.

પરબારું, અં { સં. દ્વાર-બારણું, ધરબાર;
 પરાચ્-બિલહું **. } ધર તરફ પળ્યા વગર
 બીજી દિશામાં; બારોબાર.

પરબિયો, પું { જુઓ પરબ. } પરબ ઉપરનો
 પાણી પાનારો.

પરબીડિયું, નં { પ્રા. પરિવેદ, સં. પરિવેદ-
 વીંટવું. } લખેલો કાગળ બીડવાની કાગળની
 કાથળી.

પરબીડો, પું { જુઓ પરબીડિયું. } મોહું
 પરબીડિયું.

પરબ્રહ્મ, નં { શુ. સં. } સૌથી શ્રેષ્ઠ જે બ્રહ્મ તે;
 પરમાત્મા; પરમેશ્વર.

પરભવ, કિં અં { સં. પ્ર+મૂ-થવું. } ઉત્પન્ન
 થવું; બિપજવું.

પરભવ, કિં સં { સં. પરા+મૂ-હરાવવું. }
 થકવવું; કાપર કરવું. (ન. કો.)

પરભવ, કિં સં { સં. પરિ+મૂ } અપમાન કરવું.
 ભાનુમતી જોઈને વિસ્મય હતી,
 કહે પ્રેમદા કોણે પરભવી. (નળાખ્યાન, ૪૩, ૧)

પરભવ, પું { શુ. સં. } બીજો જન્મ; હવે
 પછીનો અવતાર.

પરભા, સ્ત્રીં જુઓ પરવા.
 પરભા પરભાસની તણ,
 પરભાર્યો અહીં કેમ આવિયો. (કર્ણસવિલાસ.)

પરભાતિયું, નં જુઓ પ્રભાતિયું.

પરભારું, અં જુઓ પરબારું.
 જરાશંકરની વિદ્યા. એના અનુભવ, અને એની
 બુદ્ધિ-દ્વંધમાં સાકર ભેળવીયે તેમ-એના ભાણે-
 જમાં ભેળીશું તો ભળશે-પરભારામાં નહિ ભળે.
 (સ. ચં. ૩, ૨૨૪)

પરભાર્યું, અં { મ. પરમારું જુઓ પરબારું. }
 બારોબાર.

પરભાર્યો અહીં કેમ આવિયો. (કર્ણસવિલાસ.)

પરભાર્યું, વિં { જુઓ પરબારું. } બહારનું.

હું આવું ત્યાં સુધી કોઈ પરભાર્યાં માણસને ધરમાં
 જવા ન દેવો. (સ. ચં. ૧, ૧૧૭)

પરભોગી, વિં પોતાના ઉપરાંત બીજાની ભોગ-
 વાતું. ઉં ચંપો પરભોગી છે.

પરમ, વિં { શુ. સં. } (૧) પુષ્કળ. ઉં પરમ
 આનંદ. (૨) શ્રેષ્ઠ; સર્વોત્તમ. ઉં પરમ
 પુરુષાર્થ.

પરમ, વિં { સં. પરમ-પછી. } આજ અને
 કાલ પછીનું. ઉં પરમ દિવસ.

પરમપદ, નં સર્વોત્તમ સ્થિતિ; મોક્ષ.

પરમહંસ, પું { શુ. સં. } સંન્યાસીના ચાર
 પ્રકારમાંનો સૌથી શ્રેષ્ઠ પ્રકાર.

પરમાટી, સ્ત્રીં બીજા પ્રકારના માટી, અર્થાત્ માંસ.
 અમો પરમાટીના ભોગી. (ચૈત્યાખ્યાન, ભોક્ષભગત.)

પરમાણુ, કિં સં { સં. પ્ર+માન } સાચું માનવું.

પરમાણુ, વિં { સં. પ્રમાણ } સાર્થક. ઉં કંઈક
 પરાક્રમ કરે તો તો જીવ્યું પરમાણુ.

પરમાણુ, અં { જુઓ ✓ પરમાણુ. } કવિતામાં
 પાદપૂરક અવ્યય. સરખાવો જાણ, નિર્ધાર વગેરે.

પરમાણુ, નં { શુ. સં. પરમ+અણુ } વિભાગ
 થઈ શકે નહિ એવું ઝીણામાં ઝીણું અણુ.

પરમાણું, નં { સં. પ્રમાણ } પુરાવો; દાખલો.
 પહોંચ્યાનાં પરમાણું કોણે મોકલ્યાં. (ધારો.)

પરમાણું, નં { સં. પરિમાણ } માપ. ઉં મો-
 ચીને પગનું પરમાણું આપવું.

પરમાણું, અં જુઓ પ્રમાણું.

પરમાત્મા, પું { સં. પરમ+આત્મા } (૧) સુદ્ર
 જીવાત્માની અપેક્ષાએ મહાન આત્મા જે બ્રહ્મ
 તે; પરબ્રહ્મ. (૨) પરમેશ્વર.

પરમાનન્દ [પરમાનંદ], પું { શુ. સં.] સંસારના
 સુદ્ર આનંદથી અધિક આનંદ; બ્રહ્માનંદ.

પરમારથ, નં ૬ સં. પર+અર્થ, મકાર ક્ષેપક. ૩
પરોપકાર.

પરમારથપુરાણુ, નં વિક્રમ રાજ્યએ કરેલા પર-
મારથની વાર્તાનો સંગ્રહ; સિંહાસનબત્રીસી
(સામળ)

પરમારથી, પું પરમારથ કરનાર; પરોપકારી.

પરમાર્થ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ચાર પુરુષાર્થમાંનો
ઉત્તમ અર્થ; મોક્ષ; પરમ કલ્યાણ. (૨) પરમ
તત્ત્વ.

પરમાર્થ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પારમાર્થિક, નિઃસ્વાર્થ;
સર્વોપકારક.

ન્યારે રોમનું રાજ્ય પૃથ્વી ઉપર વિસ્તાર પામતું
હતું ત્યારે ત્યાંનો સાક્ષરવર્ગ સેનેકાએ વિસ્તારમાં
આવી રીતે રોમની દેવી સંપત્તિનો પરમાર્થ
વિસ્તાર દેખતો હતો. (સા. જી. ૧૯૪)

પરમિયો, પું જુઓ પ્રમેહ.

પરમેશ, પું ૬ શુ. સં. પરમ+ઈશ ૩ (૧) પર-
મેશ્વર. (૨) મહાદેવ.

પરમેશ્વર, પું ૬ શુ. સં. પરમ+ઈશ્વર (દેવ) ૩
પરમ દેવ; દેવાધિદેવ.

પરમેશ્વરી, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ આદ્ય શક્તિ.

પરમેશ્વરી! પાચે નમી હો બહુચરી!
કહું કળિજીવનનાં કર્મ. (કળિકાવ્યનો ગરજો.)

પરમેષી, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) બ્રહ્મા. (૨) બ્રહ્મા.
(૩) અર્હન્ત.

પરમોદ, કિં સં ૬ સં. પ્ર+મુદ્ પ્રે. ૩ સમન્વયીને
રાજપુશી કરવું; પુશમિનજમાં આણવું.

પરમપરા [પરંપરા], સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧)
હાર; શ્રેણી. ઉં વંશની પરંપરા; પ્રશ્નની પરં-
પરા. (૨) પ્રણાલી; ધણા કાળથી ચાલતો
આવેલો રિવાજ.

પરમપરાગત [પરંપરાગત], વિં ૬ શુ. સં. ૩
પરંપરાથી ચાલ્યું આવતું.

પરરાજ્ય, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ઇતર રાજ્ય.
(૨) પરાઈ સત્તા.

પરલી, સ્ત્રીં ૬ સં. પહો, રકાર ક્ષેપક. ૩ ગરેણી.
પરલોક, પું ૬ શુ. સં. ૩ દેવલોક; સ્વર્ગ.

પરલોકવાસ, પું સ્વર્ગવાસ; મૃત્યુ.

પરલોકવાસી, વિં સ્વર્ગવાસી; મૃત્યુ પામેલ; ગત.

પરવ, નં ૬ જુઓ પર્વ. ૩ (૧) તહેવારનો દિવસ.

પરવ મહીં તો ધાણીચણનો ધરવ ક્રીધો,
સરવ મળીને કરો પરવનું પારખું. (ફાળંસવિલાસ.)

(૨) પેરી; એ ગાંઠો વચ્ચેનો ભાગ. ઉં પરવે
પરને શેરડીની મીઠાશ ઓછી.

પરવડ, કિં અં ૬ જુઓ વ/પુરવ. ૩ કબૂલ હોવું;
માન્ય હોવું; પાલવવું.

પરવર, કિં અં ૬ પ્રા. પર-જવું દિ. ૩ જવું;
સિધાવવું.

એ અશ્વ ત્યાંથી પરવર્ધો. (અશ્વમેધ.)

પરવરદિગાર, પું ૬ ફા. پروزرگار (પર્વદિગાર)-
મંભાળ લેનાર. پروزران (પર્વદિન)-પાળવું. ૩
પાલન કરનાર; પરમેશ્વર.

પરવરશ, સ્ત્રીં ૬ ફા. پرورش (પર્વરિશ)-પાલ-
ન. ૩ પાલન પોષણ; બરદાશ.

તું તો પેલા કાફરોનો પરવરશ કરનાર, કાજીએ
જરા વધારે બારીકાઈથી બંદાનો ચહેરો અવલોકી
કહ્યું. (ગુલાબસિંહ ૭, ૬, ૩૪૨)

પરવરશી, સ્ત્રીં ૬ ફા. જુઓ પરવરશ. ૩ બરદાશ;
પાલનપોષણ.

પરવરં, વિં ૬ પ્રા. પરિવરિઅ, મં. પરિવૃત ૩
વીંટળાયેલું.

રાજકુંઘરિ પરવરુ સોહિ નણી મથવા દેવ.

(ભા. કા. ૨)

પરવશ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પરાધીન; પરતંત્ર.

પરવળ, નં ૬ સં. પટોલં, મ. પઢવઢ, હિં.
પરવલ ૩ એક પ્રકારનો શાકનો વેલો, ને
તેનું ફળ.

પરવા, સ્ત્રીં ૬ ફા. پروا (પર્વા) ૩ (૧) દર-
કાર; કાળજી. (૨) ગરજ.

પરવાડ, સ્ત્રીં { પર ૪ ઉપરથી. સરખાવો ૧ પ-
છાડી. } ગામનો છેવાડો ભાગ.

જમનાના કાંઠા ઉપર પરવાડે ગરીબ છું પડાં હતાં.
(ગુલાબસિંહ ૧, ૧, ૧)

પરવાનગી, સ્ત્રીં { ફા. پروانگی (પર્વાનગી) }
રજ; અનુસા.

પરવાનો, પું { ફા. پروانہ (પર્વાનહ) } રજનો
લેખી હુકમ; રજચિટ્ટી. ઉં એને બંદકનો
પરવાનો મળ્યો છે.

પરવાનો, પું { ફા. پروانہ (પર્વાનહ) } પતં-
ગિયું; કુદું.

રામા પર નય પરવાના, મરે શીરી ઉપર ફરહાદ;
અગમ ગમની ખરાબીમાં, મળેદારી હુંઠાઈ છે.

(આત્મનિમજ્જન, મ. ન. દિ.)

પરવાર, પું { જુઓ પરિવાર.

પરવાર, કિં { અં. પરિ, પૃ-પાર—છેડો
આણવો *. } નવરા થવું; કામ આટોપી રહેવું.
શુરૂજને પરવારતાં હજી બેચાર ઘડીની વાર છે.

(સ. ચં. ૩, ૧૫)

પરવાર, પું { સ્ત્રીં પરવારવું તે; નવરાશ.

પરવારી, સ્ત્રીં { એ નામની એક નીચી જાત. (ન. કા.)

પરવાળું, નં { સં. પ્રવાલ } એક જાતની દરિ-
યાઈ નીપજ. લાલ રંગનાં પરવાળાંની રત્નમાં
ગણતરી થાય છે. એક જાતનાં જીવડાં તે જનાવે
છે. (૨) ઉપર કહેલા કીડાઓ દરિયામાં પોતાને
રહેવા ધરતો સમૂહ બાંધે છે તે. ઉં પર-
વાળાંનો ખડક.

પરવાળું, નં { પ્રા. પરગ્વાલ, સં. પરાગ્વાલ;
પરાચ્-આહું વળેલું+વાલ-વાળ. } પોપચાની
કિનારી અથવા તો પાંપણના વાળ અંદર વળી
જવાથી થતો આંખનો એક રોગ.

પરવીંટો, પું { પર+વીંટો. જુઓ ✓ વીંટ. }
રેટિયા ઉપરથી સ્તર ઊતારી લેવાનો ફાળકો.
(ન. કા.)

પરશુ, નં { શુ. સં. } કુહાડા જેવું લોઢાનું હથિ-
યાર; ફરશી.

પરસ, કિં { સં. स्पृश } અડકવું.

પરસન, વિં { જુઓ પ્રસન્ન. } તુષમાન; પ્રસન્ન.
દેવળ દેખી દેવનું, દરસન કરવા દ્વારા;
દરસન પણ પરસન નહીં, પડ પાસા પોળાર.
(નંદખત્રીસી, સામળ.)

પરસાદ, પું { જુઓ પ્રસાદ.

પરસાદી, સ્ત્રીં { જુઓ પ્રસાદી.

પરસાળ, સ્ત્રીં { સં. પ્રતિ+શાલા } ઓરડાની
આગળનો ખંડ.

પરસુદી, સ્ત્રીં { જુઓ પસુદી.

પરસેવ, કિં { અં. જુઓ પરસેવો. } પરસેવા-
વાળું થવું.

કાયા કાંઈ પરસેવી. (ભા. કા. ૨)

પરસેવા, સ્ત્રીં { પર+સેવા. } (૧) ખીજની ચાકરી
કરવી તે. (૨) તાબેદારી.

પરસેવો, પું { સં. प्रस्वेद } ચામડીનાં સૂક્ષ્મ
છિદ્રોમાંથી નિકળતું ચીકણું પાણી.

શ. સ.—(૧) ખરા પરસેવાનો પૈસો—તનની
મહેનતથી મેળવેલું ધન. (૨) પરસેવો ઊતરા-
વવો—થાકી જવાય એટલી આજીજી કરાવવી.

પરસ્ત્રી, સ્ત્રીં { ખીજની સ્ત્રી; પરકીયા.

પરસ્પર, અં { શુ. સં. } એકબીજા પ્રત્યે; અસ્પરસ.

પરસ્વાધીન, વિં { પરાધીન; પરવશ.

પરસ્વાધીનપણું, નં { પરાધીનતા; પરાધીનપણું.

પરહ, સ્ત્રીં { જુઓ પહર.

પરહર, કિં { સં. પરિ+હ } ત્યાગ કરવો;
છોડી દેવું; તજવું.

પરહર પર ઘરનાર. (ફલપતકાવ્ય.)

પરહેજ, વિં { જુઓ પરેજ.

પરહેજગાર.

૨૮

પરાપૂર્વ.

પરહેજગાર, વિં ભુઓ પરેજગાર.

પરહેજ, સ્ત્રીં ભુઓ પરેજ.

પરા, વિં સ્ત્રીં { શુ. સં. } (૧) વિદ્યાના પરા
ને અપરા એ એ પ્રકાર પૈકી એક. ઉં પરા
વિદ્યા [અભિવિદ્યા] (૨) વાણીનાં પરા, પશ્ય-
ન્તી, મધ્યમા ને વૈષ્ણવી એ ચાર સ્વરૂપમાંનું એક.

પરાઈ, સ્ત્રીં { સં. પાદ-પગ; પાથો. } ખાંડણીનો
લોખંડનો પાથો; દસ્તો.

પરાકાષ્ટા, સ્ત્રીં { શુ. સં. પરા-છેવટની + કાષ્ટા-
સીમા; હદ. } છેવટની હદ.

પતિનું દુઃખ તે પત્નીના દુઃખની પરાકાષ્ટા છે.

(સ. ચં. ૩, ૧૭૮)

આવા કોઈ પ્રેમની પરાકાષ્ટા તે પૂર્ણ પ્રેમ.

(નારી માતૃષ્ઠા, ૭૧)

(૨) શ્રમની પરિસીમા; અત્યંત શ્રમ.

પરાકોટિ, સ્ત્રીં { શુ. સં. પરા + કોટિ } છેલ્લી હદ.

પરાક્રમ, નં { શુ. સં. } શરાતનનું કામ.

પરાક્રમી, વિં { શુ. સં. } શરવીર; શરાતનનું
કામ કરનાર.

પરાગ, પું { શુ. સં. } ફૂલમાંની રજ.

પરાગકોશ, પું { સં. પરાગ, કોશ } પુંકેસરની
ટોચની પરાગની થેલી.

પરાગન્દે [પરાગંદે], વિં { શ. پراگندہ (પરા-
ગન્દહ) - વિખરાઈ ગયેલું. پراگندہ (પરાગન્દહ)
- વિખરાઈ જવું. } પલાયન કરી જનારની
સ્થિતિમાં આવેલું. ઉં વિધવા બાઈ...પરાગંદે
થઈ છે. તેની મિલકતના વારસાનો દાવો કરનાર
હોય તેણે હાજર થવું.

પરાંગના [પરાંગના], સ્ત્રીં { શુ. સં. પર+અંગના }
પરસ્ત્રી.

પરાક્રમ્ય, વિં { શુ. સં. પરાચ્-ફેરવેલું, અવળું.
+ મુખ } અવળું મોઢો કરીને બેઠેલું; વિમુખ.
(૨) ઉદાસીન.

પરાજ, સ્ત્રીં ઊભા કાનાની મોટી થાળી. (ન. કા.)

પરાજય, પું { શુ. સં. } હાર; પરાભવ.

પરાજિત, વિં { શુ. સં. } હારેલું; પરાજય પામેલું.

પરાજી, નં વીસ વીધા જેટલા વિસ્તારનું જમી-
નનું માપ.

પરાટ, સ્ત્રીં { સં. વરત્રા-તંગ. } સામાન લાદતા
પહેલાં ગઘેડાની પીઠ પર ગોદડી નાખીને તંગ
ભીડવાના કામમાં આવતી બકરાના વાળની દોરી.

પરાણ, પું { સં. પ્રાણ } બળ; જોર.

ક્રીધુ ધણુ પરાણ. (કા. પ્ર. ૧)

પરાણી, સ્ત્રીં { ભુઓ ૧ પરાણો. } (૧) બળદ
કે ઘોડાને હાંકવાની આરવાળી નહાની લાકડી.
(૨) હાંકવાની પાતળી લાકડી.

પરાણે, અં { જૂ. ગૂ. પ્રાણિ, સં. પ્રાણેન-બળ-
થી. } (૧) બળાટકારે; જોરવારીએ. (૨) મહા
મહેનતે; મુશ્કેલીથી. (૩) બહુ આગ્રહે.

તરુણિ પણ હઠીલી, દામ સંચી ન નળે,

મુજ મજુરી ન જાણે, જે કમાયો પરાણે.

(શાંતિસુધા ૧, ૧૪)

પરાણો, પું { ભુઓ ૧ પરાણો.

પરાણો, પું { પ્રા. પ્રાણ, સં. પ્રાજન } બળદ
કે ઘોડાને હાંકવાની આરવાળી લાંબી લાકડી.

પરાત, સ્ત્રીં ભુઓ પરાશ.

પરાતપર, વિં { શુ. સં. } પરથી પણ પર; શ્રેષ્ઠ.

પરાધીન, વિં { શુ. સં. } પરવશ; પરતંત્ર.

પરાધીનતા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પરવશપણું;
પરાધીનપણું.

પરાધીનપણું, નં પરતંત્રતા.

પરાત્ર, નં { શુ. સં. } પારકું અન્ન.

પરાપૂર્વ, પું { સં. પુરા, પૂર્વ *. } બહુ જૂનો
કાળ.

પરાપૂર્વનો આ આપણો કુળાચાર તોડવાનો આ
રંભ કરવો. (સ. ચં. ૩, ૧૮૫)

પરાભવ.

૨૯

પરિક્રમણું.

પરાભવ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પરાભવ; હાર.
દ્રોણાચાર્યને અર્જુનના મનનો પરાભવ કરવાનો
અવકાશ ન હતો. (સ. ચં. ૩, ૨૨૨)

(૨) અપમાન; ગેરિયત.

પરાભવ, ક્રિં સં અપમાન કરવું.
મહારાજનું કુટુંબ પણ ધર્મરાજની આજ્ઞા લોપતાં
કે પાગ-ચાલીને પરાભવતાં આ ગદાથી ડરે છે.
(સ. ચં. ૪, ૨૨૨)

પરાભૂત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ હારેલું.

પરામર્શ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) વિચારવું તે; બિ-
હાપોહ. (૨) વિવેચન. (૩) [ન્યા.] અનુમાન.

પરામર્શ, પું ૬ શુ. સં. ૩ સ્પર્શ થવો તે;
છેવાવું તે.

સંસારે ઠરાવેલા હુબ જનના પરામર્શથી આ સુંદર
પવિત્ર શરીર જેવું સત્ત્વ દૂષિત થયું-તે દોષ
મહારાજ. (સ. ચં. ૪, ૪૯૯)

પરામૃષ્ટ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ સ્પર્શ કરાયેલું.

ચોતાના હૃદયમાંથી એના પરામૃષ્ટ હૃદયમાં પ્રાણ
વિનિમય કરી રહેવા ઇચ્છતો હોય.

(સ. ચં. ૪, ૫૦૯)

પરાય, સ્ત્રીં જુઓ પરાઈ.

પરાયણ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ લીન; તદાકાર.

પતિ શબ્દમાં જ કેવળ નહી પણ પતિની નીતિ અને
મનોવૃત્તિમાં પરાયણ રહેવાની શક્તિવાળી...
મેના આરભેલા તપમાંથી ચળે એમ ન હતું.

(સ. ચં. ૩, ૩૩૮)

પરાયું, વિં ૬ સં. પર-ખીજું. ૩ ખીજનું; પારકું.

પરાય, અં ૬ સં. પરાય-ગયા વર્ષના પહેલાના
વર્ષ. ૩ (૧) ગયા વર્ષના પહેલાના વર્ષ. (૨)
આવતા વર્ષના પછીના વર્ષ.

પરાય, નં ૬ શુ. સં. પર વિં-છેવટનું + અર્ધ
નં-પ્રદેશ. ૩ છેવટનું સંખ્યાસ્થાન; એકડા ઉપર
સત્તર મીઠાંવાળો અંક.

પરાવર, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પરાતપર.

અલક્ષ્યરૂપ પરાવર ચોતાના લક્ષ્યરૂપ સ્થુલિંગમાં
નગૃત થાય છે. (સ. ચં. ૩, ૧૦૩)

પરાવર્તન, નં ૬ શુ. સં. ૩ અપારદર્શક વસ્તુ પર
પડેલા કિરણનું વિરુદ્ધ દિશામાં પાછું ફરવું તે.

પરાવર્તનકોણ, પું ૬ અપારદર્શક વસ્તુ પર પડતું
કિરણ પાછું ફરતાં પતનકોણથી વિરુદ્ધ દિશામાં
ખૂણો કરે છે તે.

પરાશ, સ્ત્રીં છાશ ઉપરનું પાણી.

પરાસ્ત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પરાભૂત; હારેલું.

વૃદ્ધ જ થઈ જવામાં મેં નિર્ભય શાંતિ દીધી છે,
ભાવિને પરાસ્ત કરવાનો યોગ સાધ્યો છે.

(ગુલાબસિંહ ૩, ૧૬, ૧૭૮)

પરાહત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ ધવાયેલું; છેડાયેલું.

આટલું બોલતાની સાથેજ પરાહત એવા દ્વેષ અને વૈર-
ભાવને દબાવવાના આયાસમાં એક ચીસ પાડી રક્ત-
બીજ અદૃશ્ય થઈ ગયો.

(ગુલાબસિંહ ૭, ૧૧, ૩૩૮)

પરાળ, નં ૬ સં. પલાલ ૩ ડાંગરનું ખરસલું;
અનાજનું પોચું ધાસ.

પરાંત, ક્રિં અં ૬ સં. પર્યન્ત-છેડો *. ૩ કામનો
છેડો આણવો; પરવારવું.

પરાંત, વિં ૬ પ્રા. ઉચ્ચરન્ત-અચનું; શેષ *. ૩
બાકી વધેલું; શેષ.

પરિ, સ્ત્રીં ૬ જૂ. ગૂ. ૩ જુઓ પિરિ.

એણી પરિ પરસંસા કરતાં સમય થયું મધ્યાહ્ન.
(ભા. કા. ૨)

પરિકર, પું ૬ શુ. સં. ૩ કંમર બાંધવી તે.

ઊતારી નિ કંકણ કુંડલ પરિકર બાંધી પામી.
(ભા. કા. ૨)

પરિક્રમ, પું ૬ શુ. સં. ૩ અનુક્રમ.

પરિક્રમણ, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) આમતેમ ફરવું
તે. (૨) પ્રદક્ષિણા.

પરિખા.

૩૦

પરિત્યાગ.

સાક્ષરો ન્યારે લક્ષ્મીનું વધારે પરિક્રમણ કરે ત્યારે તે પરિક્રમણ કોઈ અન્ય પ્રયોજનથી પ્રયુક્ત ન હોય તો અધર્મ્ય જ ગણવું નેહએ.

(સા. જ. ૩૬)

પરિખા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ શહેરની આસપાસની પાણીથી ભરેલી ખાઈ.

પરિગણના, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ ગણતરી.

તેમના સ્મરણસ્તૂપ રૂપે મંદિરો સુંદરનાં શિખરો ઉપર તેમ તળેટી ઉપર વર્તમાન હતાં. તેની પરિગણના જેવું સરસ્વતીચંદ્ર પાસે થયેલું આપણે જાણીએ છીએ.

(સ. ચં. ૩, ૮૭)

પરિગ્રહ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ગ્રહણ કરવું તે; સ્વીકાર. (૨) પત્ની; ભાર્યા. (૩) માલમતા

પરિઘ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) બારણાની ભોગળ. (૨) ભોગળને મળવું આયુધ.

પારઘ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ પરિધિનું ભૂલથી થયેલું વિકૃત રૂપ. ૩ (૧) વર્તુળનો ઘેરાવો. (૨) ગોળાનો ઘેરાવો.

પરિચય, પું. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) જોળખાણ. (૨) સહવાસ. ઉં હું તેના પરિચયમાં આવ્યો છું. (૩) મહાવરો. ઉં મને મણનાં લેખાંનો પરિચય છે.

પરિચરણ, નં. ૬ શુ. સં. ૩ સેવક.

પરિચર્યા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ સેવા; ચાકરી.

આપણા નારદગણ ગુરુજીની પરિચર્યાના ગાનમાં મગ્ન રહે છે.

(સ. ચં. ૪, ૩૨૨)

પરિચારક, પું. ૬ શુ. સં. ૩ સેવક.

પરિચારિકા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) દાસી.

તમારા બેમાં પરિચારિકા કોણ અને રાણી કોણ ?

(સ. ચં. ૧, ૩૦૧)

(૨) માંદાની માવજત કરનારી સેવિકા.

પરિચિત, વિં. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) જોળખીતું. (૨) સહવાસવાળું. (૩) જાણીતું.

પરિચ્છેદ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ ભાગ; પ્રકરણ; અધ્યાય.

પરિજન, નં. ૬ શુ. સં. ૩ નોકરવર્ગ.

પરિણત, વિં. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પકવ; પુખ્ત. ઉં પરિણત વય. (૨) પરિણામ પામેલું; બદલાયેલું.

વિષની દુઃસહતાથી એમનાં સ્થૂલ સૂક્ષ્મ શરીર આ માટીને પણ ભ્રષ્ટ કરનાર સ્વરૂપમાં પરિણત થાય છે.

(સ. ચં. ૪, ૫૮૧)

પરિણમ, ક્રિં. અં. ૬ સં. પરિ+નમ્ ૩ પરિણામ પામવું; ફલિત થવું.

સૌંદર્ય ન્યારે શ્રદ્ધા રૂપે પરિણમે છે ત્યારે ભક્તિ અથવા કળાનો પરિપાક સ્વાર્પણમાં જ આવી રહે છે.

(શુલાવસિંહ પ્ર. ૮)

પરિણય, પું. ૬ શુ. સં. ૩ વિવાહ; લગન.

પરિણયન, નં. ૬ શુ. સં. ૩ પરણવું તે; લગન.

આ માર્ગમાં સ્ત્રી નિર્વિધ્ને ચાલી એ પરમ પદને પોહોંચે એ એને માટે પરિણયન સ્થિતિ સ્વરૂપનું ફરીથી દ્વંદ્વમાં સ્મરણ કરી જોવું નેહએ.

(નારીપ્રતિષ્ઠા; ૩૭)

પરિણામ, પું. નં. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) કોઈપણ કામનું જે ફળ આવે તે. (૨) અંત. (૩) રૂપાંતર; વિકાર. ઉં દૂધ અખરાઈને દહીં રૂપે પરિણામ પામે છે. (૪) પાકવું તે; પાકટપણું; પરિપાક.

તેમની બુદ્ધિ પરિણામ પામી છે.

(સ. ચં. ૪, ૧૬૨)

પરિતપ્ત, વિં. ૬ શુ. સં. ૩ ખુબ તપેલું; બહુ પીડાયેલું.

પરિતાપ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) તાપ. (૨) સંતાપ.

પરિતાપિત, વિં. ૬ શુ. સં. ૩ સંતપ્ત; પીડા પામેલું.

પરિતુષ્ટ, વિં. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સંતોષ પામેલું. (૨) પ્રસન્ન.

પરિતૃપ્ત, વિં. ૬ શુ. સં. ૩ ધરાયેલું; તૃપ્ત થયેલું.

પરિતોષ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ સંતોષ; પ્રસન્નતા.

પરિત્યક્ત, વિં. ૬ શુ. સં. ૩ તજ દીધેલું.

પરિત્યાગ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ત્યાગ. (૨) છોડીને નીકળવું તે.

પરિત્યાગ ક્રીડા ધરતણા; મહેતો વન ગયા તપ કાળ.

(સુદામાચરિત્ર, ૧, ૩)

પરિત્રાણ, નં ૧ શુ. સં. ૩ સંરક્ષણ.

પરિધાન, નં ૧ શુ. સં. ૩ પહેરવું તે.

પરિધિ, પું ૧ શુ. સં. ૩ ઘેરાવો; ઘેર.

પરિપક્વ, વિં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પૂરેપૂરું પાકેલું.
(૨) પુખ્ત.

પરિપક્વતા, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પૂરેપૂરું પાકેલું
હોવું તે. (૨) પાકટપણું.

પરિપાક, પું ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પરિપક્વતા.

આવા પરિપાક વિના અતુલ વાસનાની શાંતિ
નહાય. (સ. ચં. ૪, ૩૬૬)

(૨) પાકટપણું; પૂર્ણતા.

આ સર્વ અનુભવની પરિપાક દશા જેવું થતાં તેને
બહુ વાર ન લાગી. (સ. ચં. ૩, ૮૮)

(૩) પરિણામ.

સુચિત્રેના મિષ્ટ પરિપાકમાં શાસ્ત્રના સંસ્કારીનો
મધુર મધુર સંભાર કરવો. (સ. ચં. ૧, પ્ર. ૭)

પરિપાટિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પદ્ધતિ; ધાટી.

(૨) અનુક્રમ. (૩) યાત્ર; વહીવટ. (૪) કાર્યક્રમ.

પરિપાટી, સ્ત્રીં જુઓ પરિપાટિ ૪.

રાત્રે ત્યાં રચવા ધારેલી રાસ લીલા વગેરેની પરિ-
પાટી ત્યાંના મંડળ પાસેથી નાણી લેવા લાગી.

(સ. ચં. ૪, ૩૪૪)

પરિપાલન, નં } ૧ શુ. સં. ૩ પાળવું તે; રક્ષણ
પરિપાલના, સ્ત્રીં } કરવું તે.

પરિપૂર્ણ, વિં ૧ શુ. સં. ૩ ભરપૂર; પૂરેપૂરું.

પરિપૂર્ણતા, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ સંપૂર્ણ હોવું તે;
સંપૂર્ણતા.

પરિપૂર્તિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ પૂર્ણતા.

પરિબળ, નં ૧ સં. પરિ, બલ ૩ બળ; નેર.

પરિબ્રહ્મ, પું જુઓ પરબ્રહ્મ.

પરિભવ, પું ૧ શુ. સં. ૩ અપમાન; તિરસ્કાર;
લોપ.

સુખની આશાથી ધર્મનો પરિભવ તેમણે કરવો
પડે તો તો ગૃહનો ત્યાગ ન પ્રાપ્ત થાય છે.

(સ. ચં. ૪, ૫૨૮)

પરિભાષણ, નં ૧ શુ. સં. ૩ બોલવું તે; સંભાષણ.

પરિભાષા, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ કોઇપણ શાસ્ત્રની
સાંકેતિક સંજ્ઞાઓ કે શબ્દો.

પરિબ્રમણ, નં ૧ શુ. સં. ૩ બ્રમણ; પ્રદક્ષિણા.

પરિમળ, પું ૧ સં. પરિમલ ૩ સુગંધ; ખુશબો.

પરિમાણ, નં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) માપ.

ભૂમિતિનો વિષય પરિમાણ છે.

(સા. જ. ૧૫૫)

(૨) માપ હોવાપણું.

ખીન મૂર્તિમૂર્તિ ગુણો 'પરિમાણ, પૃથક્ત્વ, સંયોગ
અને વિભાગ' છે. (સા. જ. ૧૫૫)

પરિમિત, વિં ૧ શુ. સં. ૩ અણુમાપ નહિ એવું.

પરિમિત સંખ્યાવાળું અને પરસ્પરાનુકૂળ સ્વાર્થ-
વાળું આવું અંગ્રેજ કુટુંબ ગૃહસંસારની નીતિ
અને શાંતિ અનુભવે છે. (સ. ચં. ૪, ૧૫૧)

પરિમિતિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ કોઇપણ આકૃતિનો
ઘેરાવો.

પરિચટ, પું ૧ પ્રા. પરિચટ ૩ ઘોખી; લુગડાં
ઘોનારો.

પાગરણ પરિચટ પેર આપટી ઝીકે ન્યારે;
અંગદે સમયાં રામ; તનથી દૂઘો ત્યારે.

(અંગદવિષ્ટિ, ૨૮૬)

પરિચટ, નાપિક, મોચી તણી, થઈ તેડાતેડ.

(શામળશા. ૩૪, ૧૭)

પરિયાણ, નં જુઓ પ્રયાણ.

પરિયો, પું ૧ સં. પર ઉપરથી. ૩ વંશની પર-
પરામાં વર્તમાન પુરુષથી ઇતર; પૂર્વજ કે વંશ-
જ. ઉં પરિયાનું નામ બોલ્યું.

નય રળી નવે થકી, પરિયા પરિયા ખાય.

(વાચનમાળા)

પરિરમ્ભ [પરિરંભ], પું. } { શુ. સં. } (૧)
પરિરમ્ભણ [પરિરંભણ], નં. }
ભેટવું તે; આલિંગન.

પરિરંભણ કરતા પાણે, મુખે સ્તુતિ કરતા દીન વાણે.
(ગિરધર.)

પરિવર્તન, નં. { શુ. સં. } (૧) ફરી જવું તે; બદલાવું તે; પલટાવું તે. (૨) બદલવું તે; અદલા-અદલી કરવી તે. (૩) વીતી જવું તે.

પરિવર્ત, પું. { શુ. સં. } પલટો; ફેરફાર.

મ્હેચ્છા આવશે જ એ વિચાર કરતાં ગુલાબસિંહને ભાવિના પરિવર્ત જોઈ સ્વભાવિને ઉપયોગી થવાય તો થવાની બહુ ઉત્કટ ઇચ્છા હતી.

(ગુલાબસિંહ ૧, ૮, ૪૩)

પરિવાર, પું. { શુ. સં. } (૧) પરિજન; પોષ્ય-વર્ગ. (૨) કુટુંબક્રમીલો.

પરિવૃત, વિં. { શુ. સં. } વીંટાયેલું; વેષ્ટિત.

પરિવેશ, પું. { શુ. સં. } (૧) તેજનું ફૂંડાણું; તેજોમંડળ. (૨) જળનું ફૂંડાણું.

તે પોતાના વસ્ત્રનું સોડીયું વાળી જાણી થવા પ્રયત્ન કરતી હતી, તેના શિરના કેશ રેખાને ચીરી ઉપર નીકળતા હતા, અને ચારે પાસની સૃષ્ટિને મ્હોટા કિરણ-પરિવેશ (halo) વચ્ચે સમાવતી હતી.

(સ. ચં. ૪, ૩૬)

પરિવ્રજિત, વિં. { શુ. સં. } સંસારનો ત્યાગ કર્યો છે એવું; ત્યાગી.

તે હસ્ય પરિવ્રજિત થયાં. (સ. ચં. ૪, ૩૫૧)

પરિવ્રાજક, પું. { શુ. સં. } (૧) શાસ્ત્રચર્યા કરવા શિષ્યો સાથે કે એકલો ફરતો રહેતો પ્રાચીન કાળનો પંડિત કે સાધુ.

પરિવ્રાજકના વેષમાં યૌગન્ધરાયણ પ્રવેશ કરે છે.
(પ્રધાનની પ્રતિજ્ઞા.)

ગોવ્રજમાં પરિવ્રાજક જોળી જોળધરે હરિઅલખ તણો.
(સ. ચં. ૩, ૧૦૫)

(૨) ત્યાગી; સંન્યાસી.

ઉં. પરમહંસ પરિવ્રાજકાચાર્ય શ્રીમચ્છંકરાચાર્ય.

પરિવ્રાજિકા, સ્ત્રી. (૧) પ્રાચીન કાળમાં પરિવ્રાજકની પેઠે ફરતી રહેતી સાધ્વી પંડિતા. (૨) ત્યાગી સાધ્વી; સંન્યાસિની.

એ દયાધર્મ સ્થાપવા પરિવ્રાજિકા થઈ ધર ત્યજી.
(સ. ચં. ૪, ૧૪૧)

પરિશિષ્ટ, નં. { શુ. સં. } શેષપૂર્તિ; પૂરવણી.

પરિશીલક, વિં. પરિશીલન કરવું.

પાશવ કામ, નર કામ, પરિશીલક કામ અને પુત્રાચિત કામ.
(સ. ચં. ૪, ૩૨૩)

પરિશીલન, નં. { શુ. સં. } થનાર વરવહુએ પરસ્પર મન મેળવી લેવાં તે; મનમેળ.

ચારે પાસથી વારંવાર શીલન કરવું તે પરિશીલન.
(સ. ચં. ૪, ૩૨૮)

પરિશીલિત, વિં. { શુ. સં. } મનમેળ થયેલું.

દશબાર વર્ષની અપરિશીલિત અને અપરિશીલક કન્યાના મુખમાં આ વચન મુકાવનાર સંસારીઓ કેવા દુષ્ટ હોવા જોઈયે ?
(સ. ચં. ૪, ૩૩૪)

પરિશ્રમ, પું. { શુ. સં. } ધણો શ્રમ; મહેનત; તસ્દી.

પરિષદ, સ્ત્રી. { સં. પરિષદ } ધર્મ, સાહિત્ય, કલા, આદિ ચર્ચાનારી સભા.

પરિસંખ્યા [પરિસંખ્યા], સ્ત્રી. { શુ. સં. } એક પ્રકારનો અર્થાલંકાર. અન્યત્ર નિષેધપૂર્વક પ્રસ્તુતમાં અમુક ધર્મનો કે સ્વર્ણનો નિર્દેશ.

નળરાજના રાજ્યમાં એક પુસ્તકને બાંધનજી, દંડ એક શ્રીપાતને હાથે ધન્ય વીરસેન તનજી.

(નળાખ્યાન, ૬૪)

પરિસરણ, નં. { સં. પરિ+સૃ+સર્ } ભ્રમણ; વહન.

જળના પરિસરણથી મંદમંદ અને મૃદુમૃદુ શબ્દથી.
(દો. ક. પં.)

પરિસીમા, સ્ત્રી. { શુ. સં. } હદ; અવધિ; મર્યાદા.

પરિસ્થિતિ, સ્ત્રી. { સં. પરિ, સ્થિતિ } આણુ-આણુની હકીકત; સ્થિતિ.

પરિસ્વેદ.

૩૩

પરેજ.

પરિસ્વેદ, પું. { શુ. સં. } પરસેવો.

પરિસ્વેદ મોતી રહ્યાં ટબકી,
બહાર નીસરી વીજળી ઝબકી. (નળા. ૨૧)

પરિહર, કિં. સં. { સં. પરિ+હ-હર્ } ટાળવું; દૂર કરવું; નિવૃત્ત કરવું.

‘એકલું જડ સ્વતઃ પણ પ્રવૃત્ત કેમ થઈ શકે ?’
એ જ જડવાદમાં વિરોધ છે. તેને જડચેતનાત્મક
શ્રદ્ધા માનનારા સહજમાં પરિહરે છે.

(સિદ્ધાંતસાર, ૪૦૫)

પરિહાર, પું. { શુ. સં. } દૂર કરવું તે.

હું તે ટીકનો પરિહાર કરવા બંધાએલો છું.

(નારીપ્રતિષ્ઠા, ૬૩)

પરિહાસ, પું. { શુ. સં. } ઉપહાસ; મશકરી.

પરિહૃત, વિં. { શુ. સં. } હરાયલું; દૂર કરાયલું
નિવૃત્ત.

એવો પતિ માનીએ ત્યારે તો તેનામાં વૈષમ્ય
નૈર્વૃણ્યાદિ દોષ ઉદ્ભવે, પણ કર્મસાપેક્ષ પ્રવ-
ર્તક માનીએ તો તે દોષ પરિહૃત થાય.

(સિદ્ધાંતસાર, ૩૪૨)

પરી, સ્ત્રીં. { શુ. કા. } **پری**-અલૌકિક સ્ત્રી, **پریدن**
(પરીદન)-ઊડવું. { પાંખોવાળી દેવતાઈ સુંદર
સ્ત્રી. (૨) [લા.] બહુ જ રૂપાળી સ્ત્રી.

પરીક્ષક, પું. { શુ. સં. } પરીક્ષા કરનાર.

પરીક્ષણ, નં. { શુ. સં. } પરીક્ષા થવી તે; પ-
રીક્ષા; તપાસ.પરીક્ષા, સ્ત્રીં. { શુ. સં. } તપાસ; જ્ઞાન, ગુણ,
મૂલ વગેરેની કસોટી કાઢવી તે.પરીક્ષાપત્રક, નં. { શુ. સં. } પરીક્ષાના પ્રશ્નોત્તર
પત્રક; પ્રશ્નપત્ર.

પરીખ, વિં. જુઓ પારેખ.

પરીધરો, પું. જુઓ પરિધર ૩.

પરીપહ, પું. { સં. પરિ, સહ } ખમી રહેવું
તે. જોન દર્શનમાં પરીપહ રર કહેવાય છે.પરીસ, કિં. સં. { પ્રા. પરિસ, સં. પરિવિષ્ટ }
જુઓ ✓ પીરસ.

પરીસો, પું. પરીપહ.

પરપ, વિં. { શુ. સં. } (૧) કઠોર. (૨) કરકરું. (૩)
કૂર; નિર્દય.

પરું, નં. { સં. પુર } શહેર બહારનો વસવાટ.

પરું, વિં. { સં. પર-વેગળું. } ન્યારું; અળગું.

પરું, અં. { સં. પર-વેગળું. } અલગ; દૂર.

પોતાની રીત પરહરી પરી હરિદાસ ન કરવી દૂર.

(ધીરજનખ્યાન, ૫૧, ૮)

(૨) આહું.

પરું જોધને ઓખા કહે છે, જદવકુળ ક્યાંતું પવિત્ર ?
વિચારીને બોલો, નાથજી. જાણું પિતામહનાં ચરિત્ર.

(ઓખા. ૨૧, જી. કા. દો. ૧)

પર, નં. { સં. પૂય } પાય.

પરણાગત, સ્ત્રીં. { જુઓ ૧ પરણો. } મહેમાન-
ગીરી; આતિથ્ય.

પરણાચાકરી, સ્ત્રીં. મહેમાનગીરી.

પરણી, સ્ત્રીં. જુઓ પરાણી.

પરણો, પું. { અપ. પ્રાહુણ, સં. પ્રાહુર્ણ }
(૧) મહેમાન; અતિથિ. (૨) [લા.] જમાઈ.

ક્યાંથી આવ્યો મારે આંગણે ? હો સલણા રે !

દગો દઈ ને ગયો દૂર દેશ, પ્રવાસી પરણા રે.

(વેનચરિત્ર.)

પરણો, પું. જુઓ ૨ પરાણો.

પરે, અં. { સં. પર } પણ; પેલે ઠોકણે.

પરે, અં. { જુઓ પિરિ. } પ્રકારે; પેટે.

પરે, સ્ત્રીં. { જૂ. ગૂ. પ્રહિં, સં. પ્રમે-પરોઢિયે. }
પરોઢિયાનું અજવાળું. ઉં પરે વાસવી; પરે
ફટવી.પરેજ, વિં. { કા. **پریز** (પહેંજ)-અધી; કેદ. }
અંધનમાં પડેલું.

પરેજગાર, વિં { ફા. **پريزگار** (પર્હેજગાર) }
પરેજ પાળનાર.

પરેજ, સ્ત્રીં { ફા. **پريزي** (પર્હેજ) } અપથ્ય
વસ્તુની બંધી.

પરેશ, પું { સં. પર, ईश } પરમેશ્વર.
પરેશા વિશ્વેશા અકલિત જ તારી કૃતિગતિ.

(વાચનમાળા.)

પરેશાન, વિં { ફા. **پريشان** (પરેશાન)-ગભરા-
યેલું. } હેરાન.

પરેશાની, સ્ત્રીં { શુ. ફા. **پريشاني** } હેરાનગત.

પરેસ્તાન, નં { ફા. **پريستان**; **پريستان** (પરીસ્તાન) }
પરીઓનો મુલક.

પરેક્ષ, વિં { શુ. સં. } અપ્રત્યક્ષ; નજર બહારનું.
સાક્ષરજીવનનો લોભ તો તેમનામાં પરેક્ષ છે.

(સા. જ. ૧૪૬)

પરેક્ષ, અં { શુ. સં. } અપ્રત્યક્ષ રીતે; ગેર-
હાજરીમાં.

પરોઢ, } નં { મ. પહાડ, સં. પ્રમાત }
પરોઢિયું, } મળસકું.

પરોણાગત, સ્ત્રીં જુઓ પરણાગત.

પરોણાચાકરી, સ્ત્રીં જુઓ પરણાચાકરી.

પરોણાચાર, પું મહેમાનગીરી.

પરોણી, સ્ત્રીં જુઓ પરાણી.

પરોણા, પું જુઓ ૧ પરણો.

પરોણા, પું જુઓ ૨ પરાણો.

પરોત, પું { સં. પુરોહિત } અલક્ષત્રિયોનું ગોર-
પટું કરનાર. એ નાતે ભાગવ આદ્ય હોય છે.

પરોપકાર, પું { શુ. સં. } પારકાનું ભલું કરવું
તે; પરહિત.

પરોપકારિતા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પરોપકાર કર-
વાનો ગુણ.

પરોપકારી, વિં { શુ. સં. } બીજા ઉપર ઉપ-
કાર કરનાર; પરગણુ.

પરોપજીવી, વિં { શુ. સં. પર+उपजीविन }
પારકાને આધારે જીવનારું.

આમ માણુસોએ કાઈ દિવસે પરોપજીવી એટલે
પારકાને આધારે જીવનારાં થવું નહિ.

(બાળવિજ્ઞાસ, ૭૮)

પરોવ, કિં સં { અપ. પ્રોય, પ્રા. પોઅ,
સં. પ્રોત-પરોવેલું. } (૧) વેહમાં દાખલ કરવું.
ઉં સોયમાં દોરે પરોવવો. (૨) છિદ્રવાળી
વસ્તુને દોરે કે તારે ચઢાવવી. ઉં મોતી પરો-
વવાં. (૩) છિદ્ર પાડી તારે ચઢાવવું. ઉં કાગળ
તારમાં પરોવવો.

શ. સં-(૧) મન પરોવવું-મન લગાડવું. (૨)
જીવ પરોવવો-જીવ ધાલવો.

પર્જન્ય, પું { શુ. સં. } મેધ; વરસાદ.

પાર્થ ઉપર આવી પડે, જેમ ગિરિ ઉપર પર્જન્ય,
સણસણાટ કરતાં સોંસરાં શર; રથને કરે ભેદન.

(સુભ. હ. ૨૫, ૧૩૦૧)

પર્ણ, નં { શુ. સં. } પાંદડું; પાન; પત્ર.

પર્ણકુટી, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પાંદડે અને ઘાસે
છાયેલી સાધુની ઝુંપડી.

પર્ણશર્યા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પાંદડાં પાથરીને
બનાવેલું બિછાતું; સાથરો.

પર્ણશાળા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પર્ણકુટી.

પર્દેનશીન, વિં { ફા. **پردنشين** (પર્દેનશીન);
نشتين (નિશિસ્તન)-એસવું, **نشين** (નિ-
શીન)-એસનાર. } પડદામાં રહેનારું; ઓઝલ
પાળનારું.

પર્દેપોશ, વિં { ફા. **پردپوش** (પર્દેપોશ);
پوشيدن (પોશીદન)-ઢાંકવું. **پوش** (પોશ)-
ઢાંકનાર. } પર્દેનશીન.

પર્થક [પર્થક], પું { શુ. સં. } પદ્મંગ; ઢાલિયો.

પર્થદન, નં { શુ. સં. } આમતેમ ફરવું તે;
પ્રવાસ.

પર્યન્ત [પર્યત], અં ૬ શુ. સં. પર્યન્ત-છેડો. }
સૂધી; લગી.

પર્યવસાન, નં ૬ શુ. સં. } (૧) અંત.

આ અવસ્થા કે સ્થાન કે તે જે કંઈ હોય તે પ્રાપ્ત
કરવા યોગ્ય છે, તથા તેમાં જ સર્વ ધર્મનું
પર્યવસાન હોયું નેઈએ. (નારીપ્રતિષ્ઠા, ૪૬)

(૨) છેવટ પરિણામ; અમાપ્તિ.

ધર્મબુદ્ધિનો યથાર્થ ક્રમ અને તેનું તત્ત્વદષ્ટિમાં
પર્યવસાન, એ સમજવા માટે આપણે યાદ રાખવું
નેઈએ, કે આપણને જે બુદ્ધિ હાલ પ્રાપ્ત થઈ છે,
જેનાથી આપણે આવા પ્રશ્ન કરીએ છીએ, તે લગ-
ભગ છ-સાત હજાર વર્ષની કેળવણીથી મળેલી છે.

(સિદ્ધાંતસાર, ૧૦૦)

પર્યાકુળ, વિં ૬ શુ. સં. } આકુળવ્યાકુળ.

પર્યાપ્તિ, વિં ૬ શુ. સં. } (૧) પૂરતું.

જે પિતાની દાનેશ્વર જ આ વરણને માટે પર્યાપ્ત
હોય તો આ વરમાળાનો વિધિ વ્યર્થ થાય.

(સ. ચં. ૪, ૩૩૬)

(૨) પ્રાપ્ત; પરિપૂર્ણ.

જગતના પૂર્વ યુગોમાં એવાં મનુષ્ય થયાં હતાં કે
જેમનામાં જ્ઞાનની ઇચ્છા અતિ તીવ્રતમ રહેતી, તે
ઇચ્છાના વેગને પર્યાપ્ત થવાનાં આધુનિક સમયે
છે તેવાં ઐહિક વ્યવહારરૂપ સાધનો વિદ્યમાન ન
હતાં.

(ગુલાબસિંહ, ૭, ૮, ૩૪૮)

પર્યાપ્તિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. } (૧) પૂર્ણતા.

જેને માટે પ્રસાદાત્મક નિઃસ્વેચ્છ વ્યવસાયાત્મક
બુદ્ધિથી જ પર્યાપ્તિ છે. (સ. ચં. ૪, ૬૮૩)

(૨) તૃપ્તિ; સંતોષ. (૩) અંત; સીમા; હદ.

સ્ત્રીમાં પુરુષના પુરુષાર્થની પર્યાપ્તિ નથી.

(સ. ચં. ૧, ૨૧૫)

પર્યાલોચન, નં ૬ શુ. સં. } સંપૂર્ણ આલોચન;
બરાબર વિચારવું તે.

પર્યુપાસના, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. } સેવા.

સ્નેહ વિનાની પર્યુપાસના એ સર્વ, પાણી વિનાના
તળાવ જેટલે, લાગ કરવાયોગ્ય છે. (સ. ચં. ૪, ૫૨૦)

પર્યુષણ, નં ૬ શુ. સં. } પાન્યુસણ.

પર્યેષક, વિં ૬ શુ. સં. } તત્ત્વશોધક; ફિલસૂફી
ભરેલું.

ઇએજ પર્યેષક વિદ્વાન કાર્લાઇલે યુફેલ્સ્ટોખ્
નામનો પરિત કલ્પી, તેનું સાક્ષરજીવન Sartor
Resartus નામના ગ્રંથમાં આપેલું છે.

(સા. જ. ૪૨)

પર્યેષણ, નં ૬ શુ. સં. } શોધ; તપાસ; આલોચના;
તત્ત્વચિંતન.

ચાર દૃષ્ટા ઉપરાંત પાંચમો પર્યેષણદૃષ્ટા છે.

(સા. જ. ૬૮)

પર્યેષણા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. } ફિલસૂફી ભરેલો વિ-
ચાર; તત્ત્વચિંતન.

હલ્લાસમાં આવી આમ પર્યેષણ કરતો યોગી
સરસ્વતીચંદ્રને કંઈક નવા જ લક્ષણવાળો લાગ્યો.

(સ. ચં. ૩, ૨૧)

પર્વ, નં ૬ સં. પર્વન-ભાગ. } (૧) ગ્રંથનો ભાગ.
ઉં મહાભારતનું વનપર્વ. (૨) આઠમ, ચૌદશ
પૂનમ ને અમાસ, એમાંની એક તિથિ. (૩)
તહેવાર. ઉં દીવાળીનું પર્વ. (૪) પવિત્ર દિવસ.
ઉં મહોદય પર્વ.

પર્વણી, સ્ત્રીં ૬ સં. } પવિત્ર દિવસ. ઉં અ-
માસ કે પૂનમ.

ત્યારે વૃષકેતુ મુખે ગડગડિયો,
સુધન્વા તવ કોષે ચડિયો;
ન્યમ પર્વણીએ વાધે સમુદ્ર,
ન્યમ અસુર ઉપર કોષે ઇંદ્ર.

(સુધન્વા. ૧૪, ૪૨)

પર્વત, પું ૬ શુ. સં. } (૧) ડુંગર. (૨) મહોટો
ડુંગર. (૩) ડુંગરની હાર.

પલ, નં ૬ શુ. સં. } માંસ.

જઠરાગ્નિ બાળે આહારમર્મ;
નવ દહે તે કયમ પલ ચર્મ? (દયારામ.)

પલક, સ્ત્રીં ૬ શ. پلک (પલક)-પોપતું. } આં-
ખનો પલકારો.

પલક, સ્ત્રીં ૬ સં. પલ } પળ.

ખલક પલકમાં બનાવે, ભણું તે જ ભાવે.

(બાળગરબાવળી, નવલરામ.)

પલક, કિં અં { જુઓ ✓ મલક. } સહેજ હસવું.
ઉં મહો પલકે છે.

પલક, કિં અં { જુઓ ૧ પલક. } (૧) મીચાવું
ને ઊઘડવું. ઉં આંખ પલકે છે. (૨) ઝબકવું.
ઉં તારા પલકે છે.

પલકદરિયાવ, પું { ફા. دریا پلک (દર્યા-
પલક)-સમુદ્ર. } પલકમાં પાણીની નદી રેલે એવો
મેઘ કે પરમેશ્વર.

પલકારો, પું { જુઓ ૧ પલક. } (૧) આંખની
ઊઘડમીચ. (૨) આંખ ઊઘડે ને મીચાય તેટલો
સમય; પળ. (૩) ઝબકારો. (૪) અણસારો;
ધસારો.

પલકો, પું { જુઓ ૧ પલક. } પલકારો.

પલક [પલંગ], પું { ફા. پلنگ (પલંગ),
પ્રા. પલ્લવકો, સં. પર્યટક } ઢોલિયો.

પલકગી [પલંગી], સ્ત્રીં -હાતો પલંગ; ઢોલડી.

પલકગપોશ [પલંગપોશ], નં { ફા. پلنگ پوش
(પલકગપોશ); پوشیدن (પોશીદન)-ઢાંકવું. }
પલંગના બિછાતો ઉપર પાથરવાનું ભાતીગલ
કપડું.

પલટ, કિં સં { પ્રા. પલટ, સં. પર્યસ્ત }
ફેરવવું; બદલવું.

પલટણ, સ્ત્રીં { ઇ. Battalion. } (૧) ૫૦૦
થી ૮૦૦ પાયદળ સિપાઈની ટુકડી. (૨)
લશ્કરનો ભાગ.

પલટો, પું { જુઓ ✓ પલટ. } (૧) ફેરબદલી.
(૨) સ્વરને ઊતારવા ચઢાવવા તે. (૩) પટા-
બાજીનો દાવ. (૪) ઊથલો. (૫) બદલાઈ જવું
તે; મટી જવું તે.

લોકડિયાંનાં લાડ પલટા મારે પલકમાં.

(લલિત.)

પલવટ, સ્ત્રીં { સં. પટ, પાલો-છેડો. } લટકતા
વસ્ત્રનો નીચલો છેડો.

પછે નાગરની લીડ લાળી

પછેડીની પલવટ વાળી

આબ્યા છાબ પાસે વનમાળી;
છોડે ગાંઠ, આપે વસ્ત્ર ટાળી.

(મામેરું, ૧૪)

પલાળ, કિં અં { ✓ પલાળ ઉપરથી. } (૧)
ભીનું થવું. (૨) પાણીથી વ્યાપ્ત થવું. (૩) [લા.]
પોચું થવું. ઉં દુશ્મનનું મન પલાળ્યું. (૪)
[લા.] ઉપદેશ લાગવો.

પલાણ, કિં સં { જુઓ ૨ પલાણ. } (૧) ઘોડાની
પીઠ પર સામાન માંડવો. (૨) ઘોડાની પીઠ પર
બેસવું. (૩) સવાર થવું; ઉ. ઊંટ ગાંગડનું જ
પલાણવું.

પલાણ, નં { પ્રા. પલ્લાળ, સં. પર્યાળ } (૧)
ઘોડાની પીઠ પર નાખવાનો બેઠકનો સામાન.
(૨) પલાણવું તે; સવારી.

પલાણો, પું { ઇ. Planer } ફરમાનાં ટાઇપ
બેસાડવા તેના ઉપર ઠોકવાનો લાકડાનો કકડો.

પલાણકુ [પલાંકુ], સ્ત્રીં { શુ. સં. } કુંગળી; ખ્યાજ.

પલાયન, નં { શુ. સં. } નાસી જવું તે.

પલાયમાન, વિં { શુ. સં. } નાસી ગયેલું;
ભાગી ગયેલું.

પલાવ, પું { ફા. پلا (પલાવ)-ચોખાનું એક
ઝતનું જમણું } ભાતમાં ચણાની દાળ કે દાળ
અને માંસ બંને નાખી વધારીને કરવામાં આ-
વેલી વાની.

પલાશ, પું { શુ. સં. } (૧) ખાખરાનું ઝાડ.
(૨) પાંદડું.

પલાળ, કિં સં { પ્રા. પન્વાલ, સં. પ્લુ પ્રે. }
(૧) ભીનું કરવું. (૨) પાણીથી વ્યાપ્ત કરવું. (૩)
[લા.] પોચું કરવું. (૪) [લા.] ઉપદેશ ઠસાવવો.

પલાંકું, નં { પર+આંક. } આંક કે ધડિયાનું પેટું.

પલાંખી, સ્ત્રીં { જુઓ પલાંકું.
પલાંખું, નં }

પલાંઠી, સ્ત્રીં { પ્રા. પઅગઠી-પઅઅઠી-
પઅઠી, લકાર ક્ષેપક; સં. પદ, ગ્રન્થિ }
ચપટ બેસવા પગની આંટી પાડવી તે; પગની
આંટીવાળી બેઠક.

પલાંઠો.

૩૭

પવાલું.

પલાંઠો, પું. { જુઓ પલાંઠી. } મોટી પલાંઠી.
પલિત, વિ. { શુ. સં. } પળિયાંવાળું; પળિયલ.

અનેક વર્ષ વહી ગયાં થયાં વલિત પલિત મન રે.
(શામળશા. ૪૫, ૫)

પલીત, પું. { ફા. پليط (પલીટ) } નાપાક, મેલું
સત્ત્વ; ભૂતપ્રેત.

એ પલીત મને શી રીતે કન્ટે છે તે હું તને સમ-
જાવું છું. (ગુલાબસિંહ, ૫, ૩, ૨૮૩)

પલીતો, પું. { ફા. پليط (પલીટ) } દીવેટ. સ-
રખાવો પ્રા. પલીઅઅત્તી, સં. પ્રદીપ+વર્ત્તિ {
જામગરી.

શ. સ.-પલીતો મૂકવો-લગાઈનું ખીજ રોપવું.

પલેવણ, નં. { સં. પ્ર+દીપ્-સળગાવવું. } અગ્નિ.

લગ્ગે કોહ પલેવણે દમ્ભે ગુણચણાં હ;
ઉપશમ નીર ન જાલવે પામે દુઃખ સદા ય.

(હીરસુરિસ, પૃ. ૬૩)

પલોટ, કિં. સં. (૧) તગડવું. (૨) રગડવું. (૩)
અણુટેવાયેલા જાનવરને સવારીને માટે ટેવાયેલું
કરવું; સવારી લાયક કરવું. (૪) [લા.] દબા-
વવું; ચાંપવું.

અમિત છે, આવો લગારેક પોહોડો;
પલોટું પાય, અમ મટે ચોડો. (પ્રેમાનંદ.)

પલ્લવ, પું. { શુ. સં. } (૧) કૂંપળ. (૨) પાંદડું.
ઉં પંચ પલ્લવ.

પલ્લી, સ્ત્રી. { શુ. સં. } નહાતું ગામડું.

પલ્લી, સ્ત્રી. { સં. મલ્લક-દીવાતું } કાઢિયું. {
કાઢિયાં મૂકવાની દીવી. ઉં નવરાત્રમાં પલ્લી
મૂકવી, -પલ્લી કાઢવી.

પલ્લું, નં. { ફા. پلله } ત્રાજવાતું એક
જાળડું.

પલ્લું, નં. { સં. પ્ર, દાયક; સરખાવો દાયજો. }
વર તરફથી કન્યાને સ્ત્રીધન તરીકે અપાતા
દાગીના કે રકમ.

પલ્લો, પું. { જુઓ ૧ પાલવ. } લૂગડાનો છેડો;
પાલવ.

પાધડીનો પલ્લો પૂઠે પૂછડા સમાન છે.

(કવિતાસંગ્રહ.)

શ. સ.-પલ્લો પકડવો-સહાયભૂત થવું.

પલ્લો, પું. { પ્રા. પહ, સં. પચિન-રસ્તો. } પંથની
મજલ; ટપ્પો.

પલ્લલ, નં. { શુ. સં. } નહાતું તળાવ; તળાવડી.

પવઈ, પું. જુઓ પાવૈ.

પવન, પું. { શુ. સં. } ગતિવાળી હવા; વાયુ; વા.

શ. સ.-પવન ભરાવો-મોટાર્જના ખ્યાલથી
મગજ ફૂલવું.

પવનકુમાર, પું. { શુ. સં. } હનુમાન.

પવનચક્કી, સ્ત્રી. { સં. પવન, ચક્ર } પવનથી
ચાલતા ચક્રવાળો યંત્ર.

પવનપાવડી, સ્ત્રી. { પવન+પાવડી. } જેથી આ-
કાશમાં ભડી શકાય એવી જાદુઈ પાવડી.

પવનવેગી, વિ. { શુ. સં. } પવન જેવા વેગવાળું.

પવનાશન, વિ. { શુ. સં. } પવન ખાઈને જીવનારું.
સાત્ત્વિક દષ્ટિને પ્રત્યક્ષ થતા ધર્માધર્મ નામના
દમ્ભનું અમે પવનાશન લોક ભક્ષણ કરતા નથી.
(સ. ચં. ૪, ૫૬૯)

પવાડો, પું. વીર પુરુષની ખ્યાતિ ગાનારી કવિતા.
ઉં સામજિક રસ્તમનો પવાડો; વિશ્વનાથકૃત
ગતીમનો પવાડો.

પવાત, સ્ત્રી. { જુઓ ૧ પા. } સૂતર અને
કાપડને પાવામાં આવતી કાંજ.

પવાલી, સ્ત્રી. { જુઓ પવાલું. } નહાતું પવાલું.

પવાલું, નં. { પ્રા. પિવ, સં. પા-પિવ પીવું. }
(૧) પાણી પીવામાં વપરાતું નહાતું નળાકર
વાસણ. (૨) મોટું નળાકાર વાસણ. (૩) અનાજ
માપવાની નહાની પાક્કી.

પવાહું.

૩૮

પસન્દ.

પવાહું, નં ૬ સં. પાદ-ચોથો ભાગ. ૩ કાઠિયા-
વાડમાં ચાલતું એક પ્રકારનું અનાજનું માપ.
જુઓ પાલી.

પવિ, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ઇંદ્રનું આયુધ; વજ્ર.

શ્રોતા વક્તા ! આ ગિરિધર ગુણ છે.
ગારો, સારો મુકિત નવી. નવી વાત કવી
સમજે જે જાયા પચિયા નીચા.
છે બીજને ઇંદ્રપવિ; સંગત ન હવી.

(અષ્ટા. ૧૪, ૧૪૦)

પવિત્ર, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) શુદ્ધ; પાવન. (૨)
નિર્મળ. (૩) નિર્દોષ; પાપરહિત.

પવિત્રતા, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પવિત્ર હોવું તે;
પવિત્રપણું.

પવિત્રું, નં શ્રીકૃષ્ણને ધરાવેલો રેશમનો દોરો; હરિના
નામની હીરની આંટી. વૈષ્ણવમંદિરોમાં પવિત્રા-
બારસને દિવસે તે ઠાકારજીને ધરાવીને વૈષ્ણવો
ધારણ કરે છે.

પવિત્રાં અગિયારસ, સ્ત્રી ૦ શ્રાવણ સુદ અગિયારસ.
તે દિવસે ઠાકારજીને પવિત્રાં ધરાવવામાં આવે
છે. પવિત્રાં ૩૬૦ તારનાં, માળા જેવાં હોય છે.
વચ્ચે વચ્ચે ગાંઠો હોય છે. પવિત્રાં ૩૬૦ દિવ-
સના વસ્ત્રની સેવા માટે છે.

પવિત્રાં બારસ, સ્ત્રી ૦ શ્રાવણ સુદ બારસ. તે દિવસે
વૈષ્ણવો આચાર્યને પવિત્રાં ધરે છે.

પવિત્રી, સ્ત્રી ૦ દર્ભની વીંટી.

પશમ, સ્ત્રી ૦ ૬ ફા. پشم (પશમ)-ઝીણા વાળ. ૩
બિના કાપડની કુમાશ.

પશમી, વિ ૦ پشمي કુમાશદાર વાળવાળું. ઉં
પશમી ચામડું.

પશમીના, પું ૦ ૬ ફા. پشمينه (પશમીના) ૩
કુમાશદાર બિનનું એક જાતનું કાપડ.

પશુ, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) બનવર. (૨) ઢોર.
(૩) યજ્ઞમાં બળિદાન તરીકે કલપેલું પ્રાણી.

પશુતા, સ્ત્રી ૦ મશુપણું; હેવાનિયત.

પશુપતિ, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) મહાદેવ; શંકર.
(૨) ગોવાળ.

પશુસામાન્ય, વિ ૦ પશુઓમાં પણ જોવામાં આવતું;
પશુમાં પણ મળી આવતું.

મનુષ્ય જાતિમાં પણ માતાપિતા અને દમ્પતીની
પ્રીતિ પ્રથમતઃ વિચારશન્ય પશુસામાન્ય મનોવૃત્તિ
રૂપે જ ઉત્પન્ન થાય છે. (સા. જ. ૨૬)

પશ્ચાત્તપ્ત, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પસ્તાવો પામતું.

ક્રમુદના મુખ સામું થાયક જેવું દીન મુખ કરી
પશ્ચાત્તપ્ત જન જોઈ રહ્યો. (સ. ચં. ૪, ૪૯૮)

પશ્ચાત્તાપ, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પસ્તાવો.

પશ્ચિમ, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) આથમણું. (૨)
પાછળથી સૂઝતું.

બ્રાહ્મણુભાઈને કમ્મે પશ્ચિમ છુદ્ધિ વિના બીજું શું
હોય ? (સ. ચં. ૩, ૫૮)

પશ્ચિમદક્ષિણ, વિ ૦ પશ્ચિમ અને દક્ષિણ દિશા વ-
ચ્ચેનું. ઉં પશ્ચિમદક્ષિણ દિશા (નૈઋત્ય ખૂણો).

પશ્ચિમબુદ્ધિ, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પાછળથી જેને
બિડલ સૂઝે છે તે. ઉં 'પશ્ચિમબુદ્ધિ બ્રહ્મ'.
(લોકાકિત.)

પશ્ચિમાભિમુખ, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પશ્ચિમ દિશા
તરફ મ્હોતું.

પશ્ચિમોત્તર, વિ ૦ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા વચ્ચેનું.
ઉં પશ્ચિમોત્તર દિશા (વાયવ્ય ખૂણો).

પશ્યન્તી [પશ્યંતી], સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ વાણીની
ચાર સ્થિતિમાંની બીજી.

પરાતીતથું હોય ચોપણ, તે શબ્દ રૂપ પરા કરે;
તે પશ્યંતીએ થાય જરો, અરૂપ ફીટી રૂપ ધરે.
(અબેગીતા, ૨૪, ૫)

પસતાગિયો, પું ૦ ૬ સં. પત્ર, શાક ઉપરથી ૩
શાકભાજી વેચનારો; કાઢિયો.

પસન્દ [પસંદ], વિ ૦ ૬ શુ. ફા. پسند (પસન્દ) ૩
(૧) ગમતું. (૨) ચૂંટી કાઢેલું; સ્વીકારેલું.

પસન્દગી.

૩૯

પસ્તું.

પસન્દગી [પસંદગી], સ્ત્રી. ૬ پسندگی શ.
કા. ૩ પસંદ કરવું તે; ચૂંટણી; સ્થિતિ.

પસર, નં જુઓ પહર.

પસર, ક્રિં અં ૬ સં. પ્રન્સ-સર ૩ ફેલાવું;
પથરાવું; વ્યાપી જવું.

પસલી, સ્ત્રી. ૬ સં. પ્રસૂતિ ૩ (૧) આયમનનું
જળ રહે એવો હાથના પહોંચાનો આકાર.

પ્રભુ ! દાવાનળ તમે પીધો રે,
સર્વે દેખતાં પસલીમાં લીધો રે.

(દયારામ.)

(૨) પોશ.

પસલી ચાખા ને એક પેસો આપે શ્રીરણછાડ.

(લોકગીત.)

પસલી, સ્ત્રી. ૬ સં. પ્રસાદ ૩ શ્રાવણ સદ પૂનમે
બહેન ભાઈને રાખડી બાંધે છે તે વખતે ભાઈ
બહેનને જે બક્ષિશ આપે છે તે.

પસલી, સ્ત્રી. વીંટી.

પસલો, પું ૬ જુઓ ૧ પસલી. ૩ ખોખો.

પસાઉ, [જૂ. શ.] નં ૬ અપ. પસાઉ, પ્રા. પસાઓ,
સં. પ્રસાદ: ૩ પ્રસન્ન થઈ આપેલો પોષાક.

તસ આશુ પંચાંગ પસાઉ. (કાં. પ્ર. ૧)

પસાય, પું ૬ સં. પ્રસાદ-મહેરબાની. ૩ (૧)
ખુશી થઈને આપેલી બક્ષિશ. (૨) કૃપા.

શોક સુતનો મા આજુશો, એમ વહે વેદ ને ન્યાય;
સંગ્રામ સન્મુખ જે મુઓ, તે પામ્યો પ્રભુપસાય.

(સુધન્વા. ૨૭, ૨૭)

પસાયતું, નં ૬ સં. પ્રસાદિત ૩ (૧) બક્ષિશ તરીકેની
જમીન. ઉં ભાટચારણનાં પસાયતાં. (૨) ચાક-
રીના બદલાની જમીન. ઉં વસવાયાંનાં પસા-
યતાં. (૩) ધર્મદાયની જમીન. ઉં દેવસ્થાનનાં
પસાયતાં.

પસાર, પું ૬ સં. પ્રસાર ૩ પસરવું તે; ફેલાવું તે.

પસાર, પું બહુ ૬ પોટું. Passar-ચાલવું. ૩
ચાલવાની કસરત. ઉં જમ્યા પછી પસાર કરવા.

પસાર, વિં જુઓ ૧ પસાર. ૩ (૧) ઓળંગનારું.
૨ ઓળંગાયલું; ઉત્તીર્ણ.

શ. સ.—(૧) પસાર થવું-જવું. (૨) પસાર
કરવું-ઓળંગવું; પાર જવું.

પસાર, ક્રિં સં ૬ સં. પ્રન્સ પ્રે. ૩ (૧) ફેલાવવું.
(૨) લંબાવવું. ઉં હાથ પસારવો.

પસારો, પું ૬ સં. પ્રસાર. ૩ ફેલાવ.

પસિયારું, નં જુઓ પખિયારું.

પસીનો, પું ૬ હિં. પસીના. પ્રા. પસ્તેઅજ,
સં. પ્રસ્વેદન ૩ પરસેવો.

પસૂંદી, સ્ત્રી. ૬ સં. પિષ્-દળવું. શબ્દના ઉત્તર
ભાગ સાથે સરખાવો મેંદો. ૩ ભીના ઘઉં પિસીને
કાઢેલો બારીક લોટ; મેંદો.

પસ્તા, ક્રિં અં ૬ હિં. પછતાવ, મ. પસ્તાવળે,
પ્રા. પચ્છતાઅ, સં. પશ્ચાત્તાપ-પસ્તાવો. ૩
ભૂલ કે દોષને માટે પાછળથી ખેદ થવો.

પસ્તાગિયો, પું જુઓ પસતાગિયો.

પસ્તાનું, નં ૬ સં. પ્રસ્થાન ૩ (૧) બહારગામ
જવા બિપડવું તે. (૨) બહારગામ જવાનું મહુ-
રત સાયવવું તે.

પસ્તાવો, પું ૬ સં. પશ્ચાત્તાપ ૩ ભૂલ કે દોષને
માટે પાછળથી થતો ખેદ.

પસ્તાળ, સ્ત્રી. ૬ સં. પશ્ચાત્, તડ-તાડ મારવું. ૩
[લા.] ઉપરાઉપરી ઠોક; વાણીના પ્રહાર.

શ. સ.—પસ્તાળ પાડવી-ફિટકાર દેવો.

સુભટ સર્વને માહું લાગ્યું, દુઃખી થયો ભૂયાળ જ.

ધિક પુરોહિત ! ધિક પુરોહિત ! પ્રભ પાડે પસ્તાળ જ.

(સુધન્વા. ૧૩, ૮)

પસ્તી, સ્ત્રી. ૬ હિં. પુસ્તી, કા. پستنی (પુસ્તી)-
મદદ. ૩ ઉપરાણું; પક્ષ ખેંચવો તે.

પસ્તું, નં જુઓ પસ્તી.

પસ્તું, નં ૬ કા. پستم (પિસ્તહ) એક જાતનો
લીલા રંગનો સુકો મેવો. તે ધરિન, અરબસ્તાન
ને ભૂમધ્ય સમુદ્ર પાસેનાં જંગલોમાં થાય છે.

પહર, નં ૧ સં. પ્રને, જૂ. ગૂ. પ્રહિ, અને સં.
ચર્ } પરોઢિયે ગોચરમાં ચરવું તે.

પહાડ [પાડ], પું ૧ સં. પ્ર, ઘાટ—હંગર. }
(૧) હંગર; પર્વત. (૨) સાથળ વગેરે બહોળા
માંસવાળા ભાગમાં થવું, મહો વગરનું, કંઠણ ને
કંઠણ રહેતું ગુમકું.

પહાડી [પાડી], સ્ત્રી ૦ (૧) પહાડનો સમૂહ. એક
રાગ.

પહાડી [પાડી], વિ ૦ પહાડવાળા પ્રદેશનું.

પહાણ [પાણ], કિં ૦ સં ૧ સં. પ્ર, ધાવન-
ધોવું તે. } રંગવા માટે (કારું કપડું) ધોવું.

પહાણ [પાણ], પું ૦ પ્રા. પાસાણ, સં. પાષાણ }
પથ્થર; પથરો.

પહાણો [પાણો], પું ૦ જુઓ ૨ પહાણ.

પહિરાવ, કિં ૦ સં ૧ સં. પ્રામૃત અક્ષિશ. }
અક્ષતું; ભેટ આપવી.

અડિઆ લેખણ રૂપાતણ

નેસાળિઆ પહિરાવ્યા ઘણા. (હીરસરિરાસ, પૃ. ૨૪)

પહુઓ, પું ૦ ૧ મ. પોહે, પ્રા. પુહુઅ, સં. પૃથુક]
હંગરને પલાળી, શેકી, ખાંડીને બનાવેલા ચપટા
ચોખાનો એક દાણો.

પહેર [પેર], કિં ૦ સં ૧ સં. પરિધા—પહેરવું.]
(૧) વસ્ત્ર, દાગીના શરીર પર ધારણ
કરવા. (૨) શરીરમાં દાખલ કરવું. ઉં અધીણ
પહેરવું.

પહેરણ [પેરણ], નં ૦ ૧ જુઓ ૧/પહેર. } (૧)
પહેરવું તે. (૨) ગળાથી કેડ સૂઢીના ભાગ
ઉપર પહેરવાનું એક વસ્ત્ર; બદન.

પહેરણ [પેરણ], જૂનો હેં ૧ જુઓ ૧/પહેર. }
પહેરવાને.

પહેરણ છાલો પાંદડાં, ખાવા વનસ્પતિ ફૂલ.

(કવિતાસંગ્રહ)

પહેરણ [પેરણ], નં ૦ ધાધરાને બદલે કમરે
વીંટવાનું વસ્ત્ર.

પહેરવેશ [પેરવેશ], પું ૦ ૧ પહેર+વેશ. } પહેર-
વાની જે તરેહ-રીત તે; કપડાં વગેરે પહેરવાની
રીત તે.

પહેરામણી [પેરામણી], સ્ત્રી ૦ ૧ જુઓ ૧/પહિરાવ. }
કન્યાનો બાપ વરને અને તેના તરફનાં માણ-
સોને જે અક્ષિશ આપે છે તે.

પહેરેગીર [પેરેગીર], પું ૦ ૧ કા. پهره گير (પહેરેગીર) } પહેરો ભરનાર.

પહેરો [પેરો], પું ૦ ૧ કા. پهره (પહેરો) } (૧)
એક પહેરનો સમય. (૨) ચોક્કીનો સમય.
(૩) ચોક્કી.

પહેલ [પેલ], સ્ત્રી ૦ [જુઓ ૧ પહેલું. } પ્રારંભ;
આગેવાની.

પહેલ [પેલ], પું ૦ ૧ કા. پهل (પહેલ)—પાસું. }
ધન પદાર્થની સપાટ બાજુ; પાસું. ઉં ઝુમ્મરના
લોલકના પહેલ.

પહેલદાર [પેલદાર], વિ ૦ પહેલ પાડેલું; પહેલ-
વાળું. ઉં પહેલદાર બંગડી.

પહેલવહેલું [પેલવેલું], વિ ૦ ૧ જુઓ ૧ પહેલું. }
સૌથી પહેલું. ઉં પહેલવહેલો મુનસફ.

પહેલવહેલું [પેલવેલું], અં ૦ સૌથી અગાઉ.

પહેલવાન [પેલવાન], પું ૦ ૧ કા. پهلوان (પહેલવાન) } (૧) કુસ્તીખાન. (૨) જોરાવર પુરુષ.

પહેલવી [પેલવી], સ્ત્રી ૦ ૧ કા. پهلوي (પહેલવી) } ધરાનની પ્રાચીન ફારસી ભાષા.

પહેલાં [પેલાં], અં ૦ ૧ જુઓ પહેલું. } અગાઉ;
અગાડી; પૂર્વે.

પહેલું [પેલું], વિ ૦ ૧ હિં. पहिला. પ્રા. પદ-
મિહ, સં. પ્રથમ } (૧) પ્રથમ; શરૂઆતનું.
(૨) પહેલા દરજ્જાનું; મુખ્ય. ઉં પહેલું સુખ
તે જાતે નરા. (લોકાકિતિ.)

પહેલું [પેલું], અં ૦ સૌથી અગાઉ; સૌથી અગાડી.

પહોક [પેક], કિં ૦ અં ૧ જુઓ ૧/પહોચ.

પહોચ [પેચ], કિં ૦ અં ૧ હિં. पावना, મ.
पाउणें. સં. પ્ર+આપ્-મેળવવું. શ્રીયુત નરસિંહ-
રાવ પ્રા. પત્ત, સં. પ્રાત ઉપરથી જાપનવે છે. }

(૧) બેગા થવું. ઉં ગાડી અમદાવાદ પહોચી.
(૨) મળવું. ઉં કાગળ પહોચ્યો. (૩) ટકવું;
રહેવું. ઉં ઘડીનો બિભરો જન્મારો પહોચતો
નથી.

પહોચ, [પે.ચ] કિં સં હારમાં આવવું; બરા-
બર થવું. ઉં પ્રેમાનંદ કાળિદાસને પહોચે નહિ.

શ. સ.—(૧) પહોચી વળવું—કાર્ય બરાબર
બળવી શકવું. (૨) પહોચી શકવું—વખતસર
પૂરું કરી શકવું.

પહોચ [પે.ચ], સ્ત્રીં (૧) પાવતી; રસીદ (૨)
[લા.] સમજશક્તિ. ઉં તેનામાં ઝાઝી પહોચ
નથી. (૩) [લા.] હોશિયારી. ઉં તેનામાં કામ
કરવાની પહોચ નથી.

પહોચેલું [પે.ચેલું], વિં ન છેતરાય તેવું; પકડું.

પહોત [પે.ત], કિં અં ભુઓ ✓ પહોચ.

પહોડ [પે.ડ], કિં અં ભુઓ ✓ પોઢ.

પહોર [પે.ર], પુંં { પ્રા. પહર, સં. પ્રહર }
અહોરાત્રનો આઠમો ભાગ; ત્રણ કલાકનો વખત;
પ્રહર.

શ. સ.—કર્ણુ રાજાનો પહોર—જે પ્રહરમાં
કર્ણુ રાજા દાન આપતો હતો તે; પ્રભાત.

પહોરો [પે.રો], પુંં { ભુઓ પહોર. } (૧) ચોકી;
પહેરો. (૨) પહેરેગીર સિપાઈની ટુકડી.

પહોળાઈ [પે.ળાઈ], સ્ત્રીં { ભુઓ પહોળું. }
પહોળાપણું.

પહોળિયું [પે.ળિયું], નં { ભુઓ પહોળું. }
બાબાશાઈને મુકામલે પહોળો રૂપિયો; મુંબઈગરો
રૂપિયો.

પહોળું [પે.ળું], વિં { પ્રા. પુહુલ, સં. પૃથુલ }
(૧) ચોકું; પન્હાદાર. (૨) ઉદાર. ઉં જીવનો
પહોળો. (૩) ખૂલતું; મોકળું. ઉં પહોળું કુડતું
(૪) ખીડેલા મ્હોતું નહિ એવું. ઉં કલ્લી
પહોળી કરવી.

પહોંચ [પે.ંચ], કિં અં ભુઓ ✓ પહોચ.

પહોંચ [પે.ંચ], સ્ત્રીં ભુઓ ૨ પહોચ.

પહોંચી [પે.ંચી], સ્ત્રીં { ભુઓ પહોંચો. }
પહોંચે પહેરવાનું એક જાતનું ધરેણું.

પહોંચેલું [પે.ંચેલું], વિં ભુઓ પહોંચેલું.

પહોંચો [પે.ંચો], પુંં { પ્રા. પઠ્ઠ, સં. પ્રકોષ્ટ* }
હાથનું કાંડું.

શ. સ.—પહોંચા કરડવા—કોઈ બનાવને અંગે
પોતાની જાત ઉપર અત્યંત આવેશથી રોષ કાઢવો.

પળ, સ્ત્રીં { સં. પલ } (૧) ઘડીનો સાઠમો
ભાગ. (૨) ક્ષણ.

પળ, કિં અં { સં. પલ્. } જવું.

નળનો વાજ્યો તે નવ વજ્યો, દારૂણ વનમાં પોતે વજ્યો.
(નળાખ્યાન, ૨, ૧૨)

પળ, કિં અં { સં. પા પ્રે. અકર્તારિ. } (૧)
પળાયા જવું; પળાતું રહેવું. ઉં દેવસ્થાનની
જમીન હમેશાં પળે છે. (૨) નિભાવ થવો. ઉં
શેઠને ત્યાં બહુ માણસો પળે છે.

પળ, કિં સં { ગૂ. ✓ પાળતું દ્વંકું રૂપ. } પાળવું.
મારા શ્યામ કાલે મળજે,
તમે આખ્યાં વચન તે પળજે રે.

(દયારામ.)

પળ, કિં અં { ભુઓ પળિયું. } કેશ પાકી જવા.
ઉં જીવાનીમાં માથું પળી ગયું.

પળક, કિં અં { સં. પ્લુ પ્રે.—રેલવું. } (૧)
ખાવાની લાલચથી મ્હોમાં પાણી વધ્ધવું. (૨)
ખાવાના બહુ લાલચુ હોવું.
ડાસી મુઆનો ભય નથી, પણ જન્મ પળક્યાનો
ભય છે.

(લોકોક્તિ)

પળકો, પુંં { સં. પ્રન્કાશ* } બકાર લેપક. } ચમકારો.

‘ધાઈ ગયા સર્વ ભૂય જે પ્રથમ રૂપના પળકા!’
ઋતુપર્ણી આસનથી બેઠે બેસે; થાય પરણવાના સળકા.
(નળાખ્યાન, ૫૩, ૮)

પળત, વિં { ભુઓ ૩ ✓ પળ. } પળાતું. ઉં તે
ખેડુત દેવસ્થાનની પળત જમીન ખેડે છે.

પળસી, સ્ત્રીં { પ્રા. પલસૂ—સેવા. } સામાનું મન
મેળવવાને મહેનત બઠાવવી તે.

લાગટ ત્રણ માસ સૂધી પ્રધાનોની પળસી કરી.
(ક. ભા. દિ.)

પળા, સ્ત્રીં ૬ જુઓ ૩૪/પળ. ૩ (૧) પાળવું તે;
પાલન; સેવાચારી. ઉં છોકરાંની પળા કરવી
એ માઆપની ફરજ છે. (૨) પાલવવું પડે તે;
કષ્ટ; કંટાળો; કંટાળો આપનારી બાબતો. ઉં
મારે બહુ પ્રકારની પળા છે.

પળિયલ, વિં ૬ જુઓ પળિયું. ૩ પળિયાંવાળું.

પળિયું, નં ૬ પ્રા. પલિઅ, સં. પલિત ૩ પાકીને
ધોળો થઈ ગયેલો વાળ.

આ મહારાં પળિયાંની જરા તો દયા આણ.
(સ. ચં. ૩, ૭૨)

પળિયેલ, વિં પળિયલ.

પળિયેલ તો પળિયેલ, પણ વળા યળિયેલે દેખાય છે.
(મિથ્યા. ના. ૪, ૨)

પળી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ પળિયું. ૩ પાકીને ધોળા થઈ
ગયેલા વાળનો સમૂહ.

નીસરી ખૂંધ; કટિ એવડ વળી;
પગે વાહ ને માથે પળા. (અભિમન્યુ. ૮, ૫)

પળી, સ્ત્રીં ૬ સં. પલ-પ્રવાહીનું એક માપ. ૩
(૧) પલભાર પ્રવાહી માપ એવું દાંડીવાળું માપ.
(૨) કુલ્લામાંથી કે બરણીમાંથી પ્રવાહી કાઢવાનું
સાધન.

પળો, પું ૬ જુઓ પળા. ૩ મોટી પળા.

પા, વિં ૬ પ્રા. પાઅ, સં. પાદ ૩ (૧) એકચતુર્થાશ.
(૨) ચોથા ભાગનું.

પા, કિં સં ૬ સં. પા પ્રે. ૩ પાન કરાવવું; પીવાડવું.
શ. સ.-પાણી પાવું-તપાવીને તીખું બનાવવું.
ઉં તરવારને પાણી પાવું.

પાઈયો, પું ૬ જુઓ પાયો.

પાઈ, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. પાઅ, સં. પાદ ૩ સવાકાનો
ચોથો ભાગ; પૈસાનો ત્રીજો ભાગ. પાઈ એ
તાંબાનો હલકામાં હલકો સિક્કો છે.

પાડધાર, કિં અં ૬ સં. પાદ, હિં. પાવ, જૂ.
ગૂ. પાડ-પગ, + સં. ધાર-મૂકવું; ધરવું. ૩ પધારવું.

પાઉધાયો ગંગા નિ ગૌરી. (કા. પ્ર. ૧)

પાક, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પરિપક્વપણું. ઉં
ઘીગોળનો પાક. (૨) પાકી ખાંડ કિંવા ચાસણીમાં
બનાવેલો ખાદ્ય પદાર્થ. ઉં હરડેપાક.

પાક, પું ૬ જુઓ ૪/ પાક. ૩ (૧) પાકવું તે. ઉં
ગૂમકું પાકે ચઢ્યું છે. (૨) પકવવું તે. ઉં કેરી
પાકે નાખી છે. (૩) ખેતીની નીપજ. ઉં ઓણ
સાલ પાક સારો થયો છે. (૪) નીપજ. ઉં
મીઠાનો પાક ઓછો છે.

પાક, કિં અં ૬ સં. પક્વ-પાકેલું. ૩ (૧) વાવેતર
પરિપક્વ થવું. ઉં ખેતર પાક્યું છે. (૨)
ખેતીની નીપજ થવી. ઉં ઓણ સાલ કંઈ
પાક્યું નથી. (૩) [લા.] નીવડવું. ઉં છોકરાં
નકારાં પાક્યાં. (૪) [લા.] પૂર્ણતાએ પહોંચવું.
ઉં મુદત પાકવી; ફૂંડી પાકવી. (૫) [લા.]
ફલપ્રાપ્તિ થવી. ઉં દિવસ પાક્યો. (૬) પોચા
પડી મીઠાશ આવવી. ઉં કેરી પાકી. (૭) પાચ
થઈ પોચું થવું. ઉં ગૂમકું પાક્યું. (૮) પાકી
ગયું હોય તેવું થવું. ઉં માથું પાકવું. (૯)
[લા.] હક છોડી દઈ પોચા મનના થવું. ઉં
તે હવે જરા પાક્યો છે. (૧૦) ચોપટ વગેરે
રમતમાં કાચા મટી જવું. ઉં સોગડી પાકી.

પાક, વિં ૬ શુ. કા. પાક (પાક), સં. પાવક ૩
(૧) પવિત્ર; શુદ્ધ. (૨) ચોક્ષુ; પ્રામાણિક.

પાક, વિં ૬ પ્રા. પક્ક, સં. પક્વ ૩ ઘીમાં પકવેલું.
આસ્વાદન આનંદ કરી કરિ વિવિધ અન્ન ને પાક.
(ભા. કા. ૨)

પાકટ, વિં ૬ પ્રા. પક્ક, સં. પક્વ ૩ પાકું; પુખ્ત.
ઉં પાકટ વય; પાકટ શુદ્ધિ.

પાકણું, વિં ૬ જુઓ ૪/ પાક. ૩ પાકી બેઠે એવું.
ઉં એની માટી પાકણી છે.

પાકદામન, વિં ૬ શુ. કા. પાક (પાક)-પવિત્ર,
+ દામન (દામન)-જામની ચાળ. ૩ પવિત્ર.

પાકદામન અધ્યાત્મોને ક્તલ કર્યાં.

(નંદશંકર જીવનચિત્ર.)

પાકશાસ્ત્ર, નં ૬ શુ. સં. ૩ રસોઈની જુદી જુદી બનાવટને લગતું શાસ્ત્ર.

પાકશાળા, સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પાકશાળા ૩ રસોઈનું સ્થળ; રસોડું.

પાકી, સ્ત્રી ૦ ૬ જુઓ ૪ પાક. ૩ ખીજ, આઠમ વગેરે પવિત્ર દિવસે કામધંધો બંધ રાખવો તે.

પાકીટ, નં ૬ ઇ. Pocket ૩ (૧) ચામડાની ન્હાની થેલી. (૨) ચામડાનો કે કંતાણનો થેલો.

પાકું, વિં ૬ જુઓ પકડું. ૩ (૧) કાચું ન રહેલું; ચઢેલું; રંધાયેલું. ઉં શાક કાચું છે કે પાકું? (૨) [લા.] લાકુ વગેરે મિષ્ટાન્નવાળું. ઉં પાકી રસોઈ. (૩) [લા.] જેમાંથી લાકુ વગેરે બની શકે એવું. ઉં પાકું સીધું. (૪) પાકેલું; ગળેલું. ઉં પાકું ફળ. (૫) પોચું થઈ ગયેલું. ઉં પાકું ગૂમડું. (૬) જીરણ. ઉં પાકું પાન; પાકા વાળ; પાકી વય. (૭) લટ્ટીમાં પકવેલું. ઉં પાકી ઈટ. (૮) કચાશ વગરનું; મજબૂત. ઉં પાકું કામ; પાકું ચણતર. (૯) દઢ; ઠરેલ; ચોક્કસ. ઉં પાકા વિચાર; પાકા ઠરાવ; પાકા અક્ષર; પાકા રંગ. (૧૦) પાકટ; પૂર્ણતાએ પહોંચેલું. ઉં પાકી ઉમર (૧૧) હોશિયાર; કાબેલ; ખંડું. ઉં પાકા છોકરો.

પાકુંઘણટ [પાકુંઘંટ], વિં ૬ પાકું, ગણકિયો. ૩ ગઠિયાના હારાનું પાકું.

પાક્ષિક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) મરણોત્તર પહેલા પખવાડિયાનું. ઉં પાક્ષિક શ્રાદ્ધ. (૨) પખવાડિયે પખવાડિયે નીકળતું. ઉં પાક્ષિક પત્ર.

પાખ, સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પક્ષ ૩ પક્ષ; સહાયતા.

જઈ સેહું શંકર દેવ, સુખની સામે છે.

મારી પૂરશે મનની આશ, પૂરી પાખે છે.

(માંધતા. ૫, ૨)

પાખકું, નં ૦ ઓથ; પક્ષ. ઉં તેનાં પાખકાં મોટાં છે.

પાખણક [પાખંક], નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) આડે માર્ગે દોરનારો ધર્મ. (૨) ખોટો દેખાવ; ઢોંગ.

પાખણકી [પાખંડી], વિં ૦ ખોટો દેખાવ કરનાર; ઢોંગી.

પાખર, સ્ત્રી ૦ ૬ પ્રા. પક્ષરા ૩ ઘોડાનું બખતર. લીધાં પાખર નઈ કંકપંજર. (કા. પ્ર. ૧)

પાખર, કિં ૦ સં (૧) પાખર પહેરાવવી.

રાતો ઘોડો રણ પાખરિયો, શ્વેત ધર્મો શણગાર જો ને. (લોકગીત.)

(૨) માંજળ પહેરાવવી.

એક લક્ષ તુરી સજ્જ કર્યાં, માણેક ને હીરે પાખર્યાં; સર્વ પલાણ સોનેરી સાર; પગે નેપુરના ઝમકાર. (સુલકા. ૨૬, ૨૨)

પાખરિયું, વિં ૦ પાખરવાળું.
પાખરી,

પાખલિ, અં ૬ સં. પક્ષ-બાળુ. ૩ આબુબાળુ.

પરકર પુષ્પ તણા બહુ પાખલિ. (લા. કા. ૨)

પાખી, અં ૬ જૂં ગૂં પાખિ, પ્રા. પક્ષે, સં. પક્ષે-બાળુ ઉપર. ૩ સિવાય; વિના.

બ્યાકુળ છું પ્રીતમ પાખી, કળ ન પડે ક્ષણું રે લોલ. (દયારામ.)

પાખે, અં ૬ જુઓ પાખી. ૩ સિવાય; વિના.

મન પાખે મંદિરિયે ગઈ. (રામકૃષ્ણ.)

પાખો, પું ૬ સં. મૃક્ષ-ઓપડવું. ૩ કંટેવાળો. (ન. કા.)

પાગ, પું ૬ સં. પાદ ૩ પગ.

પાગ, સ્ત્રી ૦ ૬ જુઓ પાગડી. ૩ પાગડી.

રાગ પાગ ને પારખાં, નાડી ને વળી ન્યાય, તરવું, તંતરવું, તસ્કરવું, આડે આપકળાય.

(લોકગીત.)

પાગ, સ્ત્રી ૦ જુઓ ૧ પાગ.

પાગકું, નં ૬ જુઓ ૧ પાગ. ૩ પેગકું; પાગકું; રકાબ.

પાગકે પગ દેઈ ચઢો રે જિયાવર. (સ્ત્રીગીત.)

પાખકું, નં જુઓ પાખકું.

पागडी.

४४

पाछोतरं.

पागडा, स्त्री० ई हिं. पगरी, म. पगडी, सं.
मकुट ** } माथानो अके प्रकारनो पोशाक.

श. स.-(१) पागडी छितारवी-आजुज
करवी. (२) पागडी इरेवी भेसवुं-देवाणुं काढवुं.
पागडीपन्हे [पागडीपनो] पुं० पागडीना जेवो
विस्तार. उ० लश्य पागडीपन्हे छे.

पागडुं, न० ई जुओ १ पाग. } पेगडुं; पावडुं;
रकाय.

पागडुं, न० मोटी के भेडोण पागडी.
पागर, स्त्री० ई सं. प्रग्रह पुं.—राश; दोरडुं. } दोर.
उ० जेभभायेला वडाणुने पागरे बांधीने
लई गया.

पागल, वि० ई शु. सं. } गांडुं.

पागलागणुं, न० पगेलागणुं.

पागलागणुं धणुं कीधुं, जे पियरतुं सौलाय.
(प्रेमानंद.)

पागा, स्त्री० ई ई. 𑂣𑂰𑂣𑂰𑂣𑂰 (पायगाह) } (१)
घोडार. (२) लश्करी घोडेसवारनी टुकडी.

पागियो, पुं० ई सं. पक्ष **. } (१) पक्ष करनार;
भददगार. (२) पीरसवामां भदद करनार;
पीरसनार.

पागियो, पुं० ई सं. प्रग्रह पकडवुं } यीपने पकडी
राभनार कुदडीवाणी जड; तारणियो.

पाघ, स्त्री० जुओ २ पाग.

पाघडी, स्त्री० जुओ पागडी.

पाघडुं, न० जुओ १ पागडुं.

पाय, न० ई प्रा. पचचड, सं. प्रक्षर-जरवुं **. }
गूमडाभांथी नीकणती रसी.

पाय, किं अ० ई सं. पच कर्मणि. } रधाईजवुं;
रधावुं.

भनि कासि शत्रु पायि, भानि व्यवता भानि.

(भा. डा. १३)

पायक, वि० ई शु. सं. } पायनक्रियाने भदद
करनारं.

पायन, न० ई शु. सं. } पयवुं ते.

पायनक्रिया, स्त्री० ई सं. पाचन, क्रिया } पय-
वानी क्रिया.

पायनरस, पुं० ई सं. पाचन, रस } पयवामां
भदद करनार रस.

पायनशक्ति, स्त्री० ई सं. पाचन, शक्ति } भा-
घेवुं लज्जम करवानी शक्ति.

पाछट, किं स० जुओ ४ पछाट.

पाछतर, वि० जुओ पाछोतरं.

पाछलुं, वि० ई सं. पञ्च } पाछणतुं; पछवाडेनुं;
पूर्वनुं.

पाछण, अ० ई प्रा. पच्छा, सं. पश्चात् }
पछवाडे; पूठे.

श. स.-(१) पाछण थवुं-पूठे लागवुं. (२)
पाछण पडवुं-पूठे लागवुं; पाछण रही जवुं.

पाछुं, वि० ई सं. पञ्च } अवणी दिशानुं. उ०
पाछां पगलां करवां; पाछी पानी करवी.

पाछुं, अ० ई प्रा. पच्छा, सं. पश्चात् } (१) अवणी
दिशामां. उ० पाछुं वाणीने जेवुं; पाछा वणवुं.
(२) वेगणुं; दूर. उ० जरा पाछो भेस.

श. स.-(१) पाछुं कडाववुं-प्रत्याभ्यान थवुं;
तिरस्कार थवो.

पाछुं काढाव्यानी शंका करी
जु नवि काढावू ते भनि धरी,
तु उद्धतपाछुं तां याय;
स्नेहलागनी गति ते जय.

(ला. डा. २५)

पाछाटियुं, न० ई सं. पञ्च, पट्ट } गाडानी पांज-
रीना पाछला आंतरातुं पाटियुं.

पाछातर, } वि० ई सं. पश्चात्तर } भोसभना
पाछातर, }

पाछला लागवुं. उ० पाछातरं वावेतर; पाछा-
तरो मरसाह.

પાછાવાડિયું, વિં { જુઓ પછવાડી. } ગામના છેવાડા ભાગનું.

પાજ, સ્ત્રીં { સં. પદ્મા } (૧) પાણીમાં થઈને જતો રસ્તો; સેતુ.

વાનરદળ મેળા સાગરે બાંધી પાજ. (લાલણ.)

(૨) પાણીને રોકવાને બાંધેલી પાજ.

પાણી પહેલાં બાંધી પાજ. (લોકાક્તિ.)

પાજ, સ્ત્રીં ઝીણુપોતું ચીનાઈ રેશમી કાપડ.

પાજણી, સ્ત્રીં { સં. પા ગ્રે.-પાવું. } સતરને ચીવડ અને કડક કરવા માટે પાવાની કાંથ.

પાજણી, સ્ત્રીં { સં. પર્યાય } મુદતસર ફરીફરીને થવું તે; ટેવ; આદત. ઉં મને મેથીની પાજણી છે, તેથી મારે શિયાળામાં કરવી જ જોઈએ.

પાજી, વિં { ફ. پاچى (પાજ), સં. પાચ્ય-નીચ; અધમ. } (૧) નીચ પ્રકૃતિનું; હલકું; અધમ વૃત્તિનું. (૨) બખીલ.

પાંચાળી [પાંચાળી], સ્ત્રીં { સં. પાન્ચાલી } પાંચાળ દેશના રાજા દુપદની પુત્રી.

પાટ, પું { સં. પટ-વસ્ત્ર. } (૧) પગ દઈને ચાલવા માટે વાટમાં માનની ખાતર એક પછી એક કપડાં પાથરે છે તેમાંનું એક. ઉં જંગલ ઘેર લાવવાને પાટ પાથરવા. (૨) ઘેણને પહેરવાનો ફાળ. (૩) બેથી વધારે નંગનો સામટો વણાટ; ફાળ.

પાટ, પું { સં. પટ } મોટું તામ્રપત્ર.

પાટ, પું { સં. પટ-આસન. } બાજક; મોટો પાટલો.

પાટ, પું { સં. પાટ-વિસ્તાર; પહોળાઈ. } જમીનનો લાંબો પટ. ઉં ખારો પાટ.

પાટ, સ્ત્રીં { સં. પટ-છાટ. } સોનાની લંબચોરસ લગડી.

પાટ, સ્ત્રીં { સં. પટ-આસન; બેઠક. } બહુ માણસ બેસી શકે એવી પાટિયાની બેઠક.

પાટ, સ્ત્રીં { પ્રા. પટ, સં. પા-પીવું. } ઢોરને પાણી પીવાની ન્હાની તળાવડી. ઉં કાળી પાટ.

પાટ, સ્ત્રીં { સં. પાટ } ગડિયો ભણી જવો તે; ગડિયાનો મુખપાક.

બેઠી પંગત પાટ લે. (કવિતાસંગ્રહ.)

પાટ, નં { સં. પટ-આસન. } રાજગાદી.

શ. સ. પાટ બેસવું-(૧) સંપૂર્ણ કાવતું.

(૨) રજસ્વળા હોવું.

પાટડી, સ્ત્રીં { જુઓ પાટડો. } દળમાં ન્હાનો પાટડો.

પાટડો, પું { સં. પાટ વહેરવું** } વહેરેલો પાસાદાર ભારવટિયો.

પાટણ, નં { સં. પત્તન } શહેર. ઉં ધોધાપાટણ; કંગપાટણ.

પાટનગર, નં { પાટનગર. } રાજગાદીનું શહેર; રાજધાની.

પાટલ, નં { શુ. સં. } એક જાતનું ફૂલઝાડ; પાડળ. એ કડાના ઝાડ જેવું મોટું થાય છે. એનાં ફૂલ તમાકુ જેવા રાતા રંગનાં થાય છે. તે પાણીમાં નાખવાથી પાણી સુવાસિત બને છે. આ ઝાડ ચરોતરમાં થાય છે.

પાટલ ફૂલના સ્પર્શે સુગંધમય થઈ રહે છે વનપવન. (રાકુંતલ ૧, ઝવેરીલાલ.)

પાટલ, વિં પાટલ ફૂલના રંગનું.

પાટલાધો, સ્ત્રીં { પાટલો+ધો. } એક પ્રકારની ધો. એનું ધડ પાટલા જેવું હોય છે.

પાટલાસાસુ, સ્ત્રીં { પાલટો+સાસુ. } સાસુના ઠેકાણાની વ્યક્તિ, સાળી; પત્નીની મોટી બહેન.

પાટલિ, નં જુઓ ૧ પાટલ.

પાટલી, સ્ત્રીં { જુઓ ૨ પાટી. } સ્ત્રીઓનું એક પ્રકારનું હાથનું સોનાનું ધરણું.

પાટલી, સ્ત્રીં { જુઓ ૬ પાટ. } સાંકડી પાટ; બાંક.

પાટલી, સ્ત્રીં { જુઓ ૩ પાટ. } ન્હાનો પાટલો.

પાટલી, સ્ત્રીં { પ્રા. પામ, સં. પાદ ઉપરથી અપાર્થ. } બોલ. } ધૂંદીયા આંગળાં સૂધીનો પ્રગનો ભાગ.

પાટલી.

૪૬

પાટોડી.

પાટલી, સ્ત્રીં { સં. પટ્ટિકા-વસ્ત્રનો ચીરો. }
કપડાની ચારપાંચ આંગળ પહોળી ગેડ.

પાટલૂન, નં { ઇ. Pantaloon } વિલાયતી
ઘાટનો પાયજામો; સુરવાળ.

પાટલો, પું { સં. પટ્ટ-આસન; બેઠક. } ભોંયથી
બેત્રણ આંગળ ઊંચું રહે એવું પાટિયાનું આસન.

પાટલો, પું { સં. પટ્ટ-છાટ. } રૂપાની લંબચોરસ
બહુ જાડી લગડી.

પાટવ, નં { શુ. સં. } પટુતા; ચંચળાઈ; ચતુરાઈ.

વાક્યોના દોષ દૂર રાખવાનું જ્ઞાન અને પાટવ આવતાં
એથી વધારે વારે લાગે તો તેમાં નવાઈ નથી.

(સા. જ. ૧૭૬)

પાટવી, વિં { જુઓ ૯ પાટ. } (૧) રાજગાદી
પર જેનો હક છે તે. ઉં પાટવી કુંવર. (૨)
[લા.] સંતાનમાં મુખ્ય. ઉં પાટવી પુત્ર.

પાટિયાં, નં બં { સં. પત્ર-પતરું } ભાત પાડેલાં
નહાનાં નહાનાં પતરાંને એક સાથે ગાંઠીને બના-
વેલું સ્ત્રીઓને ગળે પહેરવાનું એક ધરેણું; તુશી;
તુશીપાટિયાં.

પાટિયું, નં { સં. પાટ-વહેરવું; ફાડવું** } (૧)
લાકડાને કે પથ્થરને વહેરીને પાડેલાં પાતળાં
પડમાંનું એક. (૨) [લા.] પેટીના પાટિયા
જેવું છાતીનું કોઈ પણ પાસું. ઉં પાટિયાં
રંગાઈ જવાં.

પાટિયો, પું { સં. પાત્ર-વાસણ. } (૧) પહોળા
મ્હોતું માટીનું અગર ધાતુનું પાત્ર. (૨) દહીં
મેળવવાનું જીજીરું માટીનું પાત્ર.

પાટી, સ્ત્રીં { જુઓ પાટિયું. } લખવાના સાધન
તરીકે વપરાતું લાકડાનું કે પથ્થરનું પાટિયું.

શ. સ.-પાટી પર ધૂળ નાખવી-ભણેલા હોતું.

પાટી, સ્ત્રીં { સં. પટ્ટિકા } (૧) સતર કે રેશમના
વણાટની સાંકડી પટી. ઉં ધાધરાની પાટી.
(૨) સતરના વણાટની બેત્રણ આંગળ પહોળી
પટી. ઉં પાટલાની પાટી.

પાટી, સ્ત્રીં { સં. પાત્ર } ટોપલી; સુંડલો. ઉં
પાટીવાળાની પાટી-(મજુરની ટોપલી.) (મુંબઈ)

પાટી, સ્ત્રીં { સં. પાટ-વહેરવું; ભાગ પાડવા** }
ગરાસની જમીનનો હિસ્સો. ઉં તે ફલાણુની
પાટીનો ખેડત છે; તે ફલાણુની પાટીમાં રહે છે.

પાટી, સ્ત્રીં { જુઓ ૪ પાટ-જમીનનો લાંબો
પટ. } હારબંધ એકની માલકીનાં ખેતર.

પાટી, સ્ત્રીં { ઇ. Party } ટુકડી. ઉં પોલિ-
સપાટી.

પાટી, સ્ત્રીં { સં. પ્રાપ્તિ** } બનાવ; પ્રસંગ. ઉં
સત્યાનાશની પાટી; નષોદની પાટી.

પાટીગણિત, નં { શુ. સં. } અંકગણિત.

પાટીદાર, પું { ૫ પાટી+દાર. } (૧) હારબંધ
ખેતરોનો કણુખી માલિક. (૨) કણુખી કામતો
કુળવાન ગણાતા વિભાગનો કોઈ માણસ.

પાટુ, સ્ત્રીં { પ્રા. પાઝ, સં. પાદ* } સરખાવો.
૪ પાટલી. } પગનો પ્રહાર.

પડેલા ઉપર પ્રજ્ઞ પાટુ મારવાની. (સ. ચં. ૧, ૬૯)
કહે-પડતા ઉપર પાટુ-દુઃખમાં દુઃખ.

પાટુડી, સ્ત્રીં } { સં. પાત્ર } પાટિયાના ધાટનું
પાટુડું, નં }
નહાતું માટીનું વાસણ. એમાં ચોપડ રાખે છે
અથવા દહીં જમાવે છે.

પાટો, પું { જુઓ ૨ પાટી. } (૧) પાટીના
આકારનો લૂગડાનો ચીરો. ઉં આંધળા પાડાની
રમતમાં જેને માથે દાવ હોય છે, તેની આંખે
પાટા આંધવામાં આવે છે. (૨) ગડગૂમડ, ધા વગેરે
ઉપર આંધવામાં આવતો કપડાનો ચીરો. (૩)
પાટાના આકારનો ચામડા વગેરેનો લાંબો પટો.
(૪) એવા જ આકારનો ધાતુનો ચપટો લાંબો
કડકો. ઉં રેલ્વેનો પાટો; ગાડીના પૈડાનો પાટો.

શ. સ.-(૧) પાટો ગોઠવો, -ખાડવો, -એસવો-
ગોઠવું; બનવું. (૨) આંખે પાટા બંધાવવા-
છેતરવું.

પાટોડી, સ્ત્રીં જુઓ પાટુડી.

પાટોડી, સ્ત્રીં ૬ મ. પાટવહી, સં. પિટ્ટ-ચણાના લોટનું પીઠું, વટી-વડી. ૩ છાશમાં ચણાનો લોટ ભિકાળીને કરેલાં ઢોકળાં.

પાટોધર, વિં ૬ સં. પટ્ટ-રાજગાદી, આધાર ૩ પાટવી.

પાટોધર પુત્ર સુરથ નામે ૨ બોલ્યો લાગી પાય; એ માયા મૂકે મારા, તાતજ રે.તમારા જ્ઞાનને લાંછન થાય.
(સુધન્વા. ૨૧, ૧૧)

પાટોપાટ, અં ૬ પાટ, ઉ (હિં. વ, સં. વા-અને), પાટ. જુઓ ૪ પાટ. ૩ પાટમાં ને પાટમાં; હારમાં ને હારમાં; હારોહાર; સળંગ. ઉં ધર પાટોપાટ સળગી ગયાં.

પાઠ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ભણી જવું તે; બોલી જવું તે. ઉં સમશતીનો પાઠ કરી જવો. (૨) વેદના મંત્ર અનેક પ્રકારે ભણાય છે તેમાંનો એક પ્રકાર. ઉં મંહિતાપાઠ; ધનપાઠ. (૩) ભણુતરનો વિષય. ઉં ત્રીજા કલાકે ગણિતનો પાઠ ચાલે છે. (૪) પાઠ્ય પુસ્તકનો એકાદ દિવસમાં પઠી શકાય એવો વિભાગ. ઉં ખીજ ચોપડીમાં ૬૦ પાઠ છે. (૫) પઢાવવું તે; ભણાવવું તે. ઉં નીતિનો પાઠ આપવો. (૬) લિખિત પુસ્તકમાં મળી આવતો શબ્દપ્રયોગ. ઉં પ્રેમાન્દના નળાખ્યાનના આરંભમાં 'પશુપતાકાસ્ત્ર પશુપતિએ આપ્યું' એવો પાઠ છે, ત્યાં 'પાશુપત પશુપતિએ આપ્યું' એમ ભેદ છે.

શ. સ.-પાઠે કરવું-મ્હોડે કરવું.

પાઠક, પું ૬ શુ. સં. ૩ પડિત; વિદ્વાન. ઉં પાઠક તેલંગ.

પાઠપૂજા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ પાઠ, પૂજા વગેરે નિત્યકર્મ.

પાઠવ, કિં સં ૬ સં. પ્ર, સ્થા-પ્રે. ૩ મોકલવું.

પાઠશાળા, સ્ત્રીં ૬ સં. પાઠશાળા. ૩ બીચા પ્રકારના શિક્ષણની શાળા.

પાઠાન્તર [પાઠાંતર], નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ખીજે પાઠ. ઉં 'નરસિંહ મહેતાનું મામેરું'

એનું પાઠાંતર 'નરસિંહ મહેતાનું મોસાળું' એવું મળી આવે છે. (૨) અનેક પાઠમાંનો એક.

પાઠું, નં ૬ સં. પુષ્ટ-પીઠ. ૩ પીઠના ઢાઈ પણ ભાગ ઉપર મધુપ્રમેહમાં થનારું ગૂમડું.

પાઠું, નં ૬ સં. પાત્ર. જુઓ ૩ પાટી. ૩ દૂધામાંથી માટી અને કચરો કાઢવાની ટોપલી.

પાઠું, નં ૬ સં. પુષ્ટ ૩ કાલુમાં પીલ્યા પૂઠે રહેલો શેરડીનો દૂધો.

પાઠું, નં ૬ સં. પત્ર ૩ કુંવારનું પાંદડું.

પાડ, પું ૬ પ્રા. (ઉ)પજાર, સં. ઉપકાર*. ૩ આભાર; એહસાન.

પાડ, પું ૬ પ્રા. પજાર, સં. પ્રકાર ૩ રીત.

એમ કરતાં હરિ મળે. પલટ્યો નથી કંઈ પાડ.
(ધીરજખ્યાન, ૧૫, ૬)

પાડ, કિં સં ૬ ૧ 'પડ' નો જૂનો પ્રે. ૩ (૧) પડે એમ કરવું. ઉં બોર પાડવાં. (૨) અંત આણવો. ઉં કાયા પડવી.

શ. સ.-વાટ પાડવી-લૂટી લેવાની મતલબથી રસ્તો રોકવો.

પાડ, કિં સં ૬ ૨ 'પડ' નો જૂનો પ્રે. ૩ નીપજવવું. ઉં સમજ પાડવી; ધાડ પાડવી; રસ્તો પાડવો; કામ પાડવું.

પાડપડોશ, પું ૬ જુઓ પાડાપાડોશ.

પાડપાડોશી, પું ૬ જુઓ પાડાપાડોશી.

જેવા આવે લોક ઘણેરા, પાડપાડોશી ડોસાડોસી.
(શાંતિસુધા, ૪, ૪૪)

પાડરું, નં ૬ જુઓ પાડું.

પાડળ, નં ૬ જુઓ ૧ પાટલ.

પાડાખાર, પું ૬ પાડાખાર. ૩ પાડાઓ વચ્ચે જેવો ખાર હોય છે તેવું આકરું વેર; પાકા અંટસ.

પાડાપાડોશ, પું ૬ પાડાપાડોશ. ૩ એક જ પાડામાં વસવું તે; એક જ મહોલ્લાનો વાસ.

પાડાપાડોશી, પું. { પાડો+પાડોશી. } એક જ પાડામાં રહેનાર.

પાડામૂડિયું, વિ. { જુઓ ૧ પાડો + √ મૂડ. }
(૧) મૂડવામાં અણુધડ. (૨) અણુધડ.

પાડી, સ્ત્રી. { પ્રા. પેટ્ટ-પાડો. } ભેંસતું માદા બચ્ચું.

પાડીલું, ન. { જુઓ ૧ પાડ. } રખેને પોતાના પર પાડ ચઢે એવી લાગણીવાળું.

પાડું, ન. { પ્રા. પેટ્ટ-પાડો. } ભેંસતું બચ્ચું.

પાડૂં, વિ. { જુઓ ૩ √ પાડ. } પાપ ભરેલું; ભૂંડું; ખરાબ.

(૧) ન લઈ રૂડી પાછી વાત. (ભા. કા. ૧૫, ૮૪)

(૨) લોભિ કર્મ પાછાં કર્મ. (કા. પ્ર. ૪, ૧૮૪)

પાડો, પું. { પ્રા. પેટ્ટ } (૧) ભેંસતો નર; મહિષ.

(૨) ભેંસતું નર બચ્ચું.

શ. સં.-પાડા મૂડવા-પાડાની હનમત કરવી; અણુધડનો ધંધો કરવો.

પાડો, પું. { સં. પાટક } મહોલ્લો; પોળ. ઉંઠેવસાનો પાડો.

પાડો, પું. { પ્રા. પાટ, સં. પાટ. જુઓ ૮ પાટ. } આંકનો ગડિયો.

પાડો, પું. { જુઓ ૨ પાડ. } રૂઢિ; સંપ્રદાય. (ન. કા.)

પાડો, પું. સોનામાં ભેળવવામાં આવતી તાંબા કે રૂપાની કંકડીઓ; હલકી ધાતુનો ભેગ.

પાડોવાડયું, વિ. { ૨ પાડો + વાટ (પ્રદેશ) } મહોલ્લા પાસેનું; નજીકનું.

પાડોશ, પું. { સં. પાટક અને વાસ; અથવા 'પાડોશી' ઉપરથી અનેલો શબ્દ. } (૧) એક મહોલ્લામાં વાસ. (૨) છેક નજીકમાં વાસ.

પાડોશણ, સ્ત્રી. પાડોશમાં રહેનારી સ્ત્રી.

પાડોશી, પું. { સં. પાટક અને વાસિન; અથવા પ્રતિવેશિન કે પ્રતિવાસિન } પાડોશમાં રહેનાર પુરુષ.

પાણ, સ્ત્રી. { સં. પાદ-પા, કર્ણ-કાનો } (૧) એક ચતુર્થાંશ; પા. ઉંચાર પાણનો એક પૂર્ણાંક થાય. (૨) રૂપિયાનો ચોથો ભાગ. ઉં ચાર પાણનો રૂપિયો. (૩) આનાનો ચોથો ભાગ. ઉં લાખની પાણ. (૪) ચોથો ભાગ દર્શાવનારી કાના જેવી જાલી લીટી. ઉં 'ના' આ આણપાણના અપૂર્ણાંકમાં મીકું ને બે પાણ છે. (૫) [લા.] પાણને મળતો અક્ષરનો અવયવ. ઉં નવડાનો અડોઅડ પાણ કરવાથી લ થાય.

પાણ, ન. { સં. પાન } (૧) ખેતરના પાકને પાણી પાવું તે. ઉં બેત્રણ પાણે ડાંગર તૈયાર થઈ જશે. (૨) ખેળ; કાંજ; પવાત. ઉં પાણ પાવું. (કા.)

પાણ, પું. જુઓ ૨ પહાણ.

પાણ, પું. { સં. પાણિ } હાથ.

પોતાને પાણ કરીને મસ્તક માંડે કાપે. (ઉદ્ધવ.)

પાણ, સ્ત્રી. { જુઓ પાણબાજરિયું. } નદીના છાછરા પાણીમાં થતો ધાબાજરિયાનો છોડ.

પાણકો, પું. જુઓ ૨ પહાણ.

પાણકે ને સીસા તાંબે, પિત્તળે નીભાવતા.

(હ. કા. કાં.)

પાણકોરું, ન. { પાણી+કોરું. } જેને ઝટ પાણી ભીજવે નહિ એવું કપડું; ખાદી.

પાણતિયો, પું. { સં. પાનીય, વૃત્ત પ્રે. વાળવું ** } ખેતરમાં પાણી વાળનારો.

પાણબાજરિયું, ન. { પાણી+બાજરિયું. } નદીના ભાઠામાં થતી એક જાતની વનસ્પતિને જે દૂંડું બાજે છે તે; ધાબાજરિયું.

પાણવી, સ્ત્રી. { પહાણ ઉપરથી. } જુઓ પથરી ૩.

પાણિ, પું. { શુ. સં. } હાથ.

પાણિગ્રહણ, ન. { શુ. સં. } હાથેવાળો ભેળવવો તે; વિવાહ.

પાણિયારી, સ્ત્રી. { સં. પાનીયહારિકા } પાણી ભરનારી.

પાણિયારું, ન. { સં. પાનીયહારક ઉપરથી. } પાણી ભરવાનું કામ. ઉં પાણિયારાનો મુનશી.

પાણિયારું, નં ૬ સં. પાનીય, ગૃહ ૩ (૧) ધરમાં પાણી રાખવાની જગા. (૨) [લા.] પાણીની જગા; જલાશય; નવાણ. ઉં આથમણી ભાગળતો દૂવો ગામનું પાણિયારું છે (કા.).

પાણી, નં ૬ પ્રા. પાણી, સં. પાનીય ૩ (૧) જળ. (૨) જળ જેવો દ્રવપદાર્થ; રસ. ઉં કેળનું પાણી. (૩) સ્વેદજળ; પરસેવો. ઉં તાપને લીધે આપું શરીર પાણી પાણી થઈ ગયું છે. (૪) [લા.] પાણી પાચેલા દહોડા જેવી કઠણાશ; શક્તિ. ઉં મારા હાથનું પાણી તને ગતાવું? (૫) [લા.] શરાતન; પોરસ. ઉં ભાટ લોડા બિરુદ બોલી સુભટોને પાણી ચઢાવે છે. (૬) [લા.] તેજ. ઉં મોતીનું પાણી ઊતર્યું. (૭) [લા.] આખર. ઉં તેણે પોતાનું પાણી રાખ્યું. (૮) [લા.] હેતુશક્તિ; તીક્ષ્ણતા. ઉં તરવારનું પાણી સરસ છે.

શ. સ.—(૧) પાણી કરવું—ઊડાવી દેવું. (૨) પાણી પાણી કરવું—સામાનું મન પિગાળી દેવું. (૩) લોહીનું પાણી કરવું—ફીકા પડી જવાય એટલે દરબજે શ્રમ કરવો; ખૂબ શ્રમ કરવો. (૪) પાણી થવું—પાણી જેવું કીમત વગરનું થઈ જવું. (૫) પાણી ફરવું—પાણીની રેલથી થાય તેના જેવી બરબાદી થવી; બરબાદ થવું. (૬) પાણી ફેરવવું—બરબાદ કરવું. (૭) પાણી પાવું—ધાતુ અથવા શસ્ત્રને પાણી પાઈ તે કડક બને એમ કરવું; હેતરવું. (૮) પાંદડે પાણી પાવું—ઘણું દુઃખ દેવું; હેરાન કરવું.

સરત રાખજો ભાઈ તમને... પાંદડે પાણી પાશે.

(સ. ચં. ૧)

(૯) પાય તેટલું પાણી પીવું—તદન સામાને વિશ્વાસે વર્તવું; તેનું કહ્યું કરવું. (૧૦) પાણી બદલવું—તનદુરસ્તી સુધારવા પાણી ફેર કરવા અન્ય સ્થળે જવું. (૧૧) પાણી ભરવું—પાણી ભરનારા નોકરની સ્થિતિ સ્વીકારવી; શુભામ થઈને રહેવું. (૧૨) પાણી મરવું—પાણી અંદર ઊતરવું; વિક્રિયા પેસવી. ઉં તેનામાં પાણી મરે તેમ નથી. (૧૩) પાણી મૂકવું—પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જળની અંજલિ મૂકવી; પ્રતિજ્ઞા લેવી. (૧૪) પાણી લાગવું—પાણીવિકાર થવો. (૧૫) પાણીના મૂલે—

તદન ઓછી કીમતે. (૧૬) પાણીમાં મૂઠીઓ ભરાવવી—ખોટી આશા આપવી; ખાલી આશામાં રમાડવું.

પાણીચક્રી, સ્ત્રીં પાણીથી ચાલનારી ચક્રી.

પાણીચું, વિં પાણીથી ભરેલું. ઉં પાણીચું નાળિયેર. શ. સ.—પાણીચું આપવું—વદાય કરી દેવું; રજા આપવી.

પાણીછલું, વિં ૬ પાણી; પ્રા. છાજ, સં. છાત-ક્ષીણુ. ૩ ઓછી આખરનું; લગ્નગ્રસ્ત; શરમિંદું.

એને ધમકાવી પાણીછલો કરી નાખી.

(સ. ચં. ૨, ૧૩૧)

પાણીદાર, વિં ૬ પાણી+દાર. ૩ (૧) પાણીવાળું; તેજ. ઉં પાણીદાર ઘોડો. (૨) આકરું; તીક્ષ્ણ. ઉં પાણીદાર તરવાર.

પાણીપત્રક, નં ૬ મ. પાહણી—તપાસ, પ્રા. પાસ, સં. પડ્ય—જેવું. ૩ ખેતર પર જઈ તૂલ-કર-સણ-ઝાડ જોઈ તેની વિગત જેમાં લખી રાખી હોય તે તલાટીના દફતરનું પત્રક.

પાણીપન્થું [પાણીપંથું], વિં ૬ પાણી+પન્થ (સં. પથ જવું.) ૩ પાણીના જેવી ગતિવાળું; અત્યંત ઊતાવળું ચાલનારું. ઉં પાણીપંથો ઘોડો.

પાણીપોચું, વિં ૬ પાણી+પોચું. ૩ પાણીસોતું અને તેથી કરીને પોચું. ઉં પાણીપોચો ભાત; પાણીપોચી ભોંય.

પાણીફેર, પું ૬ પાણી+ફેર. ૩ તનદુરસ્તી સુધારવા પાણી બદલવું તે; પાણીબદલો.

પાણીબદલો, પું ૬ પાણી+બદલો. ૩ પાણીફેર.

પાણો, પું. જુઓ પહાણો.

પાણડવ [પાંડવ], પું પાંડુ રાજાના પાંચ પુત્રો-માંનો કોઈ એક.

પાણિડત્ય [પાંડિત્ય], નં ૬ શુ. સં. ૩ પાંડિતાઈ; વિદ્વત્તા.

પાણ્ડુ.

૫૦

પાતેલું.

નિબંધો લખી પારિતોષિકો, પાંડિત્યવેતનો, ચંદ્રક વગેરે તેણે મેળવ્યાં હતાં. (સ. ચં. ૧, ૨૧૨)

પાણ્ડુ [પાંડુ], પું. { શુ. સં. } જે રોગમાં લોહી બીડી જાય છે તે.

પાણ્ડુર [પાંડુર], વિ. { શુ. સં. } (૧) ધોળું. (૨) ક્રીકું; પીળચટું.

પાણ્ડુરહ્મ [પાંડુરંગ], પું. { મ. સં. } પાણ્ડુ-ધોળો, રહ્મ { વિષ્ણુ ભગવાનનું એક નામ.

પાણ્ડુવરણું [પાંડુવરણું], વિ. { મ. સં. } પાણ્ડુ, વર્ણ-પાણ્ડુવરણી [પાંડુવરણી], રંગ. { શ્વેત રંગનું; પીળચટા રંગનું.

પાત, પું. { શુ. સં. } પડતું તે; પતન.

પાતક, નં. { શુ. સં. } પાપ.

પાતકી, વિ. { સં. } પાતકિન { પાપી.

પાતર, સ્ત્રી. { શ. પાત્ર } પાતર—ગાવા બજાવવાનું કામ કરનાર કામ. { (૧) નાયવાનો ધંધો કરનારી. (૨) ગણિકા; વેશ્યા.

પાતર, નં. { સં. } પ્રસ્તાર*. જુઓ પાથર. { આટલામાં વાણુની ચચ્યાર સેરની પાંતી.

પાતર, નં. જુઓ ૨ પાતળ.

પાતરવડિયું, નં. જુઓ પતરવેલિયું.

પાતરી, સ્ત્રી. { પ્રા. પત્ત, સં. } પત્ર { (૧) મગ, મઠ વગેરેનાં પાંદડાંનો ભૂંડો. ઉં. અડદમાં પાતરી બહુ છે. (૨) પાંદડામાં બાંધેલું ફૂલનું પડીકું.

પાતરું, નં. { પ્રા. પત્ત, સં. } પત્ર { (૧) પાંદડું. (૨) અળવીનું પાંદડું. (૩) અળવીના પાનનું ભળિયું.

પાતળ, સ્ત્રી. { સં. } પત્ર, આઘલી { (૧) પત્રાળું. (૨) પીરસેલું ભાણું; પત્રાળી.

પાતળ, નં. { સં. } પાત્ર { ભિક્ષા લેવાનું વાસણ; પત્તર; ભિક્ષાપાત્ર. ઉં. ભીખ ન આપવી તે પાતળ ફેડાવું.

પાતળપેટું, વિ. { જુઓ પાતળું } અને પેટ. { (૧) નહાના પેટવાળું એટલે કે થોડું ખાનાર. (૨) દંદ વગરનું.

પાતળિયો, પું. નાજુક પણ મજબૂત બાંધાનો પુરુષ.

પાતળું, વિ. { પ્રા. } પત્તલ { જાડું નહિ તે.

શ. સ.—પાતળા પડી જવું—પૈસેટકે ઘસાઈ જવું. (કા.)

પાતાળ, નં. { સં. } પાતાલ { (૧) ત્રિલુપનમાંનું નીચલું ભુવન; અધોલોક. (૨) પાતાળના સાત વિભાગમાંનો છેક નીચલો વિભાગ. સાત પાતાળનાં નામ—અતળ, વિતળ, સુતળ, મહાતળ, રસાતળ, તળાતળ ને પાતાળ. (૩) એ સાતમાંનો કાર્ધ પણ વિભાગ. (૪) [લા.] પૃથ્વીનો બહુ ઊંડો થર. ઉં. પાતાળ ફેડીને પાણી કાઢો.

પાતાળફૂવો, પું. અથાગ પાણી હોય એવો ફૂવો.

પાતાળકોળું, નં. કોળાની જાતને મળતો જમીનમાં થતો એક કંદ. તેને સૂકવી ભૂંડો કરી દવામાં વાપરે છે. તે વીર્યવર્ધક મનાય છે.

પાતાળજન્ત્રી [પાતાળજન્ત્રી], પું. { પાતાળ, જન્ત્રી. } પાતાળની જન્ત્રીનેની પાસે હોય એવો બાહોશ પુરુષ; છુપામાં છુપી વાત જાણનાર; છુપામાં છુપી બાતમી મેળવનાર. (ન. કા.)

પાતાળપાણી, નં. પાતાળ ફેડીને કાઢેલું પાણી.

પાતિક, નં. જુઓ પાતક.

પાતિત્રત્ય, નં. { શુ. સં. } પતિત્રતાનો ધર્મ; પતિત્રતાપણું.

પાતી, સ્ત્રી. { હિં. } પાતી, પ્રા. પત્તિઆ, સં. પત્રિકા { પત્ર; કાગળ; ચિટ્ટી.

દયાના પ્રીતમને આપી પાતી. (દયારામ.)

પાતું, નં. { પ્રા. પત્ત, સં. } પત્ર { પાંદડું.

પાતેલી, સ્ત્રી. { મ. } પાતેલી, પ્રા. પત્ત, સં. પાત્ર { નહાનું પાતેલું; તપેલી.

પાતેલું, નં. { મ. } પાતેલું, હિં. પતીલા, પ્રા. પત્ત, સં. પાત્ર { ચોખા, દાળ વગેરે રાંધવામાં વપરાતું નળાકાર વાસણ; તપેલું.

પાત્ર, નં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) વાસણ; કામ. (૨) નદીના બે કાંઠા વચ્ચેનો ભાગ. (૩) નાટકની વ્યક્તિ. (૪) યોગ્યતાવાળી વ્યક્તિ.

પાત્ર, વિં યોગ્ય; લાયક. ઉં આદરને પાત્ર.

પાત્રતા, સ્ત્રીં (૧) યોગ્યતા. (૨) નાટકના પાત્રનું સ્વરૂપ.

પાથર, કિં સં ૧ મ. પાથરજે, સં. પ્ર+સ્તુ ૩ (૧) પહોળું કરવું. ઉં ઢગલાના ઘઉં ખળીમાં પાથરી દો. (૨) બિછાવવું. ઉં જાજમ પાથરવી.

પાથરણ, } નં (૧) પથારીના કામનું ગોઠવું કે પાથરણ, } તળાઈ. (૨) જમીન ઉપર પાથરવાના કામની જાજમ કે શેતરંજ. (૩) ખરખરો કરવા આવનારને માટે પાથરણ તાપડું કે જાજમ.

પાથરો, પું (૧) કાપણી કરીને આડો નાખેલો પાક. ઉં ઘઉંનો પાથરો. (૨) વાદીને આડી નાખેલી કડખ. ઉં ભુવારનો પાથરો.

પાદ, પું ૧ શુ. સં. પાદ-(૧) પગ; (૨) ચોથો ભાગ. ૩ (૧) પગ.

ચો દિશ ખાવા ધાય ન્યાં, ઉંડે સિંહના નાદ,
ત્યાં ગુરુ જો તુજને મળે, પકડ હાથમાં પાદ.

(દલપતપિંગળ, આ. ૬)

(૨) છંદનું ચરણ.

પાદ, કિં અં ૧ મ. પાદજે, હિં. પાદના, પ્રા. પદ, સં. પદ ૩ વાસંચાર કરવો; અપાનવાયુ કાઢવો.

પાદ, નં ૧ ભુઓ ન પાદ. ૩ વાસંચાર; અપાનવાયુ.

ચો દિશ ખાવા ધાય ન્યાં, ઉંડે સિંહના નાદ,
ત્યાં ગુરુ જો તુજને મળે, પકડ હાથમાં પાદ.

(દલપતપિંગળ, આ. ૬)

પાદપ, નં ૧ શુ. સં. પાદ-મૂળ, +પા-પીવું. ૩ ઝાડ; વૃક્ષ.

તેણિ સમિ સર તણિ સમીય
તપોવન પાદપ થુત નીય.

(ભા. કા. ૬)

પાદપીઠ, નં ૧ સં. પાદ-પગ, + પીઠ-પાટલી. ૩ ઊંચા આસને બેઠેલાને પગ મૂકવાની પાટલી; સિંહાસનનું પગથિયું; આજઠી.

પાદપૂર્તિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ અધુરો શ્લોક પૂરો કરી આપવો તે; સમસ્યાપૂર્તિ.

પાદર, નં ૧ ભુઓ પાદર. ૩ ભાગળ આગળનું મેદાન.

ભંખર તો હુંગર થયા દે, પાદર થયાં પરદેશ.

(નરસિંહ મહેતા.)

પાદરી, પું ૧ પો. Padre ૩ ખ્રિસ્તી ધર્મનો ઉપદેશક; ખ્રિસ્તી ધર્મગુરુ.

પાદશાહ, પું ૧ દ્વા. પાદશાહ; (પાદશાહ); પાત (પાત)-તખ્ત (સરખાવો સં. પદ) + પાદ (શાહ) - ધણી. ૩ મુસલમાની રિયાસતનો મહાન રાજા; પાદશાહ. એનો દરજ્જો સુલતાનથી ચડિયાતો છે.

પાદશાહજી, સ્ત્રીં પાદશાહની કુંવરી.

પાદશાહજીદો, પું ૧ શુ. દ્વા. પાદશાહજી; (પાદશાહજીદો); ઝાંજ (જાદો) - જનમેલો (સરખાવો સં. જાત-પુત્ર.) ૩ પાદશાહનો કુંવર.

પાદશાહી, વિં પાદશાહનું. ઉં પાદશાહી મહોર-સિક્કો.

પાદશાહી, સ્ત્રીં (૧) પાદશાહ કે પાદશાહોનો રાજ્યકાળ. ઉં બાબરની પાદશાહી ચાર વરસ પહોંચી. (૨) મુસલમાની રાજ્ય. ઉં દિલ્હીની પાદશાહી. (૩) [ભા.] પાદશાહ જેવો વેલવ. ઉં તેને ત્યાં તો બાર પાદશાહી છે.

પાદુકા, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પાવડી. (૨) પગરખાંતી જોડ.

હિમ ઉપર સરવાની ચક્રવાળી પાદુકા પહેરી
સરતાં હોય. (સ. ચ. ૪, પદ ૦)

પાદોદક, નં ૧ શુ. સં. ૩ જે વડે દેવ કે પૂજ્ય વ્યક્તિના પગ ધોયા હોય તે પાણી; ચરણામૃત.

પાઘ, નં ૧ શુ. સં. ૩ પૂજાને અંગે પગ ધોવાનું પાણી.

પાધર.

પર

પાનું.

પાધર, વિં ૬ પ્રા. પદ્ધતિ-સપાટ. ૩ (૧) આડા ટેકરા રહિત; સપાટ.

હુંગર કરને બુપડાં, પાધર વહેશે પૂર. (ભડળી.)

(૨) ઝાડખીડ રહિત; છાયા રહિત. ઉંરણના પાધર પ્રદેશમાં લીનાળામાં મુગજળનો દેખાવ નજરે પડે છે. (૩) ખંડેરની અવસ્થામાં આવેલું. ઉં મઠાન પડીને પાધર થયું છે.

પાધરું, વિં ૬ પ્રા. પદ્ધતિ, સં. પ્રાધ્વ-સીધું. ૩ (૧) વાંકુંચૂંકું નહિ એવું; પાંસરું. (૨) સંમુખ; સામું; સીધું. ઉં આલ્યો જ પાધરી વાટે. (૩) [લા.] ફૂડકપટ રહિત; સરળ. ઉં મને તો તે બહુ પાધરો લાગે છે. (૪) આડું નહિ તે; આડાર્ધ રહિત; મસ્તીખોર નહિ એવું. ઉં છોકરો બહુ આડો હતો તેને શિક્ષકે પાધરો કર્યો.

પાધરું, અં (૧) વચલા અધિકારીને મૂકી દબને. ઉં હું પાધરોજ મોટા સાહેબ પાસે ફરિયાદ લઈ ગયો. (૨) વચલાં ન્હાનાં સ્થાન મૂકી દબને. ઉં વિદાયતની ટપાલ મુઅઈથી પાધરી કલકત્તે જાય છે. (૩) વગરવિલખે; તરત. ઉં પાધરોજ એ બોલી બેઠ્યો.

પાધરુંદોર, વિં ૬ પાધરું, દોર. ૩ આડાર્ધ વગરનું; મસ્તી, અદ્દેલી વગરનું. ઉં એ છોકરો તમે મને સોપો; હું એને પાધરોદોર કરી આપીશ.

પાન, નં ૬ શુ. સં.) પીવું તે. ઉં અગસ્ત્ય ઋષિ સમુદ્રનું પાન કરી ગયા.

પાન, નં ૬ સં. પર્ણ ૩ (૧) પાંદડું. (૨) નાગરવેલનું પાંદડું. (૩) નાગરવેલના પાનનું બીડું; તાંબૂલ. (૪) પુરતકનું પાનું (ક.). (૫) પૃષ્ઠ (ક.). (૬) પાનના આકારનું ઘરેણું. પાન, કેવડો તે ચાક એ ત્રણ દોરે પરાંની ચોટલામાં ઘાલે છે.

શ. સં.—(૧) પાન પાંચુ-ચોટલો વાળી પાંદડાની આકૃતિમાં વાળ ગોઠવવા. (૨) મુખનું પાન-માનીતું.

અમે કંઈ હરણ કરીને આણેલીના મુખનું પાન થવાના છીએ? (શેષદર્શિકા, ૧, ૩)

પાનખર, સ્ત્રીં જેમાં ઝાડનાં પાંદડાં ખરી પડે છે તે ઋતુ; મહાદ્વાગણ.

પાનઠ, સ્ત્રીં જુઓ પાનોઠ.

પાનડી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ ૨ પાન. ૩ (૧) ન્હાનાં કુમળાં પાંદડાં; પાંદડી. (૨) પાંદડાંની ન્હાની ન્હાની કકડીઓ. (૩) પાનના આકારનું સ્ત્રી-ઓને કાતે પહેરવાનું ઘરેણું.

પાનડું, નં પાંદડું.

પાનદાન, નં ૬ ૨ પાન, +દા. ૭ (દાન)-રાખવાની જગા. ૩ નાગરવેલનાં પાન રાખવાનો દાખડો કે પેટી.

પાનદાનિયું, નં એક આજુએ કાચો, બીજી બાજુએ ચૂનો અને વચલા જળીદાર ભાગમાં પાન રહે એવી નળાકૃતિ.

પાનપટ્ટી, સ્ત્રીં ૬ સં. પર્ણ, પુટ ૩ નાગરવેલના પાનનું બીડું; તાંબૂલ.

પાનફલિયું, વિં ૬ જુઓ ૨ પાન અને ફલ. ૩ ફલની પાંખડી જેવું કામળ; નાજુક; સુકુમર. ઉં પાનફલિયું છોકરું. (૨) ફલની પાંખડી જેવું હલકું. ઉં પાનફલિયાં ઘરેણાં.

પાનખાજરિયું, નં જુઓ પાણખાજરિયું.

પાનખીડી, સ્ત્રીં } નાગરવેલના પાનનું બીડું;
પાનખીડું, નં } પાનપટ્ટી; તાંબૂલ.

પાનરોપારી, સ્ત્રીં (૧) મુખવાસ. (૨) [લા.] સિપાઈસપરાને ન્હાની બક્ષિશ.

પાનિયું, નં પાનું (૩).

પાની, સ્ત્રીં ૬ સં. પાળી ૩ પગ(૪)નો પાળલો ભાગ.

પાનું, નં ૬ સં. પર્ણ ૩ (૧) પાંદડું. ઉં ઝાડનાં પાનાં હાલે છે. (૨) પતું. ઉં બદનનું

પાનું. (૩) એ પૃથ્વું જોડકું. ઉં કાગળ-
ને ચોવડો વાળીએ તો ચાર પાનાં થાય.
(૪) પૃથ્વ. ઉં એ પાઠ જત્રીસમે પાને છે. (૫)
ધાતુનું કાગળ જેવું પાતળું પતરું. ઉં વિ-
વાહટાણે ચોરડાને ચારસાએ પાનાં ચોટે છે.
(૬) ચાકું, છરી, તરવાર વગેરેનું કળ. (૭)
લીલા રંગનું રત્ન; લીલમ. (૮) મનુષ્યના જી-
વનની વહીતું ખાતું. ઉં પરમેશ્વર મારું પાનું
કેમ શોધતો નથી? હવે તો પાનું ફાટી જાય
તો મારું! (૯) જિંદગી પર્યંતનો સંબંધ.

ઈશ્વરે એની સાથે પાનું ધાડ્યું તે ખરે.

(સ. ચં. ૧, ૭૮)

પાનેતર, નં ૧ પ્રા. પા(રિ)જેત્ત, સં. પારિ-
જેત્ત પરણનારી સંબંધી; પરિજેત્રી પરણ-
નારી * *. } પરણતી કન્યાને પહેરવાનું
તેના મોસાળ તરફનું ઘોળું રેશમી વસ્ત્ર.

પાનો, પું ૦ ૧ પ્રા. પળહા, સં. પ્રજ્ઞવ } વાતસલ્યથી
માની છાતીમાં દૂધ ભરાઈ આવવું તે.

શું પાવેને પાનો ચડશે ?

(સામળ, રા. મ. સંવાદ, ૧૮૩)

(૨) [લા.] વીરરસનો ઊભરો. (૩) [લા.] જી-
રસો; આવેશ.

પાનોઠ, સ્ત્રી ૦ ૧ સં. પર્ણપુટ } જીવાર બાજરી
વગેરેને થતાં પાંદડાં.

જેમ જીવાર જોડ સહિત-પાનોઠ,

તેમ એક જલ્મ સઘળે આઠોઠ.

(અખો, છપા.)

પાનોલી, સ્ત્રી- ૧ જીઓ પાન અને પોળી. }
મગની દાળ પસાળી ચાટીને તેની થેપલી ખા-
ખરાનાં પાન વચ્ચે રાખી તવા પર તપાવી
ખનાવેલો ખાદ્ય પદાર્થ.

પાન્ય [પાંથ], પું ૦ ૧ શ. સં. } વટેમાર્ગ; મુસાફર.

પાન્ય, સ્ત્રી ૦ ૧ સં. પ્ર, વાન-વાણ * *. }
ભાંડી, ખજૂરી વગેરેનું દોરકું ભાગતાં વખતો-
વખત ઊમેરવામાં આવતા રેસા; ફેલું.

પાપ, નં ૦ ૧ શ. સં. } (૧) અધર્મનું કૃત્ય. (૨)
કપટનું કૃત્ય; કપટ. ઉં તેના પેટમાં પાપ છે.

(૩) [લા.] અળગા રહેવા ઇચ્છિયે એવી
અણુગમતી વ્યક્તિ. ઉં એ પાપને ધરમાંથી
કાઢે ને !

પાપગ્રહ, પું ૦ ૧ સં. પાપ-દુષ્ટ, + ગ્રહ } પીડાકારી
ગ્રહ. જ્યોતિષમાં શનિ, રવિ, મંગળ, રાહુ અને
કેતુને પાપગ્રહ ગણ્યા છે. એમાંના કોઈની સાથે
બુધ ભલ્યો હોય, તો તે પણ પાપગ્રહ કહેવાય છે.

પાપછૂટ, વિં ૦ કપટ રહિત. ઉં પાપછૂટી વાત.

પાપડ, પું ૦ ૧ સં. અપૂપ-પોળી * *. } અડદ, મગ
વગેરેના લોટની પાતળી રોટલી જેવી એક વાની.
લોટમાં હાંગ, મીઠું, મરી વગેરે નાખીને તેના
પાપડ વણે છે અને તડકે સૂકવે છે. સૂકા પાપડ
શેકીને કે તળીને ખાય છે.

પાપડખાર, } પું ૦ પાપડની બનાવટમાં વપ-
પાપડચોખારો, } રાતો ખારો; સંચોરો; સોડા.

પાપડા, સ્ત્રી ૦ ૧ જીઓ પાપડ. } ચોખાના લોટને
રાંધીને તેની પાતળી થેપલી બનાવીને સૂકવે છે
તે. એ પાપડી તળીને ખવાય છે.

પાપડી, સ્ત્રી ૦ ૧ સં. પુટ-પડો; પુડો. } વાલની શીંગ.

પાપણી, સ્ત્રી ૦ ૧ સં. પાપિની } પાપી સ્ત્રી.

પાપા, અં ૦ ૧ પ્રા. પાઅ, સં. પાદ-પગ. } બાળકને
પગલાં માંડવા-મંડાવવાનો ઉદ્દગાર. ઉં ભાઈ,
પાપા કરો.

પાપા, પું ૦ ૧ સં. અપૂપ-પોળી * *. } (બાળકની
બોલીમાં) રોટલી. (ન. કો.)

પાપિયું, વિં ૦ ૧ સં. પાપ વિં } પાપ કરનારું;
પાપી.

પાપિંડ, વિં ૦ ૧ શ. સં. } (૧) અત્યંત અધર્મી.

પાપી, વિં ૦ ૧ સં. પાપિન } (૧) અધર્મી. (૨)
ભૂકું; દુષ્ટ.

પાપોશ, નં ૦ ૧ શ. پاپوش (પાપોશ); પા
(પા) પગ, پوشیدن (પોશીદન)-ઢાંકવું. }
પગરખું; જોડા.

પાખન્દ [પાખંદ], વિં ૬ શુ. ફા. پاكند (પા) પગ, + (ખન્દ); بستن (બસ્તન) — બાધવું. }
જેના પગ બાધાયેલા છે એવું; પરવશ.

સંધ્યાનો પાખંદ હું હતો જ નહિ.

(નંદશંકર જીવનચિત્ર)

પામ, કિં સં ૬ સં. प्र+आप् } (૧) મેળવવું.
(૨) જાણવું; સમજવું. ઉં તમારો ધરાદો શો
છે તે હું ક્યારનોએ પામી ગયો છું.

પામતું, વિં (૧) દીવેલ પામી શકે એવી સ્થિ-
તિમાં મુકેલું. ઉં દીવો પામતો કરો. (૨) પૈસે-
ટકે પહોચવું. ઉં ગામનો પટેલ પહોચતો-
પામતો છે.

પામર, વિં ૬ શુ. સં. } (૧) કંગાલ; રાંક. (૨)
તુચ્છ.

પામરપણું, નં (૧) જ્ઞાન રહિત અધમ અવસ્થા.
(૨) ધન રહિત તુચ્છ અવસ્થા.

પામરી, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. पावरअ, સં. प्रावरक-
મૃગરોમનું બનેલું કીમતી ઝોઢવાનું વસ્ત્ર. }
ઊનનું અથવા રેશમનું પુરુષને ઝોઢવાનું મુંદર
ઝીણું વસ્ત્ર.

પામા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. } ખસ.

પામા પાપીમાં પાપી. મેં પામા પાપી માપી.

(દક્ષપતકાવ્ય.)

પાય, પું ૬ પ્રા. पाअ, સં. पाद } પગ.

પાયક, પું ૬ પ્રા. पायक, સં. पादात } પગ-
પાળો સિપાઈ; સુભટ.

નગર માંહિ પોસાતા પાયક. (કા. પ્ર. ૧)

પાયકિશ્ત, વિં ૬ ફા. پايكشت (પાયકિશ્ત) પાઈ
(પાય) — પગ, + کشت (કિશ્ત) — ખેતી. } જેનું
ખેડાણ પાયમાલ થયું છે એવું; ઊજડ; વેરાન.

પાયખાનું, નં ૬ ફા. پايخانہ (પાયખાનહ).
સરખાવો સં. पाय } સંડાસ; જાળડ.

પાયગા, સ્ત્રીં ૬ ફા. پايگا (પાયગાહ) } (૧)
ઘોડાર. (૨) લશ્કરી ઘોડેસવારની તુકડી.

પાયચો, પું ૬ ફા. پايچو (પાયચહ) } સુરવાળની
એક ટાંગ.

પાયજામો, પું ૬ ફા. پايجامہ (પાયજામહ) }
સુરવાળ; સૂંથણું; ચોરણો.

પાયજામા નીમા પછેડી, જામા અવલ બંધ જ,
વજ્રતણો તો વરસાદ વરસ્યો, જ્યાં દોશી
કરુણાસિંધુ જ.

(મામેરુ, ૧૨, ૨૪)

પાયતખત, નં ૬ ફા. پايخت (પાયતખત) }
રાજધાની.

પાયદળી, નં ૬ ફા. پيدالہ (પિયાદહ) — પગે
ચાલનાર. } પગપાળું લશ્કર.

પાયમાલ, વિં ૬ ફા. پايمال (પાયમાલ);
پاي(પાય) — પગ, مالىدن (માલીદન) — મસળવું. }
છેક દુદશામાં આવી પડેલું. ઉં તે રૂના સદામાં
પાયમાલ થઈ ગયો.

પાયમાલી, સ્ત્રીં ૬ ખુવારી; ખરાબી; ભારે દુર્દશા.

પાયરી, સ્ત્રીં ૬ મ. पावरी — ઝાડ ઉપર ચઢવાને
પગ ઠેરવવા થડમાં પાડેલો ખાંચો. પ્રા. पाअ,
સં. पाद — પગ. સરખાવો સં. पदवी. } (૧)
પગથિયું; અધિકારનું પગથિયું. ઉં તે એક
પાયરી ચઢ્યો. (૨) પદવી; દરજ્જો. ઉં ડિ-
સ્ટ્રિક્ટ જડજની પાયરી ડિસ્ટ્રિક્ટ મેજિસ્ટ્રેટથી
ઝાઢી નથી.

પાયરી, સ્ત્રીં ૬ ફેરીની એક જાત.

પાયલ, નં ૬ પ્રા. पाअ, સં. पाद } ઝાંઝર.
એક સમે હું આવી, પાયલ ઝળકે, રંગ રસિયાજ.
(દયારામ.)

પાયલી, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. पाअ, સં. पाद } યોથો ભાગ.
સરખાવો ૧ પવાલું. } અનાજ માપવાનું વાસણ.
૪ શેરની પાયલી ને ૧૬ પાયલીનો ફરો, એવું
મુંબઈનું માપ છે.

પાયલી, સ્ત્રીં } { ૬ પ્રા. पाअ, સં. पाद — યોથો
પાયલું, નં }
ભાગ. } એક રૂપિયાનો યોથો ભાગ; ચારઆની;
ચાર આનાની કીમતનો સિક્કો; પાવલી; પાવલું.

પાયસાન્ન.

૫૫

પારણું.

પાયસાન્ન, નં ૬ સં. પાયસ-દૂધ(પયસ)માં
પકાવેલું, અન્ન-ભાત (૧) ખીર. (૨) દૂધપાક.
આસુદી પૂરી પાયસાન્ન છે, ધૂતની ધારી અપાર.
(રત્નેશ્વર.)

પાયો, પું ૬ પ્રા. પાઝ, સં. પાઢ-પગ. (૧)
પગ. ઉં તે દોઢ પાયાનો છે. (૨) જેને આધારે
ખુરસી, પાટલી વગેરે વાનાં બનાં રહે છે
તે. ઉં ઈસ, બપળાં ને પાયાનો ખા-
ટલો બને છે. (૩) લગડાં ધોવાનો પાયાના
આધારનો ધોઢા; ધોઢણું. (૪) આધાર; મંડાણ.
ઉં તમે પાયા વિનાની વાત કરો છો. (૫)
જેને આધારે મકાન બેસે થાય છે તે મૂળભૂત
ચણતર. (૬) [ગ.] જે બાબુ ઉપર ત્રિકાણ
બેસે રહે છે તે બાબુ. (૭) [ગ.] ગણિતના
આધારભૂત મૂળ અંક. ઉં આર્યગણિત દસનાં
પાયાનું છે. (૮) શનિનો એક રાશિમાંથી બીજી
રાશિમાં પાદસંચાર થવો તે. તે સમયની રાશિ
પરથી એ પાયો સોનાનો, રૂપાનો, તાંબાનો કે
લોહાનો કહેવાય છે.

શ. સ.-(૧) ઓછો પાયો, -અઠી પાયા, -
ત્રણ પાયા, -સાડત્રણ પાયા-શુદ્ધિની ન્યૂનતા.
(૨) પાયો નાખવો, -રોપવો-મૂળ ધાલવાં.

પાયો, પું ૬ પ્રા. પાઝ, સં. પાક (૩) સુખડી
બનાવવા માટે ઘીગોળનો પાક. ઉં પાયો સારો
કર્યો હોય, તો સુખડી નડે નહિ.

પાર, પું ૬ શુ. સં. પૃ-પૂર્ણ કરવું; છોડો આણવો
ઉપરથી. (૧) છોડો; અંત. ઉં આ કામનો
ક્યારે પાર આવશે? (૨) હદ; સીમા. ઉં
દૂવામાં પાર વગરનું પાણી છે. (૩) કાંઠો; તીર.
ઉં નદીનો વિસ્તાર એટલો છે કે આ પારથી
પેલે પાર જતાં અર્ધો કલાક લાગે છે. (૪)
સામો કાંઠો; સામી બાબુ. ઉં નદી ચારે કાંઠે
વહેતી હતી છતાં તારો જોતજોતામાં પાર નીકળી
ગયો. (૫) મંદિરનો મોખરા તરફનો ભાગ; દ્વાર.
શિવપારે એમ શોભા ધાય, કુંવરી પૂજ કરવા જાય.
(ઉદયમકર્મસંવાદ, સામળ.)

(૬) [લા.] તાગ; બાંડો રહેલો ભેદ; રહસ્ય.
ઈશ્વરની અકળિત છે લીલા, પામે નહિ કો પાર.
(નવલગરબાવળી)

શ. સ. -(૧) પાર કરી દેવું-મારી નાખવું.
(૨) પાર પડવું-સિદ્ધ થવું. ઉં ધારણાં પાર
પડી કે નહિ?

પાર, પું ૬ પ્રા. પઝર, સં. પ્રકર-જથો. (૩) અનાજ
છૂટું પાડવા પાથરેલાં દૂંડાંનો જથો.

પાર, સ્ત્રી ૬ પ્રા. પારી-દોણી. (૩) અથાણું, તેલ,
ઘી વગેરે રાખવાનું માટીનું પાત્ર; બરણી.

પારકું, વિં ૬ પ્રા. પારક (૩) પોતાનું નહિ તે;
પરાયું.

પારખ, કિં ૬ સં. પરિ+ઈક્ષ્ (૩) પરીક્ષા
કરવી. ઉં ગુણુઅવગુણ પારખવા; હીરા
પારખવા.

પારખ, સ્ત્રી ૬ પરીક્ષા; પરખ.

પારખ, પું ૬ જુઓ પારેખ.

પારખું, નં (૧) પરીક્ષા.

પરવમાં પાણી ધાણીચણાનો ધરવ કર્યો.

સરવ મળાને કરે પરવનું પારખું. (ફા. વિલાસ.)

(૨) [લા.] કસોટી. ઉં મારે પૈસાની જરૂર
ન હતી; મેં માત્ર તમારું પારખું જોયું. (૩)
ખરા સ્વરૂપનો અનુભવ; પરતો. ઉં દેવે
પારખું દેખાડયું.

પારગત [પારગત], વિં ૬ શુ. સં. (૩) અધ્ય-
યનમાં પાર બીતરેલું; પૂરેપૂરું માહિતગાર.

એક શિખર ઉપર વેદાંતજ્ઞાનમાં પારગત થયેલા
શાંત દાંત સન્યાસીથો કુંપડીઓમાં રહેતા હતા.

(સ. ચં. ૩, ૧૬)

પારણિયું, નં જુઓ ૨ પારણું.

પારણું, નં ૬ સં. પારણ (૩) વ્રત કે ઉપવાસની
સમાપ્તિએ કરવામાં આવતું ભોજન. ઉં ગોકુ-
ળાષ્ટમીનું પારણું.

પારણું, નં ૬ સં. પા, પાલ્-રક્ષણ કરવું. (૧)
બાળકને સુવાડવાની કહેરાવાળી નહાતી હીંચો-
ળાખાટ. (૨) પારણાવાળું ઘોડિયું.

પારદ.

૫૬

પારાપત.

શ. સ.-પારણામાંથી ઝડપાવું-પરખાવું-
બચપણમાંથી છોકરાનો વિવાહ મળવો.

પારદ, પું. { શુ. સં. } પારો; એક ચળકતી પ્રવાહી
ધાતુ.

રસો વૈ સઃ ઉપનિષદ્વાક્યદ્વારા રસ એટલે
આનંદ તેને રસ એટલે પારદ રૂપે જ લખે છે.
(સિદ્ધાંતસાર, ૩૪૪)

પારદર્શક, વિં. { સં. પાર, દર્શક } જેમાંથી
સામી બાળુ જણાય એવું; આરપાર દેખાય એવું.

પારદેશીય, વિં. { સં. પર, દેશ ઉપરથી. }
પરદેશ સંબંધી.

એ એત-શીય વાર્તા; અને હવે હું કહું છું લીટનની
પારદેશીય વાર્તા. (સ. ચં. ૪, ૧૫૭)

પારધી, પું. { પ્રા. પારદ્ધિ, સં. પાપદ્ધિ, પાપ-
પાપ ભરેલી, +ક્રદ્ધિ-ક્રમાર્ધ. } શિકારી; આહુડી.

પારધીએ અજગર મારિયો, કુહાડીને ધાય રે.
(નળાખ્યાન, ૩૮, ૧૪)

પારમાર્થિક, વિં. { શુ. સં. પરમાર્થ ઉપરથી. }
પરમ તત્ત્વરૂપ; પરમ હિતવું.

પારલૌકિક, વિં. { શુ. સં. } પરલોક સંબંધી.

પરમાત્મરૂપ જગદમ્યાના પારલૌકિક સાંનિધ્ય
પામતા પહેલાં વચગાળે શરીરને શબ્દરૂપ થઈ
શબ્દવાહિની ઉપર ચઢવું પડે. (સ. ચ. ૪, ૮)

પારવ, ક્રિં. સં. { પ્રા. પાઢ, સં. પાટ-મૂળ-
માંથી ખેંચી કાઢવું. } ચાસમાંથી ખીચેખીચ
બિગલા છોડ પૈકી વધારે પડતાને ખેંચી કાઢવા.
ઉં જુવારને પારવવા દહાડિયાં મોકલવાં.

પારસ, પું. { સં. પ્રાવૃષ્ વર્ષાઋતુ. } જુઓ પાવસ.

પારસ, પું. { ફા. پارس (પાર્સ) } ઈરાન.

પારસ, પું. જુઓ પારસમણિ.

પારસખસ, સ્ત્રીં. { સં. સ્પર્શ (જુઓ ૧ પાસ) ને
લસ. } ચેપ બિડવાથી આખે શરીરે ગમે ત્યાં
થતી મોટી ખસ; બીલામાખસ.

પારસજાંબુ, નં. { સં. પ્રાવૃષ્, જમ્બૂ } ચોમા-
સું ખેસતાં થતું મોટા કદવું જાંબુ ફળ.

પારસણ, સ્ત્રીં. પારસી સ્ત્રી.

પારસનાથ, પું. જુઓ પાર્શ્વનાથ.

પારસપીપળો, પું. { સ. પારસપીપર, લહ.
પારસપીપલ; સં. પારીષ, પિપ્પલ } પીપળાની
જાતનું મોટું વૃક્ષ. તેનાં પાન મોટાં ને ઘેરા લીલા
રંગનાં, ફૂલ ભીંડાનાં ફૂલ જેવાં પીળાં તથા
રાતાં અને ફળ ગોળ જાડવાં જેવાં હોય છે.

પારસમણિ, પું. { સં. સ્પર્શમણિ } જેના સ્પ-
ર્શથી લોહું સોતું થઈ જાય તે મણિ.

પારસાત, અં. { સં. પાર્શ્વાત્ } પાસેથી. આ
શબ્દ ખતપત્તરમાં વેચનારના નામ પછી
મુકાય છે.

પારસાલ, સ્ત્રીં. { સં. પર-પાછલું, + ફા. سال
(સાલ)-વરસ. } ગત વર્ષ; ગઈ સાલ.

પારસી, પું. { સં. પારસીક } હિંદુસ્તાનમાં
આવીને વસેલો જરથોસ્તી ધર્મનો ઇરાની
અથવા તેનો વંશજ.

પારસી, વિં. પારસીએને લગતું. ઉં પારસી પહેરવેશ.

પારસી, સ્ત્રીં. ખીજાથી ન સમજી શકાય તેવી
સાંકેતિક બોલી.

ચતુર આગળ ફવી પારસી,
(નંદનત્રિશી, ૧૬૫, સામળ.)

પારસો, પું. { સં. પયસ્-દૂધ, સ્નાવ દૂઝવું;
ઝરણુ. } આઉમાં દૂધનો ભરાવ.

શ. સ.-(૧) પારસે આવવું-દોહવા લાયક
સ્થિતિમાં હોવું. (૨) પારસો મુકવો-દૂધ છોડવું.

પારસોવ, ક્રિં. અં. પારસો મુકવો; દૂધ છોડવું.
ઉં પાડીની બિતાવળે કંઈ ભેંસ પારસોવે ?

પારાપત, પું. { શુ. સં. } પારેવો, કબૂતર.
ઘેરા પારાપત બહુ પંખી રમતા જુદા સુરંગ.
(ભા. કા. ૨)

પારાયણ, નં ૬ શુ. સં.; પાર-છેડો+અચન-જવું તે. } (૧) સમગ્ર વેદનો પાઠ. ઉં સામવેદનું પારાયણ. (૨) સમગ્ર પુરાણનું વાચન. ઉં ભાગવતનું પારાયણ. (૩) [લા.] કંટાળો ઊપ-નવે એવું લાંબું વિવેચન. ઉં હવે એ વાતનું પારાયણ મેલ.

પારાવત, પું ૬ શુ. સં. } પારેવો; કબૂતર.

પારાવાર, પું ૬ શુ. સં. } સમુદ્ર, દરિયો.

- (૧) સારામાં સારો કર્યો શુદ્ધે, પારાવાર ખમાડી પાર. (સ્વરૂપ, ૧, ૧૬)
(૨) કહેવાનું તે કહું સહુ, કરવાનું ક્યું નહુ; પારાવાર પેર પેર તર્યા, હવે મરવું પ્રમાણ.
(માંઘાતા. ૨૨, ૧૦)

પારાવાર, વિં સમુદ્ર જેવું અપાર; પુષ્કળ.

પારિજાત, } નં ૬ શુ. સં. } (૧) સમુદ્રમંથન
પારિજાતક, } કરતાં નીકળેલાં પાંચ દેવવૃક્ષમાંનું એક અથવા તેનું ફલ.

વત્સા સત્યભામા ! હું પારિજાતકનું પુષ્પ
કૃષ્ણદેવને આપી જતો હતો, તેવામાં મેં તારા
અંતરના વિચાર નહયા. (રોષદર્શિકા.)

(૨) શારી કિંવા હારસીંગાનું ઝાડ અથવા તેનું ફલ. આ ફલની પાંખડીઓ ઘોળી ને દાંડી લાલ હોય છે. એ સાંજ પડતાં ખીલે છે ને સવારે ખરી પડે છે. પૂરે એની દાંડીઓ સૂકવીને તેમાંથી કેસરી રંગ કાઢવામાં આવતો હતો.

પારિતોષિક, નં ૬ શુ. સં.; પરિતોષ-(સંતોષ, આનંદ) ઉપરથી. } ધનામ; બક્ષિશ.

નિબંધો લખી પારિતોષિકો, પાંડિત્યવેતનો, ચંદ્રક
વગેરે તેણે મેળવ્યાં હતાં. (સ. ચં. ૧, ૨૧૨)

પારિપત્ય, નં ૬ શુ. સં.; પરિ+પત્-હમલો કરવો. } હમલો કરીને હરાવવું તે; હાર; ખુવારી.

પારિપાર્થિક, પું ૬ શુ. સં. } સૂત્રધારને સહાય કરનારો નટ.

પારિભાષિક, વિં ૬ શુ. સં.; પરિભાષા ઉપરથી. } (૧) પરિભાષા સંબંધી; પરિભાષામાંનું. ઉં નીહારિકા એ ખજોળનો પારિભાષિક શબ્દ છે. (૨) સંકેતબોધક; સાંકેતિક. ઉં ઉત્તરાયણનો પારિભાષિક અર્થ, દક્ષિણ તરફથી ઉત્તર તરફ સૂર્યની પ્રાતિભાસિક ગતિ, એવો થાય છે.

પારી, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. પાહ, સં. પાટ-ફાડવું, ચીરવું. } પથર તોડવાની નરાજ.

પારેખ, પું ૬ પ્રા. પરિક્ષણ, સં. પરીક્ષક-પારખનારો, પરીક્ષા કરનારો. } સિક્કો ખરો છે કે ખોટો તે પારખનારો.

પારેઠ, વિં ૬ સં. પયસ્-દૂધ *. જુઓ પારસો. } ઘણો વખત થયાં વિચાયેલું હોય એવું. ઉં પારેઠ ભેંસ.

પારેણ, નં } { સં. પારાવત } કબૂતર.
પારેવો, પું }

પારો, પું ૬ પ્રા. પારણ, સં. પારદ } એક ચળકતી પ્રવાહી ધાતુ.

પારો, પું ૬ સં. પર્વત-અંશ; વિભાગ*. } (૧) માળાનો મણકો. (૨) સ્ત્રીઓનું કોટનું એક ઘરેણું. આમાં વચ્ચે નાંખુના આકારનો મણકો હોય છે અને એ બાજુએ કીડિયાં કે ખોટાં મોતીની સેરા હોય છે.

પારો, પું ૬ પ્રા. પાહ, સં. પાટ-ચીરવું; ફાડવું *. } બંદૂકની ગોળી કે છરો.

પારો, પું ૬ પ્રા. પાણ, સં. પાદ*. } દાંતના પાયારૂપ અવાળું.

પારોપાર, અં ૬ જુઓ ૧ પાર. } આરપાર; સોંસરું. પારોપાર પગ્યાં વેળ, ખેંચી તે કાઢો સહુ. (વશ્લ.)

પાર્થ, પું ૬ શુ. સં. } પૃથાનો પુત્ર; યુધિષ્ઠિર, ભીમ કે અર્જુન.

પાર્થિવ, વિં ૬ શુ. સં.; પૃથ્વી ઉપરથી. } (૧) પૃથ્વી સંબંધી. ઉં ગંધ એ પાર્થિવ ગુણ છે. (૨) મોટે ભાગે પૃથ્વી તત્ત્વનું બનેલું. ઉં પાર્થિવ શરીર. (૩) માટીનું બનેલું. ઉં પાર્થિવ શિવલિંગ.

પાર્થિવ, પું. {સં. ૩} (૧) રાજ. (૨) માટીના મહાદેવ.

પાર્થિવપૂજા, સ્ત્રી. પાર્થિવેશ્વરની પૂજા.

પાર્થિવેશ્વર, પું. {પાર્થિવ, ઇશ્વર.} માટીના મહાદેવ

પાર્લામેન્ટ [પાર્લામેન્ટ], સ્ત્રી. {ધ. Parliament} ઇંગ્લાંડની રાજસભા.

પાર્વણ, વિ. {શુ. સં. ૩} દ્વાદશી, અમાવાસ્યા વગેરે પર્વ ઉપરનું. ઉ. પાર્વણ શ્રાદ્ધ.

પાર્વતી, સ્ત્રી. {શુ. સં. ૩} હિમાલય પર્વતનાં પુત્રી ઉમા; શંકરનાં પત્ની.

પાર્ષદ, પું. {શુ. સં. ૩} દેવના સેવકમંડળમાંનો એક. બોલ માં, બોલ માં મૂખાં. જરખ શું લઈ નય એમને? એ તો પ્રભુના પાર્ષદ લઈ ગયા. (મિથ્યાભિમાન, ૨, ૩)

પાલ, પું. {સં. પટ-વસ્ત્ર. સરખાવો ૧ પાટ.} (૧) છાયાં માટે ઊંચે તાણીને બાંધેલો પાટ. (૨) ન્હાનો તંબુ.

પાલક, વિ. {શુ. સં. ૩} બાળકને ઊછેરીને મ્હોટું કરનાર. ઉ. પાલક પિતા (Godfather).

પાલક, પું. {શુ. સં. ૩} રક્ષણ કરનાર. ઉ. એ અમારો પાલક છે.

પાલક, સ્ત્રી. {હિં. પાલક, તામિળ પાલક્ય, સં. પાલક્યા} ચોમાસામાં થતી એક જાતની ભાજ.

પાલખ, સ્ત્રી. {બુઝો પાલખી.} ઊંચે કામ કરતા કારીગર સાથે વાંસ, વળી વગેરેની બાંધેલી બેઠક.

પાલખી, સ્ત્રી. {ફા. پالکھی (પાલકી)} સુખપાલ.

પાલખો, પું. (૧) દેવનું સુખાસન; ન્હાનું સિંહાસન (૨) મૂલતી પાલખ.

પાલટ, કિં. સં. બુઝો ✓ પલટ.

પાલટો, પું. બુઝો પલટો ૧, ૪.

પાલન, નં. {શુ. સં. પા-પાલ્-પાળવું ઉપરથી.} પાળવું તે.

પાલનપોષણ, નં. {શુ. સં. ૩} પાળવું અને પોષવું તે.

પાલનહાર, પું. પાળનારો.

પાલર, નં. વરસાદનું પાણી.

મીઠાં જળ મળ્યે પાલર પાયાં પૂતળી.

(લોકોક્તિ.)

પાલવ, પું. {સં. પાલિ-છેડો.} પહેરવાઝોઢવાના લૂગડાનો છેડો.

ધાત્રીનો પાલવ ઝાલી બોલી બહચો.

(સ. ચં. ૩, ૨૧૭)

શ. સ.—પાલવે પડવું—આશ્રયે રહેવું.

પાલવ, કિં. સં. {સં. પા-પાલ્-પાળવું.} ઊછેરવું; નિભાવવું.

ઘણાં બાળકો જન્મે તેને પાલવવાં.

(સા. જ. ૧૩૭)

પાલવ, કિં. સં. {સં. પાર્ કર્મણિ.} પરવડવું; અનુકૂળ આવવું; પોસાવું; બોજવું.

બુદ્ધા બુદ્ધા સ્વભાવની સાથે પાલવવું કરવું.

(સ. ચં. ૨, ૪૦)

પાલવ, કિં. અં. {સં. પલ્લવ-કૂંપળ.} કૂંપળ ફૂટવી; નવાં પાંદડાં ફૂટવાં.

પાલિયું, વિ. {બુઝો ૧ પાલો.} ઝાડપાલાના અને લીલના ડાહવાણવાળું.

પાલિસ, પું. {ધ. Polish} (૧) ચળકાટ આણનાર પ્રવાહી પદાર્થ. ઉ. પેટીને પાલિસ ચઢાવવો. (૨) ચળકાટ આણવાની ક્રિયા. ઉ. ખૂટને પાલિસ કરો.

પાલી, સ્ત્રી. {સં. પાલ-ચોથો ભાગ.} કાઠિયાવાડમાં ચાલતું એક પ્રકારનું અનાજનું માપ તે તેનું વાસણ. કાઠક નીચે પ્રમાણે છે.

૪ ગડિયાં=૧ પવાલું. ૪ પવાલાં=૧ પાલી.

૪ પાલી=૧ ઢોલ.

પાલી.

૫૯

પાવનકારી.

પાલી, સ્ત્રીં { પ્રા. પત્ત, સં. પાત્ર *. જુઓ ૧
પાવલી ને ૧ પવાલું. } અનાજ ભરવાનું વાસણ.

પાલી, સ્ત્રીં { જુઓ પાલો. } ઝીણાં પાંદડાં.
ઉં આવળની પાલી.

પાલું, નં { સં. પા-રક્ષણ કરવું. } (૧) અપર-
ડાતો કે માટીનો અનાજ ભરવાનો ઢાંકલો.
(૨) ચોમાસામાં માટીની ભીંત ઘોવાઈ ન જાય
માટે આડી રાખેલી પાંદડાં, કરાંડી વગેરેની ટાટી.

પાલું, નં { પ્રા. પત્ત, સં. પાત્ર *. } (૧) પીવાનું
વાસણ. (૨) અનાજ ભરવાનું નળાકાર વાસણ.

પાલો, પું { સં. પર્ણ } ઢોરને ખાવાનાં પાંદડાં.

પાલો, પું { જુઓ પ્યાલો. } પાણી પીવાનું વાસણ.

પાલો, પું { જુઓ ૧ પાલું. } ગાડીગાડાં ઉપરની
અપરડાની છત્રી.

પાલો, પું { સં. પ્રાલેય } વાદળાંમાંથી પડતો કરો.
જેમ રવિને તેજે ઓગલે પાલો તે પાણી થી વહે,
તેમ જહને પ્રગટે આતમા તે માયાદોષ સહેજે દહે.
(અભેગીતા, ૧૨, ૩)

પાલોરું, -રો, નં પું { પાતો ઉપરથી અહપાર્થ
ખોલ. } સગર્ભાપણાને લીધે પાતળું ધાવણ.
ઉં બચ્ચું પાલોરું લાગવાથી સૂકાઈ ગયું છે.

પાવ, કિં સં { સં. પ્રાપ્ } પામવું; મેળવવું.
સ્વામી પહેલાં ભોજન પાવતાં. (શાંતિદાસ.)

પાવ, પું { પ્રા. પાઝ, સં. પાદ } પગ.

પાવક, પું { શુ. સં. } અગ્નિ; દેવતા.

નિત્યે પાવક પરજળે, મૃત સજ્જવન થાય,
તેથી મહેલ જાગરડો; એ એધાણી રાય !

(પદ્માવતી ૨૪, સામળ.)

પાવક, વિં { શુ. સં. } પાવન કરનાર.

પાવટ, સ્ત્રીં { પ્રા. પાઝ, સં. પાદ-પગ. }
તળાવમાં ઢોર પાણી પીવાં જઈ શકે એવો
ઢાળ પડતો આરો.

પાવઠડું, નં { પ્રા. પાઝ, સં. પાદ-પગ. }
(૧) પગથિયું.

મેં તો પહેલે પાવઠડે પગ મૂક્યો.
મને ધૂંટી સમાણાં નીર. (લોકગીત.)

(૨) રકાબ; પેગડું.

પાવઠડે પગ દેઈ ચઢો, રે જિયાવર ! (લોકગીત.)

પાવડો, પું { જુઓ ૧ પાથો (પ) } ઢૂવા ઉપરના
મંડાણના પાચારૂપ એ લાકડાં કે પથ્થર
પૈકી એક.

પાવડિયું, નં { જુઓ ૧ પાવડો. } કચરો
ઊસરડવાનું લાંબા હાથાનું પાવડાના આકારનું
લાકડાનું સાધન.

પાવડી, સ્ત્રીં { પ્રા. પાડઆ, સં. પાડુકા }
પગમાં પહેરવાની ચાખડી.

પાવડી, સ્ત્રીં { જુઓ ૧ પાવડો. } પાવડિયું.

પાવડી, સ્ત્રીં } { સં. પાત્ર. } દંડ પીલવાનું કસરતનું
પાવડું, નં } સાધન.

પાવડું, નં { પ્રા. પાઝ, સં. પાદ-પગ. } રકાબ;
પેગડું.

પાવડો, પું { પ્રા. ડંપાડ, સં. ડત્+પાદ-
(ચીરવું) } માટી અને કચરો ઊસરડવાનું
ચપટા પહોળા પાનાનું ઓળર.

પાવડો, પું { જુઓ ૨ પાવડું.

પાવડો, પું { સં. પાત્ર. } દંડ પીલવાનું એક પ્રકારનું
કસરતનું ઓળર.

પાવટી, સ્ત્રીં { મ. પાવતી; જુઓ ૧ પાવ. }
વસ્ત્ર મળ્યાની લેખી પહોચ; રસીદ.

પાવન, વિં { શુ. સં. } (૧) પવિત્ર; શુદ્ધ. ઉં
તીર્થસ્નાન માણસને પાવન કરે છે. (૨) શુદ્ધ
કરનાર.

શુદ્ધશુદ્ધ ને પાવન નાથ, રખે જાલો આ બ્રહ્મજ હાથ.
(સ. ચં. ૪, ૪૬૫)

પાવનકારી, વિં { શુ. સં. } પવિત્ર કરનાર.

પાવનપાદ.

૬૦

પાશ.

પાવનપાદ, પું ૦ જેનાં પગલાં પવિત્ર મનાય છે એવું.

એનો કામ નહિ નિષ્કામ; પશુ એ તો,
નહી પાવનપાદ. (સ. ચં. ૪, ૪૯૫)

પાવરધું, વિં ૦ { પ્રા. લઘ્વપાઞ, સં. લઘ્વપાદ
જે તે ** } બાબતમાં આગળ વધેલું; માહિત-
ગાર; કુશળ; હોશિયાર.

માનચતુર હથિયારના ઉપયોગમાં પાવરદો હતો.
(સ. ચં. ૨, ૧૫૪)

પાવરી, સ્ત્રી ૦ { સં. પારી } દોણી.

ગેડી આંકડે મોતીની માળ વૂટે.
પડે લાકડી પાવરી, માટ ફૂટે.
પિયે છાશ ગોવાળીઆ, મહી રે લુંટે.
નહાતા ગોપના ગોપીઆ ગાલ ચૂટે.

(દાણુલીલા, ૩, ૧૨)

પાવરો, પું ૦ { સં. પાત્ર** } સરખાવો ૨ પાલી. {
ઘોડાને ચંદી ખવડાવવાની ચામડાની કાથળી;
તોબરો.

પાવલિયો, પું ૦ { પ્રા. પાઞ, સં. પાદ } પગ.

વનમાં વાઘ ગાળે; પાવલિયે કાંઠા લાંળે.
ખીન્ન લોક ધણું દાઢે. શક સ્વામી નવ લાળે.

(નળાખ્યાન, ૫૯, ૧૯)

પાવલી, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પાઞ, સં. પાદ-ચોથો
ભાગ. } ચાર આનાની કીમતનો સિક્કો.

પાવલું, નં ૦ (૧) ચાર આનાની કીમતનો સિક્કો.
(૨) ચતુર્થાશ; પાણુ. (કા.)

પાવલું, નં ૦ { પ્રા. પાડઆ, સં. પાદુકા }
હલકું પગરખું; ચંપલ.

પાવલોપા, પું ૦ { પ્રા. પાઞ, સં. પાદ અને સં.
પ્રાપ્, હિં. પાના-મેળવલું. } બાળકને પગ પર
ઝૂલાવવું તે.

પાવલોપા રે પાવલોપા, મામાને ઘેર જમવા ના.

(લોકાક્ષિ.)

પાવસ, નં ૦ { સં. પ્રાવૃષ્ } (૧) વરસાદ. (૨)
ચોમાસું.

શ. સ.-બગલો પાવસ ખેસે છે-સાધુપણનો
ડોળ કરે છે. બગલો ચોમાસામાં જળાશયને
કિનારે આવીને રહે છે. કારણકે પાણી ડહો-
ળાયેલું હોય છે. તે ઉપરથી મત્સ્યભોજનથી
નિવૃત્ત થઈ ચાતુર્માસ્યવ્રત કરવાની તેનામાં
કલ્પના કરવાથી આ વ્યંગ્યોક્તિ પ્રચારમાં
આવી છે.

કામેકામ તે રાખના ઢગલા,
નળે મળી ખેડા પાવસ બગલા.

(રૂમિણી હરણ, ૧૫, ૧૨)

પાવળું, નં ૦ { સં. પલ્લ-પ્રવાહીનું એક જાતનું
માપ. } બહુ જ નહાતી પળી. ઉં વહુ સાસુને
પાવળે પાણી પાય છે.

પાવે, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. તદ્દઆ પદ્દ (અં. તૃતીયા પ્રક્ર-
તિ)નો એકદેશ; વકાર ક્ષેપક. } સ્ત્રી કે પુરુષ
એકેકેમાં નહિ એવું માણસ; હીજડો; નપુંસક.

શું પાવેને પાનો ચડશે ?

(સામળ, રા. મં. સં. ૧૮૩)

પાવૈયો, પું ૦ હીજડો; નપુંસક.

પાવો, પું ૦ { મ. પાવા, સં. પૂ પવન ફૂંકીને
વગાડવું. } (૧) વાંસની ભૂંગળીનું ફૂંકીને વગા-
ડવાનું વાળું. (૨) માટીની સિસોટી. (કા.)

પાશ, પું ૦ { શુ. સં. } (૧) ફાંસો; ગાળો. ઉં
દોરડાનો પાશ. (૨) પશુપક્ષીઓને ફસાવવાનું
શિકારી સાધન.

કાગરો કામઠીને ધીરે એમ લાગતું નથી. ને કાંઈ
પાશ ગોઠવાય તો જ તેમાં પેસે; કે ન એ પેસે.

(રેખદર્શિકા, ૫)

(૩) એ નામનું વરણનું આયુધ.

વજ, પાશ ને જ્વાળા ત્રણે ગ્રહી.

જમે ગ્રહો જમદંડ છ. (નળાખ્યાન, ૧૯, ૧૮.)

(૪) [લા.] ફસાવવાની યુક્તિ.

તારો મોહ લગાડું નળને નાખી જિંચા નીચા પાશ.

(નળાખ્યાન, ૧૩, ૨૦)

પાશહ્ગ [પાશંગ], પું. { ફા. پاشنگ (પાસહ્ગ) }
ત્રાજવાનાં બંને પાસાં સમતોલ રાખવા માટે
એક તરફ જે વજન રાખવામાં આવે છે તે.

પાશવ, વિ. { શુ. સં. } પશુનું; પશુજાતિમાં
જોવામાં આવતું.

પાશવ કામ, નર કામ, પરિશીલક કામ, અને
પુત્રાયિત કામ. (સ. ચં. ૪, ૩૨૩)

પાશિયું, નં. ખેતીનું એક ઓળર; રાંપડી.

પાશુપત, પું. { શુ. સં. } પશુપતિ-મહાદેવ ઉપ-
સ્થી. {૧} એક પ્રાચીન શૈવ સંપ્રદાય. (૨) તેનો
અનુયાયી.

પાશુપત, નં. શંકરના તેજનું દિવ્ય અસ્ત્ર.

પાશુપત પશુપતિએ આપ્યું. પછી ગયો સુરલોક.
(નળાખ્યાન, ૧, ૪)

પાશેરો, પું. { પાન્શેર. } (૧) પાશેર વજનનું
કાટકું. (૨) જેમાં પાશેર પ્રવાહી માતું હોય એવું
વાસણ. (૩) પાશેર વજનનું કાંતવાતું રૂ. ઉં
પાશેરામાં પહેલી પૂણી.

પાશ્ચાત્ય, વિ. { શુ. સં. } પશ્ચિમનું.

પાપાણુ, પું. { શુ. સં. } પથ્થર.

પાપાણુભેદ, પું. { શુ. સં. } એક જાતની વન-
સ્પતિ. તે પથ્થર ભેદીને પથરાય છે. એ પથરીના
રોગની દવામાં વપરાય છે.

પાપાણુભેદ તણી મંજરી હામિ હામિ નળી કોતરી.
(ભા. કા. ૧૩)

પાસ, પું. { સં. સ્પર્શ } (૧) પટ બેસવો તે.
ઉં કાજળની કોટડીમાં પેસો તે પાસ ન બેસે
તેની નવાઈ. (૨) [લા.] અસર. ઉં ખરાબ
સોજતનો પાસ ઝટ બેસે છે.

પાસ, કિં. સં. { જુઓ ૧ પાસ. } રંગ બેસા-
ડવા સારૂ પ્રથમ ખટાશ વગેરેનો પાસ દેવો.
ઉં પાસ્યાં એટલાં રંગવાં. (કહે.)

પાસ, સ્ત્રી. { સં. પાર્શ્વ નં. } બાજુ; પડખું; પાસું.

પાસ, પું. { ઇ. Pass } દાખલ થવું, જવું
વગેરે ક્રિયાની મંજૂરીની ચિઠ્ઠી. ઉં નાટકનો
પાસ; રેલવેનો પાસ.

પાસ, વિ. { જુઓ ૪ પાસ. } (૧) ફતેહમંદ.
ઉં તે પરીક્ષામાં પાસ થયો. (૨) પસંદ;
મંજૂર. ઉં ઇજતેરે બાંધકામ પાસ કર્યું; પગાર-
બીલ પાસ થયું.

પાસહ્ગ [પાસંગ], પું. જુઓ પાશહ્ગ.

પાસબુક, સ્ત્રી. { ઇ. Passbook } શરાફી
હામખાતાની ચોપડી. ઉં મેં બાજુ જમે
કરાવવા પાસબુક બેંકમાં આપી છે.

પાસલો, પું. { જુઓ પાસ. } બંધન.

પાસલા પાથરી મારવા પશુ ઘણા,
ફંદ મૂગયા ભણે લોક તેને. (અષ્ટાવકાખ્યાન, ૧૨, ૧૩)

પાસલો, પું. { જુઓ પાસો. } (૧) પાસાના
આકારનો ધાતુ વગેરેનો લખ્યોરસ કકડો. ઉં
રૂપાનો પાસલો. (૨) પતરાને ખોલવવાનું
અર્ધગોળ ખાડાવાળું પિત્તળનું કે લોહનું સો-
નીનું ઓળર.

પાસવાન, પું. { ફા. پاسوان (પાસવાન) } નોકર;
હજુરિયો.

યુદ્ધ કરવાને પ્રસંગે પાસવાનો વિરોધી થાય તે
ખોદું. (સ. ચં. ૩, ૧૪૭)

પાસાબહડી (પાસાબંડી), સ્ત્રી. { જુઓ પાસું
તે બહડી. } બે પાસે કસો બાંધવાની બંડી.

પાસું, નં. { સં. પાર્શ્વ } (૧) બાજુ; પડખું.
(૨) પક્ષ.

શ. સ.-પાસું સેવવું-લાગટ સોજતમાં રહેવું.

પાસે, અં. { સં. પાર્શ્વ } (૧) નજીક. (૨)
અધિકારમાં. (૩) કબજામાં. (૪) આગળ;
બાજુમાં. ઉં સત્તા પાસે શાણપણ શું?

પાસો.

૬૨

પાંખ.

પાસો, પું. { સં. પાશક } (૧) ચોપટ રમવા-
માં વપરાતા અંક પાડેલા હાથીદાંત વગેરેના
લંબચોરસ કકડામાંનો એક. (૨) રમળથી
લવિષ્ય જોવાનો તેનો કકડો. (૩) [લા.]
દાવ. ઉં પાસો નાખવો; પાસો પડવો. (૪)
ધાતુનો પાસલો.

પાહો, પું. { પ્રા. ઉપ્પાહ, સં. ઉત્પાવ-ચોખું
કરવું તે. } ઝાડકવાની ક્રિયા. ઉં આજરીનો
પાહો કરીને પછી દળો.

પાળ, સ્ત્રી. { સં. પાલિ } (૧) તળાવ કે સ-
રોવરનો કાંઠો; તેડ. (૨) પાણી વહી જતું
રોડવાને કહેલી આડ. ઉં પાણી પહેલાં પાળ
બાંધવી.

પાળ, નં. { સં. પાલ પું. જોવાળ* } ગામના
લોકો ધા કરી ન શકે માટે ગાયોના ટોળામાં
ભળીને આવતું ધાડપાડુઓનું ટોળું. ઉં પાળ
આવ્યું ત્યારે લોકો સંતાઈ ગયા.

પાળ, કિં. સં. { સં. પા, પાલ્ } (૧) રક્ષણ
કરવું. ઉં પ્રજાને પાળે તે પ્રજાપાળ. (૨)
ભરણપોષણ કરવું. ઉં પરણ્યાને પાળે તે
જણ્યાને જીવાડે. તેમાં શેનો પાડ? (૩) સં-
ભાળમાં રાખી પોષવું. ઉં ઢોર પાળવાં.
(૪) પાળીપોષીને વશ કરવું. ઉં સિંહ,
રીંછ વગેરે પાળવાનો તેને બહુ શોખ છે.
(૫) હેળવવું; કેળવવું. ઉં કૂતરું પાળવું;
પોપટ પાળવો. (૬) ભંગ ન કરવો. ઉં વ-
ચન પાળવું; આજ્ઞા પાળવી. (૭) ઊગારી લેવું.

મારાં કબ્જે કાપ્યાં સર્વત્ર રે,
પ્રજુ પાળ્યો મુને પરત્ર રે. (માંધાતા. ૨૪, ૪૩)

પાળિયું, { જુઓ ૧ પાળ. } પાળ બાંધી એક
ધોરિયા વડે પવાતા ક્યારાનો સમુદાય. (કા.)

પાળિયો, પું. (૧) ધાડપાડુ સાથે લડતાં મરાયેલાનું
સ્મારક; ખાંભો. (૨) સતી માતાનું સ્મારક;
ખાંભી. (૩) કાંઠી વગેરે જાતોમાં મરનારની
યાદગીરિમાં ઊભો કરેલો પ્રશ્નર.

પાળી, સ્ત્રી. { સં. પાલી-ધાર. સરખાવો ધારિયું. }
ધારવાળું શાક મોળવાનું સાધન; છરી.

શ. સ.-પેટમાં પાળી રાખવી-મનમાં વેર
રાખવું.

પાળી, સ્ત્રી. { જુઓ ૩ પાળ. } (૧) વિધિ
તરીકે પાળવાનો દિવસ; વારી. ઉં આજે ક્યા
રાવણિયાની પાળી છે? (૨) સમયાન્તરે
અમુક કામ કરાવવા નિયત કરેલો દિવસ. ઉં
હજમતની પાળી. (૩) નિષેધ તરીકે પાળ-
વાનો દિવસ; પાકી. ઉં અગિયારસની પાળી.

પાળું, નં. { પ્રા. પાઝ, સં. પાદ-પગ. } પગે
ચાલનારું; વાહન વગરનું ચાલીને જનારું.

તેઓ સર્વ પાળા હતા, ત્રણ ત્રણ દિવસના અ-
પવાસી હતા. (સ. ચં. ૨, ૧૦)

પાળો, પું. { જુઓ પાળું. } (૧) પેદાજ લશ્કરી
સિપાઈ. (૨) પેદાજ મુલકી સિપાઈ; પટાવાળો.
(૩) પગપાળો મુસાફર.

પાંચ ગાહએ પાળો, ને દસ ગાહએ અસવાર.
કાં જોરીમાં ગુણ નહિ, કાં નાવલિયો ગમાર.

(લોકસાહિત્ય.)

પાંઉ, પું. { પોટું. Pao } ડબલરોડી.

પાંક, કિં. સં. { સં. અપેક્ષ * *. } ઇચ્છવું;
ધારવું. ઉં તેનાથી પાંકયું કામ નહિ બને.
(ન. કા.)

પાંકડ, -ડું, વિં. { સં. પક્વ*. સરખાવો પાકટ. }
ગર્ભ ધારણ કરવા લાયક ઉમરનું થયા છતાં
એકે વાર ગર્ભ નહિ ધારણ કર્યો હોય એવું.
ઉં પાંકડી ભેંસ; પાંકડું ઢોર.

પાંખ, સ્ત્રી. { પ્રા. પક્ષ, સં. પક્ષ } (૧)
પક્ષી વગેરે જે વડે ઊડે છે તે અવયવ. (૨)
લશ્કરની જે બાજુમાંની એક. (૩) છાપરાનો
જે તરફનો બહાર પડતો ભાગ. ઉં પાંખ તો
પાદશાહની એ કપાય. (૪) [લા.] આશ્રય.
ઉં પાંખમાં લેવું; પાંખમાં ધાલવું.

શ. સ.-પાંખો આવવી-કામ કરવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થવી.

પાંખડી, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પઢ્ઘુડી-પાંદડું. } ફૂલના તંતુ કિંવા કેસરોનું રક્ષણ કરનાર અવયવ; ફૂલપાન. ઉં ફૂલ નહિ તે ફૂલની પાંખડી.

પાંખડું, નં ૦ { જુઓ પાંખ. } ડાળની બાબુએ-થી ફૂટતી નહાની ડાળી.

પાંખિયું, નં ૦ { જુઓ પાંખ. } દેશી તાળાનો કે કલ્લાનો એક બાબુનો નહાનો બંધબેસતો ભાગ.

પાંખું, નં ૦ { સં. પર્ણ-પાંદડું * *. } ચપ્પુનું પાતું, -ફળ.

પાંખું, વિં ૦ { સં. મુક્ત- છટું * *. સરખાવો પગતું. } છટું છટું; આંખું.

પાંગત, -થ, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પાઝ, સં. પાદ-પગ. } (૧) પથારી કે ખાટલાનો પગ તરફનો ભાગ. સાહેલીયો માથા અને પાંગથ આગળ બેઠી.

(સ. ચં. ૧, ૭૩)

(૨) ખાટલાના વાણને તંગ કરવાને બાંધેલી પાંગથ તરફની દોરી.

પાંગર, કિં ૦ અં ૦ { સં. પ્ર, અંકુર-ફણુગો; ટીશી. } અંકુર ફૂટવા.

વીણી ને વીણશે પુણ્યપાંગરી અમ રસભૂમિની છામ. (ના. દ. ક.)

પાંગર, કિં ૦ સં ૦ અંકુર ફૂટવા.

લોથે, ધ્યાન વિશે ખૂંડે, દગ ખાંડે, કંપે, રૂઆં પાંગરે, સીત્કારો રૂસવે, લવે, ભેડી ભેડી ધાયે, દળે ભૂતળે.

(ગીતગોવિંદ, ૪)

પાંગરું, નં ૦ જુઓ પાંગરો.

પાંગરો, પું ૦ { સં. પ્રગ્રહ-રાશ; દોરડું. } (૧) પારણાને કે ખોધયાને અધર ઝીલી રાખનારી દોરી. (૨) એવી સાંકળ અથવા વાળેલો સળિયો. (૩) ત્રાજવાની સેર. ઉં પલ્લાના પાંગરા નહાતા છે.

પાંગળું, વિં ૦ { સં. પઢ્ઘુલ } (૧) પગે અપંગ; સ્વાભાવિક ખોડને લીધે એ એ પગે ચાલી ન શકતું. (૨) ક્ષમતાકાતને લીધે ચાલી ન શકતું. ઉં લાંબા મંદવાડમાં પગ પાંગળા બને છે. (૩) [લા.] અશક્ત; નિર્જળ. ઉં પરમેશ્વરની શક્તિ આગળ મનુષ્યશુદ્ધિ પાંગળી છે. (૪) [લા.] ગમે તેમ ઢળી પડે તેવો. ઉં ધનસાક્ષ પાંગળો છે.

પાંગોડું, નં ૦ { જુઓ, પાંખ * *. } ધડમાંથી પાંખની પેઠે નીકળનારો હાથપગમાંનો કોઈ પણ અવયવ. ઉં પાંગોડાં ભાંગવાં.

પાંચ, વિં ૦ { સં. પચ્ચન } ચાર ને એક.

પાંચડો, પું ૦ પાંચનો આંકડો; પ.

પાંચપટો, પું ૦ પટાદાર મશરૂ.

પાંચપટાનો ઘાઘરો, એને સાળુડે કસળી કોર.

(લોકગીત.)

પાંચમ, સ્ત્રી ૦ { સં. પચ્ચમી } પખવાડિયાની પાંચમી તિથિ; પંચમી.

પાંચશેરી, સ્ત્રી ૦ પાંચશેર વળનતું કાટણું.

શ. સ.-અંધારે પાંચશેરી ફૂટવી-વગર સમન્યે ખોટી માથાફેડ કરવી.

પાંચું, નં ૦ પાંચનો આંક-ગડિયો. ઉં એક પાંચું પાંચ.

પાંજણ, સ્ત્રી ૦ જુઓ ૧ પાજણી.

પાંજણ, સ્ત્રી ૦ જુઓ ૨ પાજણી.

પાંજર, નં ૦ { સં. પ્ર, અજિર-ચોગાન; આંગણું. } પાદર. (ન. કા.)

પાંજરાપોળ, સ્ત્રી ૦ { પાંજરું+પોળ. } અશક્ત અને ઘરડાં દોર વગેરેને ભતવાર પાંજરાં કે વાડા બાંધીને જ્યાં પાળવામાં આવે છે તે જગા. એનો વહીવટ શ્રાવકના મહાજન હસ્તક હોય છે.

પાંજરિયું, વિં ૦ પાંજરીવાળું. ઉં પાંજરિયું ગાડું.

પાંજરી, સ્ત્રી ૦ { જુઓ, પાંજરું. } કરાંડી ગૂંથીને
કરેલી ગાડાની વાડ.

પાંજરું, નં ૦ { સં. પજ્જર } (૧) પંખીને રાખ-
વાનું સળિયાવાળું ઘર. (૨) જંગલી પ્રાણીને
પૂરી રાખવાનું મજબૂત લ્હોડાના ગજનું ઘર.
(૩) જાંદર વગેરેને પકડવાનું જાળી કે સળિયા-
વાળું સાધન. (૪) ઘી, ખાંડ વગેરેને હવા મળે
એવું ઝીણી જાળીવાળું કપાટ કે કોડલો. (૫) કચેરી-
માં ગુન્હેગાર અને સાક્ષીને જાલા રાખવાનું ચારે
તરફ કડેરી કરી લીધેલું સ્થાન.

પાંડરું, વિ ૦ { સં. પાણ્ડર } ધોળું; ફીકું.
ગર્ભવતી વુહિ કહીઈ દેખું, પાંડરું મુખપદ ?
(ભા. કા. ૮)

પાંત, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પન્તી, સં. પ ક્તિ-હાર. }
(૧) હાર; પગત.

પાંતરી, સ્ત્રી ૦ જુઓ પાતરી.

પાંતરીસ, વિ ૦ જુઓ પાંત્રીસ.

પાંતરું, નં ૦ જુઓ ૨ પાતર.

પાંતી, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પન્તી, સં. પહ્લક્તિ } (૧)
પક્ષ; બાજુ. (૨) રીત; રાહ; માર્ગ.

રાજ રાજ્ય કરે જુગ જીતી
ન્યાયની પાંતીએ નર નાના રે. (ભોળેભગત.)

પાંતી, સ્ત્રી ૦ { સં. મક્તિ-હિસ્સો; ભાગ *. } (૧)
ભાગ; હિસ્સો. ઉં સહિયારા વેપારમાં તેની
પાંતીએ ફેટલો નફો આવ્યો ? (૨) પરિમાણના
વિભાગ પાડીને હિસાબ ગણવાની ગણિતની
એક રીત.

પાંત્રીસ, વિ ૦ { સં. પજ્જવિંશત } ત્રીસ ને
પાંચ; ૩૫.

પાંથી, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પન્તી, સં. પહ્લક્તિ } વાળને
બે કે વધારે ભાગમાં જોળવાથી વચ્ચે પડતો
માર્ગ; સેંથો; સેંથી.

શ. સ.-પાંથી પૂરવી-સૌભાગ્યવતી સ્ત્રીએ
પાંથીમાં કંકુ કે સિંદૂર ભરવું.

પાંદડી, સ્ત્રી ૦ જુઓ પાનડી.

પાંદડું, નં ૦ { પ્રા. પળ્ળ, સં. પળ્ળ } પત્ર; પાનું;
પાન; પાતરું.

પાંપણુ, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પમ્હ, સં. પક્ષમન } પોપ-
ચાની કિનારી ઉપરના વાળ.

પાંપણું, વિ ૦ { સં. પામર-રંક; દુર્બળ ** }
બહુ જ નાજુક પ્રકૃતિવાળું; ઢીલું; નિર્બળ.

પેલો પાંપલો તો લેવા આવે નહીં.

(પ્રધાનની પ્રતિજ્ઞા, ૩)

પાંપળાં, નં ૦ { સં. પામર-રંક; દુર્બળ. }
દુર્બળ પ્રયત્ન.

પાંશરું, વિ ૦ જુઓ પાંસરું.

પળ ઉપરનું સ્થાન અત્યારે પુરું પાંશરું સાંભરતું
પણ નથી. (સ. ચં. ૩, ૩૩૧)

પાંસરું-ઠ, વિ ૦ { સં. પજ્જવષ્ટિ } સાઠ ને
પાંચ; ૬૫.

પાંસરું, વિ ૦ { પ્રા. પન્દર, (ગ્રામ્ય) પાંહરું. }
(૧) વાંક વગરનું; સીધું. (૨) અકુટિલ; સરલ.
ઉં કામકાજમાં તે પાંસરો છે. (૩) હાવકું. ઉં
છોકરો પાંસરો નથી તેથી માર ખાય છે.

પાંસરુંદોર, વિ ૦ આડાર્થ વગરનું; મસ્તી, બદફેલી
વગરનું ઉં એ છોકરો તમે મને સોંપો; હું
એને પાંસરોદોર કરી આપીશ.

પાંસળી, સ્ત્રી ૦ { સં. પજ્જુ } કરોડથી શરૂ થઈ
જાતી તરફ વધતી હાડકી. પાંસળી દરેક પાસામાં
બાર છે. તેમાંની સાત ઉરોદડ એટલે જાતીના
હાડકા સાથે જોડાય છે. તે પછીની ત્રણ સાતમી
પાંસળી સાથે જોડાય છે અને છેલ્લી બે છૂટી
રહે છે.

પાંસળું, નં ૦ પાંસળીનું હાડકું.

પાંસુલ [પાંસુલ], વિ ૦ { શ. સં. } ધૂળવાળું;
મલીન.

પોતાનું વૃત્ત પાંસુલ થઈ જતું બચ્યું.

(સ. ચં. ૧, ૨૬૭)

પિઉ.

૬૫

પિણ્ઠોરિયું.

પિઉ, પું. જુઓ પિયુ.

પિઉડા, પું. જુઓ પિયુડા.

પિક, પું. ૬ શુ. સં. ૩ ડોકિલ; ડાયલનો નર.

સારસ મોર બધેયાં જોલે, ચકોર શુક પિક સાર છ.
(ઉદ્ધવ.)

પિક, સ્ત્રી. ૬ સં. પયસ્-પાણી. ૩ (૧) મ્હોમાં
છૂટેલું પાણી; થૂંક. (૨) પાનનો ઓગાળ.

હહો, શાને મુખ હહોયું મુજ છડલે?
જુઓ, રંગ લાગ્યો તંગોળની પિક ને.

(દયારામ.)

પિકદાની, સ્ત્રી. ૬ પિક+દા. ۞ (દાન)-રાખવાની
જગા. ૩ પિક નાખવાનું વાસણ.

પિગળ, ક્રિ. અ. ૬ હિં. પિઘલના, મ. પિઘ-
લળે-પઘલળે-પાઘલળે; સં. પ્ર, ગલ્ ૩
(૧) ધન મટી પ્રવાહી બનવું; ઓગળવું. ઉ. ૦
બરફ પિગળે છે; સીસું પિગળે છે. (૨) [લા.]
દયાયુક્ત બનવું. ઉ. ૦ હૃદય પિગળ્યું.

પિંગળ [પિંગળ], ન. ૬ સં. પિંગલ ૩ (૧)
છંદશાસ્ત્રનો રચનાર પિંગલ નામે નાગ. (૨)
છંદશાસ્ત્ર. (૩) [લા.] અલંત વિસ્તાર.

ઈયું લાંબું પિંગળ, અમંગળની વાત નેમાં.
એમાં કશું છે કવિત્વ? અત્ર તેના પ્રાણ છે.

(કું. પ્ર. ૧૮)

પિંગળા [પિંગળા], સ્ત્રી. ૬ શુ. સં. ૩ ડાખી
નાસિકાથી ચાલતી શ્વાસક્રિયા. ઇડાં, પિંગળા
અને સુપુમ્બા એ ત્રણ નાડી ગણાય છે.

સુરત નુરત ઇડા પિંગળા. (ધીરો.)

પિચકારી, સ્ત્રી. ૬ જુઓ ✓ પચરક. ૩ (૧) પા-
ણીની સેડ. (૨) પાણીની સેડ છૂટે એવી માંહિલે
છેડે દટામાં બેસાડેલા સળિયાવાળી ભૂંગળી.

પિચોટી, સ્ત્રી. ૬ કા. ۞ (પેચાચેનાફ)
નો એકદેશ. ۞ (પેચાચ)-મરોડ +

۞ (નાફ)-ફંટી. સરખાવે સં. નામિ. ૩
ડોકાની ધોરી નસ અસ્તી આગળ જ્યાંથી
ફંટાઈને જે પગમાં ઊતરે છે તે. એનું સ્થાન
બરાબર નાભિની નીચે છે.

પિછાણ, ક્રિ. સ. ૬ હિં. પહચાનના, પ્રા. પચ્ચ-
હિઆણ, સં. પ્રતિ+અભિ+જ્ઞા ૩ (૧) પ્રીછવું;
માહિતી હોવી. (૨) પરિચય હોવો. (૩)
ઓળખવું.

પિછાણ, ન. ૦ (૧) પ્રીછવું તે; માહિતી. (૨) પરિચય.
(૩) ઓળખાણ.

પિછાન, સ્ત્રી. ૦ જુઓ ૨ પિછાણ.

પટે પછી પૂરણ બ્રહ્મપિછાન.

(વાચનમાળા, દલપતરામ.)

પિછોડી, સ્ત્રી. ૦ જુઓ પછેડી.

પિછોડા, પું. જુઓ પછેડા.

પિંગર [પિંગર], ન. ૦ જુઓ પંગર.

પિણ્ડ [પિંડ], પું. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ગોળો;
લોચો; લૂંટો. (૨) પિત્રીના નિમિત્તે લોટ
બાંધીને કે ચોખા રાંધીને તેનો વાળેલો ગોળો.
(૩) દેહ; શરીર. ઉ. ૦ પિંડે તે બ્રહ્માંડે.

પિણ્ડદાન [પિંડદાન], ન. ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પિત્રીને
પિંડ આપવો તે.

પિણ્ડરોગી [પિંડરોગી], જુઓ પણ્ડરોગી.

પિણ્ડી [પિંડી], સ્ત્રી. ૬ સં. પિણ્ડ ૩ (૧)
પગના નળાની પાછળનો માંસનો લોચો. (૨)
શિવલિંગ; બાણ.

પિણ્ડું [પિંડું], ન. ૦ ૬ સં. પિણ્ડ ૩ પિલ્લું;
હડી.

પિણ્ડો [પિંડો], પું. ૬ સં. પિણ્ડ ૩ કણકનો
લોચો; માટીનો લોંઘો; પેંડો.

પિણ્ઠોરિયું [પિંઠોરિયું], ન. ૦ ૬ જુઓ પિણ્ડો. ૩
માટીના પિંડનું-માટીની ભીંતનું, બનાવેલું ઘર.
ઉ. ૦ ગામમાં થોડાં ઘર ઇટેલ અને બાકીનાં
પિંઠોરિયાં છે.

પિતૃપાપડો, પું ૬ સં. પત્ર-આખરો, પુટ-શીંગ. ૩
જુઓ ૨ પાપડી. ૩ આખરાના ઝાડની શીંગ.

પિતરાઈ, પું જુઓ પિત્રાઈ.

પિતરાણુ, સ્ત્રીં જુઓ પિત્રાણુ.

પિતરાણી, સ્ત્રીં જુઓ પિત્રાણી.

પિતરો, પું ૫૦ ૬ સં. પિતૃ ૩ આપદાદાઓ.

આપણા પૂર્વજ પિતરો. (આ. બા. દુ.)

પિતા, પું ૬ સં. પિતૃ-પિતા. ૩ આપ.

શ. સ.-પાળક પિતા-માબાપે તજી દીધેલા અથવા માબાપ વગરના બાળકને બિછેરી મોંઢું કરનાર.

પિતામહ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) આપનો આપ.
(૨) સૃષ્ટિના આદિ પૂર્વજ બ્રહ્મા.

પિતામહી, સ્ત્રીં પિતામહની સ્ત્રી; દાદી.

પિતૃ, પું ૬ સં. પિતૃ ૩ આપ.

નય નય જગત્રાતા ! ડું પિતૃમાતા.
દે સુખશાતા, સુખદાતા ! (દલપતસિંગજી.)

પિતૃઋણુ, નં ૬ શુ. સં. પિતૃ-મૃતપૂર્વજ, ઋણ-દેવું. ૩ પિત્રીઓ પ્રત્યેનું જન્યુ પિંડ અને અંજળીનું દેવું. આ દેવું વંશ જરૂરી રહેવાથી અદા થાય છે. તેથી પિતૃઋણથી મુક્ત થવા માટે પુત્રોત્પત્તિ શાસ્ત્રમાં વિહિત છે.

પિતૃતર્પણુ, નં ૬ શુ. સં. પિતૃ+તર્પણ ૩ આ-લણનું એક નિત્યકર્મ. જુઓ તર્પણુ.

પિતૃપક્ષ, પું ૬ શુ. સં. પિતૃ-આપ, પક્ષ ૩ આપ તરફનાં સર્ગાવહાલાં.

પિતૃપક્ષ, પું ૬ શુ. સં. પિતૃ-મૃતપૂર્વજ +પક્ષ-પખવાડિયું. ૩ શ્રાદ્ધપક્ષ.

પિતૃભક્તિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. પિતૃ-પિતા+ભક્તિ ૩ પૂજ્યશુદ્ધિથી પિતાની સેવા.

પિતૃયજ્ઞ, પું ૬ શુ. સં. ૩ પિતૃતર્પણુ; પિત્રીઓનું તર્પણુ.

સંસારના ખંચ મહાયજ્ઞ પિતૃયજ્ઞ, મનુષ્યયજ્ઞ, ભૂ-તયજ્ઞ, દેવયજ્ઞ અને બ્રહ્મયજ્ઞ એવા ગણાય છે.

(સ. ચં. ૪, ૪૪૩)

પિતૃલોક, પું ૬ શુ. સં. ૩ પિત્રીઓનું નિવાસ-સ્થાન. તે ચંદ્રલોકથી પર મનાય છે.

પિતૃવ્ય, પું ૬ શુ. સં. ૩ પિત્રાઈ.

પિતૃવ્ય પેળી પડતો પદ વંદનાથે.

(ભી. ભો. દી.)

પિત્ત, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) વૈદકમાં કહેલા શરીરના ત્રણ ધાતુમાંનો એક. ઉં દરદીની નાડી પિત્તની ચાલે છે. (૨) યદૃત કિંવા કલેન્નમાં પેદા થતો રસ. તે આંતરડાંમાં બીતરી તૈલી બોરાકને પચાવે છે.

પિત્તપાપડો, પું પિત્તનવરને મટાડનારું એક જાતનું ધાસ.

પિત્તપ્રકૃતિ, વિં માતાપિતાના રજ્જીર્યમાં જે ધાતુ પ્રધાન હોય તેને શરીરની પ્રકૃતિ કહે છે, એ અનુસારે પિત્તની પ્રકૃતિવાળું.

પિત્તજ, નં જુઓ પીતજ.

પિત્તાશય, નં ૬ શુ. સં.; પિત્ત, આશય-જગા. ૩ યદૃતમાં પેદા થયેલું પિત્ત જેમાં એકડું થાય છે તે થેલી; પિત્તની કોથળી.

પિત્તો, પું ૬ સં. પિત્ત નં શરીરના ત્રણ ધાતુ પૈકી એક. ૩ (૧) પિત્ત.

સરસ્વતીચંદ્રનો પિત્તો ઉકળે છે.

(સ. ચં. ૧, ૩૪૮)

(૨) ક્રોધની તીવ્ર લાગણી. ઉં પિત્તો બિછળવો.

પિત્રાઈ, પું ૬ સં. પિતૃવ્ય ૩ વંશવૃક્ષની સાત પેઢીમાંના પૂર્વજોનો વંશજ.

પિત્રાણુ, વિં સ્ત્રીં પિત્રાઈને ત્યાં જન્મેલી. ઉં પિત્રાણુ બહેન.

પિત્રાણુ, } સ્ત્રીં પિત્રાઈના કુટુંબના પુરુષની વહુ.
પિત્રાણી, }

પિત્રી.

૬૭

પિષ્ટપશુ.

પિત્રી, પું ૧ સં. પિતૃ ૩ મૃત પૂર્વજ.

પિનાક, નં ૧ શુ. સં. ૩ શિવનું ધનુષ.

પિનાક હાથમાં રાખી મુગયા કારણે ચઢ્યા.
(શાકુંતલ, ૧, ૪, ઉ. ચા.)

પિનાકપાણિ, પું ૧ શુ. સં. પિનાક+પાણિ
(હાથ) ૩ શિવ.

પિનાકી, પું ૧ સં. પિનાકિન્ ૩ શિવ.

પિનાકીને પ્રણામ કરીને ભૃગુકુળ મહિમા ભાખું.
(માંધાતા. ૧૧, ૧૦)

પિપરમિણ્ટ [પિપરમિંટ], નં ૧ શુ. Peppermint ૩
એક પાચક દવાનું નામ.

પિપાસા, સ્ત્રી ૦ ૧ શુ. સં. પા-પીવું, પિપાસ્-પીવા
ધમ્ધમ્. ૩ પીવાની ધમ્ધા; તૃષ્ણા; તરસ; પ્યાસ.

પિપીલિકા, સ્ત્રી ૦ ૧ શુ. સં. ૩ કીડી.

પિપીલિકા પેશી નવ રાકે, સંચરે નહિ પવન,
એવી પેટી આપીને જોડ્યા પંચવદન.
(અભિ. ૫, ૧૭)

પિપ્પલ, પું ૧ શુ. સં. ૩ પીપળો.

અનીશ પક્ષિ પોતાની જાતને પૂછે છે કે આ
“ઇશનું સામ્ય પામવાનો અભિલાષ જોડી, અસોક્તા
મટી, અનીશ રૂપે જ પિપ્પલનું આસ્વાદન કરવા અને
અનીશ મૂઠે બની શેવા શું હું તત્પર થાય છે?”
(સા. જ. ૨, ૩૪)

પિંમળ, સ્ત્રી ૦ ૧ સં. પરિમલ્લ ૩ સુવાસ; ખુશબો.

પિમળ, ક્રિં ૦ અં ફેરવું. મધમધવું.

પિયર, નં ૧ પ્રા. પિઅહર, સં. પિતૃગૃહ ૩ સ્ત્રીને
માઆપનું ઘર.

પિયરપન્હોતી, વિં ૦ સ્ત્રી ૦ ૧ જુઓ પિયર ને પ-
ન્હોતું. ૩ પન્હોતા પિયરની; પિયરમાં લાઈ-
લાંડુવાળી.

પિયરપન્હોતી સુંદરી. (ગિરધર.)

પિયરિયું, નં ૦ પિયરનું સળું.

પિયળ, સ્ત્રી ૦ જુઓ પીયળ.

પિયળ કાઠીને ખાંધે મૂક્યાં પટકુળ નાના ભાત જ.
(માસેરું, ૧૫, ૧૩)

પિયાજ, નં ૧ શુ. ફા. ૩ (પિયાઝ) ૩ ડુંગળી; કાંદો.

પિયાણું, નં ૧ સં. પ્રયાણ ૩ પ્રયાણ; સવારી.

વાજિ સાન. ખાન સોમધ્યા ભણી પિયાણું કીધું.
(કા. પ્ર. ૧, ૭૧)

પિયાનો, પું ૧ શુ. Piano ૩ એક જાતનું વાદ્ય.

પિયારું, વિં ૦ સં. પર-ખીજે. સરખાવો પરાયું. ૩
પારકું; ખીજનું.

છે રે પિયારી તે લેખે પોતાની. (ભોજ.)

પિયુ, પું ૧ પ્રા. પિઅ, સં. પ્રિય ૩ (૧) વહાલો.
(૨) પતિ.

પિયુડો, પું ૦ પ્રીતમ.

પિયેર, નં ૦ જુઓ પિયર.

પિરામિડ, પું ૦ ૧ શુ. Pyramid ૩ (૧) પ્રા-
ચીન મિસરી રાજના મૃત શરીર ઉપર બંધા-
વેલી સપાટ બાજુની શંકુ આકારની ચમાધિ.
(૨) [ગ.] પિરામિડને મળતી બન આકૃતિ.

પિરિ, સ્ત્રી ૦ ૧ પ્રા. પઆર, સં. પ્રકાર ૩ પેર;
પ્રકાર.

કેહી પિરિ તહમો બપના, નિ કુણિ કીધું નામ.
(ભા. કા. ૩)

પિરોજ, વિં ૦ પિરોજ રંગનું.

પિંદલું, નં ૧ સં. પિણ્ડ-ગોળો સરખાવો પેટો. ૩
(૧) સૂતરનો અથવા દોરાનો દડો. (૨) પાટીનો
દડાના આકારનો વીંટો.

પિશાચ, નં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) વ્યંતર; વંતરું.
(૨) અવગતિયો જીવ; પ્રેત.

પિશાચણી, સ્ત્રી ૦ (૧) પિશાચ સ્ત્રી. (૨) પ્રેત સ્ત્રી.

પિશાચી, સ્ત્રી ૦ ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પિશાચ સ્ત્રી.
(૨) પ્રેત સ્ત્રી.

પિશાચ, પું ૦ જુઓ પેશાચ.

પિષ્ટ, પું ૧ શુ. સં. ૩ (૧) લોટ. (૨) ભૂકા.
પ્રહારે પિષ્ટ સમાન. (પ્રેમાનંદ.)

પિષ્ટપશુ, પું ૧ શુ. સં. ૩ પશુને બદલે પિષ્ટ
એટલે લોટની કણકના પિંડનું બળિદાન.

પિષ્ટપેષણ.

૬૮

પીઠ.

પિષ્ટપેષણ, નં ૬ સં. પિષ્ટ-પિસેલું+પેષણ-પિસવું
તે. ૩ પુનરુક્તિ.

પિસ, કિં સં ૬ હિં પિસના, મ. પિસને, સં.
પિષ્ ૩ (૧) ઢળવું; વાટવું. (૨) લસોટવું; ઘૂંટવું.

પિસણી, સ્ત્રીં ઢળવાનું સાધન; ઘંટી.

હોમશાળા, રૂદ્રાક્ષમાળા, પવિત્ર કુશની સાદડી;
ગઈ પિસણી સમ્માર્જની. વિપત્ય કેમ સામટી પડી?
(સુદામાચરિત્ર, ૧૩, ૯)

પિસવો, પું બુઓ પિહવો.

પિહવો, પું ૬ સં. ફુત્તક ફૂંકીને વગાડવું. ૩
(૧) માટી અથવા ધાતુની સિસોટી. (૨) સિ-
સોટીનો અવાજ. (૩) મ્હોડે વગાડેલી સિસોટી.
(૪) સિસોટીના અવાજને મળતો કાસ વગેરેનો
અવાજ.

પિસ્તાળીસ, વિં ૬ પ્રા; પઞ્ચચત્તાલીસા, સં.
પઞ્ચચત્ત્વારિંશત્ ૩ ચાળીસ તે પાંચ; ૪૫.

પિસ્તોલ, સ્ત્રીં ૬ પોર્ટુ. Pistola, ઇ. Pistol ૩
ખીસામાં રહે એવી બંદૂકડી; તમચો.

પિહિરણ, નં ૬ સં. પરિધાન ૩ પોશાક.

સ્થાનવર્ણ સ્ત્રી; નીલાંબરનુ પિહિરણ પાઈ રલતુ.
(સ્ત્ર વસ્ત્ર એક ઉપરિ બેઠયું) વેપ વપૂ શુ લલતુ.
(ભા. દા. ૨)

પી, અં ૬ સં. ફુત્ત ૩ હુરિયો; હે. ટોળીનો તિર-
સ્કારાર્થ ઉદ્ગાર.

પી, કિં સં ૬ પ્રા. પિવ, સં. પા-પિવ્ ૩ (૧) પાન
કરવું; પ્રવાહી પદાર્થ પેટમાં બેતારી દેવો. ઉં પાણી
પીવું. (૨) ખીડી વગેરેનો ધુમાડો ગળામાં બે-
તારવો. ઉં ચલમ પીવી. (૩) શોષી લેવું;
ચૂસી લેવું. ઉં જૂના થઈ ઠીક પાણી પીએ
છે; રેતાળ જમીન વરસાદનું પાણી પી જાય છે.

શ. સ.—પી. જવું—(૧) ગળી જવું; ખમી
રહેવું. ઉં મારું એણે બહુ અપમાન કર્યું, પંણ
હું એમના બોલ પી ગયો. (૨) ન ગણકારવું;
સુદ્ધિપૂર્વક ઉપેક્ષા કરવી. ઉં છોકરાં માઆપને
ખી બોલ્યાં.

પીએળ, સ્ત્રીં બુઓ પીયળ.

પેલો પુરુષ એને પીએળ વગેરે કરે છે.

(કાન્તા, ૧૧૭)

પીક, નં ૬ મ. પીક નં—ઉત્પન્ન થયેલું અનાજ
વગેરે; પિકળે કિં—પાકવું, ઉત્પન્ન થવું. પ્રા.
પિક્ક, સં. પક્વ ઉપરથી. ૩ અનાજ વગેરેનો પાક.

પીછ, નં ૬ સં. પિચ્છ ૩ પીછું.

પીછી, સ્ત્રીં ૬ સં. પિચ્છ ઉપરથી. ૩ (૧) બંજણી
નાખવામાં વપરાતી મોરનાં પીછાંની જૂડી. (૨)
ચિત્રકામમાં વપરાતી વાળની જૂડી. (૩) ધોળ-
વાના કામમાં વપરાતી શણની જૂડી; ટૂંચો;
ટૂંચડો. (૪) ખજૂર, દ્રાક્ષ વગેરે પર બેસતી
માખીઓ બેઠાડવાનું હાથાવાળું ઝાપટિયું.

પીછું, નં ૬ સં. પિચ્છ ૩ (૧) સળીના આકારના
ફેવાટીવાળા હળવા ભાગો જોડાઈ પાંખ બને છે
તેમાંનો એક. (૨) પીછાની કલમ.

શ. સ.—પીછું ખેંચવું—ઝપાટાબંધ સહી કરવી.

પીછા, પું ૬ પ્રા. પચ્છા, સં. પશ્ચાત્ત ઉપરથી. ૩
પછવાડે થવું તે; કેડો; પૂંઠ. ઉં પીછા લેવો;
પીછો પકડવો.

પીટ, કિં સં ૬ સં. પિષ્ટ-કચરાયેલું. પિષ્-કચરવું. ૩
(૧) કચરી નાંખવું; ખૂળ માર મારવો. (૨)
ફૂટવું. (૩) ઢોકવું; વગાડવું. ઉં દાંડી પીટવી.

પીટણી, સ્ત્રીં (૧) પીટવું તે; માર; ઢોક. (૨)
ફૂટવું તે; ફૂટણી.

પીટયું, વિં (૧) મરી જાય તો જેને આત્યંત
વહાલને લીધે ફૂટવું પડે એવું; બહુ વહાલું;
લાડકું. (૨) મરણું ઇચ્છાય, ફૂટાય એવું
અગ્રિય; અકારું લાગતું. ઉં પીટયો પાર જ
ન આવ્યો.

પીઠ, સ્ત્રીં ૬ સં. પીઠ, નં ૩ (૧) ક્યવિક્યવું
સ્થાન; બગ્ગર. ઉં પીઠમાં જઈ ઘઉંના ભા-
વનો તપાસ કરો. (૨) બગ્ગરભાવ; ઉં
ઘઉંની પીઠ ખોળા છે.

પીઠ.

૬૯

પીઘેલું.

પીઠ, નં ૧ શુ. સં. ૩ સ્થાનક; આસન. ઉં
કામાક્ષી દેવીનું પીઠ ઉપ ગણાય છે.

પીઠ, સ્ત્રી ૧ પ્રા. પિટુ, સં. પૃષ્ઠ ૩ વાંસો.

શ. સ.-(૧) પીઠ આવવી-પીઠ સૂજી જવી.
(૨) પીઠ ઠોકવી-શાઆરી આપવી. (૩) પીઠ
થાળવવી-ઉત્તેજન આપવું. (૪) પીઠ પડવી-
પીઠ પર લાકું પડવું. (૫) પીઠ પર હાથ
ફેરવવો-આશ્વાસન આપવું; દિલાસો દેવો.

પીઠી, સ્ત્રી ૧ સં. પિટુ-લોટ. ૩ લગન વખતે
વરકન્યાને તેમજ જતોઈ વખતે બટુકને શરીરે
ચોળવા મળતે શેડી દળી તેમાં હળદર નાખી
સુગંધી તેલમાં કાલવી લૂંટા બનાવવામાં આવે
છે તે.

પીઠું, નં ૧ જુઓ ૧ પીઠ. ૩ (૧) બજાર. ઉં
લાકડાનું પીઠું. (૨) હાટ; દુકાન. ઉં દારૂનું
પીઠું.

પીઠું, નં ૧ સં. પિટુ-લોટ. ૩ (૧) ચોળા, મગ
કે અડદની વાટી દાળનું જાડું ખીરું. (૨)
અડદ, ચોળા કે ચણાના લોટનું જાડું ખીરું.
(૩) ચણાના લોટના પાતળા ખીરાને વધારી
મસાલો નાખી રાખડી કે ઘેંસ જેવો બનાવેલો
ખાદ્ય પદાર્થ.

પીઠ, સ્ત્રી ૧ સં. પિટુ-લોટ. ૩ દાંતે મુકવાના
રંગની લુગડી.

પીઠ, કિં સં ૧ સં. પીઠ ૩ પીઠ કરવી; દુઃખ દેવું.

પીઠ, સ્ત્રી ૧ સં. પીઠ ૩ (૧) પીઠ; દુઃખ.

વેશનવ જન તો તેને કહીએ જે પીઠ પરાઈ નાંખે.
(નરસિંહ મહેતા.)

(૩) ચુંક; આંકડી. ઉં મરડાને લીધે પેટમાં
બહુ પીઠ આવે છે. (૩) વેણ; પ્રસવવેદના.

પીઠ, સ્ત્રી ૧ શુ. સં. ૩ (૧) શારીરિક દુઃખ;
વેદના. ઉં ગૂમડાની પીઠ. (૨) મનનું દુઃખ;
આધિ. ઉં ઊંઘરો ખરાબ નીકળ્યો તેની પીઠ

ડાથી તે અર્થો અર્થ ગયો. (૩) નડતર. ઉં
ગ્રહની પીઠ. (૪) પંચાત; માયાદેહ. ઉં
એમના કબજામાં મારે પંચ થવું નથી. એ
પીઠા હું ક્યાં વહોરું? (૫) [લા.] પીઠાનું
કારણ; નિમિત્ત. ઉં ભાઈત આટઆટલો ત્રાસ
આપે છે, ત્યારે કાઢો ને એ પીઠાને ધરમાંથી.

પીઠાકારક, વિં ૧ શુ. સં. ૩ પીઠ કરનાર; દુઃખ
ઊપજાવનાર.

પીઠાકારી, વિં ૧ સં. પીઠાકારિન ૩ પીઠાકારક.

પીઠ, વિં ૧ પ્રા. પડદ, પૂઢ; સં. પ્રૌઢ. ૩ (૧) પ્રૌઢ
વયનું; મોટી ઉમરનું. (૨) ઠરેલ. ઉં પીઠ
માણસ.

પીઠ, સ્ત્રી ૧ સં. પીઠ-સ્થાનક; ખેડક. ૩ જેના પર
મેઝાનાં પાટિયાં જડવામાં આવે છે તે કાટ.

પીઠિયું, નં પીઠ.

પીઠું, નં ૧ જુઓ ✓ પી. ૩ સ્વાદિષ્ટ પેય પદાર્થ.

પીટ, નં ૧ સં. પાચિત-પવાયલું. ૩ પાણી પા-
ઈને ઊછરેલો મોલ.

પીટ, વિં ૧ શુ. સં. ૩ પીળું.

પીટ સુચાસ્ત્ર ભાસ. (વાચનમાળા.)

પીટળ, નં ૧ સં. પીટલ ૩ (૧) તાંબા અતે
જસતની મેળવણીથી બનતી ઝાંખા પીળા રંગ-
ની એક સિંચ ધાતુ. (૨) [લા.] રાશી વ્યક્તિ.

પીટામ્બર [પીતાંબર], નં ૧ શુ. સં.; પીટ-
પીળું, + અમ્બર-વસ્ત્ર. ૩ (૧) પીળું રેશમી
અમ્બોટિયું. (૨) રેશમી અમ્બોટિયું.

પીટામ્બરી [પીતાંબરી], સ્ત્રી ૧ હાનું પીતાંબર.

પીટો, પું ૧ પ્રા. પત્તલ-પાતળું. ૩ પાતળો કક-
ડા; કાતળા. ઉં શેરડીનો પીટો.

પીધું, કિં સં. પીટો ભૂ. કા.

પીધેલ, વિં ૧ જુઓ ✓ પી. ૩ (૧) જેણે દારૂ
પીધો હોય તે. (૨) છાકડું.

પીધેલું, કિં સં. પીટો ભૂ. કા.

પીન.

૭૦

પીરોનપીર

પીન, વિં ૬ શુ. સં. ૩ જાડું; પુષ્ટ; માતું.

ચંદ્રના તેજમાં પીન લીન થઈ સર્વ તારાઓના તેજને તે લેશું પીયે છે. (સ. ચં. ૪, ૭૪૪)

પીનસ, નં ૬ શુ. સં. ૩ નાકની શરદી; સખત સળેખમ.

પીપ, નં ૬ હિં. પીપ, સં. પૂય ૩ (૧) ગૂમડાનું પર. (૨) પ્રમેહની રસા.

પીપ, નં ૬ ફા. پپ (પીપા) ૩ લાકડાનું કે ધાતુનું નળાકાર વાસણું.

પીપર, સ્ત્રીં ૬ સં. પર્કરી ૩ પીપળાની જાતનું છાયાવૃક્ષ.

પીપર, સ્ત્રીં ૬ સં. પિપ્પલી ૩ એક વસાણાની ચીજ. એના વેલા જેવા છોડ થાય છે. તેને બાજરી જેવા ઝીણા દાણાથી ભરેલી શીંગ બેસે છે. આ શીંગ તે પીપર. છોડના મૂળને પીપળીમૂળ કહે છે. પીપરની ત્રિકટુમાં ગણતરી થાય છે. તે બે પ્રકારની થાય છે. ઝીણી તે જાડી. ઝીણીને લીંડીપીપર કહે છે. તે વધારે તેજ હોય છે.

પીપળ, પું ૬ સં. પિપ્પલ ૩ પીપળો.

પીપળ પાન ખરતાં, હસતી કૂંપળિયાં.

અમ વીતી તમ વીતશે. ધારી, બાપુડિયાં.

(લોકલગિતા)

પીપળામૂળ, નં જુઓ પીપળીમૂળ.

પીપળી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ પીપળો. ૩ નહાનો પીપળો.

પીપળીમૂળ, નં ૬ સં. પિપ્પલી+મૂલ ૩ પીપરના છોડનાં મૂળ; ગંદોડો.

પીપળો, પું ૬ સં. પિપ્પલ ૩ એક મોટું અને પવિત્ર ગણાતું ઝાડ.

શ. સ. પીપળો ઊગવો-ધર ભાગી નિવૈશ જવું.

તમારા વિના મારે કોનો આધાર છે ? કમળે પિયરમાં પીપળો ભગેલો છે. (બે બહેનો.)

પીપિયો, પું ૬ સં. પૂતક-ખૂસ પાડવી. ૩ (૧) ખૂસ; ચીસ; રાડ. (૨) તંગીની ખૂસ; અછતની ખૂસ. ઉં ભાલમાં બનાજામાં પાણીના પીપિયા પડે છે.

પીપી, સ્ત્રીં ૬ સં. પૂતક ફૂંકીને વગાડવું. ૩ લીલાં પાંદડાં, ગાજર વગેરેનું મોઢો વડે ફૂંકીને વગાડાય એવું શંકુ આકારનું સાધન; પીપુડી.

પીપુડી, સ્ત્રીં જુઓ પીપી.

પીયળ, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. પીઅ-પીવલ, સં. પીત-પીળું. ૩ કપાળમાં કંકુની અર્ચા.

કંકુડાં. ઘોળાય, રે વહુવર, આછી પીયળ કરાવો. (લોકગીત.)

પહેરામણી પુરુષોને પોહોતી. તેઓ અબળા સાથે જ; પીયળ કાઢીને ખાંધે મૂક્યાં પટકળ નાના ભાત છે.

(મામેરું, ૧૫, ૧૩)

પીયૂષ, નં ૬ શુ. સં. ૩ અમૃત; સુધા.

પીયો, પું ૬ પ્રા. પીલ, સં. પિલ્લ *. ૩ (૧) આંખ આવવાથી પોપચા ઉપર અને તેના ખૂણામાં ચીકણો પદાર્થ બાઝે છે તે. (૨) આંખને શ્રમ પહોંચવાથી ખૂણામાં ચીકણો પદાર્થ બાઝે છે તે. (૩) આંખનો મળ.

પીર, પું ૬ પ્રા. પિઅરો, સં. પિત્ત ૩ પિતા, બાપ. ઉં એ કામ તારા પીરના પીરથી પણ નહિ થાય.

પીર, પું ૬ ફા. پير (પીર)-વૃક્ષ. સરખાવો સં. પિત્ત ૩ (૧) સુઝર્ગ ઓલિયો. ઉં પીર પધાર્યાં છે. (૨) મુઆ પછી પૂજતો સુઝર્ગ ઓલિયો. ઉં પીરનો મહિમા મુઝાવર વધારે.

પીરજાદો, પું ૬ ફા. پيرزاد (પીરજાદ) ૩ પીરનો છોકરો; પીરની ગાદીનો વારસ.

પીરસ, કિં ૬ સં ૬ પ્રા. પરિહસ, સં. પરિ+ચિષ્ટ ૩ (૧) રસોઈ ભાણામાં બાંટવી. (૨) સિદ્ધ પદાર્થ વહેંચી આપવો. ઉં મોહની સ્વરૂપ ધારી ભગવાને અમૃત દેવોને પીરસ્યું.

શ. સ.—સાકર પીરસવી-મીઠું મીઠું બોલવું.

પીરાનપીર, પું ૬ શુ. پيرانپير (પીરાનપીર); پيران (પીરાન)-પીર + پير (પીર)-પીર = પીરાના પીર. ૩ મોટા પીર સાહેબ અબ્દુલકાદર મુહ્યુદ્દીન. એઓ આજથી ૭૦૦ વર્ષ ઉપર થઈ ગયા છે. એમનો રોજો બગદાદમાં

છે. હિંદુસ્તાનમાં ઠેકાણે ઠેકાણે એમના છલ્લા પૂજ્ય છે.

પીરોજ, પું જુઓ પીરોજો.

પીરોજ, } વિં પીરોજને મળતા રંગતું;
પીરોજ, } આસમાની.

પીરોજો, પું { ફા. پیروز (પીરોજ) એક જાતનું આસમાની રંગતું રત્ન.

પીલ, કિં સં { પ્રા. પીલ-શેરડી પીલવાનો યંત્ર, સં. પોલ-પીલવું. { (૧) ઘાણી કે કોલુમાં ઘાલીને કચરવું. ઉં તલ પીલવા; શેરડી પીલવી. (૨) દુઃખ દેવું; કનડવું. ઉં એકઠા રહી પીલાયા કરવા કરતાં હું જુદા રહેવાનું પસંદ કરું છું.

પીલ, કિં સં { સં. પીલ-દાખવું. { કપાસને લોદીને રૂથી કપાસિયા જુદા પાડવા.

પીલવો, પું એક ઝાડ.

પીલવો, પું જુઓ પીલુડી.

પીલુ, પું { શુ. સં. { એક વૃક્ષ. એ ૧૦ થી ૨૦ ફૂટ ઊંચું થાય છે. તેનાં પાન જાડાં ને ફૂલ પીળાશ પડતા લીલા રંગનાં હોય છે.

પીલુડી, સ્ત્રીં એક જાતનો છોડ. તેને ઘોળાં ઝીણાં ફૂલ થાય છે ને ગોળ વટાણા જેવડાં લૂમખાળં ફળ થાય છે. તે પાકે છે ત્યારે રાત્રીને મીઠાં થાય છે. પીલુને મળતાં ફળ થાય છે માટે પીલુડી કહેવાય છે.

પીલું, નં { પ્રા. પિલ્હ-પક્ષીનું નહતું બચ્ચું; મ. પિલ્હ-બચ્ચું. { (૧) મરઘીનું બચ્ચું. (૨) છોકરું; બાળક. આ અર્થમાં પીલું બોલ પારસીઓ વાપરે છે.

પીલો, પું { સં. પલ્લવ-પાંદડું. { (૧) કુમળા પાંદડાના વીંટાણ અંકુર. ઉં કેળો પીલો. (૨) અંકુર; ફણગો. ઉં આદુ વાળું હતું તેના પીલા ફૂટ્યા છે.

પીશાબ, પું જુઓ પેશાબ.

પીસ, કિં સં જુઓ ✓ પિસ.

પીસવો, પું જુઓ પિહવો.

પીળ, કિં સં { જુઓ પીળું. { કંકુએ રંગવું. ઉં હાથ પીળવા; દાદી પીળવી.

પીળ, સ્ત્રીં જુઓ પીયળ.

કંકુમના થાપા કરે કરી પીળ કપાળ.

(સામળ.)

પીળક, સ્ત્રીં { જુઓ પીળું. { (૧) પીળાશ. (૨) ફીકાશ.

પીળચટું, વિં { જુઓ પીળું. { (૧) આછું પીળું. (૨) ફીકું.

પીળાશ, સ્ત્રીં પીળાપણું.

પીળિયું, નં (૧) હળદરના રંગથી રંગેલું પીળું લૂગડું, જે પહેરીને કન્યા નહાઈ હોય ને જે પરણવા આવેલા વરને મ્હોડે લગાડવામાં આવે છે. (૨) બ્રાહ્મણેતર જાતિઓમાં પરણતી કન્યા પાનેતરને ઠેકાણે પીળું વસ્ત્ર પહેરે છે તે.

પીળું, વિં { પ્રા. પીઝ-પીવલ, સં. પીત { હળદરિયા રંગનું.

શ. સ.—હાથ પીળા કરવા-પરણાવવું.

પીંબ, કિં સં { સં. પ્ર+વિ+ક્ષિપ-વિખેરવું **. જુઓ ✓ વીંબ. { (૧) વિખેરી નાખવું. ઉં કાગડાએ ધૂવડનો માળો પીંબી નાખ્યો. (૨) ચૂંટી નાખવું, ઉં તેણે મૂછમાંનું પળિયું પીંબી નાખ્યું.

પીંગળું, વિં { સં. પિહ્મળ { પીળચટું; માંજરું. ઉં તેની આંખો પીંગળી છે.

પીંગાણી, સ્ત્રીં { સં. પિહ્મગાધાની, પિહ્મગા-કેસર, + આધાની-પાત્ર. { (૧) કંકાવટી. (૨) ધૂપેલતું કચોલું.

સગાં સૌ બેસાડયાં આણી, પુત્રીના કર માંહિ પીંગાણી; છે કંકુવાણી કંકાવટી; પુત્રીને થાએ ચપટી.

(સામેરું, ૧૨, ૧૪)

પીંછ, નં ભુઓ પીછ.

પીંછી, સ્ત્રીં ભુઓ પીછી.

પીંછું, નં ભુઓ પીછું.

પીંજ, કિં સં ૬ મ. પિંજળે; પ્રા. પિંજ્જ પીંજલું;
સં. પિંજ્જા ૩, પિંજ્જન-૩ પીંજવાની પીંજણી. ૩
રેસા રેસા છૂટા પાડવા.

પીંજણી, સ્ત્રીં (૧) પીંજવાનું યંત્ર. (૨) પીંજવા-
ની ક્રિયા.

પીંજમણ, } સ્ત્રીં પીંજવાની મણીરી.
પીંજમણી, }

પીંજર, સ્ત્રીં પીંજણી; પીંજવાનું યંત્ર.

પીંજરણ, } સ્ત્રીં (૧) પીંજરાની જાતની સ્ત્રી.
પીંજરી, }
(૨) પીંજરાની વહુ. (૩) પીંજવાનું કામ કર-
નારી સ્ત્રી.

પીંજરી, સ્ત્રી. એક જાતનું પક્ષી.

પીંજરો, પું (૧) પીંજરાની જાતનો પુરુષ. (૨)
પીંજવાનું કામ કરનારો.

પીંડાર, પું ભુઓ પીંડારો.

પીંડાર પીંડા ઘણી. (પ્રેમાનંદ.)

પીંડારો, પું ૬ પ્રા. પેટ્ટા-ગાય કે ભેંસ. ૩ ગાય
કે ભેંસ ચારનાર.

મૂક્યા પીંડારા પ્રેરી, તેણે સાધાને લીધી ઘેરી.

(પ્રે. દાણુલીલા, ૯, ૧)

પીંડારો, પું ૬ મ. પેંદાર નં, પેંદારી પું-
બટાર; સં. પોંડ તુકસાન પોંડાડવું, ભેળવું. ૩
દક્ષિણ અને મધ્ય હિંદુસ્તાનની એક બટાર
જાતનો માણસ.

પુખ્ત, વિં ૬ કા. پخت (પુખ્ત)-પાકું. پختن
(પુખ્તન)-પકવવું. ૩ (૧) પાકું; પાકટ. ઉં
પુખ્ત ઉમર. (૨) ઠરેલ. ઉં પુખ્ત વિચાર.

પુગ, કિં અં ૬ ભુઓ √ પહોચ*. ૩ (૧) પહોચવું.
(૨) પહોચી શકવું; સમર્થ હોવું. ઉં એ અર્થને
હું પુગી શકીશ નહિ.

પુગલું, વિં ૬ સં. મુક્ક*. ભુઓ પગલું. ૩ છંદ;
મગલું; મોકળું; ખુલ્લું.

પુકેસર [પુંકેસર], નં ૬ સં. પુંસ-નર, કેસર-
ફૂલનો રેસો. ૩ ફૂલનો નરતંતુ.

પુખ્ [પુંખ], કિં સં ૬ સં. પ્રવપ્-વાવવું. ૩ વાવવું;
ખીજ વેરવાં. ઉં એ વીધાં ભુવાર પુંખી.

પુખ્ખ [પુંખ], નં ૬ શુ. સં. ૩ તીરના બૂંદા છેડાનું
પીછું.

સંજ્યા સરખું બાણ શોભે, પુંખ જેનાં પર્મ;
જેંથી કહ્યું પયત મૂક્યું ધારી દયા ને ધર્મ.

(માંધાતા. ૩૦, ૫૭)

પુગીફળ [પુંગીફળ], સ્ત્રીં ભુઓ પૂગીફળ.

પુચકારી, સ્ત્રીં ૬ ભુઓ √ ભુચકાર. ૩ રોતા
બાળકને શાંત રાખવાને ઓઠ વચ્ચેથી કરેલો
મુદ્દુ ઉચ્ચાર.

પુચકારી કરી રે, જનની આંખનાં આંસુ લહેવે.

(દયારામ.)

પુચ્છ, નં ૬ શુ. સં. ૩ પૂછડી.

તરે કાળા તિમિર મકર, શરીર પુચ્છ ઝાપટે જળ પર.

(સ. ચં. ૪, ૧૯૨)

પુછ, કિં સં ભુઓ √ પૂછ.

પુછગાછ, સ્ત્રીં ભુઓ પૂછગાછ.

પુછપરછ, સ્ત્રીં ભુઓ પૂછપરછ.

પુછપાછ, સ્ત્રીં ભુઓ પૂછપાછ.

પુછાપુછ, સ્ત્રીં ભુઓ પૂછાપૂછ.

પુછાપૂછી, સ્ત્રીં ૬ ભુઓ √ પૂછ. ૩ ફરી ફરીને
પૂછવું તે.

એ ટેવ પાડવા નર્દશું તો કાકી અને ગુણિયલ
પુછાપૂછી કરશે. (સ. ચં. ૪, ૨૦૫)

પુજ [પુંજ], પું ૬ શુ. સં. ૩ ઢગલો.

પુરા પુખ્ત પુંજમાં હીંગ પેસે. (નૂની વાચનમાળા.)

પુટ, પું ૬ મ. પુટ લેપ, પાતળો થર; પ્રા. તુપ્પ
ચોપડવું. ભુઓ ૬ પટ ૩ પટ, પાસ.

પુટ, પું ૬ શુ. સં. ૩ શકે આકારનું પાત્ર.

મધુરીમેયા ! જે પંચ મહાયજ્ઞનો ઉપદેશ નવીન-
ચંદ્રજને મળ્યો છે તેજ તહારા શ્રવણપુટમાં
મધુધારા પેઠે ટપકેલો છે. (સ. ચં. ૪, ૪૭૮)

પુટપાક, પું ૬ શુ. સં. પુટ-માટીની કુલડી કે
શકાર+પાક-પકવવું તે. ૩ કુલડી કે શકારમાં
ધાતુ મટ્ટી તેનું મ્હો ઢાંકણ કે શકારાથી સજ્જડ
બંધ ફરી દષ્ટિ આંચ આપી ધાતુ પકવવી તે.

પુટપાક સમા નિત્યે રાસનો કરુણારસ.

(ઉત્તર રા. ચ.)

પુડલો, પું ૦ જુઓ પૂડલો.

પુડી, સ્ત્રી ૦ જુઓ ૧ પડી.

પુડો, પું ૦ જુઓ પૂડો.

પુડો, પું ૬ સં. પુટ ૩ [લા.] જામવાની કસરને
લીધે તળે પાણી રહીને દહીંનો બાઝેલો થર.

પુણ્યવદ્, વિ ૦ ૬ પ્રા. પુણ, સં. પુનઃ-ફરી;
પ્રા. ચવ, સં. વ -બોલવું *. ૩ ફરી બોલેલું;
ફેરવીને બોલેલું; અસત્ય; વાંકું. ઉ ૦ એ માણસ
પુણ્યવદ્ બોલે એવો નથી.

પુણિયું, વિ ૦ જુઓ પોણિયું.

પુણી, સ્ત્રી ૦ જુઓ પૂણી.

પુણરીક [પુંડરીક], ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ઘોળું કમળ.

પુણરીકાક્ષ [પુંડરીકાક્ષ], પું ૦ ૬ સં. પુણરીક-
કમળ, +અક્ષિ-આંખ. ૩ કમળ જેવા નેત્રવાળા
વિષય.

માધવ, મધુસૂદન, વિશ્વરેતા, પુંડરીકાક્ષ, ને મહા-
તપ જેહરે;

ફર, ઉપેંદ્ર, જનાર્દન પોતે, વિરાટ ને એવામન દેહ રે.

(શામળશા. પ્રેમાનંદ.)

પુણ્ય, ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સુકૃત; સત્કાર્ય. ઉ ૦
પુણ્યે સુખી ને પાપે દુઃખી. (૨) સત્કર્મના
ફળરૂપ ધર્મ. ઉ ૦ અન્ન તેને પુણ્ય, રાંધનારને
ધૂમાડો.

પુણ્ય, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પવિત્ર. ઉ ૦ પુણ્ય ક્ષેત્ર.

પુણ્યકાળ, પું ૦ ૬ શુ. સં.; પુણ્ય-પવિત્ર, + કાલ-
સમય. ૩ ગ્રહણાદિ પર્વમાં પુણ્યદાન કરવાનો
સમય.

પુણ્યદર્શી, વિ ૦ ૬ સં. પુણ્ય, દર્શિન ૩ પુણ્ય
વિશે જેની દષ્ટિ છે એવું.

પુણ્યદર્શી સાત્ત્વિક પુરુષને લોકકલ્યાણના માર્ગ
દષ્ટિગોચર થાય છે. (સા. જ. ૨૦)

પુણ્યદાન, ન ૦ ધર્મદાન.

પુણ્યવરો, પું ૦ ૬ પુણ્ય+વરો. સં. પુણ્ય, વ્યય ૩
પુણ્યદાનનો ખરચ. ઉ ૦ પેટવરામાંથી પુણ્યવરો.

પુણ્યવાન, વિ ૦ પુણ્યદાન કરનાર.

પુણ્યશાળી, વિ ૦ (૧) પુણ્યદાન કરનાર. (૨)
પૂર્વજન્મનાં સુકૃતવાળું.

પુણ્યશ્લોક, પું ૦ ૬ શુ. સં. પુણ્ય-પવિત્ર, +શ્લોક-
કીર્તિ. ૩ ફરી કીર્તિવાળો પુરુષ.

પુણ્યશ્લોક ધરાવ્યું નામ, વૈષ્ણવ કીધું બાધું ગામ.
(નળાખ્યાન, ૨)

પુણ્યાત્મા, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પવિત્ર મનનું.

પુણ્યાત્મા પુણ્ય સ્થાને વિરાજે. પાપીતણું થાય
નિશ્ચયે પતન. (પ્રા. સ. હરિકીર્તન.)

પુણ્યાહ, ન ૦ ૬ સં. પુણ્ય, +અહન ૩ દિવસ માંગલિક
હો, એવું આશીર્વાચન.

પુણ્યાહવાચન, ન ૦ ૬ શુ. સં. પુણ્ય-પવિત્ર, +
અહન-દિવસ, +વાચન-કહેવડાવવું તે. ૩ દિવસ
માંગલિક હો, એમ વરેલા બ્રાહ્મણોના મુખે
કહેવડાવવું તે. વિવાહાદિ પુણ્યકાર્યના આરંભે
પુણ્યાહમ્, પુણ્યાહમ્, પુણ્યાહમ્ એમ ત્રણ
વાર કહેવામાં આવે છે.

પુતળિયું, ન ૦ જુઓ પૂતળિયું.

પુતળી, સ્ત્રી ૦ જુઓ પૂતળી.

પુતળું, ન ૦ જુઓ પૂતળું.

પુત્ર, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ દીકરો.

પુત્રવતી, વિ ૦ સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ જેને પુત્ર થયો
હોય તેવી; પુત્રવાળી.

પુત્રવધૂ.

૭૪

પુરણ.

પુત્રવધૂ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ દીકરાની વંહુ.

પુત્રાચિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પુત્રને ઇચ્છતું; પુત્ર મેળવવાની વાસનાવાળું.

પાશવ કામ, જ્ઞાન કામ, પરિશીલક કામ, અને પુત્રાચિત કામ. (સ. ચં. ૪, ૩૨૩)

પુત્રી, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ દીકરી.

પુત્રીજ, પું ૬ શુ. સં. ૩ દીકરીનો દીકરો; દૈહિક.

અજ્ઞાનના તત્ત્વ કહાવો, વસુદેવના પુત્રીજ. (લક્ષ્મણરામ.)

પુત્રેષ્ટિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. પુત્ર+ઈષ્ટિ-(યાગ) ૩ પુત્રની કામનાથી કરેલો યજ્ઞ.

અભ્યષેષને પુત્રેષ્ટિ ક્રીધા, કાર્ય કશું નવ સીધું. (માંધાતા. ૩, ૨૨)

પુત્રેષણા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. પુત્ર+ષણા-(કામના) ૩ પુત્રપ્રાપ્તિની તીવ્ર ઇચ્છા.

પુદ્ગલ, નં ૬ પ્રા. પુગ્ગલ ૩ પરમાણુ અને પરમાણુનાં કાર્યો. ઉં આ જગત પુદ્ગલનું બનેલું છે.

પુનમ, સ્ત્રીં જુઓ પૂનમ.

પુનમિયું, વિં જુઓ પૂનમિયું.

પુનરપિ, અં ૬ શુ. સં. પુનર્-ફરીને+અપિ-પણ. ૩ ફરીને; વળી.

પુનરાવર્તન, નં ૬ શુ. સં. પુનર્+આવર્તન-બિથલાવી જવું તે. ૩ વિષય ફરીને બિથલાવી જવો તે.

પુનરાવૃત્તિ, સ્ત્રીં ૬ સં. પુનર્, આવૃત્તિ ૩ (૧) પુનરાવર્તન. (૨) ગ્રંથની નવી આવૃત્તિ કાઢવાની ક્રિયા.

પુનરુક્તિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. પુનર્+ઉક્તિ-(કથન) ૩ (૧) એકની એક બાબત બરાબર ઇસાવવા માટે ફરીને કહેવી તે. (૨) એક જ અર્થનાં બે કે વધારે વાક્ય કે બોલ વાપરવા તે. (૩) પિષ્ટપેષણ.

પુનરુદ્ધાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ પડી ગયેલા દેવળને સમારી નવું કરવું તે.

પુનરુદ્ધાહ, પું ૬ સં. પુનર્, ઉદ્ધાહ ૩ પુનર્વિવાહ.

લગ્નનો વિધિ પૂરો થાય છે, ત્યાંસુધીનો વિષય જુદા જુદા ૮ અંગમાં 'જુનરાત્રીમાં' પ્રસિદ્ધ થયેલો, તે સંભાવિત વિદ્વાનોને પસંદ પડવાથી, બાકી રહેલો પુનરુદ્ધાહનો ભાગ હમેરી આ રૂપે પ્રસિદ્ધ કર્યો છે.

(નારીપ્રતિષ્ઠા, પ્ર.)

પુનર્જન્મ, પું ૬ શુ. સં.; પુનર્+જન્મન ૩ ફરીને અવતાર લેવો તે.

પુનર્જસુ, પું ૬ શુ. સં. ૩ નક્ષત્રમાળામાંનું સાતમું નક્ષત્ર.

પુનર્વિવાહ, પું ૬ શુ. સં. ૩ વિધવાવિવાહ; પુનર્લગ્ન.

પુનઃ, અં ૬ શુ. સં. ૩ ફરીને.

પુનિત, વિ. ૬ હિં. મ. પુનીત, સં. પુણિત-ધાર્મિક; પવિત્ર. પુણ-ધાર્મિક કિંવા પવિત્ર હોવું. ૩ પવિત્ર; શુદ્ધ.

પુનેમ, સ્ત્રીં જુઓ પૂનમ.

પુપલી, સ્ત્રીં જુઓ પપુલી.

પુષ, સ્ત્રીં જુઓ પૂમ.

પુમકં, નં જુઓ પૂમકું.

પુર, નં ૬ શુ. સં. ૩ શહેર; નગર.

પુર, વિં જુઓ ૩ પૂર.

પુર, કિં સં જુઓ ૪ પૂર.

પુરખૂન, વિં ૬ કા. پورخون (પુખૂન); پور (પુર)-પૂરું; ભરેલું, + پورخ (ખૂન)-લોહી. ૩ લોહીથી ભરેલું; લોહિયાળ.

તે પુરખૂન તબિયતનો જવાન રજખૂત બન્યા હતા. (નં. જી. ચિ.)

પુરજો, પું ૬ હિં. મ. પુરજા, કા. پورجو (પુર્જો) ૩ કકડો; કુરચો.

પુરણ, નં જુઓ ૨ પૂરણ.

પુરણપોળી.

૭૫

પુરાત.

પુરણપોળી, સ્ત્રીં જુઓ પૂરણપોળી.

પુરણી, સ્ત્રીં જુઓ પૂરણી.

પુરત, સ્ત્રીં જુઓ પૂરત.

પુરતું, વિં જુઓ પૂરતું.

પુરંદર [પુરંદર], પુંં ફ શુ. સં. ૩ ઇંદ્ર.

છે તારે પુરંદરની પક્ષ, હો રે સમરથ શાણા;
નથી કો દીકરા તું સમ દક્ષ, હો રે સમરથ શાણા.

(માંધાતા. ૪૬, ૨૧)

પુરન્દ્રિ [પુરંદ્રિ], સ્ત્રીં ફ શુ. સં. ૩ સ્ત્રી.

પુરંદ્રિનાં હોયે હસુમ સરખાં ચિત્ત કુમળાં

(ઉ. રા. ચ.)

પુરપતિ, પુંં શહેરનો માલિક; રાજા.

પુરપતિ કહે પખાલીને જો તું શૂળીએ જાય,
તો તેથી આ દેશમાં આવા શુન્હા ન થાય.

(હો. વા. મા.)

પુરપાટ, અં જુઓ પૂરપાટ.

પુરખિયો, પુંં જુઓ પૂરખિયો.

પુરભૈયો, પુંં જુઓ પૂરખિયો.

વળા આ તો અંધેજ એટલે ચક્રવર્તી અને આ
તોફાની લોક એટલે બાર પુરભૈયા અને તેર ચોકા.

(સ. ચં. ૩, ૧૩૭)

પુરવ, કિં અં ફ મ. પુરવળે, સં. પરમમ્
અં હા; કબૂલ. ૩ પરવડતું.

ઉદ્ધવજ એવું વચન બોલ્યા, પૂરવડું જો પાસ.
(ગિરિધર.)

પુરવણી, સ્ત્રીં જુઓ પૂરવણી.

પુરવાર, વિં ફ પોર્ટ. Provar સાબીત
કરવું. ૩ સાબીત; સિદ્ધ. ઉં આરોપ પુરવાર
કરવો.

પુરવારી, સ્ત્રીં પુરાવાથી સાબીત કરી આપવું તે;
સાબીતી.

પુરવીદાણા, પુંં એક જાતનો તેજનો; મોટી
ધ્વાયચી.

પુરશ્વરણ, નંં ફ શુ. સં.; પુર:-આગળ, ચર-
જપતું. સરખાવો ચરણ, ચારણ ૩ ઇંદ્ર
દેવતા સંનિધ તે દેવના મંત્રનો સકામ જપ.
પુરશ્વરણનાં પાંચ અંગ છે. જપ, હોમ, તર્પણ
અભિષેક તે અલ્પભોજન.

અતુર્થને એકદશીમહિમા, છઠ્ઠાને પુરશ્વરણે રાજ્યો દેશ.

(શામળશા. ૨૪, ૬)

પુરસીસ, સ્ત્રીં ફ ફા. پرسش (પુર્સિશ)-પૂછવું
તે. پرسیدن (પુર્સિદન)-પૂછવું ઉપરથી. સર-
ખાવો સં. પ્રચ્છ-પૃચ્છ ૩ પૂછપરછ; તલાસ.

પુરસ્તવ, નંં ફ મં. પુરસ્ અં-મોખરે. ૩ પ્રધાન-
તા; પ્રધાનપણું; અગ્રેસરપણું.

ન્યારે વાંઝણી રાણીઓ મટી રે,
ત્યારે સાથે ગભૈં ધરિયો સહી રે;
એ શત રાણીઓનું શરત્વ રે,
પટરાણીનું પ્રૌઢ પુરસ્તવ રે. (માંધાતા. ૧૫, ૧૦)

પુર:સર, અંં ફ શુ. સં. ૩ સાથે. ઉં જુદિ પુર:સર.

પુરાણ, વિંં ફ શુ. સં. ૩ અતિ પ્રાચીન; કાળ-
મર્યાદા બહારનું. ઉં પુરાણ પુરુષ.

પુરાણ, નંંં ફ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રાચીન દેવકથા
અને મનુષ્યકથા આપેલી હોય એવું પુસ્તક.
સાધારણ રીતે પુરાણ અઢાર કહેવાય છે. (૨)
[લા.] કંટાળો આપે એટલા વિસ્તારવાળું કથન.
ઉં તારું પુરાણ હવે બંધ કર.

પુરાણી, પુંંં ફ સં. પુરાણિન ૩ (૧) પુરાણમાં
કુશળ પંડિત. (૨) પુરાણ વાંચી સંભળાવવાનો
ધંધો કરનાર.

પુરાણું, વિંંં ફ સં. પુરાણ ૩ પ્રાચીન; જૂનું.

પુરાત, વિંંં ફ સં. પુરાતન. સરખાવો સં. નૂતન
ઉપરથી હિં. નૂત. ૩ પહેલાનું; જૂનું.

કવિતા રસનો વકરો કરતાં બહુ માલ પુરાત.
બકાત રહ્યો. (ફાળસવિરહ, ૫૨)

પુરાતત્ત્વ.

૭૬

પુલિન.

પુરાતત્ત્વ, નં ૬ સં. પુરાતત્ત્વ ૩ પુરાતન કાળની
આયત.

પુરાતન, વિં ૬ શુ. સં. ૩ જૂનું; પ્રાચીન; પુરાણ.

પુરાવિદ્, પું ૬ સં. પુરા, વિદ્-જ્ઞાણવું. ૩ પુરા-
તત્ત્વનો શોધક.

આપણા પોતાના પુરાવિદોને કરવાનાં કામો.

(જ. પુ. જો.)

પુરાવો, પું ૬ મ. પુરાવા, પોર્ટુ. Provar ૩
(૧) સાબીતી. (૨) પુરવાર કરનાર આધાર;
પ્રમાણ.

પુરાંત, વિં જુઓ ૨ પરાંત.

પુરી, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ શહેર.

પુરી, સ્ત્રીં જુઓ પૂરી.

પુરુષ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) નર; મરદ; ભાવડો.
(૨) વર; ધણી; સ્વામી; પતિ. (૩) [વ્યા.]
મોલનાર, સાંભળનાર, અને તે સિવાયની વ્યક્તિ,
એ ત્રણ પૈકી એક.

પુરુષકાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ પરાક્રમ.

તેના સ્વામીના પુરુષકારનું સારથિત્વ થાય છે.

(સ. ચં. ૪, ૨૨૯)

પુરુષત્વ, નં પુરુષપણું; મર્દાઈ.

પુરુષવાચક, વિં ૬ સં. ૩ સર્વનામનો એક પ્રકાર.
એમાં પહેલા, બીજા અને ત્રીજા પુરુષનાં સર્વ-
નામનો સમાવેશ થાય છે.

પુરુષાતન, નં ૬ સં. પુરુષ ઉપરથી. ૩ (૧) પુરુ-
ષપણું; મર્દાઈ. (૨) બળ; પરાક્રમ.

પુરુષાર્થ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પુરુષે સાધવાના
ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર અર્થમાંનો
એક. (૨) ઉદ્યોગ; પરાક્રમ.

પુરુષાર્થી, વિં ૬ શુ. સં. ૩ નસીબ ઉપર આધાર
રાખી એસી ન રહેતાં ઉદ્યોગ કરનાર.

પુરુષોત્તમ, પું ૬ શુ. સં. પુરુષ+ઉત્તમ ૩ વિષ્ણુ
ભગવાન.

પુરુષોત્તમમાસ, પું અધિકમાસ.

પુરુસુ, વિં ૬ સં. સુવર્ણપુરુષ ૩ જાદુઈ સોનાનું
પૂતળું. એવું કહેવાય છે, કે એમાંથી કાઠ ભાગ
કાપી લઈએ તો પૂતળું પાછું આપું થઈ
જાય છે.

પુરુસુ પાણિ માંહિ બોલાવ્યું. (કા. પ્ર. ૪)

પુરું, વિં જુઓ પૂરું.

પુરેપુરું, વિં જુઓ પૂરેપૂરું.

પુરોડાશ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) હૃતદ્રવ્ય; હવિ.
(૨) હોમતાં બાકી રહેલું હૃતદ્રવ્ય; યજ્ઞનો પ્રસાદ.
આ પુરોડાશ વહેરાય છે તે પશુ ન વહેરાય છે.
(આ. બા. ધ્ર.)

પુરોહિત, પું ૬ શુ. સં. ૩ કુળનો ગોર; કુળચરુ.

પુખ્ત, પું ૬ સં. પુરુષ ૩ પુરુષ.

ધિક્કાર તાં તેજ; માર્થો પાર્થ સરખો પુખ્ત.

(રત્નેશ્વર.)

પુલ, પું ૬ શ. પુલ ૩ પ્રવાહ વહેતો રહે એવી
રીતે નદી, નાળાં વગેરે ઉપર થઈને જવા માટે
કરેલો રસ્તો.

પુલક, નં ૬ સં. પુલક પું ૩ રોમ; ફેવાડું.

બધે અંગે અંગે, પુલક પુલકે આગ સળગી.

સ્થિતિ એકે આગે, નથી રણ વિના અન્ય ગમતી.

(કાન્તા, ૯)

પુલકિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ રોમાંચિત.

પુલકિત થતો હર્ષ ચમકે.

(કલાપી.)

પુલાવ, પું ૬ હિં પુલાવ, મ. પુલાવા, શા.
پلاو (પલાવ)-માંસમિશ્રિત ચોખાની વાની. ૩
એક મસાલાદાર મુસલમાની વાની.

પુલિન, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) નદીનો બીનો કાંઠો;
ભાડું. (૨) નદીમાં તરી આવેલો રેતીનો એટ.
(૩) નદીનો કાંઠો.

પુષ્કળ.

૭૭

પુંસવન.

પુષ્કળ, વિં ૧ સં. પુષ્કલ ૩ ધણું; બહુ.

પુષ્ટ, વિં ૧ શુ. સં. ૩ પોપાયેલું; બહું; ભરેલા શરીરનું.

પુષ્ટિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પોપણ. (૨) સમર્થન; ટેકા. (૩) ઉત્તેજન. (૪) [લા.] ભગવાનની કૃપા.

મારગ ખીન્ન પણ ઘણા, ત્યાં સાધનનું કામ;

અંગીજીવ કેવળ કૃપા, તે પથ પુષ્ટિ નામ.

શ્રીજના અંગમાંથી, પ્રકટી પુષ્ટિ સૃષ્ટ;

પ્રભુપ્રાપ્તિ ગુરુદ્વાથી, ન મળે સાધન કષ્ટ.

(રસિકવલ્લભ.)

પુષ્ટિકારક, વિં ૧ શુ. સં. ૩ પુષ્ટિ કરે એવું; પૌષ્ટિક.

પુષ્ટિમાર્ગ, પું ૧ જુઓ પુષ્ટિ ૪ + માર્ગ. ૩ શ્રીમદ્ વલ્લભાચાર્યે ચલાવેલો વૈષ્ણવ ધર્મ.

પુષ્પ, નં ૧ શુ. સં. ૩ ફૂલ.

પુષ્પરાગ, પું ૧ શુ. સં. ૩ પોખરાજ.

પુષ્પરાગનું બ્રહ્મસદન, લોક સહિત થાય દરશન.

(ગિરિધર.)

પુષ્પવૃષ્ટિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ આકાશથી ફૂલનો વરસાદ. કાઈ કાર્ય કે બનાવથી દેવો પ્રસન્ન થાય છે ત્યારે પુષ્પવૃષ્ટિ કરે છે, એમ કહેવાય છે.

પુષ્પાંજળી [પુષ્પાંજળી], સ્ત્રીં ૧ સં. પુષ્પ+ અંજલિ (જોખો) ૩ (૧) પૂજન કે સત્કારના ફૂલની અંજળી; જોખો ભરીને ફૂલ.

પુષ્પાંજલિ આ પ્રભુને ચરણે,

અર્પિ કરે હું ભાવે સ્મરણે. (રત્નાવળી, ૧, ૪)

(૨) [લા.] માર. ઉં સારી સનાદે માને તો ઠીક, નહિતો આપો પુષ્પાંજળી.

પુષ્પિત, વિં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) ફૂલેલું; ફૂલથી છવાયેલું. (૨) પુષ્પરૂપ; જેમાં સર્વ સુગંધ સમાયેલી છે એવું.

જેને મદિ વેદવાદની પુષ્પિત વાણીને ગીતામાં ભગવાન પોતે અપર્યાપ્ત ગણે છે. (સ. ચં. ૪, ૬૮૭)

પુષ્પિતાગ્રા, પું ૧ શુ. સં. ૩ અર્ધસમ રૂપગંધ.

પુષ્પ, નં ૧ શુ. સં. ૩ આડમું નક્ષત્ર. આ નક્ષત્ર હરેક બાળતમાં બહુ માંગલિક ગણાય છે.

પુસ્તક, નં ૧ શુ. સં. ૩ ગ્રંથ; પોથી; ચોપડી.

પુસ્તકશાળા, સ્ત્રીં ૧ સં. પુસ્તક, શાળા-(સ્થાન; મકાન.) ૩ જ્યાં જુદી જુદી બતનાં પુસ્તકોનો સંગ્રહ હોય તે સ્થાન; પુસ્તકાલય; કિતાબખાનું.

પુસ્તકાલય, નં ૧ સં. પુસ્તક, આલય-સ્થાન. ૩ પુસ્તકશાળા; કિતાબખાનું.

પુસ્તકિયું, વિં પુસ્તકથી મળેલું.

એ લોકની પુસ્તકીયા બુદ્ધિનો પટ તમારા મન ઉપર બેસી નથ નહીં તેની સાવચેતી રાખજો.

(સ. ચં. ૪, ૮૬)

પુસ્તી, સ્ત્રીં ૧ સં. પુસ્તક ૩ (૧) નિરુપયોગી પોથી, અથવા પોથીના કાગળ. (૨) વર્તમાનપત્ર વગેરે નકામા થઈ પડેલા કાગળ.

પુસ્તી, સ્ત્રીં ૧ જુઓ પુસ્તો. ૩ નહાતો પુસ્તો.

પુસ્તો, પું ૧ હિં. પુસ્તા, ફા. پستو (પુસ્તક)- ઢગલો. ૩ (૧) દીવાલ, બંધ, પાળ અને ગરનાળાના રક્ષણ સાર તેની અડોઅડ કરેલ માટીનો ટેકરો કે ચણતર. (૨) જ્યાં માલ ઊતા-રવામાં આવે છે તે ઘાટ; ડકો.

પુંખ [પુંખ], કિં ૧ સં ૧ સં. પ્રવપ્-વાવવું. ૩ વાવવું; ખીજ વેરવાં. ઉં બે વીધાં જુવાર પુંખી.

પુંલિંગ [પુંલિંગ], નં ૧ શુ. સં. ૩ નરજાતિ.

પુંશ્વલી [પુંશ્વલી], સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ વંડી ગથેલી સ્ત્રી.

વણતેડયા વિપ્ર નવ આવે, નવ આવે ક્ષત્રીનીબત;

વણતેડી આવે પુંશ્વલી, કે આવે ચારણ ભાટ.

(રક્ષિ. હરણ, ૧૦, ૨૬)

પુંસવન [પુંસવન], નં ૧ શુ. સં. ૩ પુત્રગ્ન ઉત્પન્ન કરવા માટેનો સંસ્કાર. તે ગર્ભ રહ્યા બાદ એથે મહીને વિહિત છે.

ગર્ભાધાન, પુંસવન, સીમંતોન્નયન, બળિ, ભત-
કર્મ, નામકરણ, નિષ્ક્રમણ, અન્નપ્રાશન, ચૌલ,
ઉપનયન, ચાર વ્રત, સમાવર્તન, વિવાહ. જે લોકો
સોળ સંસ્કાર કરે છે તે આઠલા સોળ ગણે છે.

(બાલવિદ્યાસ.)

પુસ્તવ [પુસ્તવ], નં ૧ શુ. સં. ૩ પુરુષાતન; મર્દાઈ.

પૂ, અં ૧ સં. ફુત. ભુઓ ૧ પી. ૩ હુરિયો; હે.
ટોળીનો તિરસ્કારાર્થ ઉદ્ગાર.

પૂ, નં ૧ સં. પયસ્-પાણી. ૩ પેશાળ (બાળ-
ભાષામાં.) ઉં પૂ કરવું.

પૂકાર, પું ૧ ભુઓ ૧ પૂ. ૩ તિરસ્કારનો ધ્વનિ.

ઓઠ વડે પૂકાર કરી-મ્હેં મરતી કહેતી કે “વારું
વારું, બેચા એ લોક.” (સ. ચં. ૧, ૧૭૩)

પૂગતું, વિં ભુઓ પુગતું.

પૂગીકણ, નં ૧ સં. પૂગી-સોપારીનું ઝાડ, ફલ ૩
સોપારી.

પૂછ, નં ૧ સં. પુચ્છ ૩ પૂછું.

પૂછ, કિં સં ૧ પ્રા. પુચ્છ, સં. પ્રચ્છ-પુચ્છ ૩
સવાલ કરવો.

પૂછાણ, સ્ત્રીં માહીતી સારૂ પૂછવું તે; તપાસ.

પૂછડલું; નં ભુઓ ૨ પૂછડું.

પૂછડિયું, વિં ૧ ભુઓ ૧ પૂછ. ૩ પૂછડાવાળું. ઉં
પૂછડિયો તારો.

પૂછાડયું, વિં ૧ પ્રા. પચ્છા, સં. પચ્ચાત્ ઉપ-
રથી. ૩ પાછલી અવસ્થામાં થયેલું; પૂંઠેવાળ.
ઉં પૂછડિયું છોકરું.

પૂછડી, સ્ત્રીં ૧ ભુઓ ૧ પૂછ. ૩ નહાતું પૂછડું.

પૂછડી, સ્ત્રીં ૧ પ્રા. પચ્છા, સં. પચ્ચાત્ ઉપરથી. ૩
(૧) પૂંઠના ભાગનાં પીછાંનો સમૂહ. ઉં દેવચકલી
ચકચક કરે છે ત્યારે પૂછડી બેચીનીચી કરે
છે. (૨) [લા.] પૂંઠે પૂંઠે ચાલનાર; અનુયાયી
(તિરસ્કારની બોલીમાં). ઉં પવિત્રની પૂછડી.

પૂછડું, નં ૧ ભુઓ ૧ પૂછ. ૩ પૂંઠના ભાગમાંથી
નીકળતો લાંબો દોરડા જેવો ફેવાડીવાળો
અવયવ; દૂમ.

શ. સ.-પૂછડું પકડવું-છદથી કાઢી વાતને
વળગી રહેવું.

પૂછડું, નં ૧ ભુઓ ૨ પૂછડી. ૩ (૧) પૂંઠનો મલો-
ત્સર્ગ માટેનો અવયવ; મળદ્વાર. ઉં પૂછડું ફાટવું.
(૨) મળ; ઝાડો. ઉં પૂછડું છૂટી જવું. (૩) પૂંઠે
પૂંઠે ચાલનાર; અનુયાયી. ઉં મોટા માણસનાં
પૂછડાં. (૪) પાછળ વળગતું આવતું માણસ;
લકરું. (૫) નામની પાછળ લગાડતો ઇલકાળ;
પદવી (તિરસ્કારની બોલીમાં).

પૂછપરછ, } સ્ત્રીં ભુઓ પૂછગાછ.

પૂછપૂછારણ, નં ૧ ભુઓ ૧ પૂછ. ૩ પૂછપરછ.
પૂછપૂછારણ ને બિતાર, ભુવા ગતિક મેલ્યા તે દાર.
(સામળ.)

પૂછા, સ્ત્રીં ૧ સં. પુચ્છા ૩ પૂછવું તે; તપાસ.

પૂછાપૂછ, સ્ત્રીં ૧ ભુઓ ૧ પૂછ. ૩ બહુ બહુને
પૂછવું તે.

પૂજ, કિં સં ૧ સં. પૂજ્ ૩ (૧) પૂજા કરવી.
(૨) સેવવું; ભજવું.

પૂજક, પું ૧ શુ. સં. ૩ પૂજનારો.

પથારી એક ને સુનાર બે ત્યાં પૂજનીય જને
પથારીનો સ્વીકાર કરવો એ પૂજક જનના ઉપર
અનુગ્રહ કરવાનો માર્ગ છે. (સ. ચં. ૪, ૫૪૧)

પૂજન, નં ૧ શુ. સં. ૩ પૂજા કરવી તે; પૂજા.

પૂજનિક, વિં ૧ સં. પૂજ-પૂજવું. ૩ પૂજનને પાત્ર;
પૂજવા ભેગ.

પૂજની, વિં ૧ સં. પૂજનીય ૩ પૂજન.

બાણ્ય પૂજની એ ભૂદેવ. (ભા. કા. ૧૫)

પૂજનીય, વિં ૧ શુ. સં. ૩ પૂજવા ભેગ.

પૂજા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પૂજવું તે; પૂજન.
(૨) [લા.] પુષ્પાંજળી; માર.

તેણે તે અણુસમવતુ સ્ત્રીની પૂજ કરવામાં કશી
મણા રાખી નહિ. (મણિ અને મોહન.)

પૂજાપો, પું ૬ સં. પૂજોપસ્કર ૩ દેવતી પૂજમાં
કામમાં આવતા પદાર્થ-ચંદન, પુષ્પ, ધૂપ વગેરે;
પૂજનો ઉપરકર.

પૂજારી, પું ૬ સં. પૂજાકારિન ૩ (૧) દેવપૂજનું
કામ કરનારો મંદિરનો સેવક. (૨) [યૌ.] પૂજક.

પૂજિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પૂજયલું; જેની પૂજ
કરાઈ હોય તે.

સુંદર સામગ્રી પૂજક અને પૂજિતને અધ્યસ્ત
સ્વભાવથી તૃપ્ત કરે છે. (સ. ચં. ૪, ૮૦૫)

પૂજ્ય, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પૂજવા યોગ્ય. (૨)
માનપાત્ર.

પૂજ્ય, પું ૬ શુ. ચં. ૩ [લા.] જમાઈ.

પૂડો, } પું ૬ પ્રા. અપૂઅ, સં. અપૂપ ૩ લોટ
પૂડો, }
કે દાળના ખીરાની તળેલી પોળી.

પૂદું, વિં ૬ સં. પ્રૌદ ૩ પ્રૌદ; કદાવર; મોદું.
ચાલ્યાં કટક. પેસરા પૃદા માંહિ મ્લેચ્છના લાખ.
(કા. પ્ર. ૧, ૪૩)

પૂણ, કિં ૬ અં ૬ સં. પૂન-ખુવાર કરાયલું. ૩
ખુવાર કરવું; માહું ફળ આપવું.

પૂણે શાપ એને એ નંદી ને અનરખ્યનો.
(સી. હ.)

પૂણિયું, વિં ૬ જુઓ પોણિયું.

પૂણી, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. પૂજી ૩ સળાએ વણીને કરેલો
ફનો પાતળો લાંબો પિંડ.

પૂણું, વિં ૬ જુઓ પોણું.

પૂત, પું ૬ હિં. મ. પૂત, પ્રા. પુત્ત, સં. પુત્ર ૩
પુત્ર; દીકરો.

પૂત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પવિત્ર.

તેમણે ઝાળખ્યા લેરીના દૂત,
કોઈ કષિમુનિ બન્યા મહા પૂત.

(માંધાતા. ૧૮, ૧૯)

પૂતળવિધાન, નં ૬ જુઓ પૂતળું અને વિધાન. ૩
શય મળ્યું ન હોય અથવા બ્રષ્ઠ થયું હોય,
ત્યારે મરનારની સદ્ગતિ માટે અડના લોટનું
પૂતળું કરી વિધિપૂર્વક અગ્નિસંસ્કાર કરવો તે.

પૂતળિયું, નં ૬ જુઓ પૂતળી. ૩ પૂતળીની છાપ-
વાળી સોનામહોર. તે અંગ્રેજી રાજ્ય આવતા
પહેલાં દેશનું ચલણી નાણું હતું.

પૂતળી, સ્ત્રીં ૬ સં. પુત્તલિકા, મૂળ પુત્ર ૩ (૧)
ધાતુ, પત્થર, માટી કે લાકડાની મનુષ્યની
આકૃતિ. ઉં વચ્ચે પૂતળીની છાપ હોવાથી
જૂની સોનામહોરનું પૂતળિયું નામ પડ્યું હતું.
(૨) કારીગરીથી કારી કાઢેલી નાણુક સ્ત્રીની
આકૃતિ. ઉં આરસની પૂતળી. (૩) આંખની કીકી.

ઘોડાંક જંતુઓની કીકીઓ ઉધી પુતળીની-અવળી છે.
(સ. ચં. ૪, ૫૮૧)

પૂતળું, નં ૬ જુઓ પૂતળી. ૩ (૧) ધાતુ, પત્થર,
માટી કે લાકડાની મૂર્તિ. (૨) દોરીસંચારથી
પૂતળાં નચાવવાના ખેલમાં વપરાતી લૂગડાની કે
રખરની આકૃતિ.

પૂત, સ્ત્રીં ૬ સં. પૂતિ-ગંધાતું. ૩ સ્ત્રીની ગુલેંદ્રી.

પૂતનીકરણ, } નં ૬ શુ. સં. ૩ કોલી જવું તે;
પૂતીકરણ, }
ગંધાઈ ઊઠવું તે.

આવા પરિપાક વિના અતૃપ્ત વાસતાની શાંતિ
જણાય તો તેને અલખવાદીઓ સૂક્ષ્મ શરીરનું
પૂતનીકરણ અથવા પૂતીકરણ અને કારણ શરીરની
આત્મહત્યા કહે છે (સ. ચં. ૪, ૩૯૬)

પૂન, નં ૬ જુઓ ૨ પૂર્ણ. ૩ (૧) શૂન્ય; મીઠું.
(૨) અનુસ્વાર.

પૂનમ, સ્ત્રીં ૬ સં. પૂર્ણિમા ૩ જે દિવસે ચંદ્ર પૂર્ણ
થાય છે તે તિથિ.

પૂનમિયું, વિં (૧) પૂનમનું; પૂનમને લગતું. ઉં
પૂનમિયું વ્રત. (૨) દર પૂનમે જાત્રાએ જનારું.
ઉં પૂનમિયો સંધ. (૩) પૂનમે સમાપ્ત થતું.
ઉં પૂનમિયા મહીના.

પૂપ, નં ૬ મ. પૂ, સં. પૂમ ૩ પીપ; પડ; રસી.

પૂમ, સ્ત્રીં ૬ ક્ષ. पुष्प (પુમ્પ)-૨. ૩ (૧) ૩ પીંજતાં તેના ઝીણા કણ ઊડે છે તે. (૨) કાપડ ઉપરનો સુવાળો પૂમ જેવો અંશ.

પૂમડું, નં ૬ ભુઓ પૂમ. ૩ ર્નો બહુ નહાતો પિંડ.

શ. સ.-પૂમડે પાણી પાવું-ઘણું દુઃખ દેવું; હેરાન કરવું. ઉં વહુ સાસુને પૂમડે પાણી પાવે છે.

પૂમડું, નં ૬ હિં. પુહુપ, પ્રા. પુર્ષ, સં. પુષ્પ ૩ કૂલ. ઉં આખું ગામ જમાડયું ને મારી પૂમડા જેવી છોકરી ન સાંભરી ?

પૂર, કિં સં ૬ સં. પૂર્-ભરવું; ઊમેરવું; પૂર્ણ કરવું. ૩ (૧) પૂરણી નાખી ભરી દેવું ઉં ખાડો પૂરવો. (૨) પૂરું પાડવું. ઉં ધાન પૂરવું. (૩) પૂરો આકાર કાઢવો; ચિતરવું. ઉં સાથિયો પૂરવો. (૪) ન્યૂનતા પૂરી કરવી. ઉં રંગ પૂરવો. (૫) ઊમેરવું; મેળવવું. ઉં સર પૂરવો.

શ. સ.-કૂવો પૂરવો-કૂવામાં પડી જીવ કાઢવો.

પૂર, કિં સં ૬ સં. પ્ર+આ+વૃ-કમાડ ઢાંકવાં. ૩ (૧) ગોંધી રાખવું. ઉં બિલાડીને ઓરડામાં પૂરી. (૨) અટકાયતમાં રાખવું. ઉં દેદમાં પૂરવું; હેડમાં પૂરવું.

પૂર, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) નદી, નાળાં વગેરેમાં જોસ ભેર વહેતા નવા પાણીની ભરતી. (૨) પ્રવાહ. ઉં આંસુનું પૂર.

પૂર, નં ૬ સં. પૂર્-ભરવું. ૩ પૂરણુપોળીનું પૂરણુ.

પૂર, વિં ૬ સં. પૂર્-પૂર્ણ કરવું. ૩ પૂરું; પૂરેપૂરું. ઉં પૂર જોસ.

પૂર, અં ૬ સં. પૂર્-ભરવું. ૩ (૧) ઊંડાર્જના માપે. ઉં બે પુરુષ પૂર પાણી; કમ્મર પૂર. (૨) વજનના માપે. ઉં રત્ની પૂર. (૩) સપાટીના માપે. ઉં તલ પૂર.

પૂરક, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રાણુ કિંવા શ્વાસ શરીરમાં લેવાની પ્રાણાયામને લગતી ક્રિયા. (૨)

આપેલી રકમ કે રકમોમાં જે અંક ઊમેરવાથી અમુક આપેલો સરવાળો આવી રહે તે અંક. ઉં ૪ માં ૮ ઊમેરવાથી ૧૨ થાય છે. એમાં ૮ એ પૂરક.

પૂરણુ, વિં ૬ સં. પૂર્ણ ૩ (૧) પૂરું; પૂરેપૂરું. ઉં પૂરણુ મંત્રોપ થયો. (૨) સર્વવ્યાપક; સભર ભરેલું. ઉં પૂરણુ પુરુષોત્તમ; પૂરણુ બ્રહ્મ.

પૂરણુ, પું ૬ શુ. સં. ૩ પૂરનાર; પૂર્ણ કરનાર.

નિજ જન સંકટ ટાળક પ્રતિપાળક એ પ્રણમ પૂરણુ કામ; જય જય દેવ હરે.

(ગીતગોવિંદ, ૧)

પૂરણુ, નં ૬ સં. પૂર્-ભરવું. ૩ ગળી રોટલીમાં ભરવાને દાળ ને ગોળનો બનાવેલો માવો; પૂર.

પૂરણુપોળી, સ્ત્રીં ૬ પૂરણુ+પોળી. ૩ પૂરણુ ભરીને બનાવેલી પોળી; ગળી રોટલી.

પૂરણી, સ્ત્રીં ૬ સં. પૂર્-ભરવું; ઊમેરવું. ૩ (૧) ચૂનો, કાંકરેટ કે ચીકણી માટીથી પાયો મજબૂત રીતે પૂરવો તે. ઉં પાયો ખોદાયો છે તેની પૂરણી માત્ર બાકી છે. (૨) ખાડા વગેરેમાં પૂરવા જોગ માટી, રોડાં, ઠીકરાં વગેરેનો જથ્થો. (૩) કાઈ બાબતમાં વધારાનું કથન. (૪) ટીપ કિંવા લખણીમાં ઊમેરો.

પૂરત, સ્ત્રીં ૬ ભુઓ પૂરણી. ૩ પહેરામણીનો અધુરો અવેજ પૂરો કરનારી રકમ.

પૂરતલ, વિં ૬ ભુઓ ૧ ✓ પૂર. ૩ પૂરનારું.

છકં શરણુ તારે શામની, પું પૂરતલ મનની હામની.
(પ્રહ્લાદાખ્યાન, ૨, ૧૮. કાળિદાસ.)

પૂરતું, વિં જોઈએ તેટલું.

પૂરપાટ, અં ૬ પૂર વિં +પાટ. સં. પત્ત-ગતિ કરવી. ૩ અત્યંત વેગથી; ઝપાટાપંથ.

પૂરબિયો, પું ૬ ભુઓ પૂરવિયો.

પૂરવછાઓ, પું ૬ સં. પૂર્વ, છાયા ૩ પહેલાંની કડીની યાયા કર્ષ આગળ ચલાવેલી કવિતા.

અખેગીતામાં કડવાને આરંભે ચોપાઈબંધ ચાર લીટી લખ્યા પછી બાકીનો ભાગ ઢાળ જેવા બંધમાં આવે છે તેને અખો પૂર્વછાયો કહે છે. કાળિદાસ પ્રહલાદ આખ્યાનમાં કડવાને અંતે આવી રીતની ઢોહરા જેવા બંધની બે લીટીઓ મુકે છે તેને તે પૂરવછાયો નામ આપે છે.

પૂરવણી, સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પૂર્-ભરવું; ઊમેરવું. ૩ પૂર્તિ; પરિશિષ્ટ.

પૂરવિયો, પું ૦ ૬ હિં. પૂરવિયા ૩ ઉત્તર હિંદના પૂર્વ ભાગનો વતની.

પૂરાણ, નં ૦ ૬ જુઓ ૧ ✓ પૂર ૩ માટી વગેરે નાખીને પૂરવું તે.

પૂરી, સ્ત્રી ૦ ૬ પ્રા. અપૂર્ણ, સં. અપૂર્ણ. સરખાવો પૂરો અને પોણી. ૩ ઘઉં વગેરેની રોટલી જેવી તળેલી બનાવટ.

પૂરું, વિં ૦ ૬ સં. પૂર્-પૂર્ણ કરવું. ૩ (૧) જાણું નહિ એવું. (૨) ખંડિત નહિ એવું. (૩) ઓછું નહિ એવું. (૪) સમાપ્ત. (૫) ખામી વગરનું. (૬) કાચું નહિ એવું; સમર્થ.

પૂરેપૂરું, વિં ૦ બધી વિગતમાં પૂરું.

પૂર્ણ, વિં ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પૂરું.

પૂર્ણ, નં ૦ ૬ શુ. સં. ૩ [લા.] મીઠું; શન્ય.

પૂર્ણમાસી, સ્ત્રી ૦ જુઓ પૌર્ણમાસી.

પૂર્ણવિરામ, વિં ૦ ૬ પૂર્ણ + વિરામ. ૩ સંપૂર્ણ વિરામ લેવાનું સ્થાન દર્શાવનારું. ઉં પૂર્ણ-વિરામ ચિહ્ન.

પૂર્ણહિતિ, સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પૂર્ણ+આહુતિ (અગ્નિમાં હોમવાનું બળિદાન) ૩ (૧) યજ્ઞની સમાપ્તિએ આપેલી આહુતિ. (૨) યાગાદિ પ્રયોગની સમાપ્તિનો દિવસ. (૩) [લા.] કાર્યની સમાપ્તિ.

પૂર્ણહિંક [પૂર્ણાંક], પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પૂરા અંકથી થયેલી સંખ્યા.

પૂર્ણિમા, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પૂનમ; જે દિવસે ચંદ્ર પૂર્ણ થાય છે તે તિથિ.

પૂર્તિ, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ઊમેરણ; વધારો.

પૂર્વ, વિં ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પહેલાંનું. ઉં પૂર્વ વૃત્તાંત; પૂર્વ જન્મ (૨) પાછલું નહિ; આગલું. ઉં પૂર્વ ભાગ. (૩) ઊગમણું ઉં પૂર્વ દિશા.

પૂર્વક, અં ૦ ૬ શુ.સં. ૩ સહિત; સાથે. ઉં ધરાદા પૂર્વક.

પૂર્વકાલીન, વિં ૦ (૧) પૂર્વકાળનું; પ્રાચીન. (૨) મધ્યકાળ પૂર્વેનું. (૩) વર્તમાન કાળ પૂર્વેનું.

પૂર્વગ, વિં ૦ ૬ સં. પૂર્વ, ગમ્-જવું. ૩ શબ્દની પૃથક્કૃતિ કરતાં સત્ત્વવાચક, ગુણવાચક કે ક્રિયાવાચક અવયવની પૂર્વે આવનારો પણ સ્વતંત્ર શબ્દ તરીકે ન વપરાતો અવયવ. ઉં અપ-મૃત્યુ, ગેરવાજબી, ✓ કનડ; આ શબ્દોમાં અપ, ગેર તે ક પૂર્વગ છે.

પૂર્વજ, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) બીજા, ત્રીજા વગેરે કાર્ધ પેઢીએ થઈ ગયેલો પુરુષ. (૨) પિત્રી.

પૂર્વજન્મ, પું ૦ ૬ સં. પૂર્વ+જન્મન ૩ આગલો જન્મ.

પૂર્વજિયું, નં ૦ પિત્રીઓને સંતોખવા કારતક મહીનામાં બ્રાહ્મણ-ગૌરણી જેડો લૂગડાં આપીને જમાડવાં તે.

પૂર્વદક્ષિણ, વિં ૦ પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા વચ્ચેનું. ઉં પૂર્વદક્ષિણ દિશા (અગ્નિપૂર્ણા)

પૂર્વપક્ષ, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ કાર્ધ પણ વિષયના નિર્ણયની બાબતમાં ઊઠાવેલી તકરાર.

પૂર્વપક્ષી, પું ૦ પૂર્વપક્ષ ઊઠાવનાર.

પૂર્વાપર, વિં ૦ ૬ સં. પૂર્વ+અપર ૩ આગલુંપાછલું. ઉં પૂર્વાપર સંબંધ.

પૂર્વાભિમુખ, વિં ૦ ૬ શુ. સં. પૂર્વ+અભિમુખ ૩ (૧) પૂર્વ તરફના મ્હોડાનું. ઉં પૂર્વાભિમુખ દાર. (૨) જેનું બારણું પૂર્વ તરફ હોય એવું. ઉ. પૂર્વાભિમુખ ધર.

પૂર્વાર્ધ, નં ૦ ૬ શુ. સં. પૂર્વ+અર્ધ ૩ આગલો અર્ધો ભાગ.

પૂર્વાશાપ, પું. { સં. પૂર્વ, આલાપ } ઉપોદ્ધાત;
પ્રસ્તાવના; પૂર્વકથન.

મત્યંજન તો ખરે માત્ર (અમર જનનો)
પૂર્વાશાપ છે. (ન. ભો. દી.)

પૂર્વાવસ્થા, સ્ત્રી. { શુ. સં. પૂર્વ+અવસ્થા }
ધડપણ પહેલાંનું જીવન.

પૂર્વાશ્રમ, પું. { શુ. સં. } મંન્યાસ પહેલાંનું
જીવન.

હું તો નિમ્ન પ્રદેશમાંથી આપના પૂર્વાશ્રમની કથા
સાંભળી આવી છું. (સ. ચં. ૪, ૩૭૯)

પૂર્વીદાણા, પું. જુઓ પુરવીદાણા.

પૂર્વે, અ. પહેલાં.

પૂર્વોક્તિ, વિ. { શુ. સં. પૂર્વ+ઉક્ત } પહેલાં કહેલું.

ધર્મશાસ્ત્રો આવા દૃષ્ટાંતોને દેહાંતરની શિક્ષા
કરવામાં લેવાને પૂર્વોક્તિ પ્રકારની હાતિ નેતાં,
એટલું જ નહીં પણ આવા અધર્મ પણ નેતાં.

(સા. જ. ૨૦૫)

પૂર્વોત્તર, વિ. પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા વચ્ચેનું. ઉ.
પૂર્વોત્તર દિશા (મશાનપૂણે)

પૂલ, પું. જુઓ પુલ.

પૂષા, પું. { સં. પૂષન } સૂર્ય.

ધસે પ્રેમે પૂષા જુજ યુગલ લેશે કદી અતિ !
(ન. ભો. દી.)

પૂળિયું, ન. { સં. પૂલ-જૂડી. } ઘાસની જૂડી;
હાતો હળવો પૂળો.

પૂળી, સ્ત્રી. ઘાસની જૂડી.

પૂળો, પું. ઘાસ કે કડખનું મોટું પૂળિયું.

શ. સ.-પૂળો મુકવો-(૧) સળગાવવું. (૨)
અગ્નિસંસ્કાર કરવો. (૩) [લા.] દેવતા મુકવો.

પૂખ, કિ. સં. જુઓ ✓ પાંખ.

હરખાતી મલકાતી આવી, વરને પૂખવા કાળે જ.
(શામળશા. ૩૭, ૨૧)

પૂખડું, ન. { જુઓ પાંખડું પાંખ. } પાંખડું;
હાતી કાળી.

પૂખડું, ન. { સં. પૂ-વાતું. } પવનનું લહેરિયું.

પૂખડું, ન. { સં. પુઢું } તીરનો પીછાવાળો
છેડો.

પૂંછ, કિ. સં. { સં. પ્ર+ઉચ્છ } લૂછવું.

પૂંછ, ન. જુઓ ૧ પૂછ.

પૂંછડલું, ન. જુઓ પૂછડલું.

પૂંછડી, સ્ત્રી. જુઓ પૂછડી.

પૂંછડું, ન. જુઓ પૂછડું.

પૂંજ, ન. સ્ત્રી. { મ. પૂજ્ય-મીડું. જુઓ પૂન. }
(૧) મીડું; શન્ય. (૨) અનુસ્વાર.

પૂંજણી, સ્ત્રી. { જુઓ ✓ પૂંછ. } (૧) ભીંડી
અથવા સત્તરની મુલાયમ સાવરણી. (૨) સાવરણી.

પાતરાં પૂંજણી પૃથ્વી ધર્માં, બન્યો ત્યાંહે બનાવ.
(સામળ.)

પૂંજી, સ્ત્રી. { હિં. પુંજી, મ. પુજ્જી, સં. પુજ્જિ-
ઢગલો; સમૂહ * *. } ધન; પૈસો; દોલત.

પૂંજો, પું. { જુઓ ✓ પૂંછ. } ઘરમાંથી વાળાને
કાઢેલી રજ ને બીજો કચરો.

પૂંઠ, સ્ત્રી. { સં. પૂઠ } (૧) શરીરનો બધો પા-
છલો ભાગ. ઉ. ખરો ક્ષત્રિય રણસંગ્રામમાં
પૂંઠ ન બતાવે. (૨) કાકાનો પાછલો ભાગ.
ઉ. પૂંઠે ગૂમડું થયું છે. (૩) [લા.] કેડો; પીછો

તોય પૂંઠ નવ મૂકી રે, લારે નજો સાચું છે.
(દયારામ.)

પૂંઠરખું, વિ. પૂંઠના કપડાને ધસારો ન લાગે, તે
માટે કમ્મર નીચે લટકતો રહે એમ બાંધવાનો
ચામડાનો કે ત્રાપડાનો કકડો; પૂંધિયું.

પૂઠળ, અં પાછળ; પછવાડે.

ખીજવે બાળક, પૂઠળ પળે. (સુદામાચરિત્ર ૬, ૫)

પૂઠિયું, નં (૧) પૈડાનો ઘેર જે કંકડાઓનો બને છે તેમાંનો એક. ઘેર તરફના આરાના છોડા પૂઠિયાંમાં ઘાલે છે. (૨) પાછોટિયું.

પૂઠું, નં (૧) કઠોળનું ઉપરનું છોડું. (૨) છોડા-વાળો દાળનો દાણો. (૩) ચોપડીની મળખૂતી વધારવાને તેના ઉપર ચડાવવામાં આવેલું પડ. (૪) શરીરની મળખૂતી સાધનારું તત્વ. ઉં વસાણાં ખાધાથી શરીરનું પૂઠું બંધાય છે.

પૂઠે, અં પછવાડે; પાછળ.

પૂઠેવાળ, વિં { પૂઠ + વાર. } પાછલી વયમાં જ-નમેલું. ઉં પૂઠેવાળ છોકરાં માઆપને વધારે વહાલાં હોય છે.

પૂઠિયું, નં { મ. પુઠે, સં. પૃષ્ઠ *. } (૧) વય-માંથી ફાટેલા ધોતિયાને આશરે ચારેક હાથનો કંકડો થીંગડાડપે દેવો તે. (૨) ડાંડિયું ધોતર. (૩) પૂઠેના ભાગ પર બાંધવાનો ચામડાનો કંકડો.

પૂંપરો, પું { જુઓ પોરિયો. } દીકરો.

સાત સાત છોકરીના પથરા ઉપરાઉપરી થયા તોપણ પ્રભુએ હજી એક પુંપરાની આશા કરાવી નથી. (ચંદ્રકાંત.)

પૂંખડી, સ્ત્રીં { ફાં (પુખ્ત) }-૨. } એતરમાં છોડને વળગી રહેલો કપાસ.

પૂંખડું, નં જુઓ પૂમડું.

પૂંવો, પું જુઓ પહુઓ.

પૃચ્છકબુદ્ધિ, સ્ત્રીં { સં. પૃચ્છક-પ્રશ્ન કરનાર, જિજ્ઞાસુ પુરુષ; બુદ્ધિ } પ્રશ્ન કરી જાણવાની ઇચ્છા; જિજ્ઞાસા. ઉં શિક્ષકે બાળકોની પૃચ્છકબુદ્ધિ ખીલવવી જોઈએ.

પૃચ્છા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પ્રશ્ન; તપાસ.

તે પછી પરસ્પર પૃચ્છા અને પરિચય નિરાંતે કરીશું.

(સ. ચં. ૩, ૧૩)

પૃથક્, } અં { સં. પૃથક્ } એક એકથી
પૃથક્, }
છટા પાડીને.

પૃથક્કરણ, નં { શુ. સં. } ઘટક તત્વો જુદાં પાડવાં તે. ઉં વાક્યનું પૃથક્કરણ; પાણીનું પૃથક્કરણ.

પૃથક્કારક, વિં { સં. પૃથક્, કારક } છૂંક પાડનાર; સંયુક્ત કે મિશ્ર અંશોને છટા પાડનાર.

તમારાં ચિત્તને બીલોર જેવાં પારદર્શક અને તેજના રંગનાં પૃથક્કારક-કરી નાખો. (સ. ચં. ૪, ૬૨)

પૃથક્કૃતિ, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પૃથક્કરણ.

પૃથક્ક્રિયા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } ઘટક તત્વો છટાં પાડવાની રીત. ઉં પાણીની પૃથક્ક્રિયા તમે જાણો છો ?

પૃથગ્જન, પું { શુ. સં. } બાળક.

પૃથગ્જન તેમજ ખીલ કંટલાક એમ માને છે.

(સ. ચં. ૧, ૩૨૬)

પૃથિવી, સ્ત્રીં { શુ. સં. } પૃથ્વી.

પૃથુ, વિં { શુ. સં. } પહોળું; વિસ્તીર્ણ.

પૃથ્વી, સ્ત્રીં { શુ. સં. } (૧) આપણે જેના ઉપર વસીએ છીએ તે ગ્રહ. (૨) ભૂમિ. ઉં પૃથ્વી કોઈ રાજ સાથે ગર્ધ નથી તે જવાની નથી. (૩) પાંચ મહાભૂતોમાંનું એક. (૪) એતર; જમીન. ઉં પાંચ વીધાં પૃથ્વી આકાશને આપી; પૃથ્વી ખોદતાં ધન નીકળ્યું.

પૃથ્વીનાથ, } પું { શુ. સં. } રાજા.
પૃથ્વીપતિ, }

પૃષ્ઠ, નં { શુ. સં. } (૧) પીઠ; વાંસો. (૨) પા-નાની બાજુ. (૩) સપાટી. ઉં પૃથ્વીના પૃષ્ઠ ઉપર અનેક ડુંગર, નદીઓ, સમુદ્રો વગેરે આવેલ છે.

૫૪૩ળ, નં ૬ સં. વૃષ્ટ, ફલ ૩ ધન આકૃતિની
સપાટીનું ક્ષેત્રજ્ઞ.

૫૪ભાગ, પું ૬ સં. વૃષ્ટ-પાછલી બાજુ, ભાગ ૩
પાછલો ભાગ.

પેક, વિં ૬ હિ. પક્ષા, સં. પક્ષ ૩ પકડું; હોશિયાર.

પેખ, કિં સં ૬ સં. પ્રતિષ્ઠ ૩ જોવું.

પેખજી, નં તમારો.

ઠામ ઠામ માંડ્યાં પેખજી. (કા. પ્ર. ૧)

પેગડું, નં ૬ જીઓ પાગડું. ૩ પાગડું; પાવડું; રકાબ.

પેગમ્બર [પેગંબર], પું ૬ ફા. پیغامبر (પયગામ્બર). پیغام (પયગામ)-સદેશો,
پیغام (પદ્મ) -લઈ જવું, લાવવું. ૩ (૧)
ધર્મનો સદેશો લાવનાર; ધર્મનો આદિ ઉપ-
દેશક. (૨) પ્રસ્લામના આદિ ઉપદેશક હજરત
મહંમદ. (૩) ફિરસ્તો; દેવદૂત.

પેગામ, પું ૬ ફા. پیغام (પયગામ) ૩ સં-
દેશો; કહેણ.

દયાળુ છા દયાળુ છા, પેગામ કે તાબ.

(દીવાનેસાગર.)

પેચ, પું ૬ ફા. پیچ (પેચ). پیچیدن (પેચીદન)-વળ દેવો. ૩ (૧) વળ; આંબળો.
ઉં પેચવાળી ખીલી. (૨) વળતી પકડ. ઉં
ખીલીનો પેચ નરમ પડી ગયો છે. (૩) યાંત્રિક
શક્તિનો એક પ્રકાર; સ્ક્રૂ. (૪) પાગડીનો આંટો.
(૫) [લા.] યુક્તિ; તદબીર. (૬) સામા પતંગની
દોરી કાપવા એક પતંગને વાળી તેમાં મેળવવો તે.

પેચદાર, } વિં યુક્તિબાજ.

પેચાટી, સ્ત્રીં જીઓ પિચોટી.

પેજ, સ્ત્રીં ૬ સં. પા પ્રે. કર્મણિ-પવાવું. ૩ (૧)
સૂતરકાપડને ચોખા વગેરેની કાંજ પાવામાં
આવે છે તે; પવાત. (૨) ચોખા વગેરેનું સરવ;
સરવ (સરવ).

પેજર, સ્ત્રીં ૬ ફા. پير (પયગર) ૩ પગરખું;
જુતી; મોજડો.

પુજ સરખી ગોવલણીરે લોલ,
તે તો મારા પગની પેજર. (દયારામ.)

પેટ, કિં અં ૬ મ. પેટળે, પ્રા. પટ્ટ સં.
પ્રતીક્ષ ઉપરથી. ૩ ચેતવું; સળગવું. ઉં
દીવો પેટચો.

પેટ, નં ૬ મ. પોટ, પ્રા. પોટ ૩ (૧) છાતીની
નીચેથી દાઢા સૂઢીની પોલ. પેટમાં જર, યકૃત
પ્લીહા, અંત્રનળ, બસ્તી વગેરે અવયવો આવેલા
છે. (૨) જર. ઉં ખોરાક અંત્રનળ વાટે
પેટમાં જાય છે. (૩) ગર્ભાશય.

પાપી રહ્યો પ્રાણને લેવા, પેટ માંહેથી હાલે.
થિર શરીરે ના રહે સખનો. તે સુલદ્રાને સાલે.
(અભિમન્યુઆખ્યાન ૨૦, ૧૬)

(૪) [લા.] પેટનું છોકરું; સંતાન.

ને પોતાકે પેટ, તેને કેમ વીસરિયે નેટ.

(પ્રેમાનંદ.)

(૫) [લા.] પેટનો વેલો; પંડનો વસ્તાર. ઉં
એ પોતાનું પેટ જ જમાડે, તો સહેજ સો
માણસ થાય. (૬) [લા.] પેટમાં રાખેલી વાત;
છુપો મર્મ. ઉં પેટ ખોલીને વાત કરવી. (૭)
[લા.] આજીવિકા. ઉં પેટ પર છરી મૂકવી.
(૮) [લા.] વૃત્તિ; વલણ. ઉં મોટું પેટ; સાકડું
પેટ; કંડે પેટ. (૯) પોલાણ; પેડું. ઉં પૃથ્વી-
ના પેટમાં તેલના ઝરા મળી આવે છે. (૧૦)
દસ્ત; ઝાડો. ઉં પેટ આવવું; પેટ છૂટી જવું.

શ. સ.—(૧) પેટની પૂજ કરવી-ખાવું;
જમવું. (૨) પેટ પાણી પડવા ન દેવું-બહુ સ-
તાવવું. (૩) પેટ બળવું-ઇર્ષ્યાથી બળી મરવું.
(૪) પેટ બળવું-ખાવાપીવામાં ખૂબ કરકસર
કરવી. (૫) પેટ માંડવું-છોકરાંછેવાં થવાં. (૬)
પેટમાં તેલ રેડાવું-ત્રાસકો પડવો. (૭) પેટમાં
પગ હોવા-ખીનથી હિલચાલ ન સમજાય એવી
રીતે વર્તવું. (૮) પેટમાં પેસવું-યુક્તિથી સામાનું
રસ્ય બાજી લેવું. (૯) પેટમાં બળવું-લાગણી

થવી; દાઝ હોવી. (૧૦) પેટે પાટા બાંધવા-
ધરાદા પૂર્વક તંગી વેઠવી.

પેટપૂર, વિં ૬ પેટ + પૂર. ૩ (૧) પેટ પૂરું ભરાય
તેટલું. (૨) પૂરતું. ઉં પેટપૂર પગાર.

પેટબળયું, વિં પેટમાં બળતરા હોય એવું. ઉં
પેટબળ્યો ગામ બાળ.

પેટબેસણું, નં ૬ પેટ ૧૦ + બેસણું. ૩ વારંવાર
દસ્ત થવો તે.

પેટભર, વિં ૬ પેટ, ૪ ભર. ૩ (૧) પેટ
ભરવાની જ કાળજીવાળું. (૨) ઉદાર ભાવના
રહિત. ઉં પેટભર માણસ દેશસેવા કરવામાં
થું સમજે ?

પેટભરું, વિં બુઝો પેટભર.

પેટવરો, પું ૬ પેટ + વરો. ૩ ચાલુ ભોજનખરચ.
ઉં પેટવરામાંથી પુણ્યવરો.

પેટાખાતું, નં ૬૨ પેટું + ખાતું. ૩ પેટામાં આવેલું
ખાતું; પેટાતું ખાતું.

પેટાભાગ, પું પેટાનો ભાગ.

પેટાભાગિયો, પું પેટાનો ભાગ ધરાવનારો.

પેટારકમ, સ્ત્રીં પેટામાં આવેલી રકમ.

પેટારો, પું બુઝો પટારો.

પેટિયું, નં ૬ બુઝો ૨ પેટ. ૩ (૧) રોજના
પગાર પેટે આપવામાં આવતું પેટપૂર રાંધેલું
અનાજ. (૨) એ જ પ્રકારનું કાચું અનાજ.
(૩) એ જ પ્રકારનું રોકડ વેતન.

પેટિયું, વિં પેટપૂર અન્ન બદલ નોકરી કરનારું.
ઉં ધાસિયાં ઘોડાં અને પેટિયા ચાકર.

પેટી, સ્ત્રીં ૬ સં. પેટિકા ૩ (૧) ન્હાનો પટારો.
(૨) પેટીની પેઠે સળંગ બીડાર્થ રહે એવી
જાતીના ભાગ ઉપર બેવડાતી બંડી.

પેટું, નં ૬ પેટ ઉપરથી. ૩ (૧) કાર્થપાણ ચીજનો
ફાંટી પેઠે બહાર નીકળતો ભાગ. ઉં ધડાતું

પેટું; ભીંતનું પેટું. (૨) પોલાણવાળો થર. ઉં
પૃથ્વીનું પેટું.

પેટું, નં ૬ સં. પટ-પાટ-ભાગ પાડવા * *.
બુઝો ૩ પાટી. ૩ ભાગ; અંશ. ઉં નિબંધનાં
પેટાં.

પેટે, અં ૬ બુઝો ૨ પેટું. ૩ (૧) બાબતમાં. ઉં
પગાર પેટે દસ રૂપિયા આપ્યા. (૨) સાટે;
બદલામાં; સાટાપાટીમાં.

પેઠે, અં ૬ બુઝો પેઠે. ૩ માફક; પેઠે (કવિતામાં)

પેઠે, અં ૬ સં. પુષ્ટ-પૂઠ * ૩ રીતે; માફક.

પેડુ, નં ૬ હિં. પેઢૂ-પેટ, પ્રા. પીઢ, સં. પીઢ
બેસણી*. ૩ કાઠાની બેસણી; ફાંટીની નીચેનો
પેટનો ભાગ.

પેડું, નં ૬ સં. પેટ પું-ટોળું. ૩ (૧) ભવૈયાનું
ટોળું. (૨) ટોળું.

પાવૈના પેડા માંહ તને નર નચવશું મંડળિક.

(લોકાકિત.)

પેડા, પું ૬ પ્રા. પિઢર, સં. પિઢર-માટીનું
વાસણ*. ૩ રાંધવાનું માટીનું મોઢું વાસણ.

પેઠ, કિં સં ફળવું. [લા.]

આજ દૈવયોગે તમે કરેલી ક્રિયા અમને પેઢી, અને
આ પાટણમાં આજ ઘેરેઘેર રડારોળ થઈ કકળાણ
થઈ રહ્યું છે. (કાન્તા, ૪૦)

પેઢી, સ્ત્રીં ૬ ૧ પીઠ ઉપરથી. ૩ (૧) નાણાવટીની
સંસ્થા; શરાફની દુકાન. ઉં મગનભાઈની પેઢીએ
ફાંટી વટાવજો. (૨) વેપારીની કાઠી. ઉં વલં-
દાની પેઢી. (૩) કારીગરની દુકાન. ઉં
સોનીની પેઢી.

પેઢી, સ્ત્રીં ૬ બુઝો પેરી. ૩ વંશની પરંપરાનું
પગથિયું.

પેઢીઆગત, વિં ૬ પેઢી, સં. આગત-આવેલું. ૩
પેઢીજિતાર આવેલું.

બાપનું ધન કાંઈ પેઢીઆગત ન પહોંચત.

(હ. દા. કાં.)

પેઢીઊતાર, અં ૬ પેઢી, ✓ઊતર. ૩ પેઢી દર પેઢી ઊતરીને.

પેઢીનામું, નં વંશવૃક્ષ.

પેઢું, નં જુઓ પેઢું.

પેઢું, નં ૬ સં. પીઠ-ખેસણી. ૩ દાંતની માંસલ ખેસણી; અવાળું.

પેણી, સ્ત્રી ૬ પ્રા. પિઠર, સં. પિઠર*. ૩ તાવડી; ન્હાની છાજરી કઢાઈ.

પેણા, પું મોટી પેણી.

પેદ, સ્ત્રી ૬ સં. પદ્-વાસંચાર કરવો. ૩ વાસંચાર; અપાનવાયુ; પાદ. ઉં આજ કામ કરાવીને ઉપરીએ મારી પેદ કાઢી નાખી.

પેદળ, નં ૬ ફા. ۸۰۱۱۱ (પિયાદલ)-પગે ચાલનાર. ૩ (૧) પગપાળો સિપાઈ. ઉં પાંચ હજાર પેદળ અને એ હજાર થોડેસ્વાર. (૨) પગપાળા સિપાઈનો સમૂહ. ઉં પગપાળું લશ્કર તે પેદળ.

પેદળ, વિં પગે ચાલતું. ઉં તે પેદળ કાશી ગયો.

પેદા, વિં ૬ ફાં ۱۱۱ (પય્દા)-નવું થયેલું. ૩ (૧) ઉત્પન્ન. (૨) સંપાદિત; સંપ્રાપ્ત. ઉં મારી બધી મિલકત મેં પોતે પેદા કરી છે.

શ. સ. પેદા કરવું-હાજર કરવું, રજુ કરવું. ઉં સંધરેલો ચોરીનો માલ તમે પેદા નહિ કરો, તો તમને સજા થશે.

પેદાશ, સ્ત્રી ૬ ફાં ۱۱۱ (પય્દાશિશ)-નવું થવું તે. ૩ (૧) ખેતરનું ઉત્પન્ન; પાક. (૨) વેપારનું ઉત્પન્ન; નફો. (૩) કમાઈતું ઉત્પન્ન; આવક.

પેદ, કિં અં ૬ જુઓ પેદું. ૩ (૧) પગ ધાલવો. ઉં ડોસી મરવાનો ભય નથી, પણ જમ પેદાનો ભય છે. (૨) લાગ મળ્યાથી ફાવવું.

ઉં છોકરો પેધી ગયો છે, તે કાઠના કલામાં નથી.

પેધું, વિં ૬ સં. પાદ અને ધૃત ઉપરથી. સર-ખાવો પાવરધું. ૩ પગ ધાલનારું; લાભ મળ્યાથી ફાવેલું.

પેધો આવે પેધો ને પળકયું આવે ઢોર.(લોકાકિત.)

પેન, સ્ત્રી ૬ પોર્ડુ. Pena, ઈ. Pen-કલમ. ૩ પોચા પથ્થરની કલમ; પથ્થરપેન.

પેનસિલ, સ્ત્રી ૬ ઈ. Pencil ૩ કાગળ ઉપર લખવા માટે પ્લેબેગો નામના પદાર્થની સળીની બનાવેલી કલમ; સીસાપેન.

પેની, સ્ત્રી ૬ ઈ. Penny ૩ તાંબાનો ઇંગ્રેજ ચલણી સિક્કો. તેનું ચલણ બ્રિટિશ ટાપુઓમાં છે.

પેન્સ, પું ૬ ઈ Penco-પેનીનું બહુવચન. ૩ પેની.

પેપડી, સ્ત્રી ૬ જુઓ ૧ પીપર. ૩ પીપરનું ટેટા જેવું ફળ. આ ફળ કાચાં હોય છે, સારે કાઠિયાવાડમાં ન્હાનાં છોકરાં તે ખાય છે. એનું શાક પણ થાય છે.

પેપડી, સ્ત્રી ૬ સં. અપૂપ-પોળી, રોટલી. સર-ખાવો પાપડ. ૩ કોકડું વળેલી ચોખાની પાપડી. પેટ વળા છે કરચલી, દીનબન્ધુ બળે પેપડી.
(અભિમન્યુ આખ્યાન, ૮, ૪)

પેપું, વિં ૬ જુઓ પોપું. ૩ સ્ફૂર્તિ વગરનું; ઢીલું; પોચું. ઉં છોકરું પેપું છે. (કા.)

પેપો, પું ૬ જુઓ પીપળો. ૩ પીપળાનું ફળ. એ ફળ પાકે છે ત્યારે ખવાય છે.

પેમલું, વિં જુઓ પોમલું.

પેય, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પીવા જેવું; પીવાનું. ઉં દૂધ પેય પદાર્થ છે.

પેર, સ્ત્રી ૬ જૂ. ગૂ. પહરિ-પિરિ, પ્રા. પઝાર-પઝર, સં. પ્રકાર ૩ (૧) પ્રકાર; રીત. (૨) તફતીર; જુક્તિ. (૩) ખંચર; સમાચાર.

પેર.

૮૭

પેશી.

પેર, સ્ત્રીં ૬ સં. પર્વન ૩ સાંઠાની બે ગાંડ વચ્ચેનો ભાગ; કાતળી.

પેર, પું ૬ હિં. પેર, પ્રા. પાસ, સં. પાદ ૩ પગ. પડથો હતો પેરમાં તારા. (કલાપી.)

પેર, કિં સં ૬ મ. પેરજે, પ્રા. પડર, સં. પ્રત્ક-કિર્ ૩ જમીનમાં અનાજના દાણા છાંટવા; વાવવું.

પેરવી, સ્ત્રીં ૬ ફા. پيروي (પયરવી), હિં. મ. પૈરવી ૩ (૧) ધ્યેયની પૂઠે જવાપાણું, અનુસરણ; તળવીજ; યુક્તિ. (૨) [લા.] દરજ્જો; પગથિયું. મુસલમાનોમાં હિંદની બહાર જોઈએ તો નાતબત નથી, ધનાઢ્યપણાને લીધે પેરવી છે. (ન. જ. ચિ.)

પેરાઈ, સ્ત્રીં }
પેરિયુ, નં }
પેરી, સ્ત્રીં }
પેરં, નં }
જુઓ ૨ પેર.

પેરે, અં ૬ જુઓ ૧ પેર. ૩ પ્રમાણ.

પેરેગીર, પું ૬ જુઓ પહેરેગીર.

પેરો, પું ૬ જુઓ પહેરો.

પેરો, પું ૬ ઈ. Paragraph ૩ પ્રકરણ કે લખાણનું પેદું, વિભાગ; કલમ.

પેલ, પું ૬ જુઓ ૨ પહેલ.

પેલ, નં ૬ પ્રા. પિડ, સં. પિચુ-૩** ૩ પીંજેલા રૂની થેપલી.

પેલદાર, વિં ૬ જુઓ પહેલદાર.

પેલી, સ્ત્રીં ૬ સં. પેલ્લવ-સૂવાળું. ૩ સ્ત્રીની ગુદ્દાંદ્રી. જેની પેલી, તેના પાંચ સાત બેલી. (લોકાક્ષિ.)

પેલું, વિં ૬ કચ્છી પરલું, સં. પર-ખીલું, સામેનું. ૩ (૧) પૂર્વનું; ગત.

સખી છઠ્ઠીના લખીઆ લેખ, તે કચમ ફરશે રે;
મારી પેલા જનમની પ્રીત, આવી મળશે રે.

(લોકગીત.)

(૨) પછીનું; આગામી. ઉં પેલા ભવે શા સુખ સાફ આ ભવમાં પાપ બાંધું? (૩) આજ, કાલ અને પરમ પછીનું ઉં પેલે દહાડે ગામ જવાનું નિર્ધાર્યું છે. (૪) સામેનું. ઉં નદીને પેલે કાંઠે. (૫) દૂર આંગળીથી બતાવેલું; ઓલ્યું.

પેશ, અં ૬ શુ. ફા. پيش (પેશ) ૩ (૧) આગળ; ઉપરી અધિકારી તરફ. ઉં અરજ પેશ કરવી.

(૨) આગળ; ઠેક. ઉં હું તને પેશ પહોંચાડીશ.

પેશ, પું ૬ જુઓ પેશો. ૩ ધધો.

પેશકશી, સ્ત્રીં ૬ ફા. پيشكشي (પેશકશી) ૩ મરેઠાઓ જમીનની માલકી માટે ખંડણી બિઠરાવતા હતા તે.

પેશકાર, પું ૬ પેશકાર (કરનાર) ૩ અમલદાર આગળ કામ રજુ કરનાર; શિરસ્તેદાર.

પેશગી, સ્ત્રીં ૬ શુ. ફા. پيشگي (પેશગી) ૩ કામ પેટે આગળથી આપેલું લવાજમ.

પેશવા, પું ૬ ફા. پيشوا (પેશવા)-આગેવાન. ૩ સતારાના મરાઠા રાજાઓનું વંશપરંપરાગત પ્રધાનવડું ધરાવનાર. ઉં પહેલો બાહરાવ પેશવા. રામરાજના વખતથી પેશવા સ્વતંત્ર થયા અને તેમણે પૂનામાં ગાદી કરી સામ્રાજ્ય સ્થાપ્યું.

પેશવાઈ, સ્ત્રીં ૬ શુ. ફા. پيشواي (પેશવાઈ) ૩ (૧) સતારાના મરાઠા રાજાઓનું વંશપરંપરાગત પ્રધાનવડું. (૨) પેશવાનો રાજ્યકાળ. (૩) પેશવાનું સામ્રાજ્ય.

પેશવાજ, પું ૬ ફા. پيشواز (પેશવાજ) ૩ મુસલમાની સ્ત્રીઓને પહેરવાનો એક પ્રકારનો બોમો; ઘેરદાર બોમો.

પેશાખ, પું ૬ શુ. ફા. پيشاب (પેશાખ) ૩ મૂતર.

પેશાખખાનું, નં પેશાખ કરવાની જગા; મૂતરડી.

પેશી, સ્ત્રીં ૬ સં. પેશી, પેશ-આકાર. પિશ-આકાર બાંધવો. ૩ (૧) માંસનો લોચો. ઉં

પેશો.

૮૮

પૈસોટકો.

શરીરની પેશીઓ. (૨) ફળના ગરનો પિંડ ઉં
ખનૂરની પેશી; ફણસની પેશી.

પેશો, પું { ફા. پيش (પેશહ) - હુનર. } કસબ;
ધંધો.

એવી નતનો પેશો ગંડપુરીએ પકડયા હતો.

(હ. કા. કાં.)

પેસ, કિં અં { પ્રા. पस, સં. प्र+विश् }
અંદર જવું; દાખલ થવું; પ્રવેશ કરવો.

પેસનીકળ, સ્ત્રી (૧) કાઠના ધરમાં પેસવું અને
નીકળવું તે. (૨) કારભાર.

પેસ્તર, વિં { ફા. پستور (પેશતર) پیش
(પેશ) ઉપરથી. } આવતું; આગામી; હવે
પછીનું. ઉં પેસ્તર સાલ.

પેહર, કિં સં જુઓ પહેર.

પેળ, } પું { સં. પેલક } વૃષણ; અંડ.
પેળવો, }

પેં, અં { જૂ. पूषं } સરખામણીમાં; મુકાબલે;
કરતાં.

આટલી વાર લગે લગત રાખી, બોલ્યો નહીં માં મૂચ;
તું આગળથી રથે કેમ બેઠો, હું પેં તું શું બય ?

(પ્રે. નળાખ્યાન, ૫૩)

પેંગડું, નં જુઓ પેગડું.

પિતા કન્યાદાન દે તે તો શકુન્તલા જેવી આપત્તિ-
માંથી પુત્રીને ઉગારવાને જ સાક્ષી થાય છે. અને
તેની અને તેને અભાવે ધતર કન્યાદાનના અધિ-
કારીઓ છે તેની આવશ્યકતા તો માત્ર ઘેરે
ઘડનારનું પેંગડું ઢાલી રાખવાને માટે જ છે.

(સ. ચં. ૪, ૩૩૨)

પેંનર, સ્ત્રી. જુઓ પેનર.

તે નર ચાલ્યા રે એકલા, નહીં પેંનર પાવજી.

(નિષ્કુળાનંદ.)

પેંઠ, સ્ત્રી { સં. પત્રી } હંડી ગેરવલ્લે પડચાથી
ખીજી વાર હંડી લખી આપવામાં આવે છે તે.

પેંડો, પું { સં. पिण्ड } માટીનો લોદો.

ચાક ઉપર હજી પેંડો છે.

(રાવણ મંદોદરી સંવાદ, ૧૪૮)

પૈ, સ્ત્રી જુઓ પાઈ.

પૈ, નં { પ્રા. पइअ } પૈડું.

પૈકી, અં { મ. पैकी અં, પૈક-પૈકું પું-સમુ-
દાય, સં. प्रचय **. } માંહેથી. ઉં પાંચ
પૈકી એક રૂપિયો ધસાઈ ગયેલો છે.

પૈડું, નં { પ્રા. पइअ-ચક, સં. पाद-પગ. }
ગાડીગાડાતો ચક્રાકાર અવયવ, જેને આધારે તે
ચાલે છે; ચક્ર; ચાક.

શ. સ.-પૈડું ફરવું-ચાલવું. ઉં તમારા વગર
તેનું પૈડું ફરશે નહિ.

પૈતામહક, વિં { શુ. સં. } ભીષ્મપિતામહને લગતું;
ભીષ્મપિતામહ સંબંધી.

એ સંગ્રામમાં આ ક્ષેત્રનું પૈતામહક ન્યોતિ
અસ્ત થયું. (સ. ચં. ૪, ૬૮૭)

પૈતું, નં જુઓ પીતો.

પૈતક, વિં { શુ. સં. } આપીકું; વારસામાં
મળેલું; આપનું; વડીલનું.

પૈતકસત્તા (Patria Potestas) અથવા પિતાની
સત્તાજી બવસ્થાનું મૂળ હતું. (સા. જી. ૧૮૦)

પૈસાદાર, વિં ધનવાન; તવંગર.

પૈસો, પું { પ્રા. पाअ, સં. पाद-ચોથો ભાગ. }
(૧) આનાના ચોથા ભાગ જેટલી કિંમતનો
તાંબાનો સિક્કો; પા આનો. (૨) [લા.] દોલત;
ધન.

શ. સ.-(૧) પૈસાના કાંકરા કરવા-વગર-
સંક્રાંતિ પૈસો ખરચવો. (૨) પૈસાનું પાણી
ફરવું-પૈસો બિડાતી દેવો.

પૈસોટકો, પું { જુઓ પૈસો અને ટકો. }
ધન; પૂંજી.

પો, સ્ત્રીં ફં. પ્રથ-વૃદ્ધિ હોવી; વધવું*. સરખાવો
પ્રથમ. ૩ (૧) પાસાના દાવમાં એકનો આંક.
(૨) કાઠીઓના દાવમાં ૧૦, ૨૫ અને ૩૦ પડે
ત્યારે વટાવનો લેવાતો એક. (૩) ચોપટમાં
જ્યાંથી દાવની ગણતરી સર થાય છે તે ખાનું,
એટલે કે પહેલું ખાનું.

પો, કિં સં ફં. વપા-છિદ્ર, ખાડો. ૩ બહી કે
ગખીમાં સરકાવી દેવું. ઉં ધીમેથી લખોટી
પોઈ દો.

પોઈ, સ્ત્રીં ફં હિ. પોઈ; સં. પોતકી. ૩ એક
જાતનો વેલો. ચોમાસામાં આ વેલો ખીલે છે.
એનાં પાનનાં ભજિયાં થાય છે.

પોઈસ, અં ફં પ્રા. ઉસ્સપ્પહ, સં. ઉત્સર્પત-
આધા ખસો**. ૩ માણસોને 'વાટમાંથી ખસી
જાયો' એવું જણાવનારો ઉદ્ગાર.

પોક, સ્ત્રીં ફં પ્રા. પુક્ક-મોટેથી બોલવું. ૩ મોટે
ધાંટે રડવું તે.

પોકરાણુ, નં ફં પોક, રાણુ (.સં. રણ-અવાજ
કરવો) ૩ બહુ પોકનો એકત્ર અવાજ.

પોકશ્રાન્દ, નં ફં પોક + સાદ**. ૩ જાણે કોઈ
મરી ગયું હોય એમ મોટેથી પોક મૂકીને
રડવું તે.

પોકળ, વિં ફં જુઓ ૧ પોલું. ૩ અંદરથી અવ-
કાશવાળું; પોલું.

પોકળ, વિં ફં પ્રા. ફુક્કા-મિથ્યા. ૩ ખોટું; અર્થ
વગરનું.

પોકળી, સ્ત્રીં અવકાશ; આકાશ; ખાલી જગા તે.

(ન. કા.)

પોકાર, પું ફં પ્રા. પુક્ક-મોટેથી બોલવું. ૩ (૧)
ત્રાસ કે ભયમાં પાડેલી જૂમ. ઉં ધાડપાડુને
જોતાં જ લેકાએ પોકાર કરી મૂક્યો. (૨)
જૂમ. ઉં સાંધએ પોકાર કરીને કહ્યું, ફિરયાદ

હે, ફિરયાદ હે, ફિરયાદ હે, ફિરયાદ હે. (૩)
ફિરયાદ. ઉં જળિયા વેરા સામેના પોકારની
બાદશાહે દાદ આપી નહિ.

પોકાર, કિં સં મોટે ધાંટે બોલાવવું. ઉં પટા-
વાળાએ સાક્ષીનું નામ પોકાર્યું.

પોખ, કિં સં ફં. પુષ્ ૩ (૧) ભરણુપોપણુ કરવું.
કુદળ પોખ્યું કમાઈને. (પ્રીતમ.)

(૨) પોસવું; વધારવું.

મુજ માન પ્રીતમ પોખિયે. (ગીતગોવિંદ, ૧૨)

પોગળ, નં ફં જુઓ ૨ પોકળ. ૩ જૂઠાણું; ભોપાળું.

પોચ, સ્ત્રીં ફં જુઓ પોચું. ૩ (૧) ડાંગર વગેરેનો
ખીજ વગરનો ખાલી દાણો. (૨) એવા
દાણોનો સમૂહ.

પોચ ફટતાં લાસ ન લેશ જ. (દયારામ.)

(૩) નરમપણું; ઢીલાપણું.

પોચકણ, વિં ફં જુઓ પોચું. ૩ (૧) પોચું; ઢીલું.

(૨) બાયલું; દમ વગરનું. (૩) બહીકણું; ડરક.

પોચકું, નં ફં પૂછ, પૂછકું-મલદાર, મળ. ૩ જાણુનો
થોડોક લયકો; જાણુનો લોહો.

શ. સ.—પોચકાં નાખવાં-અત્યંત ભય લા-
ગ્યાનાં ચિહ્ન ફરી ફરી દર્શાવવાં; જેમ બળદ
ફરી ફરીને જાણુ કરીને ભય અને કાયરપણું
જણાવે છે, તેવી રીતે અત્યંત ભય અને કાય-
રપણાનાં ચિહ્ન જણાવવાં.

પોચું, વિં ફં પ્રા. પોચ ૩ (૧) નરમ; ઢીલું. ઉં
પોચું ફળ. (૨) સંવાળું; કામળ. ઉં પોચું
બિછાવું. (૩) બહીકણું; કમજોર. ઉં પોચું
દેયું; પોચું માણસ.

પોટકી, સ્ત્રીં } ફં જુઓ પોટલી. ૩ ન્હાની ગાંસડી.
પોટકું, નં }

પોટલિયો, પું ફં પ્રા. પટ્ટ-પીવું. ૩ ઘોડાના સામાન
સાથે રહી શકે તેવી ચપટા ઘાટની ચામ-
ડાની સસક.

પોટલિયો.

૯૦

પોત.

પોટલિયો, પું { સં. પુટ } સોનારૂપાનો લંબ-
ગોળ મણકો.

પોટલિયો, પું ધીનું કુડલું.

પોટલી, સ્ત્રી { સં. પોટલી } નહાની ગાંસડી; પોટકી.

પોટલું, નં લગડાં, અનાજ વગેરેની ગાંસડી; પોટકું.

પોટલો, પું મોટું પોટલું.

પોટાશ, પું { ઈ. Potash } છોડવાની રાખમાં-
થી મળી આવતો અટકલી.

પોટિસ, સ્ત્રી { ઈ. Poultice } ગડગૂમડ
પકવવા માટે થઈના આટા વગેરેની ગરમ લુગદી.

પોટો, પું { સં. પુટ-ગોળા આકૃતિ. } દીવા
ઉપર રાખવાનો કાચનો ગોળો.

પોટો, પું એક જાતના દૂંકડા જાડા થઈતો દાણો.

પોટો, પું { સં. પોત-પક્ષીનું અચ્ચું. } પ્રાણીનું
અચ્ચું.

પોટો પાંચું વિના માળા વિષ ક્યાં મેલિયે.

(લોકોક્તિ.)

પોઠ, સ્ત્રી { પ્રા. પુટ્ટ, સં. પૃષ્ઠ-પીઠ. } (૧) પ્રા-
ણીની પીઠ ઉપર નાખતાં એક ભાગ કામે
અને ખીન્ને જમણે પડે રહે એવો એ ભાગમાં
વહેંચાયેલો કાથળો; એવડી ગૂણ. (૨) પોઠ
ઊપાડનારાં પ્રાણીનો કાકલો; ટાંકું; વણનર.
(૩) પોઠિયો; બળદ.

પુષ્કર કહે, મારો પાંચ મહોરનો

પોઠ જીવે કે હાડે રે. (બાલણ નળા.)

શ. સ.—પોઠ પડવી-પોઠ સવાને પડાવ નાખે
તેવી રીતે ન્યાં ત્યાં સમૂહમાં સર્પ જતું.

પોઠિયો, પું { જુઓ પોઠ. } (૧) પોઠ ઊપાડ-
નારો બળદ. (૨) શિવનું વાહન; નંદી.

પોઠિયો, પું { સં. પ્રવિષ્ટ-પ્રવેશ કરાયેલું *. }
જેનામાં માતાનો આવેશ થતો હોય તે.

પોઠી, પું { જુઓ પોઠ. } (૧) પોઠનો બળદ.
(૨) પોઠનો માલિક; વણનરો.

પોઠ, કિં અં જુઓ ✓ પોઠ.

પોઠું, નં { સં. પુટ } લીપણના જાડા થરનો કકડો.

પોઠ, કિં અં { સં. નિ+પદ્ *. } સૂતું (માનાથે).

પોઠણ, નં પોઠવાની ક્રિયા; શયન.

પોઠણ કરતા જુઓ રે.

(લોકગીત.)

પોણ, નં જુઓ ૧ પણ.

અજ્ઞાન કહે, 'તમે સાંભળો. કુંવરને મારે દ્રોણ;
મેં સંશ્રામ આપવો સુશર્મણે, પાળવું જોઈયે પોણ.'

(અભિ. ૨૫, ૧૩)

પોણચવડું, વિં જુઓ પુણચવડું.

પોણિયું, વિં { સં. પાદોન } (૧) પોણા ભાગનું.

ઉં પોણિયું તપેલું. (૨) પોણા ભાગની પટીનું.

ઉં પોણિયું બઘેયું.

પોણીસો, વિં { જૂ. ગૂ. પાડ ઝળિ સુ, સં.
પાદે ઝને શતમ્-પા ઊણો છતાં સો. }
નવાણું પૂર્ણિક તણ ચતુર્થાંશ; ૯૯૧૧

પોણું, વિં { સં. પાદોન } આખામાં પા કમ
હોય તેટલું; તણ ચતુર્થાંશ.

પોણીસો, વિં { પ્રા. પાઠુણ સડ, સં. પાદોન
શતમ્ } સોમાંથી તેનો ચોથો ભાગ જતાં
રહે તેટલા; ૭૫.

પોત, નં { પ્રા. પોત્ત, ડ્રા. પુટ્ટ (પૂદ્)-લગડું.
જુઓ પોતિયું, પોતડી. શ્રીયુત નરસિંહરાવ સં.
આત્મત્વ, પ્રા. અપ્પત્ત મળ લે છે. } (૧) વસ્ત્ર.
ઉં સાળનું પોત લીધું. (૨) કપડાની ભાત
છાપવાની ભોંય તરીકેનું લગડું. ઉં જેવું પોત
તેવી ભાત. (૩) વસ્ત્રનો વણાટ. ઉં પોત
જડું છે.

પોત, નં ફસ જોલવી તે; શરીરમાંથી લોહી કાઢી
નાખવું તે.

પોત.

૯૧

પોપટી.

પોત, નં ૧ પ્રા. અપ્પત્ત, - * પપ્પત્ત, સં. આત્મત્વ
* *. } પોતાપણું; આત્મસ્વરૂપ.

તમારા પોતાના હૃદયનું પોત તો હવે જેનું પ્રકટો
તે ખરું. (સ. ચં. ૪, ૭૭૭)

પોત, કિં ૨ અં ૧ જુઓ ૧ પહોચ. }
રાવણની નવ્ય પોતી રણી. (સામળ.)

પોતડી, સ્ત્રી ૧ જુઓ ૧ પોત. } ધોતી; નહાનું
ધોતિયું.

પોતરો, પું ૧ સં. પૌત્ર } પૌત્ર.

દાદો જે વરસ મોટો જન્મેલો તો પોતરો બહેલા
જન્મેલાને ન જન્મેલા કરે એમ ક્યાં નથી ?

(સ. ચં. ૩, ૨૭૬)

પોતાપણું, નં (૧) આત્મીય ભાવ. ઉં તે મારી
સાથે પોતાપણું રાખે છે. (૨) અહંભાવ. (૩)
વ્યક્તિત્વ; જાતિસ્વભાવ.

પોતિયું, નં ૧ જુઓ ૧ પોત. } ધોતિયું.

પોતી, સ્ત્રી ૧ જુઓ ૧ પોત. } ધોતી.

પોતીકું, વિં ૧ જુઓ પોતે. } પોતાનું; પારકું
નાહિ તે; સ્વકીય; અંગત.

પોતું, નં ૧ કા. पोतु (પોતલું)-ખળનો. }
સરકારી ખળનામાં મહેસુલનું ભરણું.

પોતું, નં ૧ સં. प्लुत-ખોળેલું. } (૧) પાણી
ભીંજવેલો લગડાનો કકડો. (૨) ગાળેલા ચૂનામાં
કે રંગમાં ભીંજવેલો દૂધડો. (૩) રંગના દૂધ-
ડાનો હાથ.

પોતું, નં ૧ સરખાવો ૧ પોત. } ગેડીદડાની
રમતમાં જ્યાં દડો પહોચાડવાથી જીત, ગણાય તે
મુકરર કરેલી હદ; પોથું.

પોતે, સં ૧ પ્રા. અપ્પત્તો, - * પ્પપ્પત્તો, સં. આત્મત્વ:
* *. શ્રીયુત નરસિંહરાવ પ્રા. અપ્પત્ત, સં.
આત્મત્વ ઉપરથી જાપાળવે છે. } 'જાતે, પડે'
ના અર્થનું સર્વનામ. એને સ્વાર્થ સર્વનામ કહે છે.

પોથી, સ્ત્રી ૧ પ્રા. પુત્થી-પુત્થિયા, સં. પુસ્તી-
પુસ્તિકા } (૧) લખેલાં કે છાપેલાં લાંબાં
છૂટાં પાનાંનો સંગ્રહ; નહાનું પુસ્તક. (૨) એવાં
પુસ્તકોનો લગડો બાંધેલો થોડ.

પોથી, સ્ત્રી ૧ સં. પોતકી } (૧) એક જાતનો
વેલો; પોઈ. (૨) પોઈનાં પાંદેલાં ફળમાંથી
નીકળતો રંગ. (૩) એ રંગનું રત્ન પોલ.
ચૂડીઓ, દાંત અને પગ રંગવામાં એનો ઉપ-
યોગ થાય છે.

પોથું, નં ૧ પ્રા. પુત્થઅ, સં. પુસ્તક } મોટું
પુસ્તક; મોટી પોથી.

પોથાં તે થોથાં અને ડાથાં તે સાથાં. (લોકોક્તિ.)

પોદળો, પું ૧ પ્રા. પેટ્ટુ, મલો * *. } ગાય-
ભેંસનું એક વારનું છાણ.

પોપચું, નં ૧ હિ. પપોટા-પોપચું. સં. પુટ-
અંતર્ગોળ ઢાંકણ * *. } આંખનું પાંપણવાળું
ચામડીનું ઢાંકણ.

પોપચું, નં ૧ સં. પુટ-(૧) અંતર્ગોળ ઢાંકણ.
(૨) શીંગ* *. } (૧) વૃધરીની ફાડ. (૨) દાણા
બાઝ્યા વગરની શીંગ; પોલી શીંગ. (૩) ખસ-
ખસતો દાણા બાઝ્યા વગરનો દોડો.

જંડવાંનાં પોપચાંમાં અક્ષીણનો રસ રહેલો.
(હ. દા. કાં.)

પોપટ, પું ૧ સં. પટ્ટ-ખોલવું. } મનુષ્યવાણીની
નકલ કરનારું એક લીલા રંગનું પક્ષી; મુડલો.

પોપટ, પું ૧ સં. પૂયપિટક * *. } ૫૩ ભરાવા
માટે સજ્જેલો ચામડીનો ભાગ. ઉં પોપટ પાળવો.

પોપટિયું, વિં (૧) પોપટના જેવું ખૂલતું લીલું.
(૨) સમન્યા વગર મોડે કરેલું. ઉં પોપટિયું
જાન.

પોપટી, સ્ત્રી ૧ પોપટની માદા.

પોપટી, સ્ત્રી ૧ જુઓ પોપટું. } જેને પોપટાં બેસે
છે એવો અમુક છોડ.

પોપટ, નં { સં. પુટ } પોપટીનું દ્રાક્ષના જેવું
ગોળાકાર ફળ. એ ખવાય છે.

પોપટો, પું. { સં. પુટ-શીંગ. } ચણા વગેરે
છોડના બીજનો કાશ.

યાય ચણાના પોપટા; શેલડી સાકર ગોળ.
(હોપવાચનમાળા.)

પોપટી, સ્ત્રી ૬ જુઓ પોપડો. } (૧) નહાનો
પોપડો. (૨) કપોટી.

પોપડું, નં નહાતો પોપડો.

પોપડો, પું. ૬ સં. પુટ-બાલગોળ ઊપસેલું પડ. }
 (૧) ઊપસેલું કે ઊખડેલું લીપણ. (૨) ઊપસેલું
 પડ. ઉં કટલેક કાળે પૃથ્વી કંઈક કંડી થતાં
 તેના પર પોપડો બાઝ્યો.

પોપનસ, નં જુઓ પપનસ.

પોપલાં, નં ૫૦ ૬ જીઓ પાંપળાં. } (૧) અશ-
કિતાનાં ફાંફાં. (૨) પોચા મનુષ્યના જેવાં કાલાં
કાઢવાં તે.

અજપા જપો આગુહદ સુણો, પોપલાં સધળાં વ્યથં.
(દયારામ.)

‘पोपलु’, वि० { लुग्यो । १ पोपुं. } पोपुं; नरम; नाजुक.

पोषाग्राह्यं, वि० डांगुं; पोषलुं; माधडांगलुं.

पोपुं, वि० { सं. पामर*. } डांगुं; पोमलुं.

પોણું, નં ડાંગાપણું; પોચાપણું.

પાપિયો, પું. જુઓ. ૧ પપૈયો.

પોપો, પું ૬ પ્રા. પિપ્પૂ, સં. પિપ્પૂ-કાળો તલ. }
કાળો તલ જેવું ગાલ પર કે હાથેળીમાં નખર
ન લાગવા કરેલું કાજળનું ટપકું; નખરિયું.

યોધા, પુંદ્ર સં. પ્ર. પલાય-નાસી જન્યુ * *. }
 ચાર (જાળક સાથેની વાતચીતમાં). ઉં પૂરી
 તો યોધા લઈ ગયાં.

પૌઆર, પું. બં. { પૌ અને આર. } ત્રણ
પાસાની રમતમાં છ, છ અને એક, એમ દૂધ
તેર દાણાનો દાવ.

શ. સ.-પોળાર પડવા-ફતેહ થવી.

પોખારા, પું. યં { જૂ. ગૂ. પાડ-પગ, બહાર*.
સરખાવો ✓ પાડધાર. } સ્થાન બહાર પગ
કાઢવા તે; નાસી જવું તે. ઉં પોખારા ગણ્યા.

पोमलु; वि० { सं. पामर } पोयु; डंगु; पोपु.

પોમલું, વિ० { જુઓ, ✓ પોમા. } પોમાઈ ગયેલું:
હરખધેલું.

પોતા, કિં અં { સં. પ્રમોદ-હર્ષ ** } હરખાઈ
જવું; હર્ષથી ફલવું.

પૌયણી, સ્ત્રી ૦ { પ્રા. પડમિણી, સં. પદ્મિની }
(૧) કમળતો છોડ. (૨) રાત્રે ખીલનારું કમળ.

પૌયણ, નં. (૧) કમળ, (૨) રાત્રે ખીલનારું કમળ.

પૌત્ર; નં { સરખાવો હિંદી પાયા, પાના,
મ. પાડળે } ગેડીદહાની રમતમાં જ્યાં દડો
પહોચાડવાથી જીત ગણાય તે મુકરર કરેલી
હદ; પોતું.

पौर, अ० { सं. परवत्-गये वर्षे. } गये वर्षे ३
आवते वर्षे.

पौरव, कि० स० जुयो। ४ परेव.

પોરસ, પું. { સં. પૌરુષ નં } શૌર્ય; શ્રાત-
નું પાણી. ઉં પોરસ ચઢવો.

પોરસા, ક્રિં ૦ અં ૬ જીઓ પોરસ. }. પોરસયુક્ત
થવું; જોસમાં આવવું.

પોરિયું, નં ૬ જુઓ. પોરિયો. ૩ છોકરું; બાળક.

पेरियो, पुं० ६ म. पोर, प्रा. पोअ, सं. पोत }
(१) पुनः; द्विचरो. (२) छिदरो; व्याणक.

પ્રેારી, સ્ત્રી. (૧) પુત્રી; ઠીકરી. (૨) છોકરી; બાળકી.

પોરકું.

૯૩

પોશધ.

પોરકું, વિં ૬ જુઓ પોર. ૩ ગયા વર્ષનું; ગઈ સાલનું. ઉં પોરકી ડાંગર.

પોરો, પું ૬ પ્રા. પૂઅર, સં. પૂતર ૩ પાણીમાં થતો તંતુ જેવો બારીક જીવ.

શ. સ.—દૂધમાંથી પોરા કાઢવા-દોષ ન હોય તેમાં પણ દોષ કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવો.

પોરો, પું ૬ પ્રા. પહર, સં. પ્રહર-પહોર. ૩ સમો; અવસર.

ચેતો કલિયુગના માનવી, પોરો આવ્યો છે પૂર રે. (ભાતે.)

પોરો, પું ૬ સં. પારી-વટલોઈ; ડોલ. ૩ દૂધમાંથી પાણી કાઢવાનું લાંબા ઘાટનું પહોળા મોળું વાસણ.

પોરો, પું ૬ જુઓ પોરિયો.

પોલ, સ્ત્રી ૬ જુઓ ૧ પોલું. ૩ પોલાણ. ઉં ઝાડની પોલમાં સાપ ભરાયો.

પોલ, સ્ત્રી ૬ પ્રા. ફુક્કા **. જુઓ ૨ પોકળ, પોગળ. ૩ મિથ્યા દેખાવ; જૂઠાણું. ઉં પોલ ચલાવવી.

પોલ, નં ૬ પ્રા. પિંડ, સં. પિંડુ-રે **. ૩ પીંજેલા રૂની થપોલી.

પોલકું, નં ૬ ઇ. Polka ૩ ચપટી લઈને સીપેલું ઇંગ્રેજ ઢબનું સ્ત્રીઓને અને ન્હાનાં બાળકોને પહેરવાનું બદન.

પોલરું, નં ૬ જુઓ ૧ પોલું. ૩ પગની પોલી કડલી.

પોલરું, નં ૬ સં. પલ્લવચ-પાલવવું, અંકુર ફૂટવો. ૩ જેમાંથી શેરડીના નવા ફળગા નીકળે છે તે; શેરડીના ગાંઠાની આંખ.

પોલાણ, નં ૬ જુઓ ૧ પોલું. ૩ પોલાપણું; પોલ.

પોલાદ, નં ૬ ફા. پولا (પવ્લાદ, ફવ્લાદ)-કઠણ લોહું. ૩ ખરું લોહું; ગજવેલ.

પોલાર, કિં સં ૬ જુઓ ૧ પોલું. ૩ ખોતરી કાઢવું; કારી કાઢવું.

ઉદરડીએ નવાં ઘર પોલારી, ધૂતારી ઘેણ ઉદરડી. (સ્ત્રીગીત.)

પોલારું, } વિં ૬ જુઓ ૧ પોલું. ૩ પોલું.
પોલાળ, }

પોલી, સ્ત્રી ૬ જુઓ પોળ. ૩ દરવાળે; દરવાળનાં કમાડ.

દીધી પોલી હૂઉ ગઢશેહ. (કા. પ્ર. ૧)

પોલીસ, પું ૬ ઇ. Police ૩ શહેર અને ગામનું રક્ષણ કરનાર મુલ્કી સિપાઈ.

પોલીસ, સ્ત્રી ૬ પોલીસસિપાઈની ફોજ.

પોલું, વિં ૬ સં. વપા-છિદ્ર **. ૩ નક્કર નહિ એવું; ભીતર અવકાશવાળું.

પોલું, વિં ૬ પ્રા. ફુક્કા **. જુઓ ૨ પોલ અને ૨ પોકળ. ૩ મિથ્યા દેખાવનું. ઉં પોલો કાઠ.

પોલુડો, નં ૬ જુઓ ૨ પેલ. ૩ રૂની ગાદી.

સાવિત્રી નામે સુંદરી પિયર પો'ચતી કીધી; કનકની કાવડ પોલુઆં પાયરી ખાંતે ખાંતે લીધી.

(ઉદ્ભવકૃત રામાયણ, ૧, ૨૭, ૪૫)

પોવ, કિં સં ૬ પ્રા. પોઅ, સં. પ્રોત ૩ જુઓ ✓ પશેવ.

પોશ, પું ૬ પ્રા. પસુઈ, સં. પ્રસૂતિ ૩ (૧) પસલી. (૨) જોડાળેડ પસલીથી થતો ખોખો.

ધણીની આગળ પોશ આંસુ પાડી રહે.

(સ. ચં. ૨, ૧૬)

પોશધ, પું ૬ પ્રા. ઉપોસધ, સં. ઉપોષધ ૩ આઠમ ચૌદશ વગેરે તિથિએ શ્રાવકે કરવાનું વ્રત; પોસો.

પોશધશાળા, સ્ત્રીં { પોશધ, સં. શાલા-
ધર. } પોસો કરવાનું સ્થાન; ઉપાશ્રય, અપાશરો.

પોશાક, પું { શુ. ફા. پوشاک (પોશાક),
پوشيدن (પોશીદન)-ઢાંકવું. } (૧) પહેર-
વાનાં વસ્ત્ર; કપડાં. (૨) પહેરવેશ. (૩) લેખાસ.
ઉં રાખ્યે તરતજ તેને દીવાનનો પોશાક
પહેરાવ્યો.

પોશાકી, સ્ત્રીં { શુ. ફા. پوشاکي } લગડાં-
લતાની રકમ. ઉં તેણે ખોરાકીપોશાકીનો
દાવો માંડ્યો.

પોશાગીર, પું (૧) તાલીમખાજ; પહેલવાન. (૨)
ફાંકડો થઈ ફરનારો ફગ. (ન. કા.)

પોશાળ, સ્ત્રીં { પ્રા. ઉપોસહસાલા, સં. ઉપો-
ષયશાલા } પોશધશાળા.

પોશિન્દુ [પોશિદુ], વિં { ફા. پوشيدن (પોશિદન),
پوشيدن (પોશિદન)-ઢાંકવું. } પાળનાર;
બહેરનાર.

પોશી, વિં જુઓ પોસી.

પોષક, વિં { શુ. સં. } (૧) પોષણ કરનાર.
સાન્વિક રાજનીતિનો પોષક ધર્મરાજ જીવતાં
સ્વર્ગ ભોગવે છે. (સ. ચં. ૪, ૯૪)

(૨) જીવનને ટકાવી રાખનાર.

પોષક વાયુ-Oxygen-જેવા પદાર્થનો ઉપભોગ
સર્વને આલે થવા દેવા માટે મનથી ઉત્પન્ન થતા
સર્વ અંતરાય દૂર રાખીશું. (સા. જ. ૩૭)

પોષણ, નં { શુ. સં. } (૧) પોષવું, ખવરાવવું-
પીવરાવવું તે. (૨) ગુજરાત. (૩) જીવનનો ટેકો.

પોષિત, વિં { શુ. સં. } પોષણ કરવામાં
આવતું. ઉં પોષિત વર્ગ. (કુટુંબ અને
આશ્રિત જન.)

પોસ, પું { ફા. پوست (પોસ્ત) } અફીણના જંડવાનું
ખોખું; ખાલી દોડો.

પોસ, પું { પ્રા. પસાડ, સં. પ્રસાદ } દીવાળીની
બક્ષિશ.

પોસ, પું { સં. પૌષ } પુખ્ત નક્ષત્રની પૂનમ-
વાળો મહીનો.

પોસ, કિં સં { સં. પુષ } પોષણ કરવું.

પોસદોડો, પું જુઓ ૧ પોસ.

પોસા, કિં અં { સં. પ્રચ્છ-પૃચ્છ-પૂછવું. }
(૧) માગણી થવી. (૨) યોગ્ય મનાવું.

પોસાતું, વિં { સં. પુષ કર્મણિ. } પુષ્ટ;
પ્રૌઢ; મોટું.

જાણી પોસાતું પરધાન અસપતિ રાજ દીધું માન.

(કા. પ્ર. ૧)

પોસાણ, નં { જુઓ ૧/પોસા. } માગણી.

પોસાળ, સ્ત્રીં જુઓ પોશાળ.

વસહી દેહેરાં નઈ પોસાળ. (કા. પ્ર. ૩)

પોસી, વિં પોસ મહીનાનું. ઉં પોસી પૂનમ.

પોસો, પું { પ્રા. ઉપોસહ, સં. ઉપોષથ }
આહમ, ચૌદશ વગેરે તિથિએ આવકે કરવાનું વ્રત.

પોસ્ટ, સ્ત્રીં { ઈ. Post } ટપાલ.

પોસ્ટમેન, પું { ઈ. Postman } ટપાલી.

પોસ્ટી, વિં { હિં. પોસ્ટી-(૧) નીશા આણુવા
પોસના દોડા બીઠાળાને પીનાર. (૨) આળસુ
આદમી. ફા. پوست (પોસ્ત)-પોસદોડો. }
પોચું; ઢીલું; નરમ.

પોહ, પું { સં. પ્રને, જૂ. ગૂ. પ્રહિ-સવારે }
મોટું પરોઢિયું.

પોહ, અં { પ્રા. પિવસુ, સં. પિવ ઉપરથી. }
દોરને પાણી પાવાને ઉચ્ચારાતો ઉદ્ગાર.

પોહોર, પું જુઓ પહેર.

પોળ.

૬૫

પૌરુષેય.

પોળ, સ્ત્રીં { પ્રા. પઝોલી, સં. પ્રતોલી } (૧)
દરવાળે.

પશુ ! પોળે કેમ પરવરે ? હજી લગણુ ધીરજ ધરે;
ન જ્યાંથી આવ્યો ત્યાં, નહિતર કોટિ કટકા કરે.

(અંગદવિષ્ટ, ૬૬)

(૨) કમાનદાર દરવાજવાળો મહોદયો. ઉં
માંડવીની પોળ. (૩) શેરી. ઉં સોનીની પોળ.

પોળિયું, નં ભુઓ પહોળિયું.

પોળિયો, પું { ભુઓ પોળ. } દરવાજ.

પ્રીતે બાલ્યો પોળિયો, સાંભળિયે રાજનં;
બાર નહીં બધાડિયે (મેં) વરતું તારે મન.

(નંદબત્રીશી, ૨૫૦, ૫૧)

પોળી, સ્ત્રીં { પ્રા. અપૂજ, સં. અપૂજ } પાતળી
તે પોચી રોટલા.

પોંક, પું { સં. પાક*. } (૧) દૂધ ભરાયલો પા-
કટ દાણો. (૨) દૂધ ભરાયલાં કણસલાંને ભૂંછતે
ઠાઠેલા કણ.

પોંક, કિં સં { પ્રા. ઉપકકર, * પડકકર,
સં. ઉપસ્કર** } ગૃહોપસ્કરનાં સાધન વર-
કન્યા ઉપર ઓવારવાં: તે સાધનથી તેમને
વધાવી લેવાં.

પોંકણું, નં { ભુઓ ✓ પોંક. } પોંકવામાં વપ-
રાતા ધુસર, મુસળ, રવે, તરાક, એ ચાર પદા-
ર્થમાંનો એક.

પોંકિયું, નં { ભુઓ ૧ પોંક. } ભરેલા દાણાનું
કણસણું. એને ભૂંછતે પોંક પાડવામાં આવે
છે.

પોંખ, પું ભુઓ ૧ પોંક.

પોંખ, કિં સં ભુઓ ✓ પોંક.

પોંખણું, નં ભુઓ પોંકણું.

પોંખણું, નં ભુઓ પોંકિયું.

પોંચી, સ્ત્રીં ભુઓ પહોંચી.

પોંચો, પું ભુઓ પહોંચો.

પોંચો, પું ભુઓ પહોંચો.

પોંગણ [પોંગંડ], પું { શુ. સં. } બાળક.

પોંગંડ અવસ્થા ગઈ રે, લીલા નવ નયે કહી રે.

(દશમ સ્કંધ, ૫૧, ૧)

પૌત્ર, પું { શુ. સં. } દીકરાનો દીકરો.

પૌત્રી, સ્ત્રીં { શુ. સં. } દીકરાની દીકરી.

પૌર, પું { શુ. સં. } (૧) શહેરમાં રહેનાર મા-
ણસ. (૨) નાગરિક.

પૌરાણિક, પું { શુ. સં. } પુરાણ વાંચનારો;
પુરાણી.

પૌરાણિક, વિં { શુ. સં. } પુરાણ સંબંધી; પુ-
રાણને લગતું. ઉં પૌરાણિક આખ્યાયિકા.

પૌરુષ, નં { શુ. સં. } (૧) પુરુષત્વ. (૨) પુરુષપણું.
સંભવે ક્યમ કરી પૌરુષ તે સ્ત્રીને ?

(ગીતગોવિંદ, ૧૨)

(૩) મરદના ખાસ ગુણો; પુરુષના વિશિષ્ટ ગુણો.
મારી સ્ત્રીબુદ્ધિમાં આપતું પૌરુષ ભરવાતું બંધ કરો.
(સ. ચં. ૪, ૨૦૬)

(૪) પુરુષાતન.

વિણ પૌરુષ રાજેંદ્રે રાજશ્રી ભોગવાય ના.

(સ્વપ્નની સુંદરી, ૬)

પૌરુષ, વિં { શુ. સં. } જવાંમદને શોભે એવું.
શરીરના રમણીય અને પૌરુષ દેખાવથી જ સર્વતું
મન હરત. (સ. ચં. ૧, ૨૧૩)

પૌરુષેય, વિં { શુ. સં. } (૧) પુરુષ સંબંધી;
પુરુષતું; મરદને જાણતું.

તમારા ધર્મ પ્રમાણે શુદ્ધ રહેવાતું પૌરુષેય બળ
ધારો. (સ. ચં. ૪, ૩૮૬)

(૨) પુરુષકૃત. ઉં વેદ અપૌરુષેય મનાય છે
અને શાસ્ત્રો પૌરુષેય છે.

પૌર્ણીમાસી, સ્ત્રીં ૬ સં. પૂર્ણ+માસ (ચંદ્ર.) ૩ જે
તિથિએ ચંદ્ર પૂર્ણ થાય છે તે; પૂનમ

પૌલોમી, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ ઇન્દ્રાણી. એ પુલોમા
નામે દૈત્યની પુત્રી થાય.

પૌષ, પું ૬ શુ. સં. ૩ પોષ મહીનો.

પૌષધ, નં ૭ જુઓ પોષધ.

પૌષધશાળા, સ્ત્રીં ૭ જુઓ પોષધશાળા.

પૌષ્ટિક, વિં ૬ શુ. સં. પુષ્ટિ ઉપરથી. ૩ પુષ્ટિ આ-
પનારં. ઉં પૌષ્ટિક ખોરાક.

પૌંઓ, પું ૭ જુઓ પહુઓ.

પ્યાજ, નં ૬ જુઓ પિયાજ. ૩ ડુંગળી; કાંદો.

પ્યાજ, નં એક જાતનું ઝીણું રેશમી કાપડ.

પ્યાદળ, પું ૬ જુઓ પ્યાદું. ૩ (૧) પગે ચાલ-
નારો; પાળો. (૨) પાળો સિપાઈ.

પાંચ પ્યાદળ તારી પૂઠે ફરે છે. (ધારા.)

પ્યાદળ, નં પાળા સિપાઈની ટૂકડી.

પ્યાદીમહાત, સ્ત્રીં ૬ મ. પ્યાદેમાત; શા. ૭૭. ૭૭
(પિયાદહ)-પ્યાદું+અ. ૭૭ માત-મરેલું. ૩ એકે
બાળુએ જવાનો રસ્તો ન રહે એવી રીતે શેત-
રંજની રમતમાં બાદશાહને પ્યાદાથી આંતર-
રવાનો દાવ.

પ્યાદું, નં ૬ શા. ૭૭. ૭૭ (પિયાદહ)-પાળો
સિપાઈ. ૩ શેતરંજમાં પાળા સિપાઈનું મહોરં.

પ્યાદેમહાત, વિં પ્યાદે હરાવેલો (રાજ).

પ્યાર, પું ૬ સં. પ્રી-પ્રેમ જતાવવો *, પ્રાય-
પ્રીતિ*. ૩ પ્રીતિ; પ્રેમ; વહાલ.

પ્યારી, સ્ત્રીં વહાલી સ્ત્રી; પ્રિયા.

પ્યારું, વિં વહાલું; પ્રિય.

પ્યારો, પું વહાલો પુરુષ; પ્રીતમ.

પ્યાલી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ પ્યાલો. ૩ ન્હાનો પ્યાલો.

પ્યાલું, નં જુઓ પ્યાલો.

પ્યાલો, પું ૬ શા. ૭૭. ૭૭ (પિયાલહ) ૩
પવાલું; કટોરો.

પ્યાસ, સ્ત્રીં ૬ પ્રા. પિઆસા, સં. પિપાસા ૩
તૃષા; તરસ; પાણીની ધખ.

પ્યાસુ, વિં તરસ્યું.

પ્રકટ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ બિધાડું; ખુલ્લું.

શુભ મર્મ અને પ્રકટ વિનોદ. (સ. ચં. ૪, ૫૯)

(૨) દેહધારી; અવતારી. ઉં પ્રકટ પુરુષોત્તમ.

(૩) મૂર્ત; સાકાર. પ્રકટની ઉપાસના. (૪) કાર્ય
આદિદ્વારા પ્રકાશિત.

એ પ્રકટ ઈશ્વર તે આ જ હશે. (સ. ચં. ૪, ૨૦૨)

પ્રકટ, અં મોટેથી. નાટકમાં સ્વગત ઉક્તિના અ-
નુસંધાનમાં સર્વ જન સાંભળે એમ જ્યારે
પાત્ર બોલે છે, ત્યારે તેની પૂર્વે આ સૂચિ મૂક-
વામાં આવે છે.

પ્રકટ, કિં સં જુઓ ૨ ૪ પ્રગટ.

આપણે ગરબો પ્રકટી મૂકેલો છે. (સ. ચં. ૪, ૯૭)

પ્રકટિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રકાશિત.

પ્રકટીકરણ, નં ૬ શુ. સં. ૩ ગૂઢ રહેલું સ્પષ્ટ
કરવું તે.

આ વેદનાના નિવારણને માટે આજ વિદ્યાચતુરે
તે જે જણને મલ્લમહાભવન જેવા બોલાવ્યા હતા
અને એ ભવનના રહસ્યનું પ્રકટીકરણ કરી એટ-
લાથીજ એમને તૃપ્ત કરવા ધાર્યું હતું.

(સ. ચં. ૪, ૨૧૦)

પ્રકમ્પ [પ્રકંપ], પું ૬ શુ. સં. ૩ અત્યંત કંપ.

પ્રકર, પું ૬ શુ. સં. ૩ સમૂહ; ઢગલો.

પ્રકરણ, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રસંગ; પ્રસ્તાવ;
ખાખત.

પ્રકરી.

૯૭

પ્રકાશન.

આશ, હવે એન'ટું પ્રકરણ ચલાવ.

(સ. ચં. ૩, ૨૨૬)

(૨) ક્રોધ પણ આગત ઉપર અધિકારીઓનો પત્રવ્યવહાર. (૩) ગ્રંથનો વિભાગ; ખંડ. (૪) કવિકલ્પિત વસ્તુવાળું દશ અંકનું નાટક, જેવું કે માલતીમાધવ. (૫) સહજનંદ સ્વામીએ સાધુ, પાળા વગેરેને પાળવા માટે થકી બહાર પાડેલો નિયમ. આવાં પ્રકરણો ત્રીશેક છે.

પ્રકરી, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ નાટકમાંની ન્હાની ઉપ-કથા. જેવી કે મુદ્રારાક્ષસમાં ચંદનદાસને શુળીની સજાની.

પ્રકર્ષ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) અત્યંતતા.

અપૂર્વ રસનો પ્રકર્ષ અને પ્રસાદ આપે આજ મને પ્રત્યક્ષ કરાવ્યો છે. (સ. ચં. ૪, ૪૦૭)

(૨) ઉત્તમપણું; ઉત્કૃષ્ટતા.

સુર અસુર મુનિથકી આશ્રય શોધી તપસ્વી વિનાશ વિમર્શી; એ અપકાર સટે ઉપકાર કર્યાં ચમત્ત્વનને જ પ્રકર્ષે. (સ. ચં. ૪, ૨૧૯)

પ્રકાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ભેદ; જાત. ઉં ક્રિયાપદના એ પ્રકાર છે, સકર્મક તે અકર્મક. (૨) રીત; તરેહ. ઉં તેણે મહેમાનની રૂઝા પ્રકારે આગતાસ્વાગતા કરી.

પ્રકાશ, ક્રિં અં ૬ સં. પ્ર+કાશ ૩ (૧) પ્રકાશ આપવો. ઉં સૂર્ય પ્રકાશે છે. (૨) ચળકવું; શોભવું. ઉં તેનું મુખ ચંદ્ર જેવું પ્રકાશે છે.

પ્રકાશ, ક્રિં સં ૬ સં. પ્ર+કાશનું પ્રે. ૩ પ્રસિદ્ધ કરવું. ઉં તેણે છેવટ પોત પ્રકાશ્યું.

પ્રકાશમાન, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રકાશનું; પ્રકાશવાળું.

પ્રકાશિત વિં ૬ શુ. સં. પ્ર+કાશ પ્રે. નો ભૂતકૃદંત. ૩ જાપાવી પ્રસિદ્ધ કરેલું.

પ્રકાશિત વિં ૬ શુ. સં. પ્ર+કાશ+જ્ઞ ૩ પ્રકાશવાળું; જીજ્ઞ. ઉં ચંદ્રનું પ્રકાશિત પાસું.

પ્રકૃત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ અલંકારમાં જે પદાર્થો પ્રસ્તુત હોય તે. ઉં તેની વાણી અમૃતથી એ મીઠી છે, એમાં 'વાણી' પ્રકૃત અને 'અમૃત' અપ્રકૃત છે.

(૨) મૂળ; મૂળમૂત; અવિકૃત.

તે બેને અત્યારે પ્રકૃત અવસ્થામાં રહેવા દે છે.

(સ. ચં. ૪, ૭૧૫)

પ્રકૃતિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) કુદરત. ઉં વેદનાં સૂક્તોમાં પ્રકૃતિની વિભૂતિઓની સ્તુતિ કરેલી છે. (૨) ધર્મ; સ્વભાવ. ઉં દહાડવું, બાળવું. એ અગ્નિની પ્રકૃતિ છે. (૩) મિનજ; સ્વભાવ. ઉં ભીમની પ્રકૃતિ ઉગ્ર હતી. (૪) શરીરની તથિયત. ઉં મારી પ્રકૃતિ નરમ રહે છે. (૫) રાજ્યનાં સાત અંગમાંનું એક. (૬) સૃષ્ટિનું પુરુષથી ભિન્ન મૂળ બંધારણ; પ્રધાન. (૭) [બ્યા.] જેને રૂપાખ્યાનના પ્રત્યય લાગે છે તે. 'રામથી' એમાં 'રામ' એ પ્રકૃતિ અને 'થી' એ પ્રત્યય.

પ્રકૃતિકોપ, પું ૬ શુ. સં. ૩ પ્રજા બળભળી બેઠવીતે; પ્રજાનો કોપ.

પ્રકૃતિસ્થ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સ્વભાવસિદ્ધ; રૂઢ. પ્રકૃતિસ્થ વિકારને વશ દેખાઈ.

(સ. ચં. ૧, ૩૨૬)

(૨) સ્વસ્થ.

પ્રકૃષ્ટ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ ઉત્કૃષ્ટ; ઉત્તમ.

આપે મને પ્રકૃષ્ટ ધર્મનું તારતમ્ય સૂક્ષ્મભેદ કરી શાખવું છે. (સ. ચં. ૪, ૪૦૬)

પ્રકોપ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ગુસ્સો; ધંતરાજ.

(૨) વાત, પિત્તાદિ ધાતુનો બગાડ.

પ્રક્રિયા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ પદ્ધતિ; વર્તન; પ્રવૃત્તિ.

પ્રક્રિયાથી ઉદ્ભૂત થયેલી નવી સૃષ્ટિને આ ચ. મંચક્ષુગોચર સૃષ્ટિના જીવ રૂપે સ્ફુરતી આ લક્ષણદૃષ્ટાઓ દેખે છે-તેના સાક્ષી થાય છે.

(સા. જ. ૬૫)

પ્રકાશન, નં ૬ શુ. સં. ૩ ધોવું તે; પખાળવું તે.

પ્રક્ષિપ્ત.

૯૮

પ્રબળપતિ.

પ્રક્ષિપ્ત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ ક્ષેપક; પાછળથી ઊમે-
રેલું. ઉં પ્રસિદ્ધ ઓખાહરણમાં કડવાં કડવાં
પ્રક્ષિપ્ત છે.

પ્રખર, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) અત્યંત ગરમ. ઉં
સૂર્યનાં પ્રખર કિરણ. (૨) તીવ્ર શુદ્ધિ. ઉં
પ્રખર વિદ્વાન.

પ્રખ્યાત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ વિખ્યાત; પ્રસિદ્ધ.

પ્રખ્યાતિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રસિદ્ધિ; ખ્યાતિ.

પ્રગટ, વિં ૬ સં. પ્રકટ ૩ (૧) ઊઘાડું; ખુલ્લું.
ઉં છુપી રાખવાની વાત પ્રગટ થઈ ગઈ.
(૨) પ્રત્યક્ષ.

પ્રગટ પારખું એહ. (સામળ.)

(૩) દેહધારી. ઉં પ્રગટ પુરુષોત્તમ. (૪) પ્રકા-
શિત. ઉં પુસ્તક પ્રગટ કરવું.

પ્રગટ, કિં અં (૧) પ્રગટ થવું; જનમવું. ઉં
તમારા કુટુંબમાં એ હીરો પ્રગટ્યો છે. (૨)
સળગવું.

કાં પ્રગટ્યો પ્રજ્વલેશ દવાનળ,
જ્વાળામુખી ગગને ચઢી ગાળ. (હો. વા. મા.)

પ્રગટ, કિં સં સળગાવવું; ચેતાવવું.

મેં પ્રગટ્યો દીપ, મટિટપલી મારી હાળું, નહિ બાળે.
(ક. દ. ડા.)

પ્રગટ, અં બુઓ ૨ પ્રકટ.

પ્રગતિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ આગળ વધવું તે; અ-
ભિવૃદ્ધિ; ઉત્તતિ. ઉં પાછલાં વીસ વર્ષમાં
ગૂજરાતી સાહિત્યે ગદ્યમાં કીક પ્રગતિ કરી છે.
ધર્મ અને નાતજાતનું અભિમાન રાષ્ટ્રીય પ્રગ-
તિને રોકે છે.

પ્રગલ્ભ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રૌઢ; ગંભીર. ઉં
પ્રગલ્ભ શુદ્ધિનું. (૨) ઉમ્મરે પહોંચેલું. ઉં
પ્રગલ્ભ અવસ્થા.

પ્રગલ્ભતા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ ક્ષીરપાનું; ધૃષ્ટતા.

આપના જેવા રાજકાર્યના ધુરંધરને મહારા જેવા
અધ્યાત્મિકની કાંઈ મંત્રીધર્મ કથવા બેસે તે તેમાં
પ્રગલ્ભતા દોષ આવે છે. (સ. ચં. ૩, ૭૮)

પ્રગલ્ભા, સ્ત્રીં પ્રૌઢા (નાયિકાભેદ).

પ્રગાઢ, પું ૬ શુ. સં. ૩ બહુ ગાઢ.

પ્રચલ્લ [પ્રચંડ], વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ઉગ્ર;
ભયંકર. (૨) કદાવર.

પ્રચંડ અને પુષ્ટ જ્ઞાની બાવાઓ.

(સ. ચં. ૪, ૪૩૫)

(૩) અત્યંત. ઉં પ્રચંડ વિસ્તાર.

પ્રચાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ફેલાવો; પ્રસાર. ઉં
ખાદીનો પ્રચાર. (૨) વહીવટ; રીત. ઉં બીંચ
વર્ણમાં નાતરાનો પ્રચાર નથી.

પ્રચારક, પું ૬ પ્રચાર કરનાર; ફેલાવો કરનાર. ઉં
અહિંસાધર્મનો પ્રચારક.

પ્રચાલક, પું ૬ (૧) ચલાવનાર. ઉં મંસ્થાના પ્રચા-
લકો. (૨) આરંભક. ઉં દેસરી પત્રના પ્રચાલક
લોકમાન્ય તિલક.

પ્રચ્છન્ન, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ઢાંકેલું. ઉં દ્વૈત-
વાદીઓ શંકરાચાર્યને પ્રચ્છન્ન બૌદ્ધ કહે છે.
(૨) પોતાને કે સામાને સમજવામાં ન આવે
એવું અણખું.

તમે પ્રચ્છન્ન પ્રારબ્ધવાદી છો, હું પુરુષાર્થવાદી છું.

(સ. ચં. ૪, ૭૨)

(૩) અપ્રકટ; અપ્રત્યક્ષ.

એ અગ્નિ તે એનો કામ, એની જ્વાળા તે એની
ભાષા-એ સર્વ હાલ પ્રચ્છન્ન છે.

(સ. ચં. ૪, ૩૪૬)

પ્રજળ, કિં અં ૬ પ્રા. પજ્જલ, સં. પ્ર+જ્વલ ૩
બળવું; સળગવું; ધગધગવું.

પ્રજ્ઞ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) મનુષ્ય, પશુ, પંખી,
આદિ વિવિધ સૃષ્ટિ પૈકી એક. (૨) સંતતિ;
છાકરાં. (૩) દૈયત. (૪) જનસંઘ; જનતા. ઉં
પ્રજ્ઞસત્તાક રાજ્યમાં રાજ્યવહીવટ પ્રજ્ઞના પ્ર-
તિનિધિઓ ચલાવે છે.

પ્રજ્ઞપતિ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) બ્રહ્મા. (૨) દેવ,
મનુષ્ય, પશુ, પંખી આદિ સૃષ્ટિનો મૂળપુરુષ.

પ્રજ્ઞસત્તાક.

૯૯

પ્રણીત.

ઉં દક્ષ પ્રજ્ઞપતિ. (૩) રાત્ર. (૪) [લા.]

કુંભાર. (૫) પ્રજ્ઞના પાલક વિષ્ણુ.

લક્ષ્મીકાંતમ્ કમલનયનમ્ સ્વયંભૂ કહે હરિ અનાદિ રે,
સાક્ષી સેત્રજ હૃષીકેશ કહીએ, વિશ્વાકાર, પ્રજ્ઞપતિ,
ભૂતાદિ રે. (શામળશા. ૨૫, ૨)પ્રજ્ઞસત્તાક, વિં ૬ પ્રજ્ઞ અને સત્તા ઉપરથી. ૩
પ્રતિનિધિદ્વારા પ્રજ્ઞના વહીવટવાળું. ઉં પ્રજ્ઞ-
સત્તાક રાજ્ય.પ્રજ્ઞળ, કિં સં ૬ પ્રા. પજ્જાલઅ, સં. પ્ર+જ્વલ
પ્રે. ૩ સળગાવવું; લગાડવું.અગ્નિ પ્રજ્ઞળી એમાં ધી વગેરે પદાર્થો હોમતા.
(આ. બા. ધ્રુ.)પ્રજ્ઞા, પું ૬ સં. પ્ર+જ્ઞા-આરી રીતે જાણવું. ૩
(૧) કોવું જ્ઞાન ધરાવનાર; કાલો માણસ;
જ્ઞાની; શુદ્ધિશાળી પુરુષ. (૨) સમજી; મર્મજ.
જ્યાં આગળ વૃદ્ધ સામન્તે લાલ્પ કોધને શાંત
કરી ઉદાર રાજનીતિમાં પ્રજ્ઞતા ઉત્પન્ન કરી ત્યાં
આગળ તેનો યુવાન બાળક...અક્ષમા કાળી શક્યો
નહી. (સ. ચં. ૩, ૨૭૯)

પ્રજ્ઞા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ શુદ્ધિ; સમજશક્તિ.

વિશ્વરૂપનાં દર્શન ઋતંભરા પ્રજ્ઞાવાળો યોગી
મહા મહેનતે પામી શકે છે.

(સ. ચં. ૪, ૪૫૨)

પ્રજ્ઞાયક્ષુ, વિં ૬ સં. પ્રજ્ઞા+ચક્ષુસ્ ૩ ચર્મચક્ષુ
અને જ્ઞાનચક્ષુ એ બે બોધનાં સાધન પેટી
એકલું જ્ઞાનચક્ષુ જ ધરાવવું; અંધ; આંધળું.

પ્રજ્ઞાયક્ષુ, નં ૬ શુ. સં. ૩ જ્ઞાનરૂપી નેત્ર.

માત્ર શુદ્ધ સાત્ત્વિક પ્રજ્ઞાયક્ષુ છે.

(સ. ચં. ૪, ૫૫૧)

પ્રજ્ઞવલમાન, વિં ૬ સં. પ્ર+જ્વલ ઉપરથી. ૩
પ્રજ્ઞળવું; પ્રકાશમાન.એ પરમ પુરુષ જાતે જ યજ્ઞ રૂપે પ્રજ્ઞવલમાન
થાય છે. (સ. ચં. ૪, ૪૪૨)પ્રજ્ઞવસિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ ઓલાર્ધ ન ગયેલું;
કંઈ ન પડેલું; પ્રદીપ્ત; જાગ્રત.તમારી પ્રીતિ પ્રજ્ઞવસિત હોય તો તમારી પાસે
છતાં થઈ તમારા પિતાને મળવું ધાર્યું હતું.

(સ. ચં. ૪, ૫૩૪)

પ્રણ, નં ૬ જુઓ ૨ પણ. ૩ પણ; હોડ.

દૂતનો આરંભ માંડ્યો વૃષભ પુષ્કરે પ્રણ કરી.

(ભાલણ, નળા.)

પ્રણત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રણામ કરવું; નમવું;
પગે પડવું.

કવચિદ્ અંધારામાં પ્રણત લય ખેલે ખીજવતી.

(બા. ઉ. કં.)

પ્રણમ, કિં અં ૬ સં. પ્ર+નમ્ (નમવું) ૩ પ્રણામ
કરવો; નમસ્કાર કરવો.

પ્રીછ્યો અંગદ પેર પ્રિય; પ્રીતે પ્રણમ્યા પાય.

(અંગદવિષ્ટિ, ૯)

પ્રણય, પું ૬ શુ. સં. ૩ પ્રેમ; પ્રીતિભાવ.

મહારાજના પોતાના હૃદયમાં પ્રણય પત્નીનો
પ્રણય ભરતો. (સ. ચં. ૪, ૧૭)પ્રણવ, પું ૬ શુ. સં. ૩ મંત્રના આરંભમાં યો-
લાતો મંગળકારી સ્તુતિરૂપ ઝંકાર.

પ્રણામ, પું ૬ શુ. સં. ૩ નમસ્કાર.

પ્રણાલિકા, } સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ રૂઢિ; પદ્ધતિ.
પ્રણાલી, }એ જ પ્રણાલિકાએ હું મારો સંદેશારૂપ ગર્ભ-
વું મારો બ્રાહ્મણ પ્રધાન તેના અંતઃકરણમાં મૂકું
હું. (સ. ચં. ૩, ૧૫૯)

પ્રણિધિ, પું ૬ શુ. સં. ૩ દૂપો જાલુસ.

પ્રણિપત્ત, સ્ત્રીં ૬ સં. પ્ર+નિ+પત્ પગે પડવું. ૩
કાલાવાલા; આજીજી.બલિભદ્રે પ્રણિપત્ત કરીને, એક કહાવ્યાં વચન;
સુભદ્રાનું નામ સાંભળી, બાવો થયા પ્રસન્ન.

(સુ. હ. ૧૨, ૫૭૬)

પ્રણિપાત, પું ૬ શુ. સં. ૩ પગે પડવું તે.

પ્રણીત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ રચેલું; બનાવેલું.

પ્રણેતા.

૧૦૦

પ્રતિપક્ષી.

પ્રણેતા, પું. { સં. પ્રણેતૃ } રચનાર.

પતંજલિ તથા મત્સ્યેન્દ્ર, ગોરક્ષ અને સર્વોત્તમ
શૈવાગમના પ્રણેતા શિવનાં વચન તથા મહાસિ-
દ્ધિઓનો વિચાર કરતાં એના મનમાં વિવિધ તર્ક
જોડવા લાગ્યા. (શુલાભસિંહ, ૨, ૬, ૮૬)

પ્રત, સ્ત્રી. { મ. પ્રત, હિં. પ્રતિ, સં. પ્રતિકૃતિ }
નકલ. ઉં. તુલસીકૃત રામાયણની હજારો પ્રત
ખપે છે.

પ્રતાપ, પું. { શુ. સં. } (૧) સામર્થ્ય (૨) તેજ;
ક્રાંતિ.

તારુણીનો પ્રતાપ ન માયો, ઝખકારે નળ ઝંખવાયો.
(નળાખ્યાન, ૨૧, ૭)

(૩) રૂઆબ. ઉં. શિક્ષકનો શિષ્ય ઉપર પ્રતાપ
પડે છે. (૪) પ્રભાવ. ઉં. આપના પ્રતાપે
આનંદ છે.

પ્રતાપી, વિ. { સં. પ્રતાપિન } પ્રતાપશાળી;
પ્રતાપવાળો.

પ્રતારણા, સ્ત્રી. { શુ. સં. } હઠાઈ; છેતરપંડી.

પ્રતિ, અ. { શુ. સં. } તરફ; ભણી; પ્રત્યે.

આપ અને માતાજી ઉભય પ્રતિ આ ઉત્તર સ-
ધર્મ છે. (સ. ચં. ૩, ૨૧૧)

પ્રતિ, સ્ત્રી. { સં. પ્રતિકૃતિ } (૧) જોતારો; પ્રત.
(૨) નકલ.

પ્રતિકૃત્તર, પું. બુઓ પ્રત્યુત્તર.

પ્રતિકૂળ, વિ. { સં. પ્રતિકૂલ } માફક ન આવતું,
વિરુદ્ધ; વિપરીત, જોડતું.

પ્રતિકૂળતા, સ્ત્રી. { સં. પ્રતિકૂલતા } વિરુદ્ધતા.

પ્રતિકૃતિ, સ્ત્રી. { શુ. સં. } (૧) છબી; ચિત્ર.

એ છબી મુંઝઈમાં રહી, અને તે પ્રતિકૃતિની પ્રકૃ-
તિરૂપ કુમુદને જ આજ હું આમ નવીન રૂપે
પામું છું. (સ. ચં. ૪, ૭૨૬)

(૨) નકલ. ઉં. આ લખાણની પ્રતિકૃતિ કરી
દાવો.

પ્રતિક્રિયા, સ્ત્રી. { શુ. સં. } ઉપાય; ઇલાજ; મટા-
ડવાનો ઉપાય.

જે પક્ષપાત અને સ્નેહ આ બે હૃદયના તંતુ-
ઓને શીવે છે તે સ્નેહની પ્રતિક્રિયા નથી.

(સ. ચં. ૪, ૩૯૧)

પ્રતિગ્રહ, પું. { શુ. સં. } દાનમાં જે કંઈ આપે
તે લેવું તે.

હાથ ધરીને કંઈ પ્રતિગ્રહ ન કરનારો હું-તે મહારૂ
હૃદય સંસ્કારનો પ્રતિગ્રહ વગર પુછ્યે કરે છે.

(સ. ચં. ૪, ૨૭૭)

પ્રતિધોર, સ્ત્રી. { સં. પ્રતિ, ધોર. } સામો અવાજ;
પડવો.

એ રીતે ઉચ્ચારતાં ઘણા થયો પ્રતિધોર.

(હો. વા. મા. ૬)

પ્રતિચ્છન્દ [પ્રતિચ્છંદ], પું. { શુ. સં. } પડછાયા-
રૂપ આકૃતિ.

આ ભાંત પર સૂર્યના તેજથી સહજ પ્રતિચ્છંદ
જણાય. (કાન્તા, ૧૦૩)

પ્રતિજ્ઞા, સ્ત્રી. { શુ. સં. } (૧) પણ; નિયમ. (૨)
સોગન; શપથ. (૩) સાધ્યનો નિર્દેશ. જેમકે
પર્વત ઉપર અગ્નિ બળે છે.

પ્રતિદિન, } અ. { શુ. સં. } દરરોજ; હમેશાં;
પ્રતિદિવસ, }
નિત્ય.

પ્રતિધ્વનિ, પું. { શુ. સં. } પડવો; પ્રતિશબ્દ;
સામો અવાજ.

શું એના મનમાં પણ અલકાકિશોરીની પતિત
રૂતિનો પ્રતિધ્વનિ થયો? (સ. ચં. ૧, ૧૭૭)

પ્રતિનાયક, પું. { શુ. સં. } નાયકનો સામાવા-
ળિયો. ઉં. રામાયણમાં રાવણ પ્રતિનાયક કહેવાય.

પ્રતિનાય, પું. { શુ. સં. } એકને બદલે જે જીતું
નભે તે; મુખત્યાર; વકીલ.

પ્રતિપક્ષ, પું. { શુ. સં. } સામો પક્ષ.

પ્રતિપક્ષી, પું. { સં. પ્રતિપક્ષિન } સામવાળિયો.

પ્રતિપદા.

૧૦૧

પ્રતિભાન.

પ્રતિપદા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ પડવો; પખવાડિયાની પહેલી તિથિ.

પ્રતિપાદન, નં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રમાણ આપી પુરવાર કરવું તે. ઉંશંકરાચાર્યે **વ્રજસૂત્રના** ભાષ્યમાં માયાવાદ પ્રતિપાદન કર્યો છે.

પ્રતિપાદિની, વિં સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ સ્થાપન કરનારી; સિદ્ધ કરનારી.

લક્ષ્યધર્મ પ્રતિપાદની શ્રુતિયો તમે જાણી હશે.
(સ. ચં. ૪, ૪૦૦)

પ્રતિપાલક, પું ૬ શુ. સં. ૩ ભરણપોષણ કરનાર; આશ્રય આપનાર; રક્ષણ કરનાર.

નિજ જન સંકટદાળક પ્રતિપાલક એ પ્રણમું પૂરણકામ. જય જય દેવ હરે !
(ગીતગોવિંદ, ૧)

પ્રતિપાલન, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ભરણપોષણ; રક્ષણ.

રાજનો એક ધર્મ એ કે સર્વ ધર્મનું પ્રતિપાલન કરવું.
(સ. ચં. ૩, ૧૭)

(૨) ઉલ્લંઘન કરવું નહિ તે. ઉં આજ્ઞાનું પ્રતિપાલન.

પ્રતિપાળ, પું પ્રતિપાલક.

પ્રતિપાળ, સ્ત્રીં ૬ સં. પ્રતિ+પાલ્ રક્ષણ કરવું. ૩ સંભાળ; રક્ષણ.

પ્રતિપ્રસવ, પું ૬ શુ. સં. ૩ અપવાદનો અપવાદ.

દૃતભોગાપવર્ગ એટલે દૃતકૃત્ય અને પુરુષાર્થશન્ય કાર્યકરણાત્મક ગુણોના પ્રતિપ્રસવ આવા મેધોદયથી થાય છે.
(સ. ચં. ૪, ૪૬૦)

પ્રતિક્ષેપન, નં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રતિબિંબ પડવું તે.

અન્ય સત્ત્વનું એમની ક્રીડાઓમાં પ્રતિક્ષેપન થવું નથી.
(સ. ચં. ૪, ૫૮૧)

પ્રતિબિંબિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રતિબિંબિત.

પીતળની જાળીવાળાં ચક્રચક્રીત કમાડમાંથી પ્રતિ-
ફલિત થઈ આખા દીવાનખાનામાં તેજનો અંબાર
ભરાતો.
(સ. ચં. ૧, ૧૩૫)

પ્રતિબિંબ [પ્રતિબિંબ], પું ૬ શુ. સં. ૩ અટકાવ;
મના.

પ્રતિબિંબક [પ્રતિબિંબક], વિં ૬ શુ. સં. ૩ અટકાવ કરનાર.

પ્રતિબિંબ [પ્રતિબિંબ], નં ૬ શુ. સં. ૩ અંધ;
પડછાયો.

પ્રતિબિંબિત [પ્રતિબિંબિત], વિં ૬ શુ. સં. ૩ જેનું પ્રતિબિંબ પડ્યું છે એવું.

તેનું ચિત્ર કાચ જેવા થયલા વાતાવરણમાં પ્રતિ-
બિંબિત થતું હતું.
(સ. ચં. ૪, ૬૬૭)

પ્રતિબોધ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) જાગવું તે.
(૨) જ્ઞાન થવું તે. (૩) બોધ આપવો તે. (૪)
કાર્ષ પ્રત્યે કહેવું તે; કથન; ઉક્તિ.

પ્રતિબોધ, કિં સં (૧) જ્ઞાનનો ઉપદેશ કરવો.
(૨) સમજાવવું.

પ્રતિભા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) કલ્પનાશક્તિ;

કવિત્વશક્તિ. (૨) ભુદ્ધિ; શક્તિ; બળ.

હજી સુધી આ મહારી પાસે હલેલો પતિ આવો
દુષ્ટ છે એ આ જાણતી નથી એવી પ્રતિભા જગી.
(સ. ચં. ૧, ૫૦)

(૩) અસાધારણ માનસિક શક્તિ.

નિરંતર ટકે એવું કાર્ષ કરવામાં જ પ્રતિભા પોતાને
અમર કરી શકે છે, તે જ તેનું નિત્ય જીવન છે,
તેની તરફ લાલાજી તાર મન આકર્ષાવા લાગ્યું.

(શુદ્ધાભસિંહ, ૫, ૧, ૨૬૭)

પ્રતિભાન, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સ્પષ્ટીકરણ.

અમાલ્યના અચોત્યા પ્રતિભાનથી રાણાની મૂળની
અનિચ્છા પણ અદૃશ્ય થઈ ગઈ.

(સ. ચં. ૧, ૨૮૭)

(૨) સ્મરણ તાજું કરાવવું તે; ભાન.

પ્રતિભાસ.

૧૦૨

પ્રતીકારક.

તેમને અમારા મણિનું અને વિષનું પ્રતિભાન
આપજો. (સ. ચં. ૪, ૫૭૮)

પ્રતિભાસ, પું ૬ શુ. સં. ૩ આભાસ.

સ્ફટિક ભિન્ન સમીપિ રહી
પૃથક થકી તે ભાસિ નહીં;
નણી દૃષ્ટિ માંહાં પ્રતિભાસ. (ભા. કા. ૧૩)

પ્રતિમા, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ કાષ્ઠ પાષાણાદિકનું
પૂતળું; મૂર્તિ.

આ દેવાલયોમાં પંચાયતન દેવતાની જુદી જુદી
પ્રતિમાઓ વિરાજે છે. (સ. ચં. ૩, ૨૦)

પ્રતિમાવિધાન, ન ૦ માટી, મીણ વગેરે સાધનથી
ઘટ આકૃતિ ઘડવી તે.

પ્રતિરોધ, પું ૬ શુ. સં. ૩ અટકાવ; રોકાણ.

આવા મહાન સાધ્ય આગળ ન્યાય, નીતિ અને
ધર્મ પ્રતિરોધ કરે તો તે પ્રતિરોધ દૂર કરવો.
(સ. ચં. ૪, ૫૨)

પ્રતિલિપિ, સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પ્રતિ, લિપિ ૩ નકલ.

તેની એક પ્રતિલિપિ રત્નનગરીમાં સરસ્વતીચંદ્ર
કમુદને આપી હતી. (સ. ચં. ૪, ૪૭૬)

પ્રતિલેખ, પું ૦ નકલ.

આ લેખમાંના પ્રતિલેખ પરિવ્રાજિકામઠમાં રહે
છે. (સ. ચં. ૪, ૮૦૬)

પ્રતિલોભ વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ઊલટાક્રમનું;
વિપરીત. ઉ ૦ પ્રતિલોભ વિવાહ (ઉચ્ચ વર્ણની
કન્યાનો હલકી વર્ણના વર સાથે વિવાહ).
(૨) ખીન્ન પાસાનું; ઊલટી બાબુનું.

ચંદ્રકાંતને મુકી ચંદ્ર પ્રતિલોભ દેશમાં સંતાઈ જાય
તોપણ કંઈ કંઈક્રિયાદ્વારા ચંદ્ર જણાઈ જાય છે.
(સ. સં. ૧, ૨૫૮)

પ્રતિવમન, ન ૦ ૬ સં. વમન ઉપરથી. ૩ પરાવર્તન.

આયના મહેલ ઉપર સૂર્યનાં કિરણ પડતાં તેમ
પ્રતિવમન તીવ્ર થતું. (સ. ચં. ૧, ૧૩૧)

પ્રતિવાદણ, સ્ત્રી ૦ સ્ત્રીપ્રતિવાદી.

પ્રતિવાદી, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ વાદીનો પ્રતિપક્ષી.

પ્રતિવાય, પું ૦ ૬ સં. પ્રત્યવાય ૩ અટકાવ; અડચણ.

સુદામો કહે:-સુંદરી! નથી માગતાં પ્રતિવાય;
પણ મિત્ર આગળ મામ મૂકી માગતાં છવ જાય.
(સુદામાચરિત્ર, ૩)

પ્રતિવિધાન, ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ઉપાય; ઇલાજ.

પ્રતિશબ્દ, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ પડઘો; પડખંદો.

પ્રતિષેધ, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ મના; નિષેધ; ના
પાડવી તે.

પ્રતિષ્ઠા, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) મૂર્તિની વિધિપૂ-
ર્વક મંદિરમાં સ્થાપના. (૨) માન; આખર;
ઇજ્જત.

પ્રતિષ્ઠિત, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રતિષ્ઠાવાળું. (૨)
હોદ્દામાં કાયમ.

આવા શત્રુને નષ્ટ કરવા કરતાં સરકારનો મિત્ર કરી
તેને પ્રતિષ્ઠિત રાખવામાં વધારે લાભ અને શૌર્ય
માનવા લાગ્યો. (સ. ચં. ૩, ૧૩૧)

પ્રતિસ્પર્ધા, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ હરીશર્ષ.

પ્રતિસ્પર્ધી, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ હરીફ.

પ્રતિહત, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ નડાયલું; નડતર પામેલું.

વિદ્યથી વારંવાર પ્રતિહત થયા છતાં પણ ઉત્તમ
મનુષ્યો કાર્યથી વિરામ પામતાં નથી.
(બાલવિલાસ, ૧૪૨)

પ્રતીક, ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ મૂર્તિ; પ્રતિમા.

પ્રવાહમાં વહેતાં વહેતાં ચે અક્ષરરાશિ અને તેમાંનાં
પ્રતીકો સંખ્યા અને ઉદ્ભાસનોને મુકાળલે પ્રવા-
હમાંની 'પ્રત્યક્ષ' સૃષ્ટિ તેને ફીકી લાગે છે.
(સા. જ. ૩૨)

પ્રતીકાર, પું ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ઉપાય; ઇલાજ.

આ સર્પના પ્રતિકાર કરવા તેનામાં વિદ્યામૃત હોતું
નહિ. (સ. ચં. ૧, ૧૦)

પ્રતીકારક, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ અનિષ્ટ ટાળવાના કે
રોકવાના ઉપાયરૂપ.

નૈરાશ્યદષ્ટ અવસ્થાઓનાં કારણ વિચારતાં જોવા
આ પ્રતીકારક ધર્મ છે તેવા જ આશાદષ્ટ અવ-
સ્થાઓનાં કારણ વિચારતાં ખીન્ન ઉદ્ભાવક ધર્મ
છે. (સ. ચં. ૪, ૮૫)

પ્રતીત.

૧૦૩

પ્રત્યુપકાર.

પ્રતીત, વિંદ્યુ. સં. ૩૨૫૫૮; પ્રગટ; પ્રજ્ઞાત; જણાયું.

તેમાં એના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રતીત કરીશું.

(સ. ચં. ૪, ૯૭)

પ્રતીત, સ્ત્રીં ૬ સં. પ્રતીતિ ૩ (૧) વિશ્વાસ; ભરોસો; પતીજ. (૨) ખાતરી.

ખ્યાસ પિયુજ ! પરાઈ પ્રીતની પ્રતીત તને.

નીસરતાં વીસરતાં વીસરી વીસરી જાય. (દ.પિં.)

પ્રતીતિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) વિશ્વાસ; ભરોસો. (૨) ખાતરી.

પ્રતીક્ષા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ વાટ જોવી તે.

જે પોતાના એક કયાંક માટે પ્રાણ અર્પણ કરવાની પ્રતીક્ષા કરતો હોતો એવા રાવણને સીતાએ ધૂળ કરતાં પણ વધારે નીચે ગણ્યો. (બાલવિલાસ, ૧૨૨)

પ્રતીહાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) દ્વારપાળ. (૨) પડિયાર રજપૂત.

પ્રતીહારી, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ સ્ત્રીદરવાન.

પ્રત્યક્ષ, વિંદ્યુ. સં. ૩ (૧) ઈંદ્રિયગ્રાહ. ઉં હવા ગતિમાન થઈ શરીર સાથે અથડાય છે ત્યારે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય છે. (૨) ચક્ષુગ્રાહ. દમયંતીએ પીનવ્યાથી અપ્રત્યક્ષ નળ પ્રત્યક્ષ થયો. (૩) નજર આગળનું. ઉં પાક આપતાં પદાર્થ પ્રત્યક્ષ રાખ્યાથી બોધ સચોટ થાય છે. (૪) દીસી આવતું; સ્પષ્ટ. ઉં એ તો પ્રત્યક્ષ છે કે વેપારીએ તમને છેતર્યા.

પ્રત્યક્ષ, નં ૬ શુ. સં. ૩ ઈંદ્રિયોથી સાક્ષાત્ કે પરં-પરાએ જે જ્ઞાન થતું તે; ઈંદ્રિયગ્રાહ પુરાવાવાળું પ્રમાણ.

પ્રત્યક્ષીકરણ, નં ૬ શુ. સં. ૩ અલગ રહી સાક્ષી રૂપે જોવું તે.

આ પ્રત્યક્ષીકરણ કરનારા તટસ્થ સાક્ષીઓનું જીવન કેવળ સાક્ષરજીવન છે. (સા. જ. ૩૫)

પ્રત્યગ્, વિંદ્યુ. સં. ૩ (૧) અંતર્મુખ; અંદર વળેલું. (૨) આંતર; આત્મિક.

બાહ્યદષ્ટિની સાથે જ આંતરદષ્ટિ કરી શકે છે, પ્રત્યગ્ દર્શન પામે છે. (સિદ્ધાંતસાર, ૧૦૧)

પ્રત્યગ્દર્શી, વિંદ્યુ. સં. ૩ અંતર્મુખ ચક્ષુવાળું. પાઠ્યાલી ! આ દેશના પ્રત્યગ્દર્શી મહાત્માઓએ મહાત્મ તત્ત્વ અને સત્ત્વ સુદષ્ટ કરેલું છે.

(સ. ચં. ૪, ૬૮૧)

પ્રત્યગ્ચા [પ્રત્યંચા], સ્ત્રીં ૬ પ્રા. પડજ્ઞા ને મંસ્કારી લેવાથી થયેલું રૂપ. ૩ પણુજ; કામદાની દોરી.

પ્રત્યય, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સિદ્ધ શબ્દનો, સા-ધિત શબ્દનો અને રૂપાખ્યાનથી થતા રૂપનો અવયવ; અનુગ. (૨) વિશ્વાસ; પતીજ.

લાલાજીએ સુકે હોઠે અને બચલીત વદને તેમજ સાક્ષાત્ કથાનુભવજન્ય જે સરસતા શ્રોતાને તુરત પ્રત્યય કરાવી સભય કરવા સમર્થ થાય છે તે સમેત કહી બતાવી (ગુલાબસિંહ, ૫, ૪, ૨૮૩)

(૩) અનુભવજન્ય જ્ઞાન; અનુભવ.

આપણા તેમજ પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોનો એક અભિ-પ્રાય છે કે જન્યુત દશાના સંસ્કારોથી થતા પ્રત્યય સ્વપ્નરૂપે સ્ફુરે છે. (સ. ચં. ૪, ૫૪૫)

પ્રત્યવાય, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) અડચણ; હરકત; બાધ. (૨) વિદ્ધ; નડતર. (૩) મનાઈ.

પ્રત્યાખ્યાન, નં ૬ શુ. સં. ૩ પોતાની જાતને ના પાડવી તે; આંતર મંકાચ; રોકાણ.

માગ્ય જે મનમાં ઇચ્છા તારે,
આ વારે ન કર્ય પ્રત્યાખ્યાન રે;
માગ્યાના લોભે દૂષિત થાય છે,
જય છે ભક્તિ ને માન રે. (શામળશા. ૪૫, ૪)

પ્રત્યાઘાત, પું ૬ શુ. સં. ૩ અથડાઈ ઊઘળવું તે.

પ્રત્યાહાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ અષ્ટાંગ યોગનું એક અંગ. વિપ્રમાત્રથી ઈંદ્રિયોને પાછી હડાની ચિત્તમાં જ સમાવી દેવાની ક્રિયા.

પ્રત્યુત્તર, પું ૬ શુ. સં. ૩ સામો જવાબ; ઉત્તર.

પ્રત્યુપકાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ ઉપકારના ગદ્દલામાં સામો ઉપકાર.

પ્રત્યે.

૧૭૪

પ્રત્યે, અં ૬ સં. પ્રતિ ૩ તરફ; ભણી.

પ્રત્યેક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ હરેક; દરેક.

પ્રથમ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પહેલું.

પ્રથમતઃ, અં ૬ શુ. સં. ૩ મૂળમાં.

મનુષ્ય જાતિમાં પણ માતાપિતા અને દમ્પતીની પ્રીતિ પ્રથમતઃ વિચારશૂન્ય પણ સામાન્ય મનોવૃત્તિરૂપે જ ઉત્પન્ન થાય છે. (સા. જ. ૨૬)

પ્રથમા, વિં સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ પહેલી (વિભક્તિ).

પ્રથા, સ્ત્રીં ૬ હિં. પ્રથા, સં. પ્રથ ન. વિસ્તાર. ૩
(૧) પ્રચાર; પદ્ધતિ; રીતિ. (૨) રીત; ચાલ.

પ્રથિત, વિં ૬ શુ. સં; પ્રથ-પ્રસિદ્ધ થવું. ૩ વિ-
ખ્યાત; જાણીતું; પ્રસિદ્ધ.

પ્રથીનાથ, પું ૬ હિં. પ્રથીનાથ, સં. પૃથ્વીનાથ ૩
રાજા.

પ્રદક્ષિણા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) મૂર્તિ, દેવળ,
પૂજ્ય વ્યક્તિ વગેરેની આસપાસ ડાબી બાજુથી
જમણી તરફ ફેરી કરવી તે. (૨) પૃથ્વી અથવા
તેના કોઈ ભાગની આસપાસ મુસાફરી કરવી તે.

પ્રદર, પું ૬ શુ. સં. ૩ સ્ત્રીજાતિની જનનેદ્રિયનો
એક રોગ.

પ્રદર્શન, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) હુન્નર, વિદ્યા, કળા
વગેરેનાં દર્શ્યોને જાહેરમાં જોવા મુકવાની પ્રા-
સંગિક યોજના. (૨) નિરૂપણ. ઉં ઉત્તરમેઘમાં
ભાવનું પ્રદર્શન ઉત્તમ રીતે થયું છે.

પ્રદર્શિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ બતાવેલું.

પ્રદીપ, પું ૬ શુ. સં. ૩ દીવો.

એ પ્રીતિનો પ્રદીપ મને વાક્યો કહેતી વેળાએ તેમણે
હોલવી નાખ્યો. (સ. ચં. ૪, ૫૨૪)

પ્રદીપક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ ઉત્તેજિત કરનારું.

ચોળીજનોને અને તપસ્વીઓને માટે આ સ્થાન
ઉત્તમ છે અને અનેક અપાર્થિવ સંસ્કારોનું પ્રદીપક
થાય છે. (સ. ચં. ૪, ૪૭૧)

પ્રદીપ્ત, વિ. ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સળગેલું. ઉં ચિતા
પ્રદીપ કરી. (૨) ઉત્તેજિત.

મહારા મનોરાગને પ્રદીપ ન કરે એવી એ કથા
હોય તો ભલે બોલો. (સ. ચં. ૪, ૩૨૦)

(૩) ઉદીપન પામેલું. ઉં વસંતના વિકાસથી
રતિ પ્રદીપ્ત થઈ.

પ્રદેશ, પું. ૬ શુ. સં. ૩ દેશ; સ્થાન. ઉં ગંગા-
કાંકનો પ્રદેશ બહુ ક્ષણરૂપ છે.

પ્રદોષ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સાંજ કે સવારનો સમય.

થેર જવા હિંમત નવ આવે,
અળખા મારતાં દયા આવે;
એમ કરતાં થયો પ્રદોષ,
મદને ધાયું જીત્યો હશે રોષ.

(શામળશા. ૨૦, ૨૪)

(૨) શિવમાર્ગીનું એક વ્રત. તે વ્રતમાં આખો
દિવસ ભૂખ્યા રહી પ્રદોષે એટલે સાંજે જમે છે.

પ્રધાન, વિં ૬ શુ. સં. ૩ મુખ્ય. ઉં પ્રધાન કર્મ.

પ્રધાન, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) મંત્રી. (૨) દીલ્હીના
પદાણુ પાદશાહનો હિંદુ ધારભારી; એલચી.

પ્રધાનવટું, નં મંત્રીનો અધિકાર.

પ્રધ્વંસ [પ્રધ્વંસ], પું ૬ શુ. સં. ૩ નાશ.

તે કારણનો આ તમારો કુટુંબન્યાય જડમૂળથી
પ્રધ્વંસ કરે છે. (સ. ચં. ૪, ૧૪૯)

પ્રધ્વંસક [પ્રધ્વંસક], વિં ૬ શુ. સં. ૩ નાશ કરનારું.

ખીજો નરજનનો કામ... સ્ત્રીજાતિની સમાજના
શારીરક તેમજ આર્થિક-એટલે જીવિકાના-કલ્યાણ-
પરિણામે પ્રધ્વંસક છે. (સ. ચં. ૪, ૩૨૪)

પ્રનાલિકા, સ્ત્રીં બુઓ પ્રણાલિકા.

મારો મહારથી જે પ્રનાલિકા દર્શાવશે.

(સ. ચં. ૪, ૭૯)

પ્રપંચ [પ્રપંચ], પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) વિસ્તાર.

(૨) માયાનો વિસ્તાર; માયાની સૃષ્ટિ; સંસાર.

(૩) સાંસારિક માયા. (૪) જીવકપટ.

પ્રપંચી [પ્રપંચી], વિં છળકપટથી ભરેલું; કપટી.

પ્રપિતામહ, પુંં { શુ. સં. } પિતામહનો બાપ; પરદાદો.

પ્રપુત્ર, પુંં { શુ. સં. } દીકરાનો દીકરો; પૌત્ર.

પ્રપૌત્ર, પુંં { શુ. સં. } પૌત્રનો પુત્ર.

પ્રપુલ્લ, } વિં { શુ. સં. } (૧) ખીલેલું. (૨)
પ્રપુલ્લિત, }

આનંદ પામેલું.

કુમુદસુંદરી શરમાતી શરમાતી પોતાના પ્રપુલ્લ વદનનો સ્થિર આભાસ આખા મંદિરમાં પ્રકટાવતી હતી. (સ. ચં. ૧, ૭)

પ્રપ્રબંધ [પ્રબંધ], પુંં { શુ. સં. } (૧) ઇતિહાસ અને દંતકથામિશ્રિત લેખ. ઉં કહાનકહે પ્રબંધ; ભોજપ્રબંધ. (૨) અષ્ટપદી, પદ, આદિ કાળમાનને અનુસરતી કવિતા. ઉં ગીતગોવિંદમાં ચોવીસ પ્રબંધ છે. (૩) ચિત્રકાવ્ય. ઉં છત્રપ્રબંધ; સમુદ્રપ્રબંધ. (૪) નિયમ; બદોબસ્તને લગતો ઠરાવ. ઉં એવો પ્રબંધ કયો છે.

પ્રબળ, વિં { શુ. સં. } (૧) બળવાન; ભેરાવર. (૨) ભારે; અસંત. ઉં પ્રબળ પ્રારંભ; પ્રબળ સંતાપ.

પ્રબુદ્ધ, વિં { શુ. સં. } (૧) જેનાં જ્ઞાનચક્ષુ ખૂલી ગયાં છે એવું.

થઈ પ્રબુદ્ધ જોતમ આજે, થઈ તપસ્વી તપ ગુરુ માંડે. (સ. ચં. ૪, ૧૪૧)

(૨) સમજશીલ; અલહેલું નહિ એવું. પ્રિયતમ પ્રિય! આપની જે કુમુદ સ્વભાવે રંક, અજ્ઞાની ને લગ્નશીલ છે તે આ સ્થાનમાં કોઈ સત્ત્વોને બળે આજ આપની પાસે બલવતી, પ્રબુદ્ધ અને ધૃષ્ટ થાય છે. (સ. ચં. ૪, ૭૨૯)

પ્રબોધ, પુંં { શુ. સં. } ઉપદેશ.

લક્ષ્યરૂપ જીવાભિધાન સ્ફુલિંગ પ્રબોધને પામે છે. (સ. ચં. ૩, ૧૦૩)

પ્રબોધની, સ્ત્રીં કાર્તિક સદી અગિયારસ; દેવગીરી એકાદશી.

પ્રભંગ (પ્રભંગ), પુંં { સં. પ્ર, મહંગ } ભંગાણ. જે યુદ્ધમાં રૌદ્રરસ પ્રવીણ, જે શરમાં વીરરૂપે પ્રસિદ્ધ; જેનો શુભી શબ્દ પડે પ્રભંગ, શું ચંદ્રને જીરવશે દિનેશ. (કાન્તા, ૩૯)

પ્રભવ, પુંં { શુ. સં. } ઉત્પત્તિ; જન્મ.

જુદી બહેતી ગંગા અને યમુના એક હિમાલયમાં પ્રભવ પામે છે. (સ. ચં. ૩, ૨૭૩)

પ્રભા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } (૧) તેજ; અજવાળું.

આ જોઈ ચંદ્રની પ્રભા? (સ. ચં. ૪, ૬૬)

(૨) કાંતિ. (૩) દમામ; ડાળ.

હાથ કે હાહુતા કહેતા રે ભરી સભા, મે'તા નવ ધરે નાગરી પ્રભા.

(શામળશા. ૨૫, ૧૫)

પ્રભાકર, પુંં { શુ. સં. } સૂર્ય; સૂરજ.

પ્રભાત, નં { શુ. સં. } વહાણું.

પ્રભાતિયું, નં વહાણામાં ગાવાનું પદ.

પ્રભાવ, પુંં { શુ. સં. } (૧) શક્તિ; બળ. ઉં મંત્રનો પ્રભાવ. (૨) પ્રતાપ; તેજ. ઉં સતીનો પ્રભાવ. (૩) રૂઆબ; દમામ. ઉં રાજાનો પ્રભાવ. (૪) અસર; ગુણ. ઉં ઔષધનો પ્રભાવ.

પ્રભુ, પુંં { શુ. સં. } (૧) પરમેશ્વર. (૨) સ્વામી; ધણી; માલિક.

પ્રભુતા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } ઈશ્વર તરીકેની સત્તા; ઐશ્વર્ય; સર્વશક્તિમાનપણું.

પ્રભુતા પ્રભુ તારી હું ધરી, મજરો લઈ મજ રોગ લે હરી.

(નૃતી વાચનમાળા, ૭)

પ્રમત્ત, વિં { શુ. સં. } પ્રમાદી; અસાવધ; ગાદેલ; અંધ.

નહાનાં માણસોનાં મન તો મ્હોટાં માણસોની પ્રમત્ત અંધ-આંખોને અદૃશ્ય ન રહે છે.

(સ. ચં. ૧, ૪૩)

પ્રમદવન, નં { શુ. સં. } રણવાસનો બાગ.

પ્રમદા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } (૧) મદની ખુમારીવાળી સ્ત્રી. (૨) સ્ત્રી.

પ્રમાણ, નં { શુ. સં. } (૧) જ્ઞાનનું સાધન.

શબ્દ, પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અને ઉપમાન એ પ્રમાણ કહેવાય છે. (૨) આધાર; સામીતી. ઉં તમે કહો છો તે વાતના ખરાપણાનું પ્રમાણ શું? (૩) [ગ.] સમાન ગુણોત્તરોનું જોડકું. (૪) [ગ.] ગુણોત્તર. ઉં હવામાં ઓક્સિજન અને નૌટ્રોજનનું પ્રમાણ ૧ ને ૪નું છે. (૫) [ગ.] માપ. ઉં ટુંકે કેટલી દવા પીવી તેનું પ્રમાણ મને કહો.

પ્રમાણ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રમાણભૂત; સત્ય; સિદ્ધ. (૨) સ્વીકારવા જોગ; માન્ય; કબૂલ.

આ વાતમાં આપની ધચ્છા પ્રમાણ છે.

(સ. ચં. ૩, ૭૮)

પ્રમાણ, અં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) નક્કી. (૨) પાદ-પૂર્તિના અર્થે.

પ્રમાણ, કિં સં ૬ ૧ પ્રમાણ ઉપરથી. ૩ (૧) જાણવું. (૨) પ્રમાણભૂત માનવું; કબૂલ રાખવું.

સસ્થાનોના વિરોધપ્રસંગે તેમના પંચનું કામ કરવાનો ઇચ્છે સરકારને અધિકાર છે એ અધિકારને પ્રમાણી સરકારે પોતાના વકીલ નીમવાનું નક્કી થયું છે.

(સ. ચં. ૩, ૨૩૦)

પ્રમાણપત્ર, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ચાલચલગત, કાબેદિયત વગેરેનો હવાલો; સર્ટિફિકેટ. (૨) પદવી, યોગ્યતા વગેરેનું ખાતરીપત્રક.

પ્રમાણભૂત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ વિશ્વાસપાત્ર; સત્ય; સાચું.

પ્રમાણિક, વિં પ્રમાણભૂત રહેણીવાળું; આધાર રખાય એવું; ન્યાયના માર્ગને વળગી રહેનાર.

પ્રમાણિકપણું, નં પ્રમાણિક રહેણી; ન્યાયના માર્ગને વળગી રહેવું તે.

પ્રમાણ, અં ૬ સં. પ્રમાણ ઉપરથી. ૩ પેકે; માફક.

પ્રમાતામહ, પું ૬ શુ. સં. ૩ માતામહનો બાપ.

પ્રમાદ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) અસાવધપણું; ગદ્-લત. (૨) આળસ; એડીપણું.

પ્રમાદી, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) અસાવધ; ગાફેલ. (૨) આળસ; એડી.

પ્રમિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ સામીત; સિદ્ધ.

ઉભયના ધર્મસ્વરૂપના મળતાપણામાંથી એક મહાસત્ય પ્રમિત થાય છે. (સિદ્ધાંતસાર, ૬)

પ્રમુખ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) આગેવાન; અગ્રેસર. (૨) મુખી; અધ્યક્ષ.

પ્રમેય, વિં ૬ શુ. સં. ૩ જેમાં આપેલાં સાધન ઉપરથી અમુક સાધ્ય સિદ્ધ કરવામાં આવે છે તે. ભૂમિતિમાં સિદ્ધાંતના એ પ્રકાર છે-દૃત્ય તે પ્રમેય.

પ્રમેહ, પું ૬ શુ. સં. ૩ જનને દ્રિયનો એક ચેપી રોગ; પરમિયો.

પ્રમેદ, પું ૬ શુ. સં. ૩ આનંદ.

હતો ન અખંડ એ સુખસાગર,
હતો ન પ્રમેદ એ સંપૂર્ણ. (સ. ચં. ૪, ૧૯૧)

પ્રયત્ન, પું ૬ શુ. સં. ૩ ટાણીશ; પ્રયાસ.

પ્રયાણ, નં ૬ શુ. સં. ૩ જવું તે; પ્રસ્થાન.

સાજ સજ સંત ત્યાંથી સોંઢયા,
પ્રયાણ પ્રભુને મળવા કીધું રે.

(શામળશા. ૨૪, ૨૦)

(૨) લશ્કર સાથે ચડી જવું તે.

એવ સાહેબ ઉપરની ચાઠી અને સુભાજીરાવ સામેનું પ્રયાણ એ બે પ્રસંગથી... સંબંધ ઘાટો થયો.

(સ. ચં. ૩, ૧૭૩)

પ્રયાસ, પું ૬ શુ. સં. ૩ શ્રમ; મહેનત.

પ્રયુક્ત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ યોગ્યચેલું; કરાયેલું.

પ્રયુક્તિ, સ્ત્રી ૬ શુ. સં. ૩ વિશિષ્ટ યુક્તિ; કીણી યુક્તિ.

ચારોથી યુક્તિપ્રયુક્તિથી છટી શકાય છે. (હ. દા. કાં.)

પ્રયોક્તા.

૧૦૭

પ્રવાત.

પ્રયોક્તા, પું ૬ સં. પ્રયોક્તૃ ૩ પ્રયોગ કરનાર; ધંતરમંતર કરનાર.

કાંઈ પણ નદુ-રમાએ ધારેલું તેવું કે અન્ય પ્રકારનું-કાંઈ પણ હોય-તો તે માત્ર પ્રયોક્તામાં જ હતું, પાત્રમાં કે વનસ્પતિમાં નહિ, તે તો સાધારણ મનુષ્યના હાથમાં પણ સાડું, કાંસું ને સુકાં પાંદડાં જ હતાં.

(ગુલાબસિંહ, ૬, ૭, ૩૧૦)

પ્રયોગ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) વપરાટ. ઉં સાહિત્યમાં જે શબ્દનો પ્રયોગ ન થતો હોય તે પ્રાંતિક કે આમ્ય હોવા સંભવે છે. (૨) ઉપયોગ. ઉં સામદામનો પ્રયોગ તો કરી જુઓ. (૩) ક્રિયાનું વિધાન. ઉં શતચંડી એ તાંત્રિક પ્રયોગ છે. (૪) સાધના. ઉં મંત્રનો પ્રયોગ. (૫) [વ્યા.] ક્રિયાનાથના અન્વયે ક્રિયાપદની યોજના. ઉં કર્તારિ પ્રયોગ. (૬) [વિજ્ઞાન] અખતરો. ઉં રસાયણિક પ્રયોગ. (૭) ખેલ ભજવી બતાવવો તે. ઉં શાકુન્તલ નાટકના લાગણાગટ ત્રણ પ્રયોગ થયા.

પ્રયોજન, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રેરનારું કારણ; સળખ; હેતુ. ઉં તમે શા પ્રયોજન સર અહીં આવ્યા છો? (૨) ઉપયોગ; જરૂર; આવશ્યકતા. ઉં મારે હમણા પૈસાનું પ્રયોજન નથી. (૩) મહત્ત્વ. ઉં તમારા કહેવાનું પ્રયોજન ક્યાં રહ્યું?

પ્રયોજ્ય, વિં ૬ શુ. સં. ૩ લાગુ પાડી શકાય એવું. આ શક્તિનાં અને અક્ષરજીવનના કારણભૂત થનાર વાસનાનલ અને તેની જ્વાલાઓ કેટલીક મ્હોટી વાતોમાં સંઘર્ષ છે અને એ શક્તિને ઉદ્દેશી લખેલાં વાક્ય આ જીવનને પણ આ સંઘર્ષતાને લીધે પ્રયોજ્ય-applicable-છે. (સા. જ. ૮૨)

પ્રરોહ પું ૬ શુ. સં. ૩ આંકુર; ફણગો.

મધુરી, અમારા વિવાહમાં મદનવૃક્ષને મદનપ્રરોહ પણ કહીયે છીયે. (સ. ચં. ૪, ૩૨૮)

પ્રલમ્બ [પ્રલંબ], વિં ૬ શુ. સં. ૩ બહુ લાંબું.

પાધડી બનાવનારે પાધડી પ્રલંબ રચી. (દલપતકાંબ.)

પ્રલય, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) જંગતનો લય; સંહાર; ઉત્પત્તિ, રિચિતિ ને લય એ ત્રણ અવસ્થામાંની

ત્રીજી. (૨) [લા.] જળની ભારે રેલ. (૩) [લા.] વિનાશ.

કુમુદની ત્રીજી આંખ એનો ચોતાનો જ પ્રલય કરશે. (સ. ચં. ૪, ૫૩૨)

પ્રલાપ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) શોક, મોહ, દુઃખ વગેરેના આવેશમાં મોટેથી બોલવું તે. (૨) એવા જ પ્રસંગમાં અસંગદ્ધ બોલવું તે.

પ્રલોભન, નં ૬ શુ. સં. ૩ ભારે લાલચ; આડે રસ્તે દોરનારું ભારે આકર્ષણ.

પ્રલ્લે, પું ૬ જુઓ પ્રલય.

પ્રવચન, નં ૬ શુ. સં. ૩ વ્યાખ્યાન.

આ આત્મા પ્રવચનથી મળતો નથી. (આ. બા. દ્રુ.)

પ્રવણ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ આધીન; વશવર્તી.

સરસ્વતીચંદ્રનું હૃદય જ મૃદુ ભાવથી પ્રવણ થયું. (સ. ચં. ૪, ૨૮૧)

પ્રવર, નં ૬ શુ. સં. ૩ ગોત્રમાં થયેલ મંત્રદષ્ટા ઋષિ. ઉં ભારદ્વાજ ગોત્રમાં ભરદ્વાજ, બૃહસ્પતિ ને અંગિરા એ ત્રણ પ્રવર છે.

પ્રવર્ત, કિં ૬ અં ૬ સં. પ્રવૃત્ત ૩ ફેલાવું; પ્રસરવું. આ યશ એટલે રાજની સ્તુતિ પ્રવર્તે એટલું જ નહિ. (સ. ચં. ૩, ૧૭)

પ્રવર્તક, પું ૬ શુ. સં. ૩ પ્રવર્તવનાર; પ્રચારક. ઉં પુષ્ટિમાર્ગના પ્રવર્તક વલ્લભાચાર્ય. (૨) સ્થાપક. ઉં બ્રહ્મસમાજના પ્રવર્તક રાજા રામમોહનરાય.

પ્રવર્તન, નં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રચાર; પ્રસાર; ફેલાવો. ઉં સરસ્વતીચંદ્રના સ્નેહલક્ષ્મીના સિદ્ધાંતનું પ્રવર્તન વધતું જાય છે.

પ્રવાત, પું ૬ શુ. સં. ૩ પવનનો ઝપાટો.

ઉડી મૂર્છા થકી, ઉંડે

હૃદય દુઃખે, ઉડું છુંડે

પ્રવાતથી પદ ત્યમ, આ ક્યાં

દુઃખી મુખ ? મુઘ મુખ તે ક્યાં ?

(સ. ચં. ૪, ૫૦૪)

પ્રવાદ.

૧૦૮

પ્રશમ.

પ્રવાદ, પું ૬ શુ. સં. ૩ વાદવગાડવુંતે; બળવણી.

દક્ષિણ કરિ કરતી સ્વરનાદ, રાગરાગિણી ભેદ પ્રવાદ.

(ભા. કા. ૧૩)

પ્રવાસ, પું ૬ શુ. સં. ૩ મુસાફરી.

પ્રવાસી, પું ૬ શુ. સં. ૩ મુસાફર; વટેમાર્ગી.

પ્રવાહ, પું ૬ શુ. સં. ૩ વહેણ. ઉં નદીનો પ્રવાહ;
વાયુનો પ્રવાહ.પ્રવાહપતિત, વિં ૬ સં. પ્રવાહ, પતિત ૩ ચાલુ
વહેણમાં પડેલું.ગુરુજનો આદેશ છે કે મહારે પ્રવાહપતિત સ્થિતિને
અવરૂઢ રહેવું. (સ. ચં. ૪, ૩૮૨)

પ્રવાહિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ વહેતા પ્રવાહરૂપ.

કુસુદ્ધ જ્ઞેન તેમની પાછળ યમુનામૈયા પેઠે પ્રવાહિત
રહેશે. (સ. ચં. ૪, ૮૩૮)પ્રવાહી, વિં ૬ શુ. સં. ૩ રેલો ચાલે એવું. ઉં
પાણી, તેલ વગેરે પ્રવાહી પદાર્થો છે.પ્રવાહોત્થ, વિં ૬ સં. પ્રવાહ, ઉત્+સ્થા (ઉત્થા)
-ઉઠવું; પ્રગટવું. ૩ પ્રવાહમાંથી પ્રગટવું; પ્રવા-
હને લગતું.આ ધર્મવિશેષને પ્રવાહપતિત ધર્મ કહ્યો છે ને
યજ્ઞવિશેષને પ્રવાહોત્થ યજ્ઞ કહ્યો છે.

(સ. ચં. ૪, ૪૬૮)

પ્રવાળ, નં ૬ સં. પ્રવાલ ૩ પરવાળું.

પ્રવાળી, સ્ત્રીં ૬ જુઓ પ્રવાળ. ૩ પરવાળાંની
ડાંખણી.

પ્રવીણ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ ચતુર; કુશળ; માહીતગાર.

પ્રવીણતા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ હોશિયારી; કામ્પેઝિયત.

પ્રવીણપણ, નં ૬ પ્રવીણ ઉપરથી. ૩ પ્રવીણતા;
કુશળતા.પ્રવૃત્ત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રવૃત્તિમાં મચેલું.
(૨) ચાલુ.

(તે) અધિકાર વિનાની ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થઈ.

(સ. ચં. ૪, ૭૬૧)

પ્રવૃત્તિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ઉદ્યોગ; વ્યવસાય.

સંસારનું ચોપણ કરવું એ વિષયની પ્રવૃત્તિ.

(સ. ચં. ૪, ૩૨૦)

(૨) હિલચાલ. ઉં દુશ્મનના લશ્કરની પ્રવૃત્તિ
કંઈ જાણવામાં છે? (૩) સાંસારિક વિષયોમાં
મગ્ન રહેવું તે. ઉં તીવ્ર વૈરાગ્ય વગર પ્રવૃત્તિનો
ત્યાગ સંભવતો નથી.પ્રવેશ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પેસવું તે; દાખલ
થવું તે. ઉં નાન્દીને અંતે સૂત્રધાર પ્રવેશ કરે
છે. (૨) સ્થાન, પ્રસંગ અને સમય બદલાવાથી
પડતો અંકનો વિભાગ. તવાં પાત્રો અથવા નવા
સંબોગોમાં જૂનાં કે જૂનાંનવાં પાત્રો પ્રવેશ કરે
છે, તેથી તે પ્રવેશ કહેવાય છે.પ્રવેશક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ કાઈ ગ્રંથમાં, વિષયમાં
કે સંસ્થામાં પ્રવેશ કરાવનારું. ઉં પ્રવેશક
પ્રકરણ, પ્રવેશક વ્યાખ્યાન; પ્રવેશક પરીક્ષા.પ્રવેશિકા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ કાઈ પણ વિષયમાં
પ્રવેશ કરાવનારી ચોપડી.પ્રવ્રજિત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ જેણે સંસારત્યાગ
કર્યો છે એવું.પ્રવ્રજિત જને સંસારમાં સ્થાનેથી સ્થાને અને
ગ્રામથી ગ્રામે પ્રવાસ કરવાનું છે. (સ. ચં. ૪, ૪૪૧)

પ્રવ્રજ્યા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ સંન્યાસ.

તેણે ગુરુજ પાસે રહેવું અને તેણે તથા પોતે
પ્રવ્રજ્યા સાધવી. (સ. ચં. ૪, ૩૫૧)પ્રશમ, પું ૬ શુ. સં. ૩ પ્રકૃષ્ટ શમ; સુખદુઃખાદિ
દંડમાં મન પરમ શાન્ત રહેવું તે.ધર્મથી નિષ્કામ કર્મ કરનારને હ્રિય વૃત્તિમાં
શમ જ છે અને તેથી જ ધર્મમર્જિનો પ્રશમરૂપ
એક જ રસ કહેવો છે. (સ. ચં. ૪, ૫૨૭)

પ્રશસ્ત.

૧૦૯

પ્રસક્ત.

પ્રશસ્ત, વિં { શુ. સં. } વખણાયેલું; ઉત્તમ;
વખણવાલાયક.

કાવ્યકથા...પ્રશસ્ત વર્ગમાં પ્રશસ્ત ગણાય છે.

(સ. ચં. ૧, પ્રસ્તાવના, ૭)

(૨) વિહિત.

પ્રાન્તપત્ય, ગાન્ધર્વ ને રાક્ષસ ક્ષત્રિયને પ્રશસ્ત છે.

(સિદ્ધાંતસાર, ૮૧)

પ્રશસ્તિ, સ્ત્રીં { શુ. સં. } (૧) પ્રશંસા; વાહવાહ.

પુત્રને માતાપિતાના ઉપકારને નામે અતિબંધનનો
દાસ કરી દેવો.....તે માત્ર સામાજિક કાળની
નંગલી પ્રશસ્તિનો આપણા હૃદય ઉપર રહેલો
આવેશ જ છે. (સ. ચં. ૪, ૧૫૬)

(૨) પ્રશંસાની કવિતા; વખણની કવિતા. ઉં
હરિષેષુકેત સમુદ્રયુક્તની પ્રશસ્તિ. (૩) વાવ,
કૂવા વગેરે બંધાવનારના વખણનો લેખ. ઉં
દાદાહરીરની વાવની પ્રશસ્તિ. (૪) ગ્રંથ અને
ગ્રંથકાર સંબંધી હકીકતની કવિતા.

પ્રશસ્તિરૂપ બાર દ્વહામાં કવિ નરહરનું નામ છે
નહિ. (બ. ક. ઠા.)

પ્રશસ્ય, વિં { શુ. સં. } વખણવા લાયક.

ઉભયની ક્રિયાઓ લોકને પ્રશસ્ય લાગે. (સા. જી. ૮૩)

પ્રશંસ [પ્રશંસ], કિં સં { સં. પ્ર+શંસ }
વખણવું; પ્રશંસા કરવી.

અત્રિ પણ ચોતાની પતિવ્રતા પત્નીને બહુ બહુ
પ્રશંસતા. (બાલવિલાસ, ૧૯૩)

પ્રશંસક [પ્રશંસક], વિં { શુ. સં. } વખણનાર.

પ્રશંસનીય [પ્રશંસનીય], વિં { શુ. સં. }
વખણવાલાયક.

પ્રશંસા [પ્રશંસા], સ્ત્રીં { શુ. સં. } વખણ.

પ્રશાન્ત [પ્રશાંત], વિં { શુ. સં. } બહુ શાંત.
ઉં પ્રશાંત ચિત્ત.

પ્રશ્ન, પું { શુ. સં. } (૧) સવાલ. (૨) પ્રશ્નોત્તરી
ઉપજાવવાને જે પ્રશ્ન કરવો પડે છે તે.

પ્રશ્નપત્ર, નં { શુ. સં. } પરીક્ષાના સવાલોનું
ટિપ્પણ; સવાલપત્રક.

પ્રશ્નપરંપરા [પ્રશ્નપરંપરા], સ્ત્રીં ઉપરાઉપરી
પ્રશ્ન પૂછવા તે.

(મૂર્ખદત્ત) વચ્ચે વચ્ચે પ્રશ્નપરંપરા કરવા લાગ્યો.

(સ. ચં. ૧, ૬)

પ્રશ્નમાળા, સ્ત્રીં { સં. પ્રશ્ન+માળા } એક પછી
બીજી અને બીજા પછી ત્રીજી એમ પ્રશ્નની
પરંપરા.

પ્રશ્નાર્થ, વિં { શુ. સં. } (૧) પ્રશ્નવાચક. ઉં
પ્રશ્નાર્થ સર્વનામ. (૨) પ્રશ્નસૂચક. ઉં પ્રશ્નાર્થ
ચિહ્ન.

પ્રશ્નાર્થ, પું { પ્રશ્ન+અર્થ } પ્રશ્ન અથવા સ-
મસ્યા અને તેનો અર્થ. આ એક ન્હાનાં છોક-
રાંની રમત છે. તેમાં એક છોકરો પ્રશ્ન કિંવા
સમસ્યા પૂછે છે ને બીજો છોકરો તેનો અર્થ
કહે છે.

પ્રશ્નોત્તરી, સ્ત્રીં { શુ. સં. પ્રશ્નપત્રી } જન્મ-
લગ્નના અભાવે પ્રશ્નના મુદ્દત ઉપરથી ગણતરી
કરી ઉપજાવેલી જન્મોત્તરી.

પ્રશ્નોત્તર, પું { શુ. સં. પ્રશ્ન+ઉત્તર } સવાલજવાબ-
રૂપે કોઈ બાબતનું વિવચન. ઉં ઇતિહાસના
પ્રશ્નોત્તર.

પ્રશ્નોત્તર, વિં સવાલજવાબના આકારમાં લખા-
યેલું. ઉં પ્રશ્નોત્તર ભૂગોળ.

પ્રશ્નોત્તરી, સ્ત્રીં સવાલજવાબ.

પ્રશ્નાસ, પું { શુ. સં. } હાંક.

જે અતુલ ખજાનાટ ચારે પાસે પ્રવર્તી રહ્યો છે
તે ધર્મભાવના પ્રાણાન્તનો ઉચ્ચ પ્રશ્નાસ છે.

(સિદ્ધાંતસાર, પ્ર. ૧)

પ્રસક્ત, વિં { શુ. સં. } મુદ્દાને લગતું; મુદ્દા સર;
પ્રસૂત.

પ્રસંગ.

૧૧૦

પ્રસારણ.

પ્રસંગ [પ્રસંગ], પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સંગ;
સહવાસ; પરિચય.

કુસંગીનો પ્રસંગ દે કુસંગ રંગ અંગમાં.

(નૂની વાચનમાળા, ૭)

(૨) અવસર; સંધિ. ઉં મુશ્કેલીના પ્રસંગમાં
હિમ્મત હારવી નહિ. (૩) ભોગવાઈ; અનુકૂળ
યોગ; લાગ. ઉં અધિકારી આગળ તમારી વાત
કાઢવાનો પ્રસંગ મને ન મળ્યો. (૪) પ્રકરણ;
બાબત. ઉં યોગવાશિષ્ઠની કથામાં હાલ કયો
પ્રસંગ ચાલે છે? (૫) ટાણું. ઉં શુભ અને
અશુભ પ્રસંગમાં ભાગ લે તે મિત્ર.

પ્રસંગભૂત [પ્રસંગભૂત], વિં ૬ સં. પ્રસંગ-
મુદો, મૂત-થયેલું, બનેલું. ૩ પ્રસક્ત; મુદાતું.

પુસ્તકકલાઓ, અનુભવરોધન અને મહારાજના
ચોતાના પ્રસંગભૂત વિચાર-એ સર્વના સંગ્રહનાં
પણ વર્ગીકરણ કરી આ ભવનોમાં રાખેલાં છે.

(સ. ચ. ૪, ૨૪૬)

પ્રસંગોપાત્ત [પ્રસંગોપાત્ત], અં ૬ શુ. સં. ૩
પ્રાપ્ત થયેલે પ્રસંગે; લાગ સર.

પ્રસન્ન, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) ખૂશ; આનંદમય.
ઉં પ્રસન્ન મુખમુદ્રા. (૨) તુષમાન. ઉં ભગ-
વાન પ્રસન્ન થયા. (૩) સરળ; તરત અર્થભેદ
થાય તેવું; પ્રસાદવાળું. ઉં પ્રસન્ન શેલી.
(૪) નિર્મળ.

ઝાઝેરી સિંધુપતિને દયિતા વિચારી
રાગે ભરાઈ હતી જે સુરસિંધુ ભારી,
તેને પ્રસન્ન કરી માન મનાવી કોડે
હતી હતી શરદ આ પતિ સંગ જોડે.

(મેળની મુદ્રિકા, ૩, ૬)

(૫) પારદર્શક.

એક આખા નિર્મળ અને પ્રસન્ન કાચમાં જેવું શુદ્ધ
પ્રતિબિંબ પડે છે તેવું ધણું પાસાંવાળા કાચમાં
પડતું નથી. (સ. ચં. ૩, ૧૯૮)

પ્રસન્નતા, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રસન્નપણું. (૨)
મહેર; મહેરબાની. ઉં ઉપરીની પ્રસન્નતા.

પ્રસર, ક્રિં અં જુઓ ✓ પસર.

પ્રસરણ, નં ૬ શુ. સં. ૩ ફેલાવું તે; પ્રસરવું તે; ફેલાવો.

પ્રસવ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) બાળકનો જન્મ.
(૨) ઉત્પત્તિ.

એવા મહા કવિઓની કલ્પનાની વિભૂતિ તો આવી
અનેક કલ્પનાઓના પ્રસવમાં જ છે. (સ. ચં. ૪, ૨૨૫)

પ્રસવ, ક્રિં સં જન્મ આપવો; જણવું.

પ્રસાદ, પું ૬ સં. પ્રાસાદ ૩ મહેલ.

શલ પ્રસાદ ચંડિકા કેરિ. (ભા. કા. ૨)

પ્રસાદ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રસન્નતા; કૃપા; મહેરબાની.

રાજાઓના કોપ અને રાજાઓના પ્રસાદ નિષ્ફળ જવા
ન જોઈએ. (સ. ચં. ૩, ૧૬૨)

(૨) પ્રસન્નતાને અર્થે દેવને ધરાવેલી સામગ્રી.
(૩) એવી સામગ્રીનો કંઈ ભાગ. (૪) મિષ્ટ
ભોજન. (૫) ભોજન. (૬) [લા.] માર. (૭)
સાંભળવાની સાથે જ ભાવ રકુરે અને હૃદયમાં
ઊતરી જાય એવો ગદ્ય કે પદ્યનો ગુણ; સરળ
અને સુંદર ધારાત.

પ્રસાદાત્મક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ મળરહિત; નિર્મળ.

જેને માટે પ્રસાદાત્મક નિષ્કૃષ્ટ વ્યવસાયાત્મક
બુદ્ધિયોજન પર્યાપ્ત છે. (સ. ચં. ૪, ૬૮૩)

પ્રસાદી, સ્ત્રીં (૧) દેવને ધરાવેલી સામગ્રી અને
દેવે અંગે ધરેલાં વસ્ત્ર વગેરેનો કંઈ ભાગ. (૨)
રાજા, ગુરુ, સાધુ, આદિએ પ્રસન્ન થઈ આપેલો
પદાર્થ. (૩) [લા.] માર.

પ્રસાર, પું ૬ શુ. સં. ૩ ફેલાવો.

પ્રસાર, ક્રિં સં ૬ સં. પ્રસાર પ્રે. ૩ ફેલાવવું. ઉં
જ્ઞાન પ્રસારવું.

પ્રસારક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ ફેલાવનાર. ઉં જ્ઞાન-
પ્રસારક મંડળી.

પ્રસારણ, નં ૬ શુ. સં. ૩ જુઓ પ્રસરણ.

પ્રસિદ્ધ.

૧૧૧

પ્રસ્તાવન.

સમુદ્રના ભરતીઓટ પેઠે તેમનાં આકૃષ્ટનપ્રસારણ
થયાં કરે છે. (સ. ચં. ૪, ૫૯૫)

પ્રસિદ્ધ, વિં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) વિખ્યાત. (૨)
નહેર; છાનું નહિ તે; જાણીતું. (૩) બહાર
પાડેલું; પ્રકાશિત. ઉં પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરનાર.

પ્રસિદ્ધિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) ખ્યાતિ. (૨)
છપાવી પ્રગટ કરવું તે. ઉં પુસ્તકની પ્રસિદ્ધિ
બાબત તમારો શો વિચાર છે ?

પ્રસિદ્ધિપત્ર, નં ૧ પ્રસિદ્ધિ+પત્ર ૩ જાહેરખબર.

પ્રસિદ્ધિસૂચન, નં ૧ સં. પ્રસિદ્ધિ-જાહેરાત,
સૂચન-લખાણ. ૩ વિગત આપતી જાહેરખબર;
ખપ્તા મહારે માટે વર્તમાનપત્રોમાં પ્રસિદ્ધિસૂચન
છપાવે છે. (સ. ચં. ૪, ૪૭૭)

પ્રસૂત, વિં ૧ શુ. સં. ૩ જાણેલું; જનમેલું.

પ્રસૂત, નં ૧ શુ. સં. ૩ સંતાન; પ્રજા.

નાર નહાનકડી, હઠ પ્રસૂત, વળતી વાધે નહીં અદ્ભુત.
(અખાના છપા.)

પ્રસૂતા, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ જેને એક કે વધારે
સુવાવડ આવી ગઈ હોય તેવી સ્ત્રી; વાંઝણી
નહિ તે.

પ્રસૂતાની પીડા રે તે વંઝ્યા શું જાણે ? (દયારામ)

પ્રસૂતિ, સ્ત્રીં (૧) પ્રસવ. (૨) સુવાવડ. (૩) સંતતિ;
છોકરાં.

અક્ષાની સૃષ્ટિમાં અક્ષાને પણ હેરત પમાડે અને
અતકર્ય સ્થાયી પ્રમોદ અનુભવાવે એવી સર્વાંગ-
સુંદર પ્રસૂતિ તે આ. (સા. જ. પ્ર. ૨૩)

પ્રસ્તાર, પું ૧ શુ. સં. ૩ અસુક માત્રા અથવા
વર્ણના છાંદનાં શક્ય રૂપોનો કોઠો.

પ્રસ્તાવ, પું ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રસંગ; બાબત.

હસે વિના પ્રસ્તાવ, ભાવહીણ ભળપણ છાંડે.
(સામળ.)

(૨) દરખાસ્ત. ઉં સાહિત્યપરિષદમાં જોડણીનો
પ્રસ્તાવ એકથી વધારે વાર રજુ કરવામાં
આવ્યો છે.

પ્રસ્તાવના, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) ગ્રંથનો પરિ-
ચય કરાવનાર શરૂઆતનો લેખ; ઉપોદ્ધાત;
દિખાચો. (૨) નાટકના વાસ્તવિક આરંભની
પૂર્વે તે ત્રિશેની માહિતી આપનારો સૂત્રધાર
વગેરેનો પ્રવેશ.

પ્રસ્તાવિક, વિં ૧ સં. પ્રસ્તાવ ઉપરથી. ૩ વ્ય-
વહારમાં જુદે જુદે પ્રસંગે કામમાં આવે એવું.
ઉં પ્રસ્તાવિક કવિતા.

પ્રસ્તુત, વિં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) કહેવાઈ ગયેલું;
કહેવામાં આવેલું; ચર્ચાતું.

પ્રસ્તુત વિષયના સંબંધમાં જે તમારા વિચારના
ઉદ્ગાર અંકુરિત થાય તેનો ઉપભોગ કરવાનો
અવકાશ આપો. (સ. ચં. ૪, ૬૨)

(૨) જેના વિષે કહેવાનું હોય તે. ઉં 'મુખ
કમળ જેવું છે.' એમાં મુખ પ્રસ્તુત. (૩)
મુદ્દાનું.

આપણે હવે પ્રસ્તુત વાત કરીએ. (સ. ચં. ૩, ૧૯૭)

પ્રસ્તુત, નં ૧ ટાણું. ઉં એ વાંદાને ત્યાં શું પ્રસ્તુત
આવવાનું છે ?

પ્રસ્થાન, નં ૧ શુ. સં. ૩ બહારગામ કે પરદેશ
જવા નીકળવું તે; પ્રયાણ.

પ્રજનાં પરદેશ-પ્રસ્થાન. (સ. ચં. ૪, ૨૩૪)

પ્રસ્થાનત્રય, નં ૧ શુ. સં. ૩ હિંદુ ધર્મના માર્ગ-
રૂપ ઉપનિષદ, બ્રહ્મસૂત્ર અને ભગવદ્ગીતા,
એ ત્રણ પ્રકરણ.

પ્રસ્કુરિત, વિં ૧ શુ. સં. ૩ પ્રગટ જણાઈ આવતું.
શુણ અને દોષ ઉભય પ્રસ્કુરિત થયા છે.
(સા. જ. ૧૭૬)

પ્રસ્વાપન, વિં ૧ શુ. સં. ૩ નિદ્રા આણનારું.

ધનપતિ કુખેરે (અર્જુનને) અંતર્ધાન, દ્યુતિકર અને
પ્રસ્વાપન અન્ન આપ્યાં. (સ. ચં. ૪, ૨૩૩)

પ્રસ્વેદ.

૧૧૨

પ્રાણ.

પ્રસ્વેદ, પું. { શુ. સં. } પરસેવો.

તેમ કરતાં કપાળે પ્રસ્વેદ-પરસેવો વળ્યો.

(સ. ચં. ૪, ૨૭૨)

પ્રહર, પું. { શુ. સં. } અહોરાત્રનો આઠમો ભાગ;
પહોર; ત્રણ કલાકનો વખત.

પ્રહર, કિં. સં. { પ્ર+હ-પ્રહર્ } ધા કરવો.

જે...બાંધણો અશક્તિ જગત ઉપર પોતાનાં
દિવ્ય અસ્ત્ર પ્રહરે, તે અધર્મ થાય.

(સ. ચં. ૪, ૨૪૩)

પ્રહર્ષણી, સ્ત્રી. { શુ.સં. } ત્રીજે અક્ષરે યતિ-
વાળો 'મનજરગ'થી થતો છંદ.પ્રહસન, નં. { શુ. સં. } દુર્ગુણની ફજેતી
કરનારું એક કે બે અંકનું હાસ્યરસપ્રધાન નાટક.
(૨) ફારસ.

પ્રહાર, પું. { શુ. સં. } માર; ધા.

પ્રાકટ્ય, નં. { શુ. સં. } (૧) પ્રગટવું તે; અવતાર:
જનમ. ઉં વલ્લભાચાર્યના પ્રાકટ્યનું ઘોળ. (૨)
પ્રકાશિત થવું તે; પ્રસિદ્ધિ. ઉં પુસ્તકના પ્રાક-
ટ્યમાં મહારા મિત્રે બહુ મદદ કરી છે.

પ્રાકૃત, વિં. { શુ. સં. } સામાન્ય વર્ણનું; હલકું.

પ્રાકૃત, નં. { શુ. સં. } (૧) સંસ્કૃત ભાષા બોલાતી
બંધ પડી તેમાંથી જે લોકભાષા પ્રચારમાં આવી
તે. એનાં મહારાષ્ટ્રી, શૌરસેની, માગધી અને
પૈશાચી એ ચાર રૂપ પ્રાકૃતપ્રકાશમાં
ગણાવ્યાં છે. તે ઉપરાંત અર્ધ માગધી અને
પાલી એ બે જૂનાં રૂપ પણ છે. (૨) પ્રાકૃત
પછી પ્રચારમાં આવેલી અપભ્રંશ ભાષા. (૩)
અપભ્રંશ પછી પ્રચારમાં આવેલી અતિપ્રાકૃત
ભાષા. જેવી કે ગૂજરાતી, હિંદી, મરાઠી,
બંગાળી વગેરે.પ્રાકૃતિક, વિં. { શુ. સં. } પ્રકૃતિ કિંવા કુદરતને
લગતું; ભૌતિક. ઉં પ્રાકૃતિક ફેરફાર.પ્રાકૃતન, વિં. { શુ. સં. } પૂર્વ જન્મનું. ઉં
પ્રાકૃતન કર્મ; પ્રાકૃતન પુણ્ય.પ્રાગલ્ભ્ય, નં. { શુ. સં. } (૧) પ્રૌઢતા; ગાંભીર્ય.
ઉં વાણીનું પ્રાગલ્ભ્ય (૨) ધીટપણું; ધૃષ્ટતા.
ઉં અશ્વમેધના ઘોડાનું હરણ કરવામાં લવ-
કુશના પ્રાગલ્ભ્યથી લક્ષમણને ડાપ ચડ્યો. (૩)
સામાની છાયા કે શેઠ પડ્યા વગરની વર્તણૂક;
બેધડકપણું.જે એમ હોય તે એકના એક જ પ્રસંગે છેક
દાસત્વ જેવો નમ્રભાવ તેમ જ સમાનતા જેવું
પ્રાગલ્ભ્ય દાખવી ન શકે. (ગુલાબસિંહ, ૩, ૨, ૧૧૪)

પ્રાંગણ [પ્રાંગણ], નં. { શુ. સં. } આંગણ.

પ્રતાપી દેવીના નવરસભર્યાં પ્રાંગણ સમાં.
(બા. ઉ. કં.)

પ્રાચી, વિં. સ્ત્રી. { શુ. સં. } (૧) ઊગમણી.

પ્રાચી દિશામાં નભ રક્ત દીસે. (નવી વાચનમાળા.)
(૨) પૂર્વ દિશા તરફ વળેલી. ઉં પ્રાચી સરસ્વતી.પ્રાચીન, વિં. { શુ. સં. } (૧) જૂનું; પુરાણ.
ઉં પ્રાચીન શહેર. (૨) જૂના સમયને લગતું.
ઉં પ્રાચીન ઇતિહાસ.

પ્રાચીનતા, સ્ત્રી. { શુ. સં. } જૂનું હોવાપણું.

પ્રાજે, પું. { સં. } પરાજય કે હાર; પરાજય.

પ્રાજ્ઞ, વિં. { શુ. સં. } પ્રજ્ઞા-બુદ્ધિ. { (૧) પ્રજ્ઞા-
વાળું; બુદ્ધિશાળી.એક કપાળમાં અનેક દેશના રાજપુરુષોનાં પરિપક્વ
થયલાં અનુભવ-પ્રદર્શન આ ખંડમાં આવનાર
પ્રાજ્ઞની દૃષ્ટિને ચમકાવતાં હતાં. (સ. ચં. ૪, ૪૭)

(૨) જાતા; પિછાણનાર; સમજનાર.

આપ શુદ્ધ ધર્મને શ્રેષ્ઠ રસના પ્રાજ્ઞ છે.
(સ. ચં. ૪, ૫૩૭)(૩) સુધુષ્ટિ અવસ્થાનો જીવ. જાગૃત, સ્વપ્ન
અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થામાં જીવને અનુક્રમે
વિશ્વ, તૈજસ અને પ્રાણ કહે છે.પ્રાણ, પું. { શુ. સં. } (૧) શ્વાસ; શ્વાસનો વાયુ.
ઉં પ્રાણ ભાગ્યા. (૨) જીવ. ઉં એણે એનો
પ્રાણ લીધો.

પ્રાણધાતક, વિં ૬ પ્રાણ+ધાતક. ૩ પ્રાણનો ધાત
કરે એવું; જીવ લેનાર. ઉં પ્રાણધાતક રોગ.

પ્રાણજીવન, પું ૬ પ્રાણ+જીવન-જીવાડનાર. ૩
પ્રાણને ટકાવી રાખનાર; પ્રાણના આધારભૂત.

પ્રાણધારી, પું ૬ શુ. સં. ૩ પ્રાણી.

આ જગમાં જીવને વળી હરિસમ હેતુ નહિ કોય;
પરમ સુખ પામે પ્રાણધારી, એમ ચિંતવે શ્રીહરિ સોય.

(ધીરજામ્યાન, ૧, ૭)

પ્રાણનાથ, પું ૬ શુ. સં. ૩ પ્રાણ ઉપર અધિકાર
ધરાવનાર; જીવનો માલિક; પ્રીતમ.

પ્રાણધ્યારું, વિં ૬ પ્રાણ+ધ્યારું. ૩ પ્રાણ સમાન
વહાલું.

પ્રાણપ્રિય, વિં ૬ પ્રાણ+પ્રિય. ૩ પ્રાણ સમાન
વહાલું.

પ્રાણપ્રિયા, સ્ત્રી ૬ પ્રાણ+પ્રિયા. ૩ પ્રાણ જેવી
વહાલી સ્ત્રી.

પ્રાણવદલભ, પું ૬ પ્રાણ+વહન-વહાલો પુરુષ. ૩
પ્રાણ સમાન વહાલો પુરુષ.

પ્રાણવદલભા, સ્ત્રી ૬ પ્રાણ સમાન વહાલી સ્ત્રી.

પ્રાણવાયુ, પું ૬ પ્રાણ+વાયુ. ૩ હવામાંનું જીવન
ટકાવી રાખનાર તત્ત્વ; ઓક્સિજન.

પ્રાણહારક, વિં ૬ પ્રાણ+હારક. ૩ જીવ લેનાર.

પ્રાણધાર, પું ૬ પ્રાણ+આધાર. ૩ જીવનો આધાર;
પ્રાણજીવન.

પ્રાણાન્ત; [પ્રાણાંત], પું ૬ પ્રાણ+અન્ત ૩ જીવ
જવો તે; મૃત્યુ. ઉં હું પ્રાણાંતે પણ એ કામ
કરનાર નથી.

પ્રાણાયામ, પું ૬ શુ. સં. ૩ (૧) અષ્ટાંગ યોગમાં
કહેલી શ્વાસ રોકવાની ક્રિયા. જાંડો શ્વાસ લઈ
રંધાચ તેટલી વાર રોકી રાખી ધીરે ધીરે

મુકવાની એ ક્રિયા છે. (૨) સંધ્યોપાસનાનું
એક અંગ.

પ્રાણિવિદ્યા, સ્ત્રી ૬ સં. પ્રાણિન અને વિદ્યા ૩
પ્રાણીઓ સંબંધી વિદ્યા.

પ્રાણી, નં ૬ સં. પ્રાણિન ૩ શ્વાસ લેનાર
જીવતો જીવ.

પ્રાણેશ, પું ૬ પ્રાણ+ઈશ. ૩ પ્રાણનાથ.

પ્રાણેશ્વરી, સ્ત્રી ૬ પ્રાણ+ઈશ્વરી. ૩ જીવની માલિક;
પ્રાણપ્રિયા.

પ્રાત, પું ૬ નં ૬ સં. પ્રાતસ્ ૩ સવાર.

ચિંતા થઈ કૌરવને. પ્રાતે શકટ ઠઠાડિયો;
સેનને અંતે ભૂમિમાં જયદ્રથ જીવતો ગાડિયો.

(અભિ. ૫૨, ૧૬)

પીપ-મૂ. કા. દો. ૨, ઠાડિયો ને ઢાટિયો છે.
સુધારો કલ્પિત છે.

પ્રાતઃકાળ, પું ૬ શુ. સં. ૩ સવાર.

પ્રાતઃસંધ્યા [પ્રાતઃસંધ્યા], સ્ત્રી ૬ શુ. સં. ૩
સવારની સંધ્યા. સંધ્યા કિંવા સંધ્યોપાસના એ
બ્રાહ્મણનું નિત્યકર્મ છે.

પ્રાતઃસ્નાન, નં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રાતઃસંધ્યાની પૂર્વે
નહાવું તે.

પ્રાથમિક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ આરંભનું.

પ્રાદુર્ભાવ પું ૬ શુ. સં. ૩ ઉત્પત્તિ; પ્રકટ થવું તે.

જે શંકા અને ભયથી નિર્દોષ પણ અનુભવહીન
અને સાહસ રહિત ભુદ્ધિ પાછી હોય છે, પરમ
પુરુષાર્થને નાણી શકતી નથી, તે જ એ ભુદ્ધિની
મૂર્તિરૂપ રમામાં પ્રાદુર્ભાવ પામ્યાં.

(શુભાખસિંહ, પ્રં ૮)

પ્રાધાન્ય, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રધાનપણું. ઉં
નાટકમાં વીર કે શૂંગાર રસનું પ્રાધાન્ય જોઈએ.
(૨) મુખીપણું. ઉં સંસ્કૃત કવિઓમાં પ્રાધાન્ય
કલિદાસનું માનવામાં આવે છે. (૩) ચલણ.

પ્રાન્ત.

૧૧૪

પ્રાવૃષ.

ઉં ધરમાં પ્રાધાન્ય નવી વહુનું છે. (૪) ચડિ-
યાતી સંખ્યા. ઉં ગૂજરાતી ભાષામાં પ્રાધાન્ય
તદ્ભવ શબ્દોનું છે.

પ્રાન્ત [પ્રાંત], પું ૬ શુ. સં. પ્રાન્ત-છેડો, વિભાગ. ૩
(૧) છેડો; અણી.

હિંદુકશના પ્રાંત ભાગ સુધી એના સુબાઓ એની
આણ વર્તાવતા હતા. (સા. જ. ૨૧૮)

(૨) દેશ કે રાજ્યનો વિભાગ.

પ્રાન્તિક [પ્રાંતિક], વિં પ્રાંતને લગતું; પ્રાંતનું.
ઉં પ્રાંતિક ભાષા.

પ્રાપ્ત, વિં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) મેળવાયલું; મળેલું.
ઉં યોધિજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી સર્વાર્થસિ-
દ્ધિએ બુદ્ધ નામ ધારણ કર્યું. (૨) ઉપસ્થિત;
રજી. ઉં પંચ બહિષ્કાર સ્વીકાર્યા પછી કહેવું
પ્રાપ્ત થાય છે કે વૈભવની બીજી વિદેશી વસ્તુ-
ઓનો ત્યાગ કેમ નથી કરતા ?

પ્રાપ્તકામ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ જેની કામના પૂર્ણ
થઈ છે એવું.

શાસ્ત્રમાં કહેલું છે કે સ્ત્રી પુરુષ પરસ્પર પ્રેમ રાખે
છે તે પણ આત્માને જ પ્રાપ્તકામ કરવા માટે છે.

(સ. ચં. ૪, ૧૯૭)

પ્રાપ્તકાલ, વિં ૬ શુ. સં. ૩ જેનો ઉચિત પ્રસંગ
પ્રાપ્ત થયો છે એવું.

મોહની ગમ્ભીર થઈ દયા આણી બોલી:
“તે થે પ્રાપ્તકાલ થશે ત્યારે મળશે.”

(સ. ચં. ૪, ૩૧૯)

પ્રાપ્તિ, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) લાભ; મળતર.
(૨) શક્તિ. ઉં એ કામ કરવાની એનામાં
પ્રાપ્તિ નથી.

પ્રાપ્ય, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રાપ્ત થાય એવું; મળી
શકે એવું; લભ્ય.

પ્રાપ્ય, નં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રાપ્ત થાય એવું; મળે.

પ્રામાણિક, વિં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રમાણભૂત; વિશ્વા-
સપાત્ર. ઉં વેદવિરોધી સ્મૃતિવાક્ય પ્રામાણિક
મનાતું નથી.

પ્રાય, વિં ૬ શુ. સં. ૩ માપતું; લગભગ સરખું.
પ્રોટા પર્વતપ્રાય હાથી, હાથે એકે બાણ.

(માંધાતા. ૩૦, ૭૧)

પ્રાય, અં ૬ સં. પ્રાયસ ૩ (૧) સામાન્ય રીતે;
મોટે ભાગે; બહુધા. (૨) બધી રીતે; સર્વથા.

ચુંગક તેમનો તેમ છે પ્રાય. (અખો)

પ્રાયશઃ અં ૬ સં. પ્રાયશઃ ૩ મોટે ભાગે;
ઘણુંખરું.

જ્ઞાનમાર્ગના આપણા મિત્રો અને શત્રુઓ સર્વ
પ્રાયશઃ આ સાધારણ ઉપપંથ સાથે જ મિત્રતા
કે શત્રુતા રાખે છે. (સ. ચં. ૩, ૮૭)

પ્રાયશ્ચિત્ત, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પાપના નિવા-
રણની ક્રિયા. (૨) [સા.] એ ક્રિયામાં સમાયલા
દેહકંટના જેવું દેહકંટ; ભારે પીડા.

પ્રારબ્ધ, નં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) સંચિત કર્મમાંથી
વર્તમાન જનમમાં ભોગવવા નિર્માણ થયેલાં
કર્મ. (૨) અદૃષ્ટ; ભાગ્ય.

પ્રારભ્ભ [પ્રારંભ], પું ૬ શુ. સં. ૩ આરંભ;
શરુઆત.

પ્રાર્થ, ક્રિં અં ૬ સં. પ્રનર્થ ૩ પ્રાર્થના કરવી;
વીનવતું.

તે અગાધ આકાશમાં વિહરતાં અનેક સત્ત્વોને
ચોતાના મૃદુ નાદદ્વારા તેને સમાધિમાં પાડી આ
સ્થૂલની પારના વિશ્વનું ભાન કરાવવા પ્રાર્થ્યા.

(ગુલાબસિંહ, ૪, ૮, ૨૪૩)

પ્રાર્થના, સ્ત્રીં ૬ શુ. સં. ૩ (૧) વીનતી; અરજ.
(૨) ઈશ્વરને અરજ ગુજારતી તે; ઈશ્વરસ્તુતિ.

પ્રાવીણ્ય, નં ૬ શુ. સં. ૩ પ્રવીણતા; પ્રવીણપણું.

પ્રાવૃષ, પું ૬ સં. પ્રાવૃષ ૩ યોમાસું.

પ્રાશ.

પ્રાશ, કિં સં. ૧ સં. પ્ર+અશ્ ૩ ખાવું.

પંચ કણ પ્રાશે અન્નના ચિત્તભંગ થાય નેણ (?)
(સામળ.)

પ્રાશન, નં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) ખાવું તે.

મળેલી લિક્ષામાં કંદમૂળ હોય તેવું પ્રાશન કરે.
(સ. ચં. ૪, ૪૧૫)

(૨) પીવું તે. ઉં જળ પ્રાશન કરવું.

પ્રાસ, પું ૧ શુ. સં. ૩ ભાલો.

પ્રાસ, પું ૧ સં. અનુપ્રાસ વું દૂંડું રૂપ. ૩ અંત્ય
યમક; કવિતાની તૂકને છેડે મળતા અક્ષર
આવવા તે.પ્રાસહગિક [પ્રાસંગિક], વિં ૧ શુ. સં. ૩ (૧)
સંબંધ ધરાવવું; પ્રસ્તુત. ઉં એ સૂચના
પ્રાસંગિક હોઈ વિચારવા જેવી છે. (૨) કોઈક
પ્રસંગનું; કોઈક વખતનું. ઉં નિત્યની રહેણી
ઉપરથી ચારિત્ર્યનું આલેખન થઈ શકે, પ્રાસ-
ગિક વર્તન ઉપરથી નહિ.પ્રાસાદિક, વિં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) જેમાં પ્રસાદ
ગુણ હોય એવું. ઉં પ્રાસાદિક કવિતા. (૨)
પ્રાસાદિક કવિતા કરનાર. ઉં પ્રાસાદિક કવિ.
(૩) ઈશ્વરની કૃપાથી જ મળેલ.જેતો, ક્યાઓ, શ્લોકો, અને ગપાટા પ્રાસાદિક
બુદ્ધિશાળી બાઈએ લેખવેલા સ્વાદિષ્ટ સંભારથી
પચવામાં મુલમ થઈ નય. (સ. ચં. ૧, ૨૮)

(૪) અતુપ્રહરૂપ; કલ્યાણકારી.

મુનિ લોકના પ્રાસાદિક ઉદ્દગાર એવા હતા.
(સ. ચં. ૪, ૨૨૫)

પ્રાસ્તાવિક, વિં ૧ શુ. સં. ૩ જુઓ પ્રસ્તાવિક.

પ્રાહુણ, પું ૧ સં. પ્રાહુણ, પ્રા. પાહુણ, મ.
પાહુણ ૩ અતિથિ; મહેમાન.પ્રિય, વિં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) વહાલું; મ્યારું. (૨)
રુચરું; ગમવું.

પ્રિય, પું ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પિયુ; કાંત. (૨) પતિ.

પ્રિય, નં ૧ શુ. સં. ૩ કલ્યાણ; હિત. ઉં હું
તમારું શું પ્રિય કરું ?

પ્રિય, નં ૧ શુ. સં. ૩ મિષ્ટ વચન; મીઠું.

પ્રિયકર, વિં ૧ શુ. સં. ૩ હિતકર.

પ્રિયતમ, વિં ૧ શુ. સં. ૩ બહુ વહાલું.

પ્રિયતમ, પું ૧ શુ. સં. ૩ (૧) કાન્ત. (૨) પતિ.

પ્રિયતર, વિં વધારે વહાલું.

બ્રાહ્મણને એનાથી પ્રિયતર શું ?
(સ. ચં. ૪, ૨૪૬)પ્રિયતમા, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) કાન્તા; પ્રિયા.
(૨) પત્ની.

પ્રિયા, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ કાન્તા; વહાલી સ્ત્રી.

પ્રીછ, કિં સં. ૧ પ્રા પેચ્છ-પિચ્છ, સં. પ્રેક્ષ-
નેવું; સમજવું. ૩ સમજવું; જાણવું.અજગર પડચો છે વાટમાં વિકાસી મુખભાગ;
દમચંતીએ પ્રીછચો નહિ, મૂઠચો મુખમાં રે પાગ.
(નળાખ્યાન, ૩૮)

પ્રીત, સ્ત્રીં ૧ સં. પ્રીતિ ૩ પ્રીતિ; હેત.

પ્રીતમ, પું ૧ સં. પ્રિયતમ ૩ (૧) પ્રિયતમ;
કાન્ત; પિયુ. (૨) પતિ.પ્રીતિ, સ્ત્રીં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રેમ; સ્નેહ. (૨)
કૃપા; મહેરબાની. (૩) આનંદ; હરખ.
(૪) રુચિ.

પ્રેક્ષક, પું ૧ શુ. સં. ૩ જોનાર; તમાસગીર.

પ્રેક્ષણીય, વિં ૧ શુ. સં. ૩ જોવા જેવું; દર્શનીય.

પ્રેત, નં ૧ શુ. સં. ૩ (૧) સપિંડીકરણ પર્યંત
મરનારનો જીવ. (૨) અવગતિયો જીવ. ઉં
પ્રેતયોનિ. (૪) પિશાચ. ઉં ભૂતપ્રેત; પ્રેત

પ્રેમ.

૧૧૬

પ્રૌઢ.

વળગવું. (૫) શબ્દ; મડદું; ઉં પ્રેતને અડક-
નારને તારાસૂતક લાગે.

પ્રેમ, પું ૬ સં. પ્રેમન ૩ (૧) પ્રીતિ. (૨) રુચિ.

પ્રેમદા સ્ત્રી ૦ ૬ સં. પ્રમદા ૩ (૧) મદની ખુમા-
રીવાળી સ્ત્રી. (૨) સ્ત્રી.

પ્રેમપાશ, પું ૦ ૬ પ્રેમ + પાશ. ૩ પ્રેમરૂપી પાશ.

પ્રેમપાશ લીધો પ્રેમદા નાખવા મંડપક્ષેત્રઃ
બ્રહ્મી ધનુષ આકરશિયું ને બાણ બન્યો નેત્ર.

(નળાખ્યાન, ૨૫)

પ્રેમપત્રિકા, સ્ત્રી ૦ ૬ પ્રેમ + પત્રિકા. ૩ પ્રેમ
દર્શાવતી પત્રિકા.

પ્રેમાર્દ્ર, વિ ૦ ૬ સં. પ્રેમન+આર્દ્ર ૩ પ્રેમથી ભોળ-
યલું; પ્રેમથી તર.

પ્રેમાસ્પદ, વિ ૦ ૬ સં. પ્રેમ+આસ્પદ (સ્થાન,
પાત્ર.) ૩ પ્રેમ જેમાં ઠલવાય એવું; પ્રેમપાત્ર.

એ પ્રિયતમાના પ્રેમાસ્પદ થાય.

(સ. ચં. ૪, ૨૧૭)

પ્રેમાળ, } વિ ૦ ૬ સં. પ્રેમન ઉપરથી. ૩ હેતાળ;
પ્રેમી, } માયાળુ; વહાલસેાયું.

પ્રેય, ન ૦ ૬ સં. પ્રેયસ્ ૩ અલિક સુખ; પાર્થિવ સુખ.

પ્રેયાન, વિ ૦ ૬ સં. પ્રેયસ્-પ્રેયાન ૩ વધારે વહાલું;
બહુ વહાલું.

સ્ત્રીપુરુષનું એક શરીર મટયું અને પ્રેયાન અને
પ્રિયા એમ બે થયાં. (સ. ચં. ૪, ૨૦૬)

પ્રેર, કિં ૦ સં ૬ સં. પ્રર્-ઈર્ ૩ (૧) મોકલવું.

અનિવાર્ય સ્નેહની પ્રેરી પોતાની મેળે છાનીમાની
આવી હોય. (સ. ચં. ૧, ૨૧૮)

(૨) ખાનગી સલાહ આપવી. (૩) પ્રોત્સાહન
આપવું. (૪) સૂચક આજ્ઞા કરવી.

પ્રેરક, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રેરણા કરનાર. (૨)
ગતિ આપનાર. ઉં પ્રેરક બળ. (૩) ઉત્તેજક.
(૪) [વ્યા.] બીજાના તરફની પ્રેરણા બતાવનાર.
ઉં સાળવી થાન વણે છે-અહીં ' વણે છે '
એ મળ રૂપ. વેપારી સાળવી પાસે થાન વણાવે
છે-અહીં ' વણાવે છે ' એ પ્રેરક રૂપ.

પ્રેરણા, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પ્રેરવું તે; પ્રેરવાની
ક્રિયા. ઉં અંતઃકરણની પ્રેરણા. (૨) ખાનગી
સલાહ. ઉં મિત્રની પ્રેરણા. (૩) પ્રોત્સાહન;
ઉશ્કેરણી. ઉં ગુરુની પ્રેરણા. (૪) સૂચક આજ્ઞા.
ઉં ઇશ્વરની પ્રેરણા.

પ્રેષિત, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ મોકલેલું.

પ્રેસ, ન ૦ ૬ ઇ. Press ૩ (૧) રૂ વગેરેને દાખીને
ગાંસડીઓ બાંધવાનો સંચો. (૨) ધાતુનાં બીબાં
ઉપર કાગળ દાખીને છાપવાનું યંત્ર; મુદ્રણયંત્ર.

પ્રેા, કિં ૦ સં ૬ પ્રા. પોઅ, સં. પ્રોત ૩ બુચો
✓ પરીવ.

કાળજી મારું કુટિલ કટાક્ષે પ્રોયું. (દયારામ.)

પ્રોક્ષણ, ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ હોમ વગેરેનાં સાહિત્યને
પવિત્ર કરવા મંત્રપૂર્વક પાણી છાંટવું તે.

પ્રોત્સાહક, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ઉશ્કેરનાર.

આ સાધ્વીઓની ગોષ્ઠી શાંત રસથી ભરેલી છતાં
કુમુદના મનોરાગની પ્રોત્સાહક હતી.

(સ. ચં. ૪, ૩૧૬)

પ્રોત્સાહન, ન ૦ ૬ શુ. સં. ૩ ખૂબ ઉત્સાહ ચડાવવો
તે; ઉશ્કેરવું તે; ઉશ્કેરણી.

ધર્મશુદ્ધિનું ને દયાનું પ્રોત્સાહન કરું છું.

(સ. ચં. ૪, ૬૭૭)

પ્રોપિતભટ્ટિકા, સ્ત્રી ૦ ૬ શુ. સં. ૩ આઠ મુખ્ય
નાયિકામાંની એક, જેનો પતિ વિદેશ ગયો હોય તે.

પ્રૌઢ, વિ ૦ ૬ શુ. સં. ૩ (૧) પુખ્ત; આઘેડ. ઉં
પ્રૌઢ વય. (૨) વિશાળ; ભવ્ય. ઉં પ્રૌઢ શુદ્ધિ;

પ્રોઢપણું.

૧૧૭

પ્રોઢ પ્રતિભા. (૩) ઠાવકું; ગંભીર. ઉં પ્રોઢ વાણી. (૪) પ્રાઢિવાળું. ઉં પ્રોઢ શૈલી.

પ્રોઢપણું; નં (૧) ગંભીરપણું; ઠાવકાઈ. (૨) લઘ્ય-પણું. (૩) પ્રોઢિ.

પ્રોઢા, સ્ત્રીં { શુ. સં. } ત્રીસથી પંચાવન વરસની નાયિકા; પ્રગલ્ભા.

પ્રોઢિ, સ્ત્રીં { શુ. સં. } (૧) ચમત્કારિક, સંક્ષેપ કે વિસ્તારવાળું અને સાલિપ્રાય લખાણ. (૨) વિચાર અને ભાષાની પ્રોઢતા.

પ્રોઢું; વિં પ્રોઢ; અત્યંત.

પ્રોઢી વીરહાક મારી ઉછળ્યો.

(સ. ચં. ૩, ૧૩૦)

પ્લવહ્ગ [પ્લવંગ] પું { શુ. સં. } વાંદરું.

પાહાણ તાણ્યા પાણી વિષે, પ્લવંગ જીતાર્યા પાર રે, રાવણ રોળ્યો રણ વિષે, તે બળને પડો ધિક્કાર રે.

(અભિમન્યુ આખ્યાન ૧૨, ૧૩)

પ્લવહ્ગમ, [પ્લવંગમ], પું { શુ. સં. } એ નામનો એક માત્રાબંધ છંદ.

માપ—દાદા દાદા દાલ, લ દાદા દાલગા.

પ્લાસ્ટર, નં { ઇ. Plaster } ચણતર ઉપર ચૂનાનો લેપ.

પ્લાસ્ટર, નં { ઇ. Blister } (૧) ફેલ્લો જીઠાડે એવો લેપ. ઉં રાઈનું પ્લાસ્ટર. (૨) એવી પટ્ટી.

પ્લીહા, સ્ત્રીં { સં. } બરોળ.

પ્લુત, વિં { શુ. સં. } દીર્ઘસ્વરથી દોઢા લાંબા ઉચ્ચારનું.

પ્હાડ, પું જુઓ પહાડ.

પ્હાડી, સ્ત્રીં જુઓ ૧ પહાડી.

જેયાં કેતર જેયાં ખાડી, જોઈ પ્હાડી, જેયાં પા'ડ.

(શાંતિસુધા, ૫, ૨૧)

પ્હાણ, } પું જુઓ પહાણ.
પ્હાણો, }

પ્હાની, સ્ત્રીં જુઓ પાની.

એ જરાક આગળ ચાલી અને પગની પ્હાનીએ પાણી અડક્યું. (સ. ચં. ૪, ૧૦૧)

પ્હેડી, સ્ત્રીં જુઓ ૨ પેઢી.

કેટલીક પ્હેડીઓથી રતનનગરીમાં પ્રબવત્સલ મહારાજે જ થયા છે. (સ. ચં. ૪, ૨૨૨)

પ્હેધું; વિં જુઓ પેધું.

એ ગરબડ મહારો બહાલો જોને પ્હેધો પડ્યો છે.

(સ. ચં. ૧, ૧૧૬)

પ્હેર, કિં સં જુઓ ✓ પહેર.

પોતે પ્હેરેલા સૂક્ષ્મ વસ્ત્રનો જે છેડો એ કિરણ અને એ પોતાની છાતી વચ્ચે છુટો હતો.

(સ. ચં. ૪, ૬૫)

પ્હેલબહેલું; વિં જુઓ પહેલવહેલું.

જન્મ્યા પછી તેમની આજ્ઞા આજ ન પ્હેલબહેલી એણે લોપી. (સ. ચં. ૪, ૧૬૬)

પ્હેલું; વિં જુઓ પહેલું.

પ્હેલી વારના ઘૂતને અતે દ્રૌપદી ઉપરનો જુલમ જોતાં પણ આંધળા ધૃતરાષ્ટ્રને ન્યાય કે દયા ન સૂઝ્યાં. (સ. ચં. ૪, ૯૨)

પ્હો, પું જુઓ પોહ.

પ્હોચ, કિં અં જુઓ ✓ પહોચ ૪.

ધડીનો ઉભરો જન્મારો પ્હોચતો નથી.

(સ. ચં. ૪, ૧૨૬)

પ્હોર, પું જુઓ પહોર.

પ્હોરો, પું જુઓ પહોરો.

પ્હોળાઈ, સ્ત્રીં જુઓ પહોળાઈ.

પ્હોળિયું; નં જુઓ પહોળિયું.

પ્હોળું; વિં જુઓ પહોળું.

પુસ્તકાલય

ગુરુકુલ કાંગ્રી

ગુ. વ. સોસાયટીના ઉચ્ચઅભ્યાસ અને સંશોધન વિભાગનાં પ્રકાશનો

૧. દ્વયાશ્રય કાવ્યમાં મધ્યકાલીન ગુજરાતની સામાજિક સ્થિતિ, રૂ. ૧-૪-૦ : શ્રી રામલાલ ગુ. મોદીએ આચાર્ય હેમચંદ્રના રચેલા સં. પ્રા. “દ્વયાશ્રય” કાવ્યમાંથી તત્કાલીન ગુજરાતની સમાજસ્થિતિ તારતી આપી છે. આ વિષયનો ગુજરાતીમાં આ પ્રથમ જ પ્રયત્ન છે. અંથ ખૂબ પ્રશંસા પામેલો છે.

૨. ગુજરાતી અટકોનો ઇતિહાસ, રૂ. ૧-૪-૦ : અધ્યા. વિનોદિની ૨. નીલકંઠે ગુજરાતની હાલની વિવિધ પ્રભુઓની અટકો વિશેની પ્રચલિત હકીકત એકઠી કરી આપી છે. આ વિષયનો આ પ્રથમ અંથ કેટલીક અટકોની ઉત્પત્તિનો રમૂજ ખ્યાલ પણ આપે છે.

૩. રણમહલછંદની ઐતિહાસિક સમાલોચના, રૂ. ૦-૪-૦ : ૧૪મી સદીના અંત ભાગમાં થયેલા શ્રીધર કવિએ ઇડરના રાવ રણમહલના, મુસ્લિમ સૂબાઓ સાથેના વિગ્રહ વિશેના ઐતિહાસિક કાવ્યનું ઇતિહાસ દૃષ્ટિએ જે મૂલ્ય છે, તે પ્રો. સૈ. અણ્ણકર નદવીએ બતાવી તત્કાલીન ઇતિહાસનાં કેટલાંક અણુકણેલાં પાનાં પ્રથમવાર જ ઉઠેલી આપ્યાં છે.

૪. ‘અખો’-એક અધ્યયન, રૂ. ૨-૦-૦ : “અખો” એ વિષય હઈ અનેક લેખકોએ પ્રકાશ પાડવા પ્રયત્ન કર્યો છે. એ બધા ખંડ-પ્રયત્નોને આવરી નવીન જ રીતે સંશોધનની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી અખાના જીવન અને કવનનો આમૂલ્ય અભ્યાસ કરી તત્કાલીન સાહિત્ય, સમાજ, શાસ્ત્રાભ્યાસ પરંપરાની મીમાંસા સાથે અધ્યા. ભાશંકર ભેખીએ નિષ્પક્ષપાત રીતે નિરૂપણ કર્યું છે. વિદ્વાનોએ આ ગ્રંથની અનેકશઃ તારીફ કરી છે.

૫. Indo-Aryan and Hindi. રૂ. ૩-૦-૦ : કલકત્તા યુનિવર્સિટીના પ્રોફેસર સમર્થ ભાષા-શાસ્ત્રી ડૉ. સુનીતિકુમાર ચાતુર્જીએ સંશોધન આખ્યાનમાળામાં આપેલાં આઠ વ્યાખ્યાનોનો આ સંગ્રહગ્રંથ છે. વક્તાએ પ્રાગૈતિહાસિક કાળથી માંડી આર્યભાષા કેવી રીતે વિકાસ સાધતી આવી છે તે બતાવી હાલની રાષ્ટ્રભાષા હિંદુસ્તાની સુધીની સળંગ સૂત્રમાળા રચી આપી છે. મુંબઈ યુનિવર્સિટીએ એમ. એ. ના અર્ધ-માગધીના અભ્યાસક્રમમાં આ પુસ્તક વાંચવા બક્ષામણુ કરી છે. બીજી યુનિવર્સિટીઓએ પણ આનો તે જ રીતે સત્કાર કર્યો છે.

૬. સુઝકરશાહી (મૂળ ફારસી અને ગુ. અનુવાદ). રૂ. ૧-૪-૦ : ગુજરાતના મુઝ્કરશાહ હલીમના રાજ્યકાળની હકીકત સાચવતો આ મૂળ ફારસી ગ્રંથ એક માત્ર હાથપ્રત ઉપરથી સંપાદિત કરી ગુ. અનુવાદ અને વિસ્તૃત ઉપોદ્ધાત સાથે પ્રથમવાર જ મૌ. સૈ. અણ્ણકર નદવીએ રજૂ કર્યો છે.

૭. વિદ્યાવિસ્તાર વ્યાખ્યાનમાળા, રૂ. ૧-૦-૦ : “કવિ કલાપી”-શ્રી. ત્રિલુવનદાસ ડુ. હુડાર, ગુજરાતીમાં ઐતિહાસિક નવલકથા-શ્રી. યુનીલાલ વ. શાહ, ચંપૂકથા-પ્રો. ડોલરરાય રં. માંકડ, ધ્વનિના પ્રકાર-પ્રો. ડોલરરાય રં. માંકડ, ગુજરાતી કવિતામાં વાસ્તવવાદ-શ્રી. રતિલાલ મો. ત્રિવેદી, આચાર્યશ્રી આનંદશંકરનું ધર્મચિંતન-પ્રો. વિષ્ણુપ્રસાદ ર. ત્રિવેદી.

આ સાત વ્યાખ્યાનોનો આ સંગ્રહ ગુજરાતી સાહિત્યના અભ્યાસીઓને અતિ ઉપયોગી છે.

૮. સ્વ. નાથાશંકર શાસ્ત્રીનું જીવનચરિત્ર, રૂ. ૦-૪-૦ : સ્વ. નાથાશંકર શાસ્ત્રીના એક મિત્ર શ્રી. ભીખાભાઈ શિ. શુક્લે અંગત ભત્રાહિતીથી લખેલું ચરિત્ર પ્રેમાનંદનાં બનાવડી નાટકો વગેરેનાં કર્તૃત્વ ઉપર મહત્વનો પ્રકાશ પાડે છે. એમણે મૂઘડી કેટલીક હકીકતો પ્રથમવાર જ પ્રકાશમાં આવતી હોઈ ખૂબ મહત્વની નીવડી છે.

૯. વિગ્રહ પછીની વિશ્વરચના, રૂ. ૦-૪-૦ : ભણીતા અર્થશાસ્ત્રી પ્રો. કે. ડી શાહે ગુ. વ. સો. નું આ મથાળે સને ૧૯૪૨નું વાર્ષિક વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું, તેની જૂજ નકલો બાકી રહી છે. હિંદના રાજકારણ અને અર્થશાસ્ત્રનો સુમેળ સાધતું આ વ્યાખ્યાન એ દિશામાં મહત્વનો પ્રકાશ નાખે છે.

૧૦. પંચમહાદત્તા ભીલ, (છપાય છે) : આ પુસ્તકમાં ભીલ સેવામંડળ, હાહોદના મંત્રી શ્રી. પાંડુરંગ જો. વણીકરે લીધેલો ઇતિહાસ, તેમનાં રીતરિવાજો, તેમનાં ગીતો, તેમનાં નામો, તેમની અટકો, તેમની કહેવતો, બિલોડી મંડોળ, બિલોડી રામાયણ-નોટશન સાથે, વગેરેને લગતી મહત્વની અને અભ્યાસપૂર્ણ માહિતી આપેલી છે. પુસ્તકને અંતે રાષ્ટ્રસૂચિ પણ આપવામાં છે, જે અભ્યાસીઓને ઉપયોગી થશે.

૧૧. Archaeology and Ancient Indian History, રૂ. ૩-૦-૦ : આ પુસ્તકમાં વડોદરા રાજ્યના પ્રાચ્યવિદ્યા સંશોધન ખાતાના ભૂતપૂર્વ ડિરેક્ટર ડૉ. હીરાનંદ શાસ્ત્રીએ પ્રાચીન શોધખોળોનો ઇતિહાસ, ગુજરાતકાઠિયાવાડનાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્થલો, નાલંદા તથા ગુજરાત કાઠિયાવાડના સંસ્કારિક ઇતિહાસનાં સાધનો એ વિષયો ઉપર આપેલાં વ્યાખ્યાનો તેમજ ફરીથી લખી આપેલાં તે છાપવામાં આવ્યાં છે. પુસ્તક સાથે આઈપેપર ઉપર છાપેલી ૨૪ પ્લેટસ પણ આપવામાં આવી છે.